

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства
National Academy of Sciences of Ukraine
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Research Institute for Press Studies

Пресознавство

Press Studies

Засновано 2022 року
Виходить двічі на рік

Founded in 2022
Issued twice a year

Випуск 2
Issue 2

Львів – 2023
Lviv – 2023

УДК 070(051)
DOI 10.37222/2786-7552-2023-2

*Друкується за ухвалою вченої ради
Львівської національної наукової
бібліотеки України імені В. Стефаника
(протокол № 2 від 17.03.2023)*

Пресознавство: НАН України. ЛННБ України імені В. Стефаника. Науково-дослідний інститут пресознавства. Львів, 2023. Вип. 2. 296 с.
Press Studies: NAS of Ukraine. Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Research Institute for Press Studies. Lviv, 2023. Issue 2. 296 p.

Редакційна колегія

Головний редактор

Лідія Сніцарчук, д-р соц. ком., проф.

Заступники гол. редактора

*Мар'яна Комариця, д-р філол. н.,
с. н. с.*

*Надія Кулеша, канд. філол. н.,
с. н. с.*

Відповідальний секретар

*Олеся Дроздовська, канд. філол. н.,
с. н. с.*

Члени редколегії

*Мирослав Романюк, ч.-кор. НАН України,
д-р іст. н., проф.*

*Марко Андрейчик, д-р філос. (США)
Юрій Бідзіля, д-р соц. ком., проф.*

Зоряна Галаджун, канд. соц. ком., доц.

Зоряна Грень, канд. соц. ком.

*Василь Габор, канд. філол. н.,
с. н. с.*

*Катажина Дронг, д-р соц. ком. та медіа
(Польща)*

*Агнешка Матусяк, д-р гум. н., проф.
(Польща)*

Емілія Огар, д-р соц. ком., проф.

*Йошіхіко Окабе, д-р іст. н., д-р е. н.,
професор (Японія)*

Юрій Фінклер, д-р філол. н., проф.

Editorial Board

Editor-in-Chief

*Lidiya Snitsarchuk, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.*

Deputy editor-in-chief

*Mariana Komarytsia, Dr. habil. in
Philology,
Senior Research Fellow
Nadiia Kulesha, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

Secretary in Charge

*Olesia Drozdovska, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

Members of the Editorial Board

*Myroslav Romaniuk, member of the
National Academy of Sciences of
Ukraine, Dr. habil. in History, Prof.*

*Mark Andryczyk, PhD (USA)
Yuriy Bidzilya, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.*

*Zoriana Haladzhun, PhD in Social
Communication, Associate Prof.*

*Zoriana Hren, PhD in Social
Communication*

*Vasyl Gabor, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

*Katarzyna Dragg, Dr. habil. in Social
Communication and Media (Poland)*

*Agnieszka Matusiak, Dr. habil. in
Humanities (Poland)*

*Emiliya Ohar, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.*

*Yoshihiko Okabe, Dr. habil. in History,
Dr. habil. in Economics, Prof. (Japan)*

*Yuriy Finkler, Dr. habil. in Philology,
Prof.*

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 25285-15225Р від 05.07.2022 р.**

ISSN 2786-7552 (Print)

©Львівська національна наукова бібліотека
України імені В. Стефаника, 2023

©Науково-дослідний інститут
пресознавства, 2023

**ПРЕСОЗНАВСТВО:
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ**

Пресознавство. 2023. Випуск 2

Роман Бліхарський

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7084-0473>

кандидат наук із соціальних комунікацій

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

(Львів, Україна)

patra727@gmail.com

УДК 070:001.891]:001.1

**ПАРАДИГМАЛЬНІ ПІДСТАВИ
ПРЕСОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-1

У статті змальовано парадигмальну модель наукового дослідження, яка складається із системи переконань, яких дотримуються науковці, концепцій, теоретичних моделей, епістемологічних позицій, методологічних прийомів та аксіологічних принципів, що визначають спектр наукових підходів до вивчення медіаявища.

З'ясовано, що вченим, які займаються проблематикою соціальних комунікацій, необхідно враховувати комплексність об'єкта вивчення, а сам процес дослідження повинен бути сконструйований таким чином, щоби, маючи визначені принципи, спрямування, чіткі дисциплінарні рамки, апробовану теоретичну та методологічну базу, у ньому також залишалась можливість для міждисциплінарної взаємодії бути адаптивним стосовно актуальних проблем та наукового інструментарію.

У статті парадигмальний метатеоретичний підхід розглянуто як один з ефективних шляхів організації системи вирішення амбівалентних завдань, які можуть постати при проведенні пресознавчих досліджень. Проаналізовано основні сучасні підходи до конструювання теоретико-методологічних та епістемологічних

моделей вивчення журналістикознавчої, соціокомунікаційної проблематики на міждисциплінарних, поліпарадигмальних засадах та охарактеризовано домінуючі дослідницькі парадигми, на основі яких здійснено дослідження засобів масової інформації за кордоном.

Окреслено низку переваг використання парадигмального підходу в організації пресознавчих досліджень і при ефективному обміні та репрезентації отриманих знань, зокрема налагодження процесу вивчення преси, систематизація концепцій, теорій та методів її вивчення, визначення наукових стандартів проведення пресознавчих досліджень та ін.

Визначено, що важливим завданням вирішення проблем, пов'язаних із парадигмальною орієнтацією пресознавчих досліджень, – це проведення у майбутньому метанаукового аналізу вітчизняних наукових праць із комунікативістики, що дозволить виявити суперечності та узгодженість між засадничими й операційними елементами досліджень задля віднаходження та корегування оптимальної моделі вивчення медіа, зокрема преси.

Ключові слова: пресознавство, журналістикознавство, соціальні комунікації, наукова парадигма, метатеорія, метанаука, засоби масової інформації, преса.

Постановка проблеми. Важливим атрибутом сучасного світу є обмін та поширення актуальної інформації, що реалізується системою засобів масової комунікації, важливим компонентом якої досі є преса. Сукупність існуючих у межах певної країни власних та міжнародних друкованих і цифрових періодичних видань забезпечує поширення повідомлень щодо широкого спектра тем у сфері політики, економіки, суспільного життя, культури та мистецтва, науки і спорту, дозвілля та розваг тощо, таким чином сприяючи вдоволенню різноманітних актуальних потреб аудиторії.

Усебічне вивчення засобів масової інформації дає змогу відстежувати їхню роль у формуванні громадської думки, соціальних стереотипів, системи культурних цінностей сучасності. Розкриття специфіки функціонування друкованої періодики у ретроспективі дозволяє змоделювати етапи становлення

медіазасобів та з'ясувати їхній вплив на суспільні процеси упродовж різних відрізків часу у минулому.

Вчені, які займаються пресознавчою проблематикою, повинні враховувати усю складність та багатовимірність об'єкта свого вивчення. Їхній дослідницький процес повинен бути дисциплінарно детермінованим та водночас враховувати надбання інших наукових галузей, мати чіткі орієнтацію й принципи та бути гнучким й адаптивним, стояти на валідній теоретико-методологічній основі та зважати, що час від часу її аспекти можуть переглядатись та змінюватись.

Один із шляхів вирішення окресленої антиномії – це засобом парадигмального метатеоретичного підходу розглянути механізм проведення пресознавчих студій через артикуляцію та ревізію основних ідей, припущень, концептуальних орієнтирів і теоретико-методологічних засад свого наукового фаху.

Мета дослідження – окреслити концептуальну парадигмальну модель наукового дослідження, з'ясувати домінуючі наукові парадигми, на яких ґрунтується вивчення засобів масової інформації, зокрема преси, окреслити потенціал та обмеження парадигмальних підстав пресознавчих досліджень.

Об'єкт дослідження – теоретичні напрацювання, присвячені проблематиці наукових дослідницьких парадигм, які лежать в основі досліджень у галузі соціальних комунікацій, а саме: набір переконань, концепцій, підходів, теоретичних моделей, епістемологічних позицій та методологічних прийомів, що визначають спосіб, у який вивчаються медіаявища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тематика наукової парадигми досліджень засобів масової інформації та проблематика її окремих аспектів висвітлювалась українськими науковцями в окремих працях. Зокрема, Т. В. Казакова у статті «Сучасне українське журналістикознавство крізь призму концепту “соціальні комунікації”» окреслює міждисциплінарний підхід щодо ефективного вивчення складного, системного та динамічного об'єкта, яким є журналістика, суть якого полягає у «синергетичному з'єднанні філологічного та комунікативістського й соціологічного векторів» із залученням теоретико-методологічних надбань інших гуманітарних наук, а саме: культурології, історії та філософії [3, с. 6].

Описана у статті епістемологічна складова такої поліпарадигмальної схеми журналістикознавчих досліджень твориться за типами комплексацийної, конфігураційної та флюїдної взаємодії зазначених наукових дисциплін. На думку дослідниці, із переходом на парадигму соціальних наук «журналістикознавство не мусить втрачати філологічності», оскільки «обидва вектори (і філологічний, і комунікативістсько-соціологічний) корисні й плідні» [3, с. 9].

М. В. Бутиріна у статті «До питання побудови метатеорії масової комунікації» розглядає можливість побудови метатеорії масової комунікації через окреслення поліпарадигмальної моделі комплексу напрямів дисциплін, предметами вивчення яких є різні аспекти соціальних комунікацій. Щодо схеми їхньої взаємодії, як зазначає дослідниця, ще станом на 2012 р. серед науковців не було консенсусу, оскільки проблематика соціальних комунікацій розроблялася також у межах інших дисциплін, як-от: соціологія, психологія, культурологія тощо, що розосереджувало її аспекти «по різних наукових дисциплінах», а самій «теорії комунікації бракує цілісного уявлення про її феноменальність» [1, с. 8]. Окреслену колізію М. В. Бутиріна пропонує вирішити через формулювання метатеорії вивчення соціокомунікаційних феноменів.

В одній із розвідок Н. Б. Мантуло аналізує особливість використання іншими науковцями концепту «парадигма» у дискурсі досліджень масових комунікацій. Ця проблематика розглядається з позиції концепції постнекласичного етапу в історії науки, атрибутами якої, зокрема, є потенційна міждисциплінарність та поліпарадигмальність усіх наукових дисциплін, які належать до власне топіки постнекласичної науки. Не є тут винятком і вивчення соціальних комунікацій. Однак у статті обстоюється позиція щодо узгодженого та систематизованого залучення епістемологічних можливостей також і класичних та некласичних наук задля «зміцнення та урізноманітнення методологічних засад масовокомунікаційної теорії і практики» [5, с. 28].

Н. Б. Габор у статті «Кінець журналістикознавства чи початок нової епохи досліджень?» окреслює спектр переваг та проблем теоретико-методологічного характеру, які постають перед дослідниками ЗМІ унаслідок парадигмального переходу

журналістикознавства із галузі філологічної до сфери соціальних наук, та стрімкої трансформації усієї медіасфери і засобів масової комунікації. Щодо переваг, то дослідниця вказує на відкриту можливість «створення синкретичної метатеорії, яка дозволяє об'єднувати міждисциплінарні знання та методологію для вивчення й осмислення процесів не лише щодо функціонування ЗМІ, й тих, що їх породили, і які породили вони»; щодо мінусів то вона зазначає, що синтетичне розширення та розпорошення проблематики журналістикознавчих студій загрожує зникненням цього наукового напрямку, «заради відродження якого власне й відбувся [його] соціальнокомунікаційний перехід» [2].

Новизна. У дослідженні проаналізовано ідеї щодо конструювання теоретико-методологічних та епістемологічних моделей вивчення журналістикознавчої, медійної, соціокомунікаційної проблематики на міждисциплінарних та поліпарадигмальних засадах, які окреслювалися науковцями впродовж останніх десятиліть, акцентовано актуальні теоретико-практичні завдання вітчизняних пресознавчих студій, запропоновано шляхи їх вирішення з позиції парадигмального дослідницького підходу, окреслено ймовірні лімітації при його застосуванні на підставі досвіду метанаукового дослідження наукових праць із комунікативістики закордоном.

Методи дослідження. У нашому дослідженні з метою концентрації знань в окресленій проблематиці та для формулювання загальних висновків застосовано комплекс методів: засобом системного огляду визначено критерії відбору досліджуваних праць вітчизняних науковців, оцінено їхню якість та проаналізовано результати; використовуючи метод наративного аналізу, сформулювало загальний теоретичний каркас розуміння концепцій наукової парадигми, парадигмального зсуву, дослідницької парадигми тощо. Засобом теоретичного огляду ми проаналізували та підсумували існуючий досвід вирішення теоретико-практичних питань застосування парадигмального підходу під час здійснення медіастудій.

Виклад основного матеріалу. В Україні наукові дослідження засобів масової інформації, які розпочалися, фактично, ще у XIX ст., за час свого становлення неодноразово зазнавали демаркаційних наукотворчих процесів, змін проблематико-тематичних і

теоретико-практичних орієнтацій. Цей період особливий історико-літературознавчим спрямуванням пресознавчих розвідок та історичних журналістикознавчих і бібліографічних напрацювань М. Грушевського, І. Франка, Б. Грінченка, О. Маковея, В. Щурата, І. Кривецького, В. Дорошенка, І. Калиновича та ін.

У час міжвоєнної ґрунтовні історико-бібліографічні розвідки здійснював В. Ігнатієнко, публікуючи їх на сторінках наукового журналу «Бібліологічні Вісті» (1923–1930). Також важливу роль у розробці вітчизняної пресознавчої проблематики та періодизації історії української преси відіграли імміграційні праці А. Животка, сконцентровані у лекційному курсі «Історія української преси» [8, с. 10–11].

Повоєнні 1950-ті рр. поряд із налагодженням фахової журналістської освіти у стінах Київського та Львівського університетів характеризуються появою окремих напрямів у журналістикознавчій науці. Починаючи з цього періоду, в межах уже інституціолізованого організаційного наукового процесу почали вирізнятись й оформлюватись історичний та теоретико-прикладний напрями вивчення засобів масової інформачії¹. Хоча впродовж усього радянського періоду українські журналістикознавчі студії не припинялися, однак через відомі історико-політичні причини вони були виразно ідеологічно заангажовані.

Упродовж 1990–2000-х рр. в Україні у новітніх суспільно-політичних реаліях, водночас із змінами в економіці та культурному житті країни стрімко модифікувався характер функціонування ЗМІ, почали з'являтися т. зв «нові медіа». Дедалі помітнішу роль у житті суспільства, яке поступово стає глобальним, починають відігравати соціальні мережі. Ці та інші фактори спонукають науковців, які займалися передусім теорією преси та журналістики, активно напрацьовувати власні концепції, інтерпретативні моделі, методики вивчення ЗМІ та опрацьовувати уже розроблені закордоном. У цей період журналістикознавчі студії, принаймні номінально, були інспіровані філологічною парадигмою, що було певним обмеженням для науковців. Теоретико-методологічні підходи філології цілком валідні для текстологічних досліджень, однак їхній епістемологічний

¹ Детальніше про це див.: [11].

потенціал не достатній для комплексного вивчення складних медіафеноменів [2; 12].

У 2006 р. в історії вивчення ЗМІ в Україні відбулося те, що низка дослідників оцінюють як зміну наукової парадигми, а саме: Постановою Кабінету Міністрів України «соціальні комунікації» внесли до переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь. З одного боку, це вирішило низку проблем для науковців – дослідників ЗМІ, зокрема, дало змогу «вивести» у видиму зону та консолідувати їхні напрацювання на сторінках фахових видань, присвячених соціокомунікаційній проблематиці.

Такими ж видимими стали і наукові проблеми галузі, що потребували свого розв'язання, а саме: дефіцит теорій, методологічна ригідність, невиробленість належного понятійно-термінологічного апарату та ефективного міждисциплінарного моделювання наукової роботи. Однак навіть і це є своєрідним припущенням, оскільки досі немає комплексного метанаукового дослідження праць у сфері соціальних комунікацій, яке б проілюструвало основні проблемно-тематичні тенденції у галузі [2]. Це тільки частина нових викликів, що постали перед науковцями, які нормативно працюють у галузі медіастудій уже на платформі соціальних наук.

Однак, ще починаючи від «філологічного» періоду та досі, гострою залишається необхідність у фундаментальному поліаспектному дослідженні історії української журналістики, розвитку історико-бібліографічної бази україномовної преси, яка друкувалась в Україні та поза її межами; українських іншомовних часописів, що видавались за кордоном; іншомовних друківаних газет та журналів, що виходили в Україні, та біобібліографічної бази даних українських журналістів, редакторів, видавців пресодруків, укладання національної бібліографії української преси ХІХ–ХХ ст. [6–9]. Розв'язання зазначених проблем, зокрема, творить необхідну емпіричну базу, яка може стати основою для подальших напрацювань теоретико-методологічних принципів вивчення вітчизняної преси та вирішення освітньо-професійних і прикладних завдань журналістикознавства.

Системне та комплексне вивчення вітчизняної преси розпочалось із створення у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника Науково-дослідного інституту

пресознавства, що при його заснуванні у 1993 р. названо «Науково-дослідний центр періодики». Вирішення комплексу засадничих, концептуальних та теоретико-методологічних питань дослідження преси в Україні було тим важливим надзавданням, яке на той час стояло перед вітчизняними вченими, та й досі не втратило своєї актуальності. [10, с. 96].

Станом на 1993 р. періодика, яка видавалась на теренах України українською та іноземними мовами, а також преса української еміграції були фактично недослідженими ні в Україні, ні поза її межами. Для того, щоби виправити цю ситуацію, необхідно було «опрацювати її як явище насамперед в історичному, методологічному та бібліографічному аспектах» [6, с. 3], що передбачало створення повного репертуару українських періодичних видань, встановлення консенсусу серед науковців щодо підходу та методології вивчення журналістики загалом і періодичних видань, у яких було би враховано їхнє призначення, особливості, закономірності та умови функціонування, характер впливу на свою аудиторію та стиль медіації між видавцями і читачами.

Загалом, основу сучасного наукового дослідження становлять: поняттєвий та фаховий термінологічний апарат, який застосовується науковцями задля формулювання гіпотез та дослідницьких питань, комунікації з колегами; набір теорій, з допомогою яких формують каркас майбутнього наукового проєкту, а також трактують та інтерпретують досліджувані феномени й отримані результати; чітко окреслені методи, інструменти та процедури, які використовуються для збору даних та подальшого їх аналізу, проведення спостережень та експериментів; історичний аспект, який включає акумульовані знання і досягнення у конкретній науковій галузі; зміна проблематики, розвиток та модифікація підходів дослідження тощо. Організувати та систематизувати окреслену сукупність елементів сучасного наукового дослідницького процесу можна, зокрема, засобом дослідницької парадигми.

Поняття «наукова парадигма» у дискурс сучасної історії та метатеорії науки увів американський філософ та історик науки Томас Кун. Зокрема, у праці «The Structure of Scientific Revolutions» [«Структура наукових революцій»] (1962) мислитель,

аналізуючи історію науки, вжив термін «парадигма» для опису ідей та концепцій та принципів, які впливають на спосіб мислення учених, стають передумовами досліджень та як результат надалі визначають загальний напрям розвитку науки. Наукова парадигма, на думку дослідника, – це загальноновизнані досягнення науки, які дають змогу на деякий час впроваджувати для наукової спільноти моделі проблем, їхніх рішень та критеріїв визначення достовірності отриманого знання [4, с. 24–25].

Загалом, філософи, методологи та історики науки впродовж усього ХХ ст. пропонували свої підходи до формулювання метатеорії наукового пізнання. Зокрема, оригінальні концепції пропонували К. Поппер, І. Лакатос, П. Фейсербенд. Уже наприкінці століття переважно серед американських філософів та дослідників історії науки розпочалися т. зв. «наукові війни» – дискусії щодо природи та доцільності наукового пізнання, які тривають й досі. Щодо ідей Т. Куна, то і сьогодні вони не втрачають своєї актуальності. Починаючи від його фундаментальних праць та дотепер трактування поняття «наукова парадигми» неодноразово змінювалось, переосмислювалось, а теорія зсуву парадигм застосовувалась у різних галузях наукового пізнання. Наприклад, швейцарський теолог, священник і письменник Ганс Кюнг у низці своїх праць розглядає історію християнської теологічної думки, застосовуючи метод парадигмального аналізу історії науки Т. Куна; італійський професор економіки Джованні Доссі та британо-венесуельська дослідниця соціально-економічного розвитку і технології Шарлотта Перес пропонували парадигмальну схему для опису циклів технологічних революцій та глобальних змін в економіці тощо.

Отже, парадигма – це сукупність некритично засвоєних положень та невідрефлексованих переконань, цінностей і дослідницьких пріоритетів науковців. Ці переконання можна виокремити й артикулювати, аналізуючи теоретико-спекулятивні елементи публікацій та характер трактування отриманих емпіричних даних в опублікованих наукових результатах.

Т. Кун у своїй праці також описав своєрідний трифазний життєвий цикл наукової парадигми, що складається із стадії, яку дослідник назвав “нормальна наука”, – коли сукупність наукових фактів трактується крізь призму домінуючої теорії, у

широкому розумінні – загальноприйнятої моделі світобачення, а наукові питання ставляться та вирішуються з опертям на попередні загальновизнані наукові здобутки; наступна фаза – це період кризи в науці, під час якої з допомогою панівної теорії уже не можна пояснити аномальні факти, які не узгоджуються із загальноприйнятими поглядами й переконаннями, чи вирішити нетипові задачі, які раніше з тих чи інших причин спільнотою вчених ігнорувались. У результаті такої кризи вчені висувають нові спеціальні чи фундаментальні теорії, ідеї, концепції, спрямовані на те, щоби, власне, цю кризу подолати. Таким чином, у третій фазі формується нова парадигма, яка повністю або частково витісняє стару [4].

Парадигмальний зсув, чи, іншими словами, зміну парадигм, Т. Кун пов’язує із науковою революцією. Сама ж парадигма зсувається унаслідок кризи, яка спричинена ревізією самими ж науковцями загальноприйнятого погляду, якою повинна бути загальна модель науки, критики її основ, зокрема системи теорій, методів, підходів, концепцій. Переглядаються не лише фундаментальні теоретичні аспекти професійної сфери вчених, видозмінюються також їхній світогляд, система уявлень про навколишню дійсність [4, с. 107].

Теоретики та методологи, фахівці у галузі соціальних наук Егон Губа та Івонна Сешнс Лінкольн слідом за Т. Куном визначають дослідницьку парадигму як набір базових переконань, що ґрунтуються на низці припущень, синтез яких становить світоглядну модель, основні положення є певними віруваннями чи переконаннями, за якими носій цього світогляду визначає для себе природу дійсності, характер відносин її складових щодо цілого та своє місце у цій дійсності. Дослідницька парадигма є для вчених своєрідною системою відповідей на фундаментальні запитання онтологічного, епістемологічного та методологічного плану [13, р. 107–108].

У межах окресленої схеми онтологічні припущення визначають, що саме в межах певної наукової парадигми вважається реальним та справді існуючим, вказують на об’єктну та предметну сферу дослідження; припущення епістемологічного характеру стосуються природи знань про об’єкт вивчення, статус суб’єкта пізнання щодо цього об’єкта та як ці знання можна

отримати; методологічні припущення окреслюють дослідницькі стратегії, підходи та методи щодо реалізації дослідницьких завдань [13, с. 108]. Інколи послідовники підходу Губи та Лінкольн додають ще четверту складову, а саме: аксіологію, яка охоплює етичні аспекти проведення наукового дослідницького процесу на всіх його етапах [14, р. 28].

Пропоноване визначення – це трикомпонентна аналітична модель, за якою Е. Губа та І. С. Лінкольн здійснюють внутрішньо-та міжпарадигмальний аналіз позитивізму, постпозитивізму, критичної теорії та конструктивізму, які, за їхнім визначенням, як наукові парадигми є зразками осмисленого та інформативного способу сформулювати відповідь на окреслені запитання².

Наприклад, концептуально онтологічна позиція науковців, які працюють в топіці позитивізму, – це реалізм, вони переконані, що наука має опиратись на об'єктивні факти, які можуть бути вимірянні, а згідно з дуалістичною та об'єктивістською епістемологією цієї парадигми, гіпотези надаються перевірці засобом експериментально-маніпулятивної методології, із переважанням кількісних методів, а отриманим знанням можна присвоїти статус універсальних закономірностей.

Постпозитивістська онтологія – це критичний реалізм, епістемологія – фактично та ж об'єктивістська модель, якою оперують і позитивісти, однак критерієм об'єктивності є не фіксоване дуалістичне суб'єктно-об'єктне розмежування, а різноманітні критичні процедури, зокрема верифікація та фальсифікація, відповідно, уся методологія «працює» на вирішення дослідницьких завдань у межах парадигми постпозитивізму та спрямована на фальсифікацію, а не на перевірку гіпотез і теорій.

Онтологією критичних теорій є історичний реалізм, у її межах вивчаються причини соціальної нерівності, природа інститутів влади та соціальних конфліктів із суб'єктивістською та транзакційною епістемологією, за якою процес отримання

² Окрім зазначених, як окрему наукову парадигму вирізняють також прагматизм, онтологія якого змальовує несингулярну реальність. Вчені-прагматики здебільшого зацікавлені у вирішенні актуальних питань практичного характеру, щоби вдовольнити важливі потреби суспільного чи персонального значення, а не у дослідженні природи дійсності та її аспектів. На цьому принципі ґрунтується плюральний підхід щодо вибору епістемологічної стратегії та методів дослідження, які залежно від напрямку в межах парадигми прагматизму можуть відрізнятися, однак спільною рисою є їхня практична доцільність [14, р. 35].

наукових знань опосередкований системою цінностей дослідника, а істина має конвенційний характер, для з'ясування якої у межах цієї парадигми задля вивчення суспільно-політичних та економічних впливів на соціум та окремих індивідів застосовується діалектична методологія.

Конструктивізм³ заснований на онтологічному релятивізмі, згідно з яким, ідеї, концепції, теорії тощо не відображають реального стану речей, а є лише сконструйованими інтерпретативними моделями, так само як у критичній теорії застосовуються транзакційна та суб'єктивістська епістемологія й методології герменевтики та діалектики [13, р. 109–101]. Відзначимо, що Е. Губа та І. С. Лінкольн є прибічниками саме конструктивістського підходу [13, р. 105].

Варто зауважити, що окреслені базові парадигми помилково трактувати як фіксовані та застиглі у часі догмати. Натомість унаслідок змін соціальних обставин вони можуть регулярно видозмінюватися, редукуватися чи ускладнюватися, нівелюватися чи вдосконалюватися.

На нашу думку, ідеї Т. Куна насамперед спрямовані на те, щоби творити певний етос науки, за яким сучасний дослідник повинен сам рефлексувати щодо тих ідей, які він трактує як апріорні, очевидні данності, а також визначити нормативи та орієнтири власного дослідницького процесу. Конструктивність наукового дослідження у будь-якій сфері значною мірою залежить від глибини усвідомлення науковцем своїх мотивів та осмисленість стосовно власних переконань.

Загалом, щодо розуміння концепції наукової парадигми можна сформулювати два підходи: перший – критичний, або метанауковий, за яким аналітичним способом власне виявляються імпліцитні, «метафізичні», критерії сприйняття та оцінки вченими дійсності, які обумовлюють фундаментальні концепції, на яких стоїть наука та які загалом впливають на перебіг індивідуальної наукової праці кожного дослідника. Другий підхід – це нормативний, або проєктний, згідно з яким, наукова парадигма експліцитно визначає те, що в межах певної дисципліни потрібно вивчати, як це потрібно робити та як необхідно опрацювати

³ У сучасному науковому дискурсі конструктивізм часто ототожнюють з інтерпретивізмом.

отримані дані чи інтерпретувати результати дослідження. Отже, різниця між ними полягає у тому, хто саме артикулює вибір фундаментальних засад кожного окремого проєкту наукового дослідження: це здійснюють самі автори чи ті, хто вивчає та аналізує їхні праці.

Зразком метанаукового аналізу, т. зв. дослідження досліджень наукових праць у галузі соціальних комунікацій, які здійснювалися за кордоном, є стаття Джеймса Поттера, Роджера Купера та Майкла Дюпаньє «The three paradigms of mass media research in mainstream communication journals» [“Три парадигми дослідження мас-медіа в основних комунікаційних журналах”] (1993). У цій публікації аналізують статті, надруковані впродовж 1965–1989 рр. на сторінках американських фахових рецензованих журналів⁴, з метою скорелювати парадигмально обумовлені теоретичні орієнтири розглянутих ними досліджень із репрезентованими в цих же публікаціях емпіричними даними.

Для того, щоби окреслити, як саме автори дійшли своїх висновків, розглянемо структуру вказаного дослідження. Отже, як одиниці аналізу Дж. Поттер, Р. Купер та М. Дюпаньє обрали змінні – мету досліджуваного матеріалу, яку визначили як основну для з’ясування наукової парадигми, а також низку операційних елементів, що їх застосовують дослідники для досягнення своєї мети, і які також виділено у дві групи: перша група визначає орієнтацію дослідження і включає фокус та вибір теорії; друга група операційних елементів інформує щодо емпіричної бази, зокрема про характер даних, специфіку їхнього джерела та типу вибірки.

У статті зазначено, що на основі лише операційних елементів не можна визначити парадигму, оскільки, наприклад, одні й ті ж методи можуть бути використані для досягнення різних дослідницьких цілей, які парадигмально не є тотожними. З огляду на це у статті здійснено їхню класифікацію за приналежністю до тієї чи іншої наукової парадигми саме за метою як за фундаментальним критерієм оцінки досліджуваних матеріалів мас-медійної проблематики.

⁴ Це часописи: «Communication Monographs», «Communication Research», «Critical Studies in Mass Communication», «Human Communication Research», «Journal of Broadcasting and Electronic Media», «Journal of Communication», «Journalism Quarterly», «Quarterly Journal of Speech» [15, p. 326].

Класифікуючи статті за метою, автори визначили три напрями дослідницьких підходів, а саме: пояснення, інтерпретація, критика. Пояснювальні студії визначені як приналежні до парадигми соціальних наук; інтерпретаційні дослідження класифіковано як приналежні до однойменної інтерпретативістської парадигми⁵; дослідження означено як критичні, тож, відповідно, віднесені до парадигми критичних теорій.

Щодо операційних даних, то у статті роз'яснено, що фокус дослідження – це медіафеномени, які автори у розглянутих статтях пояснюють, інтерпретують чи критикують. Опираючись на модель комунікації Г. Лассвела, вони були виокремлені у десять категорій, а саме: медіаіндустрія, репрезентація особистості в ЗМІ, виробництво медіаповідомлень, зміст повідомлень, аналіз аудиторії, розповсюдження повідомлень, вплив медіа на окремих осіб, соціальні групи, вплив медіа на соціальні інститути, суспільство загалом, культуру, регулювання ЗМІ.

Використання теорії у статтях трактується з позиції гіпотетично-дедуктивного підходу до побудови схеми наукового дослідження, за яким із теорії виводиться загальне положення, на основі якого формулюється гіпотеза та через зібрані емпіричні дані здійснюється її перевірка. Самі дані поділяються за усталеною схемою, а саме: кількісні та якісні, взяті методом випадкової або не випадкової вибірки через безпосередній контакт із респондентами, з повідомлень ЗМІ, архівних даних, статистичної бази даних, аналізу вторинних джерел.

Проведений контент-аналіз дав змогу дослідникам з'ясувати, що з розглянутого ними масиву наукових публікацій понад 60% досліджень ґрунтується на парадигмі соціальних наук, близько 34% припадає на парадигму інтерпретивізму, парадигма критичних теорій – це менше 6% [15, р. 317].

Можливо, цих даних для нас було б достатньо для того, щоби запропонувати наступну гіпотетичну градацію наукових парадигм вивчення ЗМІ, а саме: парадигма соціальних наук, у топіці яких науковці, вивчаючи емпіричні дані, намагалися створити абстрактні схеми медіаповідомлень та пов'язані з ними поведінкові моделі членів суспільства задля того, щоб описати та узагальнити

⁵ Щодо парадигми соціальних наук та інтерпретивізму див. про позитивізм та конструктивізм.

їхні погляди, переконання, ставлення, цінності, мотивації, наміри тощо; парадигма інтерпретивізму, дослідження якої орієнтовані на аналіз репрезентованих у масовому інформаційному потоці фактів як зразків явно чи імпліцитно ідеологічно заангажованих наративів. У цих дослідженнях, зокрема, вивчався вплив владних структур на функціонування інституту засобів масової інформації та характер медіаповідомлень. Дослідження, що знаходяться на платформі критичної парадигми, спрямовані насамперед на виявлення домінуючої ідеології у журналістських, офіційних, рекламних та художніх текстах⁶.

Однак автори цього дослідження резюмують, що і справді розглянуті ними праці, присвячені проблематиці ЗМІ, здебільшого опираються на парадигму соціальних наук із метою пояснити медіаявища засобом кореляції переважно кількісних даних. Проте Дж. Поттер, Р. Купер та М. Дюпаньє зазначають також, що «існує серйозна проблема в досягненні цієї мети. Незважаючи на те, що більшість цих досліджень [ЗМІ] має ознаки соціальної науки, вони насправді є описовими, сугестивними та інтерпретуючими. Через те, що таких досліджень дуже багато, і оскільки ці дослідники настільки послідовно й беззаперечно поділяють ті ж припущення та правила, можливо, це також можна вважати [певною] парадигмою»⁷ [15, р. 334].

За парадигмальною логікою становлення історії науки, яку сформулював Т. Кун, в основі кожного дослідження лежить якась парадигма незалежно від дисципліни та наукового напрямку. Згідно із цим твердженням, сумнівним буде пошук супарадигмальної точки зору, з якої можна було б здійснювати аналіз положень інших дисциплін, не перебуваючи водночас під впливом якоїсь із парадигм. Однак здійснений Т. Куном опис динаміки становлення всезагального наукового знання дає змогу науковцям побудувати

⁶ Варто також вказати, що у жодній із зазначених наукових парадигм не передбачено вивчення історії преси, що є, як ми це уже зазначали, важливим аспектом пресознавчих досліджень в Україні.

⁷ Дж. Поттер, Р. Купер та М. Дюпаньє також допускають можливість співіснування кількох парадигм у межах соціальних наук, посилаючись при цьому на праці Р. Т. Крейга та вказуючи на підхід щодо епістемології і методології медіаствудій Клауса Герберта Кріпендорфа, який, зокрема, вважав, що дослідження ЗМІ знаходяться на допарадигмальній стадії, оскільки, орієнтуючись на соціальні науки, наразі не відповідають їхнім стандартам.

власну універсальну аналітичну схему, яку можна трактувати як прелогомен до усякого дослідницького проекту.

Висновки. Отже, наукова парадигма, на якій ґрунтується кожне дослідження, – це чотирикомпонентна модель наукового пізнання дійсності, до якої, зокрема, входять онтологічні, епістемологічні, методологічні та аксіологічні принципи вибору орієнтирів, концепцій, термінологічного базису, теорій, методів, які можуть застосовуватись у конкретній галузі науки, для формулювання дослідницького питання та віднаходження шляхів його вирішення.

Застосування парадигмального підходу у пресознавчих дослідженнях потенційно матиме вагомі позитивні наслідки насамперед практичного характеру. Зокрема, дослідницька парадигма може сприяти: ефективному налагодженню процесу вивчення преси, систематизації уже існуючих концепцій, теорій та методів її вивчення і формулюванню нових, що дасть змогу створити загальну платформу для комунікації та співпраці вчених, що працюють у цій галузі науки.

Використовуючи модель дослідницької парадигми, можна визначити та уніфікувати стандарти дослідження преси, методи збору даних, інструменти їхньої верифікації та інтерпретації, отже, парадигмальний підхід є підставою науково-методичної консистентності серед науковців, які займаються вивченням ЗМІ, що позитивно вплине на якість досліджень у межах усієї галузі та сприятиме ефективному обміну та репрезентації знань, принаймні на тому історичному етапі, коли галузь науки перебуває на «нормальній» стадії (за Т. Куном).

Однак для того, щоби вирішити окреслені у нашому дослідженні дилеми щодо з'ясування парадигмальної орієнтації пресознавчих досліджень, важливо проводити ретроспективне метанаукове вивчення напрацювань у цьому напрямі та віднаходити суперечності між їхніми засадничими елементами і теоретико-методологічним інструментарієм та підбором з уже існуючих або ж через формулювання нових метатеоретичних моделей віднайти оптимальну поліпарадигмальну чи допарадигмальну схему медіата пресознавчих студій.

Дослідникам, які працюватимуть над цією проблемою, потрібно мати на увазі, що за концепцією, які розробляв Т. Кун,

панівна наукова парадигма впливає на всі аспекти наукових проєктів та може наперед визначити очікувану результативність при їхній реалізації, а також обумовлює вибір критеріїв, за якими здійснюється метанауковий аналіз напрацювань у пресознавчій галузі.

Література

1. Бутиріна М. В. До питання побудови метатеорії масової комунікації. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 33. С. 40–44.
2. Габор Н. Кінець журналістикознавства чи початок нової епохи досліджень. *Медіакритика*. URL: <https://www.mediakrytyka.info/novi-tehnologii-media/kinets-zhurnalistykoznavstva-do-pytannya-prosotsialnokomunikatsiynyy-napryam-suchasnykh-mediadoslidzhen.html>.
3. Казакова Т. В. Сучасне українське журналістикознавство крізь призму концепту «соціальні комунікації». *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 30. Січ.-берез. С. 6–10.
4. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
5. Мантуло Н. Б. Парадигма як концепт теоретичного дискурсу масової комунікації. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2010. Т. 40. Лип.–верес. С. 25–30.
6. Романюк М. М. Науково-дослідний центр періодики: необхідність створення і перспективи розвитку. *Українська періодика: історія і сучасність: тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 груд. 1993 р.)*. Львів, 1993. С. 3–4.
7. Романюк М. Пресознавчі дослідження науковців ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. дванадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р.* Львів, 2018. С. 76–82.
8. Романюк М. Українське пресознавство на порозі XXI століття. Львів, 2000. 110 с.
9. Сніцарчук Л. Об'єднані дослідницьким пошуком. *Журналістика*. Київ. 2014. Вип. 13. С. 41–45.
10. Сніцарчук Л. Ще раз про бібліографію української преси, або Чи за-требуваний нині український медіадосвід XIX–XX ст. *Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. дванадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р.* Львів, 2018. С. 93–100.
11. Трачук Т. А. Розвиток історії української преси у працях науковців початку XX ст. *Українське журналістикознавство*. Київ, 2012. Вип. 11. С. 5–8.
12. Фінклер Ю. Від журналістикознавства до медіавістики: як я б назвав нашу науку. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/production/article/206088/2022-12-18-vid-zhurnalistykoznavstva-do-mediavistyky-yak-ya-b-nazvav-nashu-nauku/>.
13. Guba E. G., & Lincoln Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*. Sage Publications, Inc. p. 105–117.

14. Kivunja C. & Kuyini A. B. Understanding and Applying Research Paradigms in Educational Contexts. *International Journal of Higher Education*. 2017. Vol. 6. N. 5. P. 26–41. DOI: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v6n5p26>.

15. Potter W. James, Cooper Roger, Dupagne Michel. The Three Paradigms of Mass Media Research in Mainstream Communication Journals. *Communication Theory*. 1993. Vol. 3. Issue 4. November. P. 317–335. DOI:10.1111/j.1468-2885.1993.tb00077.x.

References

1. Butyrina, M.V. (2008). Do pytannia pobudovy metateorii masovoi komunikatsii [To the issue of building a meta-theory of mass communication], *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, Kyiv, (33), 40–44 (in Ukr.).

2. Habor, N. (2013). Kinets zhurnalistykoznavstva chy pochatok novoi epokhy doslidzhen [The end of journalism studies or the beginning of a new era of research], *Mediakrytyka*. Retrieved from <https://www.mediakrytyka.info/novi-tehnologii-media/kinets-zhurnalistykoznavstva-do-pytannya-pro-sotsialnokomunikatsiynny-napryam-suchasnykh-mediadoslidzhen.html> (in Ukr.).

3. Kazakova, T. V. (2008). Suchasne ukrainske zhurnalistykoznavstvo kriz pryzmu kontseptu «sotsialni komunikatsii» [Modern Ukrainian journalism studies through the prism of the concept of «social communications»], *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, Kyiv, (30), Sich-berez., 6–10 (in Ukr.).

4. Kun, T. (2001). Struktura naukovykh revoliutsii [The structure of scientific revolutions], Kyiv: Port-Royal, 228 (in Ukr.).

5. Mantulo, N. B. (2010). Paradyhma yak kontsept teoretychnoho dyskursu masovoi komunikatsii [Paradigm as a concept of theoretical discourse of mass communication], *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, Kyiv, (40), Lyp.–veres., 25–30 (in Ukr.).

6. Romaniuk, M. M. (1993). Naukovo-doslidnyi tsentr periodyky: neobkhdnist stvorennia i perspektyvy rozvytku [Scientific research center of periodicals: necessity of establishment and prospects of development], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: tezy dop. i povidoml. Vseukr. nauk.-teoret. konf.* (9–10 hrud. 1993 r.), Lviv, 3–4 (in Ukr.).

7. Romaniuk, M. (2018). Presoznavchi doslidzhennia naukovtsiv LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka [Press studies of scientists of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dop. ta povidoml. dvanadtsiatoi Vseukr. nauk.-teoret. konf.*, Lviv, 30 lystop. – 1 hrud. 2018 r., Lviv, 76–82 (in Ukr.).

8. Romaniuk, M. (2000). Ukrainske presoznavstvo na porozi XXI stolittia [Ukrainian press studies at the threshold of the 21st century], Lviv, 110 (in Ukr.).

9. Snitsarchuk, L. (2014). Obiednani doslidnytskym poshukom [United by exploratory search], *Zhurnalistyka*, Kyiv, (13), 41–45 (in Ukr.).

10. Snitsarchuk, L. (2018). Shche raz pro bibliografiu ukrainskoi presy, abo chy zatrebuvani nini ukrainskyi mediadosvid XIX–XX st. [Once again about the bibliography of the Ukrainian press, or whether Ukrainian media experience

of the 19th-20th centuries is in demand today], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dop. ta povidoml. dvanadtsiatoi Vseukr. nauk.-teoret. konf.*, Lviv, 30 lystop. – 1 hrud. 2018 r., Lviv, 96 (in Ukr.).

11. Trachuk, T. A. (2012). Rozvytok istorii ukrainskoi presy u pratsiakh naukovtsiv pochatku XX st. [The development of the history of the Ukrainian press in the works of scientists of the beginning of the 20th century], *Ukrainske zhurnalistykoznavstvo*, Kyiv, (11), 5–8 (in Ukr.).

12. Finkler, Yu. Vid zhurnalistykoznavstva do mediavistyky: yak ya b nazvav nashu nauku. [From journalism to media studies: how would I call our science], *Detektor media*. Retrieved from <https://detector.media/production/article/206088/2022-12-18-vid-zhurnalistykoznavstva-do-mediavistyky-yak-ya-b-nazvav-nashu-nauku/> (in Ukr.).

13. Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*. Sage Publications, Inc. p. 105–117 (in Eng.).

14. Kivunja, C. & Kuyini, A. B. (2017). Understanding and Applying Research Paradigms in Educational Contexts, *International Journal of Higher Education*, (6, 5), 26–41 (in Eng.). DOI: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v6n5p26>.

15. Potter, W. James, Cooper, Roger & Dupagne, Michel (1993). The Three Paradigms of Mass Media Research in Mainstream Communication Journals. *Communication Theory*, (3, 4), November, 317–335 (in Eng.). DOI:10.1111/j.1468-2885.1993.tb00077.x.

Roman Blikharskyi

PhD in Social Communications

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

PARADIGMAL FOUNDATIONS OF PRESS STUDIES

The article describes a paradigmatic model of scientific research, which consists of a system of beliefs held by scientists, concepts, theoretical models, epistemological positions, methodological techniques and axiological principles that determine the spectrum of scientific approaches to the study of media phenomena.

It was found out that scientists dealing with the problems of social communications must take into account the complexity of the object of study, and the research process itself must be designed in such a way that, having defined principles, directions, clear disciplinary frameworks, a proven theoretical and methodological base, it also had the opportunity for interdisciplinary interaction to be adaptive to current problems and scientific tools.

In the article, the paradigmatic meta-theoretical approach is considered as one of the effective ways of organizing a system for solving ambivalent tasks that may arise when conducting press studies. The main modern approaches to the construction of theoretical-methodological and epistemological models for the study of journalistic and socio-communication issues on an interdisciplinary, polyparadigmatic basis are analyzed, and the dominant research paradigms on the basis of which the study of mass media abroad is conducted are characterized.

A number of advantages of using a paradigmatic approach in the organization of press studies and in the effective exchange and representation of acquired knowledge are outlined, in particular, adjustment of the process of studying the press, systematization of concepts, theories and methods of its study, determination of scientific standards for conducting press studies, etc.

It was determined that an important task of solving problems related to the paradigmatic orientation of press studies is to conduct a meta-scientific analysis of domestic scientific works on communication studies in the future, which will allow to reveal contradictions and consistency between the basic and operational elements of research in order to find and correct the optimal model of media and press studies.

Keywords: press studies, journalism studies, social communications, scientific paradigm, metatheory, metascience, mass media, press.

Надія Брайлян

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7892-2481>

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
nabra@ukr.net

УДК 001.32:[070:001.891]:655.06](477.83-25):811.161.2*373.232.1(038)“18/20“

**ВИДАННЯ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ
ПРЕСОЗНАВСТВА
ЯК ДЖЕРЕЛО ДО СЛОВНИКА ПСЕВДОНІМІВ
УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ ХІХ–ХХІ ст.**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-2

Досліджено видання Науково-дослідного інституту пресознавства на предмет наявності у них відомостей про псевдоніми українських журналістів, редакторів, видавців, публіцистів та біографічної інформації про творців і авторів української періодики; встановлено кількісні параметри цих даних. Акцентовано, що найбільший масив біографічної інформації, а також даних про використовувані псевдоніми міститься у матеріалах до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах». Відзначено, що надзвичайно важливими джерелами про псевдонімічні підписи є також фаховий щорічник «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства», доповіді та повідомлення дванадцяти науково-практичних конференцій «Українська періодика: історія і сучасність», історико-бібліографічні дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» та «Українські часописи Львова 1848–1939 рр.», матеріали до бібліографії «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.», а також численні монографії та пресознавчі праці, здійснені у НДІ пресознавства. Встановлено, що загалом на сторінках цих видань зафіксовані біографічна інформація про понад 5500 осіб, причетних до створення української періодики ХІХ–ХХІ ст., і близько 9000 їхніх псевдонімів. Наголошено, що цей значний масив даних, систематизований та проаналізований, послужив основою створення «Словника псевдонімів українських авторів ХІХ – ХХІ ст.», який є надзвичайно важливим не лише

для дослідження історії української періодики та пресознавчих студій загалом, а й для літературознавства, історії, біографістики та просопографії.

Ключові слова: видання Науково-дослідного інституту пресознавства, псевдоніми українських авторів, біографічні матеріали, історико-бібліографічні дослідження, українська періодика, словник псевдонімів.

Постановка проблеми. Потреба сучасного словника псевдонімів українських діячів відчувається дослідниками дуже гостро. Від часу виходу у світ відомого «Словника українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)» О. Дея [1] пройшло понад півстоліття, з'явилося багато нової інформації та багато нових імен, невідомих чи замовчуваних раніше. Із середини 1990-х рр. матеріали до словника псевдонімів українських авторів опрацьовував Веніамін Еппель [2–4], однак ця робота припинилася через передчасну смерть дослідника. Деякі українські вчені створювали «локальні» словники псевдонімів у сфері своїх наукових зацікавлень, як-от: В. Капелюшний – в історіографії Українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. [5], Н. Павликівська – у діяльності ОУН–УПА [6], І. Шеремета – в українській музичній культурі 1920-х рр. [8]. Однак видання, у якому були б зведені нові наявні, а також замовчувані раніше відомості про псевдоніми українських авторів, реалізовано так і не було.

Численні видання Науково-дослідного інституту пресознавства, у яких досліджуються та висвітлюються різні аспекти створення, формування і функціонування української преси, є надзвичайно важливим джерелом відомостей про ініціаторів та учасників цих процесів, зокрема про використання ними псевдонімів. Ці праці містять значну кількість публікацій, які відзначаються новизною та вводять у науковий обіг нову історичну інформацію.

Мета дослідження – проаналізувати видання НДІ пресознавства на предмет наявності у них відомостей про псевдоніми українських журналістів, редакторів, видавців, публіцистів та біографічної інформації про творців і авторів української періодики, встановити кількісні параметри цих даних.

Об'єкт дослідження – видання Науково-дослідного інституту пресознавства: «Українська журналістика в іменах», «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства», «Українська періодика: історія і сучасність», інші історико-бібліографічні дослідження української періодики та монографії з пресознавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Видання Науково-дослідного інституту пресознавства не досліджувалися комплексно як джерело псевдонімів українських журналістів та публіцистів і біографічної інформації про цих осіб, як також і не фіксувалися жодні кількісні параметри цих даних. Хоча опубліковані у працях цієї установи матеріали, які стосуються біографічних даних та псевдонімічних підписів, неодноразово використовували науковці. Це насамперед публікації випусків «Української журналістики в іменах», які, зокрема, слугували джерелом для укладання матеріалів до словника псевдонімів В. Еппелем [2–4] та використовувалися для ідентифікації підписів авторів українських поезій у праці Ю. П'ядика [7]. Однак цілісного дослідження видань Науково-дослідного інституту пресознавства як джерела псевдонімів українських авторів не проводилося.

Методи дослідження: системний, аналітичний, описовий та кількісний, які сприяли досягненню мети цієї статті, зокрема віднайденню на сторінках видань НДІ пресознавства відомостей про псевдоніми українських авторів і їх біографічних даних та встановлення кількісних параметрів.

Виклад основного матеріалу. 3 травня 2023 р. виповнилося 30 років з часу заснування Науково-дослідного інституту пресознавства при Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника (у 1993–2010 рр. – Науково-дослідний центр періодики). Протягом усього періоду існування у цій інституції було підготовлено і надруковано понад 100 видань, це насамперед колективні праці: бібліографія національної преси «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» (Львів, 2007–2021. Т. 1–7), матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» (Львів, 1993–2013. Вип. 1–20), фаховий щорічник «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства» (Львів, 1993–2021. Вип. 1–11(29), доповіді та

повідомлення дванадцяти науково-практичних конференцій «Українська періодика: історія і сучасність» (Львів, 1993–2018), історико-бібліографічне дослідження «Українські часописи Львова 1848–1939 рр.» (Львів, 2001–2003. Т. 1–3) та матеріали до бібліографії «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.» (Львів, 1998–2003. Т. 1–5).

Зважаючи на змістове наповнення видання, як важливе джерело відомостей про псевдоніми та криптоніми українських діячів варто розглядати насамперед матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» (Львів, 1993–2013. Вип. 1–20). Загалом у всіх випусках уміщено 4753 біобібліографічні статті про життя та творчість українських журналістів, редакторів, видавців, публіцистів. Близько половини цих осіб у своїй творчості використовували один чи декілька псевдонімів, які розкрито на сторінках «Української журналістики в іменах» (загалом понад 6000) на основі опрацювання друкованих та архівних джерел; частина цих підписів уводиться у науковий обіг.

Історико-бібліографічне дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» (Львів, 2007–2021. Т. 1–7) містить відомості про понад 2000 псевдонімів та криптонімів, які використовували автори української преси у період від 1812 до 1919 рр. Особливо цінним є те, що більшість пресових видань, вміщених у дослідженні, опрацьовані авторами *de visu*, що давало можливість, зокрема, уникати помилок у написанні псевдонімів, допущених у деяких друкованих джерелах.

У «Збірнику праць Науково-дослідного інституту пресознавства» (Львів, 1993–2021. Вип. 1–11(29) постійно містився розділ «Українська журналістика в іменах», в якому публікувалися статті, присвячені українським редакторам, видавцям та авторам періодичних видань (загальна кількість публікацій цього розділу становить 159). У цих працях проаналізовано біографії, журналістську творчість, редакторсько-видавничу та громадсько-культурну діяльність авторів української преси, розкрито значну кількість їхніх псевдонімів, досліджено деякі спірні питання приналежності тих чи інших підписів. Частина псевдонімів уведена у науковий обіг, зокрема, на основі скрупульозного дослідження пресових видань, біографічних матеріалів, редакційних примірників періодики, архівних джерел тощо.

Прикладом можуть слугувати, зокрема, статті Х. Астапцевої («Балачки про моду» Харитини Кононенко – нове слово у жіночій пресі Галичини (На матеріалах «Жіночої сторінки» у газеті «Діло» (1936–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2017. Вип. 7(25). С. 173–197), В. Габора (Національні стремління закарпатських українців: публікації Августина Волошина на сторінках щоденної газети «Русинь» (Ужгород, 1923 р.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2014. Вип. 4(22). С. 470–496), О. Дроздовської (Артим Хомик (1878–1921): етапи життя і журналістської діяльності. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2020. Вип. 10(28). С. 329–349), М. Комариці (Культурологічні обрії публіцистики Миколи Гнатишака. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9(27). С. 376–402), С. Кравченко (Українські автори часопису «*Wiuletyn Polsko-Ukraiński*» (Варшава, 1932–1938 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2011. Вип. 1(19). С. 471–480), Н. Кулеші (Український редактор і журналіст Іван Світ: діяльність на Далекому Сході. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2018. Вип. 8(26). С. 438–447), М. Михалюк (Часопис «Рідний Край» (Львів, 1920–1923 рр.): автори, теми, проблеми. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 21–37), З. Наконечної (Редакторський і публіцистичний доробок Івана Зубенка в українській та закордонній україномовній пресі (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2018. Вип. 8(26). С. 356–364), М. Процик-Кульчицької (Роман Пашківський: маловідомі факти про життя, редакторську і журналістську діяльність. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2016. Вип. 6(24). С. 428–438), О. Середи (Редакційно-видавнича та журналістська діяльність Степана Дмоховського (міжвоєнний період). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 366–387), Л. Снісарчук (Журналістська діяльність Олександра Ковалевського у 1910–1939 рр. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2020. Вип. 10(28). С. 375–391).

Упродовж 1993–2018 рр. зусиллями працівників НДІ пресознавства було проведено дванадцять Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Українська періодика: історія і сучасність», доповіді та повідомлення яких слугують цінним джерелом інформації про псевдоніми українських діячів. На усіх проведених конференціях діяла спеціальна секція (п. н. «Українська журналістика в іменах» або «Українські публіцисти, редактори, видавці»), на якій виголошувалися повідомлення, присвячені творцям і авторам української преси (загалом їх було виголошено 214). Чимало псевдонімічних підписів розкрито й у матеріалах інших секцій, зокрема в «Історії української періодики» та «Українська періодика (XIX–XX ст.) як історичне джерело». Так, псевдоніми українських журналістів розкривали у своїх працях: Ф. Дисак «Микола Устиянович: бібліографічний показник публіцистичних виступів» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р. Львів, 2003. С. 789–794); П. Дужий «Офіційний журнал ОУН “Ідея і Чин” (1942–1946 рр.)» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. другої Всеукр. наук.-теорет. конф., 21–22 груд. 1994 р. Львів; Житомир, 1994. С. 90–93); А. Кобинець «Анатолій Михайленко: журналіст, публіцист» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. дванадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р. Львів, 2018. С. 354–361); Г. Мокрицький «Нелегальний редактор легального часопису» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 трав. 2000 р. Львів, 2000. С. 535–542); Н. Сидоренко «Українська преса у Великій Британії першої половини ХХ ст.» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф., 19–20 груд. 1997 р. Львів, 1997. С. 46–56); І. Смогоржевська «Громадсько-політична і науково-публіцистична діяльність Никифора Григоріва» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. десятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів 31 жовт. – 1 листоп. 2008 р. Львів, 2008. С. 682–689); О. Стасюк «Видавнича діяльність ОУН періоду національно-визвольних змагань 1940–1950-х рр. (спроба окреслення проблеми)» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл.

сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., 17–18 трав. 2002 р. Львів, 2002. С. 181–186); М. Трегуб «Публікації І. С. Романченка у пресі (20–60-ті рр. ХХ ст.)» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. десятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів 31 жовт. – 1 листоп. 2008 р. Львів, 2008. С.694–702); М. Шудря, М. Грузов «Згуртування літературних сил навколо таборового часопису “Веселка”» (Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. п’ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., 27–28 листоп. 1998 р. Львів, 1999. С. 590–593) та ін.

В історико-бібліографічному дослідженні «Українські часописи Львова 1848–1939 рр.» (Львів, 2001–2003. Т. 1–3), яке вміщує бібліографічні описи періодичних видань, розкриваються понад 300 псевдонімів авторів львівської періодики зазначеного періоду. Матеріали до бібліографії «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.» (Львів, 1998–2003. Т. 1–5) містять на своїх сторінках, зокрема, відомості про близько 250 псевдонімічних підписів, які використовували творці пресових видань Галичини, Волині, Буковини і Закарпаття у міжвоєнне двадцятиліття.

Біобібліографічні матеріали про організаторів та авторів української преси (загалом 164 особи) опубліковані у книзі М. Рома-нюка «Оратаї журналістської ниви: Українські редактори, видавці, публіцисти» (Львів, 2002. 236 с.), на сторінках видання розкрито понад 150 псевдонімів.

Додаток із біобібліографічними довідками п. н. «Українська сатирично-гумористична журналістика Галичини в іменах» (34 особи) вміщено у монографії Л. Сніцарчук (Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості. Львів, 2001. С. 215–238). У цих матеріалах і загалом на сторінках видання розкрито понад 200 псевдонімів творців і авторів галицької міжвоєнної гумористичної періодики. Дослідження І. Павлюка (Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. Львів, 2001) містить додаток п. н. «Українська журналістика Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 років у іменах» (с. 250–266), у якому наведені біографічні відомості про 102 осіб, причетних до створення зазначеної періодики, та розкрито понад 30 псевдонімів. У анотованому каталогу В. Передирій «Українські

періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1938 рр.)» (Львів, 1996. 192 с.) наявний розділ «Довідник» (с. 134–177), у якому подано біографічні відомості про 107 осіб, що брали участь у виданні жіночих часописів, та розкрито декілька десятків їхніх псевдонімів. Науково-довідковий апарат бібліографічного покажчика «Літературна група “Митуса” (1921–1922): О. Бабій, В. Бобинський, Р. Купчинський, Ю. Шкрумеляк» Л. Сироти вміщує «Покажчик псевдонімів, криптонімів та інваріантних імен» (с. 156–159), який налічує 104 позиції. У систематичному покажчику М. Комариці «Журнал “Дзвони” (1931–1939)» (Львів, 1997. 217 с.) розкрито понад 60 псевдонімичних підписів авторів цього журналу.

Чимало інформації про псевдоніми українських редакторів, видавців, журналістів, публіцистів міститься й у здійснених співробітниками НДІ пресознавства історико-бібліографічних дослідженнях: М. Галушко «Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.)» (Львів, 2001) та «Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.)» (Львів, 2008), В. Габор «Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.)» (Львів, 2003), О. Дроздовська «Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.)» (Львів, 2001), М. Романюк та М. Галушко «Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.)» (Львів, 1999) і «Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.)» (Львів, 1996), М. Савка «Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20–30-ті рр. ХХ ст.)» (Львів, 2002).

Біографічні відомості про авторів української преси та псевдоніми цих осіб містяться і в опублікованих співробітниками НДІ монографіях. Такі дані наведені, зокрема, у дослідженнях Н. Антонюк («Українське культурне життя в “Генеральній Губернії” (1939–1944 рр.): За матеріалами періодичної преси» (Львів, 1997. 232 с.); В. Ковпака «Українська спортивна періодика Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.» (Львів, 2008. 236 с.); Н. Кулеші «Українська преса у Німеччині 1919–1945 рр.: формування та функціонування» (Львів, 2009. 344 с.); М. Романюка «Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.)» (Львів, 2000. 588 с.); Л. Сніцарчук «Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс» (Львів, 2009. 416 с.).

Висновки. Видання Науково-дослідного інституту пресознавства, насамперед: матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах», історико-бібліографічне дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.», фаховий щорічник «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства», матеріали Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Українська періодика: історія і сучасність» та численні монографії і дослідження, здійснені співробітниками Інституту, є цінним джерелом псевдонімів творців і авторів української преси, а також біографічних відомостей про цих осіб, що дозволяє, зокрема, уточнювати сумнівну або суперечливу інформацію про ті чи інші підписи. Загалом на сторінках видань НДІ пресознавства зафіксовані біографічна інформація про понад 5500 осіб, причетних до створення української періодики ХІХ–ХХІ ст., і близько 9000 їхніх псевдонімів. Систематизація цих даних, їх аналіз та зведення у єдиний реєстр послужили основою створення «Словника псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.», який є насправді однією з нагальних потреб українського пресознавства, літературознавства, історії, біографістики та просопografії.

Література

1. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (ХVI–ХХ ст.). Київ, 1969. 559 с.
2. Еппель В. З матеріалів до словника українських псевдонімів. *Молода нація*: альманах. Київ, 2008. № 1(46). С. 81–105.
3. Еппель В. З нових матеріалів до словника українських псевдонімів. *Відкритий архів*: щорічник матеріалів та досліджень з історії модерної української культури. Київ, 2004. Т. 1. С. 417–449.
4. Еппель В. Нові матеріали до словника українських псевдонімів. Київ, 1999. 116 с.
5. Капелюшний В. Замасковані імена: псевдоніми і криптоніми та проблема атрибуції авторства в історіографії Українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Київ, 2001. 104 с.
6. Павликівська Н. М. Словник псевдонімів ОУН–УПА. Вінниця, 2007. 440 с.
7. Українська поезія кінця ХІХ – середини ХХ ст.: бібліографія. Антологія / уклад. Ю. В. П'ядик; упоряд.-ред.: І. Г. П'ядик-Халявка, Н. Г. Дашкіна. Київ, 2010–2021. Т. I–VIII.
8. Шеремета І. Дешифрування псевдонімів як аспект вивчення музичної культури (за матеріалами журналу «Музика» 1920-х років). *Студії мистецтвознавчі*. Київ, 2011. Ч. 3(35). С. 49–59.

References

1. Dei, O. (1969). Slovnyk ukrainskykh psevdonimiv ta kryptonimiv (XVI–XX st.) [Dictionary of Ukrainian pseudonyms and cryptonyms (XVI–XX centuries)], Kyiv, 559 (in Ukr.).
2. Eppel, V. (2008). Z materialiv do slovnyka ukrainskykh psevdonimiv [From the materials for the dictionary of Ukrainian pseudonyms], *Moloda natsiia: almanakh*, Kyiv, (1(46)), 81–105 (in Ukr.).
3. Eppel, V. (2004). Z novykh materialiv do slovnyka ukrainskykh psevdonimiv [From new materials to the dictionary of Ukrainian pseudonyms], *Vidkrytyi arkhiv: shchorichnyk materialiv ta doslidzhen z istorii modernoi ukrainskoi kultury*, Kyiv, (1), 417–449 (in Ukr.).
4. Eppel, V. (1999). Novi materialy do slovnyka ukrainskykh psevdonimiv [New materials for the dictionary of Ukrainian pseudonyms], Kyiv, 116 (in Ukr.).
5. Kapeliushnyi, V. (2001). Zamaskovani imena: psevdonimy i kryptonimy ta problema atrybutsii avtorstva v istoriografii Ukrainskykh natsionalno-vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rr. [Masked names: pseudonyms and cryptonyms and the problem of attribution of authorship in the historiography of the Ukrainian national liberation struggle 1917–1921], Kyiv, 104 (in Ukr.).
6. Pavlykivska, N. (2007). Slovnyk psevdonimiv OUN–UPA [Dictionary of pseudonyms of the OUN–UPA], Vinnytsia, 440 (in Ukr.).
7. (2010–2021). Ukrainska poeziia kintsia XIX – seredyni XX st. [Ukrainian poetry of the end of the 19th – mid-20th centuries]: bibliohrafiia. Antolohiia / uklad. Yu. V. Piadyk; uporiad.-red.: I. H. Piadyk-Khaliavka, N. H. Dashkina, Kyiv, (I–VIII) (in Ukr.)
8. Sheremeta, I. (2011). Deshyfruvannia psevdonimiv yak aspekt vyvchennia muzychnoi kultury (za materialamy zhurnalu «Muzyka» 1920-kh rokiv) [Deciphering pseudonyms as an aspect of the study of musical culture (based on the materials of the magazine «Music» of the 1920s)], *Studii mystetstvoznavchi*, Kyiv, (3(35)), 49–59 (in Ukr.).

Nadiia Brailian

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

PUBLICATIONS OF THE RESEARCH INSTITUTE FOR PRESS STUDIES AS A SOURCE FOR THE DICTIONARY OF PSEUDONYMS OF UKRAINIAN AUTHORS OF THE 19th – 21st CENTURIES

The publications of the Research Institute for Press Studies were examined for the presence in them of information about the pseudonyms of Ukrainian journalists, editors, publishers, publicists and biographical information about the creators and authors of Ukrainian periodicals; the quantitative parameters of these data are established. It is emphasized that the largest array of biographical information, as

well as data on the used pseudonyms, is contained in the materials for the encyclopedic dictionary «Ukrainska zhurnalistyka v imenakh». It is noted that the professional yearbook is also an extremely important source of pseudonymous signatures «Zbirnyk prats Naukovodoslidnoho instytutu presoznavstva», reports and announcements of twelve scientific and practical conferences «Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist», historical and bibliographic studies «Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.» and «Ukrainski chasopysy Lvova 1848–1939», materials for the bibliography of «Periodyka Zakhidnoi Ukrainy 20–30-kh rr. XX st.», as well as numerous monographs and press research works carried out at the Research Institute for Press Studies. It was established that, in general, biographical information about more than 5,500 people involved in the creation of Ukrainian periodicals of the 19th–21st centuries, and about 9,000 of their pseudonyms, is recorded on the pages of these press studies publications. It is emphasized that this significant array of data, systematized and analyzed, served as the basis for the creation of the «Slovnnyk psevdonimiv ukrainskykh avtoriv XIX – XXI st.», which is extremely important not only for the history of Ukrainian periodicals and press studies in general, but also for literary studies, history, biography and prosopography.

Keywords: publications of the Research Institute for Press Studies, pseudonyms of Ukrainian authors, biographical materials, historical and bibliographical research, Ukrainian periodicals, dictionary of pseudonyms.

Надія Кулеша

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
Nadija_Kulesha@ukr.net

УДК 001.32:[070:001.891](477.83-25):[070:001.891]:930]

**ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПРЕСОЗНАВСТВА:
ВНЕСОК
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПРЕСОЗНАВСТВА**
DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-3

У статті розглянуто науковий доробок колективу Науково-дослідного інституту пресознавства ЛННБ України імені В. Стефаника як вагому складову історіографії пресознавства, охарактеризовано й систематизовано наукові видання установи, визначено основну тематику досліджуваних проблем, підкреслено значення наукових видань Інституту в галузі вивчення історії української преси. Наголошено, що колектив НДІ пресознавства вперше дослідив не вивчений раніше з огляду на історичні обставини пласт української преси, успішним результатом чого стали дисертаційні та монографічні праці, історико-бібліографічні дослідження, різноматичні покажчики, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій тощо. Підкреслено необхідність подальшого опрацювання наукових видань Інституту для аналізу і систематизації змісту колективних збірників, висвітлення тематики статей з історії преси та журналістики.

Ключові слова: Науково-дослідний інститут пресознавства, історіографія, історія преси, преса, пресознавство.

Постановка проблеми. Вивчення історії преси в Україні розпочалося наприкінці XIX ст. фундаторами цієї ділянки науки М. Возняком, М. Грушевським, І. Кревецьким, О. Маковесем, І. Франком, В. Щуратом. Проминуле XX ст. збагатило дослідження цього напрямку працями В. Ігнатієнка, фундаментальними працями українських дослідників преси за кордоном І. Бочковського, А. Животка, С. Сірополка, Ю. Тернопільського. Долаючи

жорсткі ідеологічні обмеження і табу в умовах радянської дійсності, зробили свій внесок у розвиток дисципліни О. Дей, В. Дмитрук, В. Рубан, П. Федченко, Й. Цьох та ін. З початком нового етапу в розвитку історіографії української преси в 1990-х рр. з'явився масив праць провідних науковців України в галузі пресо- і журналістикознавства В. Здоровеги, В. Качкана, В. Лизанчука, І. Михайлина, М. Нечиталюка, В. Різуна, М. Романюка, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, Ю. Шаповала та ін., в яких проаналізовано завдання української преси, особливості її функціонування, роль і місце засобів масової інформації в житті суспільства, відображення засобами преси проблематики суспільно-політичних процесів та соціально-економічних відносин, тематику і проблематику публікацій, вивчено творчий доробок діячів преси. Вагомий внесок в історіографію українського пресознавства належить колективу Науково-дослідного інституту пресознавства ЛННБ України імені В. Стефаника НАН України, який упродовж 30 років працює над створенням національної бібліографії української преси XIX–XX ст., доповнює реєстр історіографії пресознавства численними різноаспектними працями.

Мета дослідження – розглянути й охарактеризувати наукові праці, видані в Науково-дослідному інституті пресознавства, щодо їхньої приналежності до історіографії пресознавства, підкреслити їхнє значення для вивчення історії української преси та журналістики.

Об'єкт дослідження – наукові видання НДІ пресознавства, присвячені різноаспектній проблематиці історії преси та журналістики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Публікації авторів наукових видань, що вийшли зі стін НДІ пресознавства, входять у перелік історіографічних посилань науковців різних галузей знання, які провадять свої дослідження в царині історії преси, історії журналістики, історії, політики, літератури, мистецтва. Різнопланові дослідження, започатковані і реалізовані у НДІ пресознавства, стають джерельною базою для наступних векторів наукових розробок. Величезний масив інформації, віднайдені, опрацьовані, верифіковані, бібліографовані, реконструйовані, проаналізовані і введені у науковий обіг

авторами опублікованих на сторінках видань Інституту праць, став надбанням наукової спільноти. Однак ці публікації, як і самі видання, не позиціонуються об'єктом вивчення дослідниками.

Для систематизації і характеристики різноаспектних наукових видань НДІ пресознавства застосовано комплексний підхід до об'єкта дослідження, який поєднує системний, аналітичний, описовий, проблемно-тематичний і структурний **методи дослідження**.

Виклад основного матеріалу. У праці «Українське пресознавство на порозі ХХІ століття» Мирослав Романюк поставив непросте запитання: «Що збираємося писати: історію преси чи історію журналістики?». Якщо до цих двох дисциплін застосувати математичне поняття множин, то їхні об'єкти і предмет досліджень переважно перетинаються, взаємодоповнюються і об'єднуються. Не ставлячи собі нині за мету визначити спільне і відмінне цих двох дисциплін, різницю їхніх завдань, зауважимо, що історіографія цих двох суміжних предметів є значною мірою спільна.

Сучасна історіографія пресознавства започаткована у період здобуття незалежності України у 1990-х рр., бо власне тоді розпочався відлік поважних наукових досліджень історії національної преси, які почали провадитися спеціалізованими фаховими новоствореними науковими осередками та перорієнтованими на роботу в нових суспільно-ідеологічних умовах інститутами і факультетами журналістики вітчизняних університетів. У цей час українське пресознавство почало активно розвиватися у вищих навчальних закладах Києва, Львова, Харкова, Дніпра, публікуючи наукові дослідження цієї тематики у «Вісниках...» та інших спеціалізованих виданнях цих наукових центрів.

Як справедливо зазначив І. Михайлин, першою науковою інституцією з вивчення історії преси в Україні був створений у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника Науково-дослідний центр періодики [23, с. 69–70], який від кінця 2010 р. працює у статусі Науково-дослідного інституту пресознавства.

НДІ пресознавства вже упродовж 30 років провадить дослідження історії преси, вносячи у скарбницю історіографії

українського пресознавства вагомий доробок. На базі Інституту проводилися науково-практичні конференції «Українська періодика: історія і сучасність» міжнародного і всеукраїнського статусів, на яких відбувалися сутнісні дискусії і предметно розглядалися проблеми вивчення історії преси, методологічні особливості історико-журналістських досліджень. Вони стали майданчиком для обговорення різноаспектних питань пресознавчої та журналістикознавчої тематики і винесення узгоджених рішень щодо подальшого розвитку вітчизняної пресознавчої дисципліни, анонсувалися нові напрями досліджень. Налагоджувалася співпраця між різними українськими науковими, науково-академічними і навчальними інституціями. Результатом роботи цих наукових симпозіумів (донині їх відбулося дванадцять) стали випуски збірників тез, доповідей і повідомлень «Українська періодика: історія і сучасність», в яких зібрано цінні матеріали з історії, теорії і практики як пресознавства, так і журналістикознавства, а також повідомлення про діячів української преси і журналістики [54]. Постійними учасниками цих наукових форумів були визначні українські науковці, які плідно працюють на ниві пресознавства, – А. Бойко, Н. Зелінська, В. Качкан, І. Крупський, С. Кость, В. Лизанчук, І. Михайлин, Н. Сидоренко, М. Тимошик, В. Шкляр, і основоположники сучасного пресо- та журналістикознавства В. Здоровега, О. Мукомела, М. Нечиталюк, І. Черняков, Ю. Шаповал.

Інститут щорічно видавав чергові випуски «Збірника праць Науково-дослідного інституту пресознавства» (до 2010 р. – «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики»), в яких нагромаджено значний масив наукових статей і розвідок з історії преси, теорії і практики журналістики, біобібліографічних матеріалів про діячів української преси і журналістики: «Матеріали збірника вирізнялися науковою новизною, оскільки вперше було здійснено спробу реконструкції історико-журналістського процесу, визначення його основних параметрів, типологічної конфігурації, журналістського кола, що заповнювало лакуни у знаннях з історії журналістики загалом, а також з історії її функціонування у локальних сферах з увиразненням професіонального континууму. Визначено основні тематичні напрями публікацій, серед яких, зокрема, відзначено теоретичні і методологічні проблеми вивчення

історії преси, історіографічні та джерельні особливості преси як наукового об'єкта, типологічні особливості преси та ін.» [35, с. 3–4]. Наголосимо, що авторами наукових статей цього видавничого проекту стали провідні і початкуючі науковці з усієї України і зарубіжжя. Бібліографічний покажчик змісту «Збірника», який, сподіваємося, в недалекому майбутньому буде укладений співробітниками Інституту, значно допоможе дослідникам історії української преси і журналістики упорядковувати реєстр праць до історіографії українського пресо- і журналістикознавства. Цей видавничий проєкт завершений 2021 р. на 29-му випуску. Новий етап пресознавства започатковано заснуванням і виходом у світ першого випуску наукового піврічника «Пресознавство / Press Studies», в якому будуть оприлюднюватися наукові надбання насамперед у царині дослідження історії, теорії і методології пресознавства, історії преси та персоніфікованої історії преси [34].

Колосальний за обсягом матеріал до енциклопедичного словника діячів української преси зібрано у двадцятьох випусках «Української журналістики в іменах» [53], де подані біографічні дані про понад 4750 українських журналістів, редакторів, письменників, державних і суспільно-політичних діячів, які працювали у пресі та журналістиці, зареєстрована їхня діяльність у справі заснування і видавання пресодруків, охарактеризована журналістська творчість, багато статей споряджено бібліографією. Нині у тестовому режимі відлагоджується функціонування електронної бази даних «Історія української преси в Україні та світі ХІХ–ХХ ст. Персоніфікована історія», сформована на матеріалах цього видання.

Завдяки колективній праці авторів – співробітників НДЦ періодики – українське пресознавство поповнилося матеріалами п'ятитомника «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.: матеріали до бібліографії», в якому подано 524 бібліографічні описи періодичних видань Галичини, Волині, Буковини і Закарпаття, що становлять одну з найбільш замовчуваних сторінок історії української преси і журналістики [30].

На замовлення Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України за національною програмою випуску суспільно необхідних видань колективом НДЦ періодики було підготовлено тритомник (чотирикнижжя)

«Українські часописи Львова 1848–1939 рр.». Ця наукова праця присвячена дослідженню української преси Львова як цілісного явища, вивченню її впливу на формування національної свідомості, соціального й економічного життя українців в умовах австро-угорського і польського панування, а також аналізу складних процесів становлення і розвитку львівської преси. Видання містить 856 бібліографічних описів преси Львова означеного періоду [58].

Продовжується робота над магістральним проектом НДІ пресознавства «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження» (на сьогодні вийшло у світ 7 томів, що охоплюють пресу 1816–1919 рр. у кількості 2786 часописів) [56].

Як зазначила керівник НДІ пресознавства Л. Снічарчук, для українських пресознавців «функцію наукового провідника виконує історіографічна праця М. Романюка “Українська преса XIX–XX ст. як нарративне історичне джерело” [37], опублікована як інавгураційна стаття до багатотомного історико-бібліографічного дослідження “Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.”» [51, с. 19]. Доповнимо список засадничих для історіографії історії преси іншими працями засновника і першого керівника Інституту М. Романюка, в яких розглядаються принципові питання пресознавчої дисципліни: періодизації [41, с. 11–12]¹, формування репертуару української преси [36; 42, с. 3–10], виділяються найчастіше вживані конкретно-наукові методи дослідження, які забезпечують всебічне й об’єктивне відтворення пресознавчого процесу [46, с. 9–19], визначаються нові горизонти пресознавчої науки [38], осмислюються здобутки і невирішені проблеми сучасного пресознавства.

Спираючись на запропоновані засновниками сучасної школи українського пресознавства напрямні досліджень (важливі методологічні засади дослідження історії преси, запропоновані іншими визначними вітчизняними пресознавцями, не будемо розглядати тут з огляду на обмежений формат статті), співробітники НДІ пресознавства збагатили джерельну базу історіо-

¹ Питання періодизації преси виявилось надзвичайно дискусійним. Схеми періодизації історії преси були запропоновані також М. Нечиталоком [27, с. 17–22] та І. Михайлином [24, с. 19–20].

графії пресознавства понад 150 фаховими науковими працями, серед яких – хрестоматійні видання, наукові дослідження, посібники, анотовані та систематичні покажчики, каталоги і списки української періодики, бібліографічні покажчики, монографії.

Одним із напрямів дослідження історії української преси було опрацювання і вивчення періодики окремих міст, результатом якого стала видавнича серія «Періодичні видання міст України». В межах цього циклу досліджень історіографія української преси збагатилася історико-бібліографічними дослідженнями співробітників Інституту у співавторстві Мирослава Романюка і Марії Галушко – преси Коломиї [40], в якому вперше розглянуто періодичні видання цього міста як помітна сторінка в історії української преси ХІХ–ХХ ст., осмислено складні процеси її становлення й розвитку. Марія Галушко присвятила свої дослідження українській періодиці Станіслава (тепер – Івано-Франківськ) [5], Тернополя і Тернопільщини [6]. Василь Габор уперше дослідив українську пресу Ужгорода, зокрема й москвофільську, подав бібліографію понад 180 ужгородських періодичних видань, склав довідково-пошуковий апарат [4]. В історико-бібліографічному дослідженні Олесі Дроздовської проаналізовано періодику повітових центрів Галичини (тепер – Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська обл. та м. Перемишль (Польща), розглянуто становлення і розвиток української преси зазначених міст у визначених авторкою чотирьох періодах. Дослідження споряджено науково-пошуковим апаратом [9].

Необхідно наголосити, що досліджувані пресові видання описувалися згідно з розробленою в НДЦ періодики «Схемою повного бібліографічного опису періодичного видання» [39], яка дає можливість компактно, точно і ґрунтовно відтворити відомості про досліджуваний періодик.

Співробітники НДЦ періодики Н. Антонюк та Л. Сніцарчук упорядкували результати багаторічних студій відомого українського вченого із США Миколи Мартинюка, що містять 1345 назв української періодики Західної України, країн Центральної та Західної Європи. Це видання є своєрідною пам'яткою бібліографічної думки, адже там зафіксована авторська характеристика видань, вказані імена причетних до їхнього становлення діячів.

Видання споряджено науково-довідковим апаратом, укладеним упорядниками [22].

Започаткована серія «Періодичні видання регіонів України» представлена монографічними дослідженнями преси Мирослава Романюка, в яких на основі архівних джерел, періодичних видань із колишніх спецфондів уперше проаналізовано розвиток української преси Північної Буковини, осмислено складні процеси її функціонування в умовах панування Австро-Угорської імперії та румунської окупації, проаналізовано тематику і зміст видань, їхній вплив на формування національної свідомості буковинців [43; 44; 45]. В наукових дослідженнях Ігоря Павлюка вперше розглянуто українську пресу Волині, Холмщини і Підляшшя, які упродовж 1921–1939 рр. перебували у складі Речі Посполитої, а в 1941–1944 рр. – у складі Генеральної Губернії. На основі архівних матеріалів встановлено процес заснування, формування і розвитку преси цього регіону, показано її місце в національно-визвольній боротьбі, культурному та економічному житті краю [28; 29]. Окрім того, під егідою НДЦ періодики були видані бібліографічні покажчики преси Катеринослава і Катеринославської губернії (1838–1917 рр.) [31], Подільської губернії (1838–1917 рр.) [32], Полтави і Полтавської губернії (1838–1917 рр.) [33], укладені колективом під керівництвом Наталі Сидоренко; історико-бібліографічне дослідження І. Міляевич, присвячене періодиці Волинської губернії XIX – початку XX ст. [25]; монографічне дослідження В. Глаголюка, присвячене українській пресі Покуття міжвоєнного періоду [7].

Виховою в українському пресознавстві стала монографія Л. Сніцарчук «Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс», в якій автор охарактеризувала малозгадувані або й зовсім не відомі пресознавцям і журналістикознавцям історіографічні матеріали, що стосуються пресознавчого дискурсу міжвоєнної Галичини, критично осмислила дотичні наукові праці сучасних дослідників преси. У виданні досліджено специфіку формування і функціонування української преси в Галичині в умовах чинності законодавства Польської держави (1919–1939 рр.) у галузі пресовидання, зокрема діяльність та вплив цензури на розвиток журналістики. Вивчено динаміку пресотворення, окреслено структурно-функціональні концепції,

охарактеризовано тематичні моделі видань. Проаналізовано досвід журналістів у комплексному формуванні знань про суспільство; висвітлено особливості роботи редакційних колективів – творчу й фінансово-економічну проблематику; окреслено віхи діяльності творчих товариств. Уперше широко досліджено журналістикознавчий дискурс української преси (основні прикмети фахової діяльності, погляди журналістів на професійні проблеми в контексті міжвоєнної доби). Проаналізовано дискусії, у яких обговорювалася проблематика журналістської освіти. В науковий обіг введено опубліковані і неопубліковані матеріали, які дають змогу вивчення та узагальнення цінного пресотворчого досвіду діячів української галицької преси міжвоєнного двадцятиліття. Монографія складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, довідково-пошукового апарату [51].

У колективній монографії «Ukrainian journalism: history and modernity» співробітники НДІ пресознавства разом із науковцями інших львівських наукових інститутів висвітлили проблематику української преси ХІХ–ХХ ст. та актуальні проблеми сучасної журналістики [61].

Співробітники Інституту здійснювали свої дослідження також у ділянці жанрової преси. У монографії Лідії Сніцарчук уперше зроблена спроба цілісного дослідження сатирично-гумористичної преси українців Галичини міжвоєнного періоду: узагальнено досвід попередників української сатирично-гумористичної преси Галичини зазначеного періоду – часописів критичного напрямку австро-угорської доби; простежено в хронологічній послідовності процес підготовки до друку випуску сатирично-гумористичних видань Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.; проаналізовано структуру і змістову наповненість часописів, їхні проблемно-тематичні напрями; визначено інтерпретаційні особливості видань у сатиричному викладі інформаційно-хронологічного матеріалу; з'ясовано вплив сатирично-гумористичних видань на розвиток українського національного руху; висвітлено роль і місце часописів критичного напрямку в системі загальноукраїнської журналістики. Книга містить два додатки: 1) Бібліографія української сатирично-гумористичної преси Галичини (1862–1939 рр.) і 2) Українська сатирично-гумористична журналістика Галичини в іменах [52].

У присвяченій дослідженню спортивної преси Галичини міжвоєнного двадцятиліття монографії Вадима Ковпака представлено історію заснування і розвитку національної спортивної преси Галичини 20–30-х рр. ХХ ст., процес її становлення і умови функціонування. Проаналізовано різновекторну інформаційно-публіцистичну спадщину, визначено її основні проблемно-тематичні аспекти, охарактеризовано роль і місце спортивних часописів Галичини у системі всеукраїнської журналістики. Здійснено спробу повернути у науковий обіг занедбані або й втрачені літописні сторінки українського спортивного друкованого слова з цінним методико-теоретичним та публіцистичним й освітньо-пізнавальним доробком [14].

Вивченню українських мистецьких періодичних видань 1920–1930-х рр. як окремого сегмента галицького медіаринку, що мав вагомий вплив на формування українського культурно-мистецького середовища Галичини між двома світовими війнами, присвячена монографія Оксани Середи. Авторка дослідила мистецьку пресу як багатогранне та поліаспектне культурологічне явище, зосередивши увагу на історико-функціональних аспектах і тематичному наповненні мистецьких пресодруків, а також подала біографічні нариси безпосередніх учасників тогочасного мистецького пресовидавничого процесу, розкривши їхні прибрані імена. Книга складається з передмови, чотирьох розділів, післямови, споряджена довідково-пошуковим апаратом [50].

У межах серії «Українська періодика за кордоном» побачили світ праці, присвячені вивченню преси української еміграції. В історико-бібліографічному дослідженні М. Савки вперше систематизовано й проаналізовано чисельно багату українську еміграційну пресу у Чехословацькій Республіці між двома світовими війнами, досліджено історичні, культурні, ідеологічні передумови та особливості цієї преси, подано бібліографічні й змістові характеристики видань [49]. Праця польського дослідника Омеляна Вішки «Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939», перевидана в Україні (відредагована, змакетована, проілюстрована й підготовлена до друку в НДЦ періодики) [3], заповнила деякі прогалини в історії функціонування і розвитку української еміграційної періодики міжвоєнної доби, охарактеризувала причини й умови творення преси українців

у таборах для інтернованих військовиків. Автор приділив особливу увагу видавничим осередкам, видавцям і редакторам української еміграційної періодики на теренах Польщі, дав порівняльну характеристику української емігрантської преси з українською пресою, яка видавалася у той час на теренах Польщі. Становленню, розвитку і проблематиці преси української еміграції у Франції міжвоєнного двадцятиріччя присвячене дисертаційне дослідження Олександри Денеки [8]. Пресі української політичної еміграції в Німеччині присвячена монографія Надії Кулеші, в якій вперше здійснено комплексне дослідження української преси, яка виходила в період між закінченням Першої і Другої світових воєн (1919–1945 рр.), досліджено процес її формування та умови функціонування, проаналізовано типологічні особливості видань, вивчено специфіку змістового наповнення часописів, зокрема публіцистики. Віднайдено значну кількість нової інформації, що характеризує громадсько-політичне життя української еміграції, а також різноаспектну, зокрема видавничу, діяльність українських політичних, суспільних рухів, об'єднань, товариств, наукових інституцій. Доповнено творчі портрети визначних діячів української політики, науки, культури і мистецтва, які брали участь у створенні національної преси, новими гранями діяльності. Визначено роль еміграційної періодики у збереженні та розвитку національної ідеї, у національно-культурному розвитку українського народу. Книга містить вступ, три розділи, висновки, два додатки та іменний покажчик [17].

Наталя Антонюк уперше зробила спробу на широкому історичному тлі визначити етапи і з'ясувати особливості культурного процесу на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни шляхом аналізу стану його основних складових: освіти, науки, літератури, мистецтва, релігійного життя та видавничої діяльності. Особливістю дослідження стало використання понад шістдесяті легальних періодиків, що виходили в той час у Генеральній Губернії, які були основним фактологічним джерелом монографії [1].

Мар'яна Комариця систематизовано розкрила зміст раніше схованого у «спецфонді» часопису «Дзвони» (Львів, 1933–1939) [15], на основі публікацій у періодичних виданнях міжвоєнного двадцятиліття осмислила естетичні засади відомих у міжвоєнну

добу греко-католицьких літературознавців, які публікувалися в низці галицьких часописів [16].

Валентина Передерій уперше видала анотований каталог українських жіночих видань (22 назви), що виходили в Галичині упродовж 1853–1939 рр., у якому розкрито їхній характер, зміст і проблематику публікацій, вміщено біографічні відомості про діячів (110 осіб), які брали участь у видаванні жіночих часописів [57].

Окремим сегментом досліджень Інституту є персоніфікована історія преси. Серед праць цієї тематики було видано підготовлену до друку в НДІ пресознавства монографію Світлани Романюк, присвячену публіцистичній, редакторській та видавничій діяльності Олександра Барвінського [48], Роксоляна Романюк здійснила дисертаційне дослідження публіцистичної й редакторської діяльності Осипа Маковея [47]. В Інституті були підготовлені до друку окремі книги монографічного серіалу Володимира Качкана, присвяченого постатям малознаних українських письменників, учених, культурологів, визначних публіцистів, редакторів, видавців. Монографія написана на основі архівних джерел, раритетів, давньої газетно-журнальної періодики та епістолярію [12; 13].

Підготований до друку словник псевдонімів та криптонімів українських діячів Надії Брайлян містить відомості про більш як 6000 авторів і творців української преси [2]. При роботі над словником було досліджено понад 700 друкованих і майже 100 електронних джерел. Серед опрацьованих друкованих видань – енциклопедії, біографічні словники, збірники наукових праць, матеріали конференцій, бібліографічні та біобібліографічні покажчики, пресознавчі дослідження, покажчики змісту видань, а також спогади, мемуари, листування etc. До слова, значна кількість псевдонімів і криптонімів уводиться в науковий обіг завдяки опрацюванню усіх 29 випусків «Збірника праць Науково-дослідного інституту пресознавства» [11]. У публікаціях розділу «Українська журналістика в іменах» розкрито велику кількість прибраних імен українських діячів на основі ретельного дослідження авторами преси архівних джерел, редакційних матеріалів тощо. Чимало інформації про псевдоніми авторка словника почерпнула також зі збірників доповідей і повідомлень

Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Українська періодика: історія і сучасність» [2].

У хрестоматії «Українська преса», якою започаткувалося серійне видання історико-журналістських матеріалів другої половини XIX – першої половини XX ст., професор Михайло Нечиталюк зібрав, упорядкував і прокоментував маловідомі тексти, що друкувалися в українській періодиці Східної України у 1860-х рр. (т. 1), пресові тексти, що публікувалися у західноукраїнській періодиці цього ж періоду (т. 2). Обидва томи містять історико-аналітичні статті, нариси та мемуари сучасників і дослідників нашого часу для належної орієнтації читачів у тогочасному дуже розмаїтому й суперечливому пресово-журналістському процесі. Хрестоматія оснащена широким коментарно-пояснювальним біографічним апаратом, автентичними зразками окремих редакційних і полемічних текстів [55].

Значний вклад в історіографію українського пресознавства здійснив Юрій Шаповал своїми фундаментальними дослідженнями двох найбільших українських часописів. У монографії, присвяченій щоденнику «Діло», на системному фактичному матеріалі вивчено першу українську щоденну газету «Діло» (1880–1939 рр.), яка впродовж шести десятиліть концентрувала й виражала громадську думку нації, боролась за її права, державницькі устремління, згуртовувала видатних культурних і громадських діячів, прилучала до скарбів світової цивілізації [59]. Монографія споряджена історико-бібліографічним описом видання та іменним покажчиком. У наступній монографії вперше досліджено, за висловом І. Франка, «найважливіше українське видання» – «Літературно-Науковий Вістник» (1898–1932 рр.), адже саме він став визначальним фактором у консолідації нації навколо державницьких ідеалів, у прилученні її до здобутків національної та світової культури. У монографії висвітлена самовіддана редакторська діяльність І. Франка, М. Грушевського, Д. Донцова, які в різні періоди очолювали часопис [60].

Плідною виявилася багаторічна співпраця Інституту із завідувачем відділу україніки ЛННБ України Костянтином Курилишиним. Адже саме тут відбувалося і продовжує від-

буватися редагування, укладання науково-довідкового апарату, макетування і підготовка до друку наукових досліджень автора, а саме двотомного історико-бібліографічного дослідження української легальної преси в умовах німецької окупації [18], монографії, присвяченої дослідженню українського життя в умовах німецької окупації за матеріалами україномовної преси, що виходила у Генеральній Губернії та Райхскомісаріаті України впродовж 1939–1944 рр. [19], дослідження біобібліографістики львівського часопису «Галичанин» (1893–1913 рр.) [20]. Уже сім томів біобібліографічного дослідження найбільшого українського часопису «Діло» побачили світ [21], продовжується робота над наступними томами.

До десятирічного ювілею Науково-дослідного центру періодики було видано двотомник, присвячений науковій діяльності інституції. У першому томі проаналізовано найважливіші чинники наукового пошуку співробітників Центру періодики, їхні творчі здобутки, подано бібліографічні описи наукових праць, виданих Центром упродовж 1993–2003 рр. Другий том ознайомлює із біобібліографічним покажчиком як науковців, що працювали на той час у самому Центрі, так і видатних дослідників преси та журналістики з інших інституцій, які активно співпрацювали з НДЦ періодики [26].

Наприкінці наголосимо, що у цій статті зроблена спроба розглянути праці співробітників Інституту, які доповнили засадничий перелік праць з історіографії українського пресознавства, що з'явилися насамперед у книжкових виданнях НДЦ пресознавства. Значна кількість історіографічних праць наших співробітників була опублікована в збірниках інших наукових інституцій та у матеріалах численних наукових симпозіумів, які, сподіваємося, будуть вивчені у близькій перспективі.

Обмежені вимогами обсягів журнальної статті, усвідомлюємо неможливість вичерпно розглянути поставлене завдання. До розгляду були взяті лише найбільш відомі й ґрунтовні за змістом праці, які змогли певною мірою заповнити собою нішу досліджуваної проблеми. Схематичність і тезовість статті визначає завдання на майбутнє: написання ґрунтовного, розгорнутого дослідження про сучасну історіографію українського пресознавства.

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що науковці НДІ пресознавства ЛННБ України імені В. Стефаніка за 30 років діяльності збагатили джерельну базу українського пресознавства значною кількістю наукових досліджень, присвячених історії преси та журналістики. До реєстру історіографії вітчизняного пресознавства увійшли різноаспектні праці цієї наукової дисципліни, зосереджені, зокрема, у багатотомному історико-бібліографічному виданні «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.», у двадцяти дев'яти випусках «Збірника праць Науково-дослідного інституту пресознавства», двадцяти випусках матеріалів до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах», у серіях «Періодичні видання регіонів України», «Періодичні видання міст України», «Українська періодика за кордоном», а також монографічні дослідження, присвячені становленню і розвитку української преси, висвітлюваній на її шпальтах проблематиці, особливостям інформаційної політики, вивченню творчого спадку діячів української преси і журналістики, системному дослідженню окремих пресових видань. Значна кількість історіографічних праць співробітників Інституту знайшла своє місце на сторінках видань інших наукових інституцій та у матеріалах численних наукових симпозіумів, які необхідно систематизувати і проаналізувати в наступних дослідженнях.

Література

1. Антонюк Н. В. Українське культурне життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.): за матеріалами періодичної преси. Львів, 1997. 232 с.
2. Брайлян Н. Приховані імена: словник псевдонімів та криптонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст. Львів, 880 с.
3. Вішка О. Преса української еміграції у Польщі (1920–1939 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2002. 479 с.
4. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2003. 564 с.
5. Галушко М. Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. 304 с.
6. Галушко М. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2008. 352 с.
7. Глаголюк В. П. Українська преса Покуття як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю 20–30-х рр. ХХ ст.: монографія. Львів, 2007; Київ: ВЦ «Просвіта», 2008. 224 с.

8. Денека О. І. Українська еміграційна преса у Франції 20–30-х рр. ХХ ст.: Становлення, розвиток, проблематика: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2006. 20 с.
9. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. 364 с.
10. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Львів, 2002. 342 с.
11. Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 1994. Вип. 1. 294 с.; 1995. Вип. 2. 424 с.; 1997. Вип. 3/4. 464 с.; 1998. Вип. 5. 506 с.; 1999. Вип. 6. 552 с.; 2000. Вип. 7. 596 с.; 2000. Вип. 8. 476 с.; 2001. Вип. 9. 648 с.; 2002. Вип. 10. 560 с.; 2003. Вип. 11. 888 с.; 2004. Вип. 12. 512 с.; 2005. Вип. 13. 636 с.; 2006. Вип. 14. 556 с.; 2007. Вип. 15. 472 с.; 2008. Вип. 1(16). 520 с.; 2009. Вип. 1(17). 640 с.; 2010. Вип. 2(18). 600 с.; Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. Львів, 2011. Вип. 1(19). 500 с.; 2012. Вип. 2(20). 456 с.; 2013. Вип. 3(21). 616 с.; 2014. Вип. 4(22). 608 с.; 2015. Вип. 5(23). 652 с.; 2016. Вип. 6(24). 464 с.; 2017. Вип. 7(25). 496 с.; 2018. Вип. 8(26). 388 с.; 2019. Вип. 9(27). 444 с.; 2020. Вип. 10(28). 400 с.; 2021. Вип. 11(29). 392 с.
12. Качкан В. А. Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (ХІХ – перша половина ХХ ст.). Львів, 2000. Кн. 4. 368 с.
13. Качкан В. А. Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (ХІХ–ХХ ст.). Львів, 2002. Кн. 5. 472 с.; Львів, 2004. Кн. 6, 7. 718 с.: іл.
14. Ковпак В. О. Українська спортивна періодика Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.: монографія. Львів, 2008. 236 с.
15. Комариця М. Журнал «Дзвони» (1931–1939): системат. покажч. змісту. Львів, 1997. 217 с.
16. Комариця М. Українська «католицька критика»: феномен 20–30-х рр. ХХ ст. Львів, 2007. 328 с.
17. Кулеша Н. Українська преса в Німеччині 1919–1945 рр.: формування і функціонування: монографія. Львів, 2009. 344 с.
18. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): іст.-бібліогр. дослідж.: у 2 т. Львів, 2007. Т. 1.: А–М. 640 с.; Т. 2: Н–Я. 592 с.
19. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси. Львів, 2010. 328 с.
20. Курилишин К. Часопис «Галичанинъ» (Львів, 1893–1913 рр.): матеріали до біобібліографістики. Дрогобич: Коло, 2013. 698 с.
21. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики. Дрогобич: Коло, 2015. Т. 1: 1880–1889 рр. 640 с.; 2016. Т. 2: 1890–1894 рр. 607 с.; 2017. Т. 3: 1895–1899 рр. 712 с.; 2018. Т. 4: 1900–1904. 822 с.; 2019. Т. 5: 1905–1909. 766 с.; 2020. Т. 6: 1910–1913. 696 с. 2022. Т. 7: 1914–1923 рр. 794 с.

22. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): матеріали до бібліогр. Львів, 1998. 298 с.
23. Михайлин І. Л. Нарис історії українського журналістикознавства. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Соціальні комунікації. 2010. № 903. Вип. 2. С. 61–84.
24. Михайлин І. Л. Основи журналістики: підручник. 5-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
25. Мілясевич І. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2004. 376 с.
26. Науково-дослідний центр періодики (1993–2003 рр.): у 2 т. Львів, 2003. Т. 1: Наукова діяльність: покажч. видань. 332 с.; Львів, 2003. Т. 2: Постаті: біобібліогр. покажч. 676 с.
27. Нечиталюк М. Ф. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень. *Українська періодика: історія і сучасність*: тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 груд. 1993 р.). Львів, 1993. С. 17–22.
28. Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. Львів: Каменяр, 2001. 286 с.
29. Павлюк І. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917–1939 рр.): анот. покажч. Львів; Луцьк: Надстир'я, 1997. 180 с.
30. Періодика Західної України 20–30-х рр. XX ст.: матеріали до бібліогр.: у 5 т. Львів, 1998. Т. 1. 320 с.; 1999. Т. 2. 360 с.; 2000. Т. 3. 314 с.; 2001. Т. 4. 324 с.; 2003. Т. 5. 386 с.
31. Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838–1917 рр.): список / уклад. Н. М. Сидоренко та ін. Львів; Київ, 1995. 153 с.
32. Періодичні видання Подільської губернії (1838–1917 рр.): покажчик / уклад. Н. Сидоренко та ін. Львів; Київ, 1999. 68 с.
33. Періодичні видання Полтави та Полтавської губернії (1838–1917 рр.): список / упоряд. Н. М. Сидоренко та ін. Львів; Київ, 1996. 126 с.
34. Пресознавство / *Press Studies*. Львів, 2022. Вип. 1. 244 с.
35. Романюк М. «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства» (1994–2021 рр.) як джерело вивчення історії преси. *Пресознавство / Press Studies*. Львів, 2022. Вип. 1. С. 3–13. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-1>.
36. Романюк М. На шляху до створення репертуару української періодики (Науково-дослідному центру періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України – 9 років). *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., 17–18 трав. 2002 р. Львів, 2002. С. 3–24.
37. Романюк М. Українська преса XIX–XX ст. як наративне історичне джерело. *Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.*: іст.-бібліогр. дослідж. Львів: Оріяна-Нова, 2007. Т. 1: 1812–1990 рр. С. 3–56.
38. Романюк М. Українське пресознавство на порозі XXI століття. Львів, 2000. 110 с.

39. Романюк М. М., Галушко М. В. Схема повного бібліографічного опису періодичних видань. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1994. Вип. 1. С. 271–290.
40. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.). Львів, 1996. 238 с.
41. Романюк М. М. Історія української преси: проблеми періодизації. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1993. Вип. 1. С. 6–14.
42. Романюк М. М. Науково-дослідний інститут пресознавства: двадцять років формування репертуару української періодики XIX – початку XXI ст. *Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. 11-ої Всеукр. наук.-теорет. конф.*, Львів, 29–30 листоп. 2013 р. Львів, 2013. С. 3–10.
43. Романюк М. М. Українська преса Північної Буковини (1870–1918 рр.). Львів, 1998. 200 с.
44. Романюк М. М. Українська преса Північної Буковини (1918–1940 рр.). Львів: Фенікс, 1996. 196 с.
45. Романюк М. М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.). Львів: Фенікс, 2000. 588 с.
46. Романюк М. М. Українське пресознавство як спеціальна історична дисципліна: до постановки проблеми. *Поліграфія і видавнича справа*. Львів, 2002. Вип. 39. С. 9–19.
47. Романюк Р. М. Публіцистична й редакторська діяльність Осипа Маковея: суспільні та фахові виклики: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04. Запоріжжя, 2012. 20 с.
48. Романюк С. Олександр Барвінський – публіцист, редактор, видавець: монографія. Львів, 2009. 376 с.
49. Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20–30-ті рр. XX ст.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2002. 308 с.
50. Серета О. У полоні арту: українська мистецька преса Галичини міжвоєнного періоду. Львів, 2022. 364 с.
51. Сніцарчук Л. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс: монографія. Львів, 2009. 416 с.
52. Сніцарчук Л. В. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. XX ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості. Львів, 2001. 240 с.
53. Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклоп. слов. Львів, 1994. Вип. 1. 234 с.; 1995. Вип. 2. 338 с.; 1996. Вип. 3. 424 с.; 1997. Вип. 4. 352 с.; 1998. Вип. 5. 410 с.; 1999. Вип. 6. 472 с.; 2000. Вип. 7. 485 с.; 2001. Вип. 8. 414 с.; 2002. Вип. 9. 436 с.; 2003. Вип. 10. 588 с.; 2004. Вип. 11. 566 с.; 2005. Вип. 12. 616 с.; 2006. Вип. 13. 520 с.; 2007. Вип. 14. 396 с.; 2008. Вип. 15. 388 с.; 2009. Вип. 16. 320 с.; 2010. Вип. 17. 386 с.; 2011. Вип. 18. 468 с.; 2012. Вип. 19. 380 с.; 2013. Вип. 20. 576 с.
54. Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. ... Всеукр. наук.-теорет. конф. ... Львів, 1993. 272 с.; Львів; Житомир, 1994. 212 с.;

Львів, 1995. 292 с.; 1997. 295 с.; 1999. 600 с.; 2000. 560 с.; 2002. 740 с.; 2003. 988 с.; 2005. 676 с.; 2008. 776 с.; 2013. 604 с.; 2018. 434 с.

55. Українська преса: хрестоматія / за ред., упорядкув., ред. текстів, прим. та коментарі М. Ф. Нечиталюка. Львів, 1999. Т. 1: Преса Східної України 60-х років XIX ст. 520 с.; 2002. Т. 2: Преса Галичини 60-х років XIX ст. 732 с.

56. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2006. Т. 1: 1816–1890 pp. 560 с.; 2009. Т. 2: 1891–1905 pp. 480 с.; 2011. Т. 3: 1906–1910 pp. 496 с.; 2014. Т. 4: 1911–1916 pp. 568 с.; 2019. Т. 5: 1917 p. 672 с.; 2020. Т. 6: 1918 p. 776 с.; 2022. Т. 7: 1919 p. 800 с.

57. Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1939 pp.): аноп. кат. / уклад. В. А. Передирій. Львів: Наук. видав. Підприємство «Мета», 1996. 191 с.

58. Українські часописи Львова: іст.-бібліогр. дослідж.: у 3 т., 4 кн. Львів: Світ, 2001. Т. 1: 1848–1900 pp. 744 с.; 2002. Т. 2: 1901–1919 pp. 692 с.; 2003. Т. 3. Кн. 1: 1920–1928 pp. 912 с.; 2003. Т. 3. Кн. 2: 1929–1939 pp. 928 с.

59. Шаповал Ю. Г. «Діло» (1880–1939 pp.): Поступ української суспільної думки. Львів, 1999. 384 с.

60. Шаповал Ю. Г. «Літературно-Науковий Вістник» (1898–1932 pp.): Творення державницької ідеології українства. Львів, 2000. 352 с.

61. Ukrainian journalism: history and modernity: [кол. моногр.]. LAP Lambert Academic Publishing (2020-09-23); ISBN-13: 978-620-2-81670-0; ISBN-10: 6202816708.

References

1. Antoniuk, N. V. (1997). *Ukrainske kulturne zhyttia v «Heneralnii Hubernii» (1939–1944 rr.): za materialamy periodychnoi presy* [Ukrainian cultural life in the «General Governorate» (1939–1944): according to the materials of the periodical press], Lviv, 232 (in Ukr.).

2. Brailian, N. *Prykhovani imena: slovnyk psevdonimiv ta kryptonimiv ukrainskykh avtoriv XIX–XXI st.: rukopys* [Hidden names: a dictionary of pseudonyms and cryptonyms of Ukrainian authors of the 19th–21st centuries: manuscript] (in Ukr.).

3. Vishka, O. (2002). *Presa ukrainskoi emihratsii u Polshchi, 1920–1939: ist.-bibliohr. doslidzh.* [Press of the Ukrainian emigration in Poland, 1920–1939: hist.-bibliogr. research], Lviv, 479 (in Ukr.).

4. Habor, V. (2003). *Ukrainski chasopysy Uzhhoroda (1867–1944 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.* [Ukrainian periodicals of Uzhgorod (1867–1944): hist.-bibliogr. research], Lviv, 564 (in Ukr.).

5. Halushko, M. (2001). *Ukrainski chasopysy Stanislava (1879–1944 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.* [Ukrainian periodicals of Stanislaw (1879–1944): hist.-bibliogr. research], Lviv, 304 (in Ukr.).

6. Halushko, M. (2008). *Ukrainski chasopysy Ternopolia i Ternopilshchyny (1886–1944 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.* [Ukrainian periodicals of Ternopil and Ternopil region (1886–1944): hist.-bibliogr. research], Lviv, 352 (in Ukr.).

7. Hlaholiuk, V. P. (2007, 2008). *Ukrainska presa Pokuttia yak dzherelo vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia kraiu 20–30-kh rr. XX st.: monohrafiia*. [Ukrainian Pokuttia's press as a source of study of the social and political life of the region in the 20s and 30s of the 20th century: a monograph], Lviv; Kyiv: «Prosvita», 224 (in Ukr.).

8. Deneka, O. I. (2006). *Ukrainska emihratsiina presa u Frantsii 20–30-kh rr. XX st.: Stanovlennia, rozvytok, problematyka: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*. [The Ukrainian emigre press in France in the 20s and 30s of the 20th century: Formation, development, problems: autoref. thesis ... candidate philol. of science], Lviv, 20 (in Ukr.).

9. Drozdovska, O. (2001). *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865–1939 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.* [Ukrainian periodicals of the county towns of Galicia (1865–1939): hist.-bibliogr. research], Lviv, 364 (in Ukr.).

10. Zaichenko, I. V. (2002). *Problemy ukrainskoi natsionalnoi shkoly u presi druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* [Problems of the Ukrainian national school in the press of the second half of the 19th – beginning of the 20th century], Lviv, 342 (in Ukr.).

11. (1994–2021). *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, Lviv, 1994, (1), 294; 1995, (2), 424; 1997, (3/4), 464; 1998, (5), 506; 1999, (6), 552; 2000, (7), 596; 2000, (8), 476; 2001, (9), 648; 2002, (10), 560; 2003, (11), 888; 2004, (12), 512; 2005, (13), 636; 2006, (14), 556; 2007, (15), 472; 2008, 1(16), 520; 2009, 1(17), 640; 2010, 2(18), 600; *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, 2011, 1(19), 500; 2012, 2(20), 456; 2013, 3(21), 616; 2014, 4(22), 608; 2015, 5(23), 652; 2016, 6(24), 464; 2017, 7(25), 496; 2018, 8(26), 388; 2019, 9(27), 444; 2020, 10(28), 400; 2021, 11(29), 392 (in Ukr.).

12. Kachkan, V. A. (2000). *Khai sviatytsia imia tvoie: Istoriiia ukrainskoi literatury i kultury v personaliakh (XIX – persha polovyna XX st.)* [Hallowed be your name: History of Ukrainian literature and culture in personalities (19th – first half of the 20th centuries)], Lviv, (4), 368 (in Ukr.).

13. Kachkan, V. A. (2002, 2004). *Khai sviatytsia imia tvoie: Istoriiia ukrainskoi literatury i kultury v personaliakh (XIX–XX st.)* [Hallowed be your name: History of Ukrainian literature and culture in personalities (XIX–XX centuries)], Lviv, 2002, (5), 472; 2004, (6, 7), 718: il. (in Ukr.).

14. Kovpak, V. O. (2008). *Ukrainska sportyvna periodyka Halychyny 20–30-kh rr. XX st.: monohrafiia* [Ukrainian sports periodicals of Galicia in the 20s and 30s of the 20th century: a monograph], Lviv, 236 (in Ukr.).

15. Komarytsia, M. (1997). *Zhurnal «Dzvony» (1931–1939): systemat. pokazhch. zmistu* [The journal *Dzvony* (1931–1939): systematic. index content], Lviv, 217 (in Ukr.).

16. Komarytsia, M. (2007). *Ukrainska «katolytska krytyka»: fenomen 20–30-kh rr. XX st.* [Ukrainian «Catholic criticism»: a phenomenon of the 20s and 30s of the 20th century], Lviv, 328 (in Ukr.).

17. Kulesha, N. (2009). *Ukrainska presa v Nimechchyni 1919–1945 rr.: formuvannia i funktsionuvannia: monohrafiia* [Ukrainian press in Germany 1919–1945: formation and functioning: monograph], Lviv, 344 (in Ukr.).

18. Kurylyshyn, K. (2007). Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.: u 2 t. [Ukrainian legal press during the period of German occupation (1939–1944): hist.-bibliogr. research; in 2 vol.], Lviv, (1: A–M), 640; (2: N–Ia), 592 (in Ukr.).

19. Kurylyshyn, K. (2010). Ukrainske zhyttia v umovakh nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.): za materialamy ukrainomovnoi lehalnoi presy [Ukrainian life under German occupation (1939–1944): according to the materials of the Ukrainian-language legal press], Lviv, 328 (in Ukr.).

20. Kurylyshyn, K. (2013). Chasopys «Halychanyn» (Lviv, 1893–1913 rr.): materialy do biobibliohrafistyky [The newspaper *Halychanyn* (Lviv, 1893–1913): materials for biobibliography], Drohobych: Kolo, 698 (in Ukr.).

21. Kurylyshyn, K. (2015–2022). Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939 rr.): materialy do biobibliohrafistyky [*Dilo* newspaper (Lviv, 1880–1939): materials for biobibliography], Drohobych: Kolo, 2015, (1: 1880–1889 rr.), 640; 2016, (2: 1890–1894 rr.), 607; 2017, (3: 1895–1899 rr.), 712; 2018, (4: 1900–1904 rr.), 822; 2019, (5: 1905–1909 rr.), 766; 2020, (6: 1910–1913 rr.), 696; 2022, (7: 1914–1923 rr.), 794 (in Ukr.).

22. Martyniuk, M. (1998). Ukrainski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy (1914–1939 rr.): materialy do bibliohr. [Ukrainian periodicals of Western Ukraine, the countries of Central and Western Europe (1914–1939): materials for the bibliography], Lviv, 298 (in Ukr.).

23. Mykhailyn, I. L. (2010.). Narys istorii ukrainskoho zhurnalistykoznavstva [Essay on the history of Ukrainian journalism], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*. Ser.: Sotsialni komunikatsii, (903, 2), 61–84 (in Ukr.).

24. Mykhailyn, I. L. (2011). *Osnovy zhurnalistyky: pidruchnyk* [Fundamentals of journalism: a textbook], 5-te vyd. pererob. ta dop., Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 496 (in Ukr.).

25. Miliasevych, I. (2004). Periodychni vydannia Volynskoi hubernii XIX – pochatku XX st.: ist.-bibliohr. doslidzh. [Periodicals of the Volyn province of the 19th - early 20th centuries: hist.-bibliogr. research], Lviv, 376 (in Ukr.).

26. (2003). *Naukovo-doslidnyi tsentr periodyky (1993–2003 rr.): u 2 t.* [Scientific Research Center of Periodicals (1993–2003): in 2 vols.], Lviv, (1: Naukova diialnist: pokazhch. vydan. [Scientific activity: index. publications]), 332; (2: Postati: biobibliohr. pokazhch. [Figures: biobibliogr. index]), 676 (in Ukr.).

27. Nechytaliuk, M. F. (1993). Metodolohichni problemy istoryko-zhurnalistskykh doslidzhen [Methodological problems of historical and journalistic research], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: tezy dop. i povidom. Vseukr. nauk.-teoret. konf.* (9–10 hrud. 1993 r.), Lviv, 17–22 (in Ukr.).

28. Pavliuk, I. (2001). Ukrainska lehalna presa Volyni, Polissia, Kholmshchyny ta Pidliashshia 1917–1939, 1941–1944 rr. [Ukrainian legal press of Volhynia, Polissia, Kholmshchyna and Podlasie 1917–1939, 1941–1944], Lviv: Kameniar, 286 (in Ukr.).

29. Pavliuk, I. (1997). *Ukrainski chasopysy Volyni, Polissia, Kholmshchyny ta Pidliashshia (1917–1939 rr.): anot. pokazhch.* [Ukrainian magazines of Volhynia, Polissia, Kholmshchyna and Pidlyaschya (1917–1939): annotation. index], Lviv; Lutsk: Nadstyria, 180 (in Ukr.).
30. (1998–2003). *Periodyky Zakhidnoi Ukrainy 20–30-kh rr. XX st.: materialy do bibliohr.: u 5 t.* [Periodicals of Western Ukraine of the 20s–30s of the 20th century: materials for the bibliography: in 5 vol.], Lviv, 1998, (1), 320; 1999, (2), 360; 2000, (3), 314; 2001, (4), 324; 2003, (5), 386 (in Ukr.).
31. (1995). *Periodychni vydannia Katerynoslava ta Katerynoslavskoi hubernii (1838–1917 rr.): spysok* [Periodicals of Katerynoslav and the Katerynoslav province (1838–1917): list] / uklad. N. M. Sydorenko ta in., Lviv; Kyiv, 153 (in Ukr.).
32. (1999). *Periodychni vydannia Podilskoi hubernii (1838–1917 rr.): pokazhchik* [Periodicals of the Podilsk Province (1838–1917): index] / uklad. N. Sydorenko ta in., Lviv; Kyiv, 68 (in Ukr.).
33. (1996). *Periodychni vydannia Poltavy ta Poltavskoi hubernii (1838–1917 rr.): spysok* [Periodicals of Poltava and Poltava Province (1838–1917): list] / uporiad. N. M. Sydorenko ta in., Lviv; Kyiv, 126 (in Ukr.).
34. (2022). *Presoznavstvo / Press Studies*, Lviv, (1), 244 (in Ukr.).
35. Romaniuk, M. (2022). «Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo instytutu presoznavstva» (1994–2021 rr.) yak dzherelo vyvchennia istorii presy [«Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo instytutu presoznavstva» (1994–2021) as source studying the history of the press], *Presoznavstvo / Press Studies*, Lviv, (1), 3–13 (in Ukr.). DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-1>.
36. Romaniuk, M. (2002). *Na shliakhu do stvorennia repertuaru ukrainskoi periodyky (Naukovo-doslidnomu tsentru periodyky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka NAN Ukrainy – 9 rokov)* [On the way to creating a repertoire of Ukrainian periodicals (Research and Research Center of Periodicals of the V. Stefanyk Lviv Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine – 9 years)], *Ukrainska periodyky: istoriia i suchasnist: dop. ta povidoml. siomoi Vseukr. nauk.-teoret. konf.*, 17–18 trav. 2002 r., Lviv, 3–24 (in Ukr.).
37. Romaniuk, M. (2007). *Ukrainska presa XIX–XX st. yak naratyvne istorychne dzherelo* [Ukrainian press of the 19th–20th centuries as a narrative historical source], *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: ist.-bibliohr. doslidzh.*, Lviv: Oriiana-Nova, (1: 1812–1990 rr.), 3–56 (in Ukr.).
38. Romaniuk, M. (2000). *Ukrainske presoznavstvo na porozhchii XXI stolittia* [Ukrainian journalism at the threshold of the 21st century], Lviv, 110 (in Ukr.).
39. Romaniuk, M. M., Halushko, M. V. (1994). *Skhema povnogo bibliohrafichnogo opysu periodychnykh vydan* [Scheme of a complete bibliographic description of periodicals], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo tsentru periodyky*, Lviv, (1), 271–290 (in Ukr.).
40. Romaniuk, M. M., Halushko, M. V. (1996). *Ukrainski chasopysy Kolomyi (1865–1994 rr.)* [Ukrainian periodicals of Kolomyia (1865–1994)], Lviv, 238 (in Ukr.).

41. Romaniuk, M. M. (1993). Istoriiia ukrainskoi presy: problemy periodyzatsii [History of Ukrainian press: problems of periodization], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, Lviv, (1), 6–14 (in Ukr.).
42. Romaniuk, M. M. (2013). Naukovo-doslidnyi instytut presoznavstva: dvadtsiat rokiv formuvannia repertuaru ukrainskoi periodyky XIX – pochatku XX st. [Research Institute of Press Studies: twenty years of formation of the repertoire of Ukrainian periodicals of the 19th – early 21st centuries], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dop. ta povidoml.* 11-oi Vseukr. nauk.-teoret. konf., Lviv, 29–30 lystop. 2013 r., Lviv, 3–10 (in Ukr.).
43. Romaniuk, M. M. (1998). Ukrainska presa Pivnichnoi Bukovyny (1870–1918 rr.) [The Ukrainian press of Northern Bukovyna (1870–1918)], Lviv, 200 (in Ukr.).
44. Romaniuk, M. M. (1996). Ukrainska presa Pivnichnoi Bukovyny (1918–1940 rr.) [The Ukrainian press of Northern Bukovyna (1918–1940)], Lviv: Feniks, 196 (in Ukr.).
45. Romaniuk, M. M. (2000). Ukrainska presa Pivnichnoi Bukovyny yak dzherelo vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia kraiu (1870–1940 rr.) [The Ukrainian press of Northern Bukovyna as a source of studying the social and political life of the region (1870–1940)], Lviv: Feniks, 588 (in Ukr.).
46. Romaniuk, M. M. (2002). Ukrainske presoznavstvo yak spetsialna istorychna dystsyplina: do postanovky problemy [Ukrainian press studies as a special historical discipline: before the problem statement], *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, Lviv, (39), 9–19 (in Ukr.).
47. Romaniuk, R. M. (2012). Publitsystychna y redaktorska diialnist Osypa Makoveya: suspilni ta fakhovi vyklyky [Journalistic and editorial activity of Osip Makovey: social and professional challenges]: avtoref. dys. ... kand. nauk iz sots. komunikatsii: 27.00.04, Zaporizhzhia, 20 (in Ukr.).
48. Romaniuk, S. (2009). Oleksandr Barvynskiy – publitsyst, redaktor, vydavets: monohrafiia [Oleksandr Barvynskiy – publicist, editor, publisher: monograph], Lviv, 376 (in Ukr.).
49. Savka, M. (2002). Ukrainska emihratsiina presa u Chekhoslovatskii Respublitsi (20–30-ti rr. XX st.): ist.-bibliohr. doslidzh. [Ukrainian emigration press in the Czechoslovak Republic (20-30s of XX century): hist.-bibliogr. research], Lviv, 308 (in Ukr.).
50. Sereda, O. (2022). U poloni artu: ukrainska mystetska presa Halychyny mizhvoiennoho period: monohrafiia [Captive of art: the Ukrainian art press of Galicia in the interwar period: monograph], Lviv, 364 (in Ukr.).
51. Snitsarchuk, L. (2009). Ukrainska presa Halychyny (1919–1939 rr.) i zhurnalistykoznachnyi dyskurs: monohrafiia [Ukrainian press of Halychyna (1919–1939) and journalistic discourse: monograph], Lviv, 416 (in Ukr.).
52. Snitsarchuk, L. V. (2001). Ukrainska satyrychno-humorstychna presa Halychyny 20–30-kh rr.: istoryko-funktsionalnyi aspekt ta interpretatsiini osoblyvosti [The Ukrainian satirical and humorous press of Galicia in the 20s and 30s: historical and functional aspect and interpretive features], Lviv, 240 (in Ukr.).

53. (1994–2013). *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsyklop. slov.* [Ukrainian journalism in names: materials for the encyclopedia dictionary], Lviv, 1994, (1), 234; 1995, (2), 338; 1996, (3), 424; 1997, (4), 352; 1998, (5), 410; 1999, (6), 472; 2000, (7), 485; 2001, (8), 414; 2002, (9), 436; 2003, (10), 588; 2004, (11), 566; 2005, (12), 616; 2006, (13), 520; 2007, (14), 396; 2008, (15), 388; 2009, (16), 320; 2010, (17), 386; 2011, (18), 468; 2012, (19), 380; 2013, (20), 576 (in Ukr.).

54. (1993–2018). *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist* [Ukrainian periodicals: history and modernity]: dop. ta povidoml. ... Vseukr. nauk.-teoret. konf. ..., Lviv, 1993, 272; Lviv; Zhytomyr, 1994, 212; Lviv, 1995, 292; 1997, 295; 1999, 600; 2000, 560; 2002, 740; 2003, 988; 2005, 676; 2008, 776; 2013, 604; 2018, 434 (in Ukr.).

55. (1999, 2002). *Ukrainska presa: khrestomatiia* [Ukrainian press: anthology] / za red., uporiadkuv., red. tekstiv, prym. ta komentari M. F. Nechytaliuka, Lviv, 1999, (1: Presa Skhidnoi Ukrainy 60-kh rokiv XIX st. [The press of Eastern Ukraine in the 60s of the XIX century]), 520; 2002, (2: Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st. [The press of Halychyna in the 60s of the 19th century]), 732 (in Ukr.).

56. (2006–2022). *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: ist.-bibliohr. doslidzh.* [The Ukrainian press in Ukraine and the world of the 19th–20th centuries: hist.-bibliogr. research], Lviv, 2006, (1: 1816–1890 rr.), 560; 2009, (2: 1891–1905 rr.), 480; 2011, (3: 1906–1910 rr.), 496; 2014, (4: 1911–1916 rr.), 568; 2019, (5: 1917 r.), 672; 2020, (6: 1918 r.), 776; 2022, (7: 1919 r.), 800 (in Ukr.).

57. (1996). *Ukrainski periodychni vydannia dlia zhinok v Halychyni (1853–1939 rr.): anot. kat.* [Ukrainian periodicals for women in Galicia (1853–1939): annotations catalog] / uklad. V. A. Peredyrii, Lviv: Nauk. vydav. pidpriemstvo «Meta», 191 (in Ukr.).

58. (2001–2003). *Ukrainski chasopysy Lvova: ist.-bibliohr. doslidzh.: u 3 t., 4 kn.* [Ukrainian magazines of Lviv: hist.-bibliogr. research: in 3 vol., 4 books], Lviv: Svit, 2001, (1: 1848–1900 rr.), 744; 2002, (2: 1901–1919 rr.), 692; 2003, (3, 1: 1920–1928 rr.), 912; 2003, (3, 2: 1929–1939 rr.), 928 (in Ukr.).

59. Shapoval, Yu. H. (1999). «Dilo» (1880–1939 rr.): Postup ukrainskoi suspilnoi dumky [*Dilo* (1880–1939): Progress of Ukrainian social thought], Lviv, 384 (in Ukr.).

60. Shapoval, Yu. H. (2000). *Literaturno-Naukovyi Vistnyk (1898–1932 rr.): Tvorenna derzhavnytskoi ideolohii ukrainstva* [*Literary and Scientific Herald* (1898–1932): Creation of Ukrainian state ideology], Lviv, 352 (in Ukr.).

61. (2020). *Ukrainian journalism: history and modernity: [collective monograph]*, LAP Lambert Academic Publishing (2020-09-23); ISBN-13: 978-620-2-81670-0; ISBN-10: 6202816708, 239.

Nadiia Kulesha

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Fellow
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

**TO THE HISTORIOGRAPHY OF PRESS STUDIES:
CONTRIBUTION
OF THE RESEARCH INSTITUTE FOR PRESS STUDIES**

The scientific output of the staff of the Research Institute for Press Studies of the Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv is considered as an important component of the historiography of press studies, the scientific publications of the institution are characterized and systematized, the main topics of the researched problems are determined, the importance of the scientific publications of the Institute in the field of studying the history of the Ukrainian press is emphasized. It is accentuated that the team of the Research Institute for Press Studies for the first time researched a layer of the Ukrainian press that had not been studied before due to historical circumstances, and the successful result of which were dissertations and monographic works, historical and bibliographic studies, various thematic indexes, collections of scientific works, materials of scientific conferences, etc. The necessity of further processing of the Institute's scientific publications for the analysis and systematization of the content of collective collections, highlighting the topics of articles on the history of the press and journalism is emphasized.

Keywords: Research Institute for Press Studies, historiography, press history, press, press studies.

Микола Галів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

доктор педагогічних наук, професор

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

(Дрогобич, Україна)

halivm@yahoo.com

Анна Пурій

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8409-0885>

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

(Дрогобич, Україна)

annapuriy@gmail.com

УДК 930.2(477):070.48(477.83)»1937/1938»

ГАЗЕТА

«ГОМІН БАСЕЙНУ»/«ГОМІН КРАЮ» (1937–1938 рр.): ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСОПISУ

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-4

У статті охарактеризовано український часопис «Гомін Басейну»/«Гомін Краю», який видавався у Дрогобичі та Львові впродовж 1937–1938 рр. Усього вийшло 11 чисел газети «Гомін Басейну» (з 1 січня до 1 вересня 1937 р.) та 13 чисел газети «Гомін Краю». Спочатку у виданні подавалися статті на актуальні соціально-економічні, міжнародно-політичні теми, згодом – матеріали економічної тематики, фейлетони, вірші, дописи із сіл та міст Дрогобицького повіту («Нафтового Басейну») у рубриці «Хроніка». Остання сторінка призначалася для реклами, оголошень, списку осіб, які склали пожертву на пресовий фонд газети. Ініціатором, організатором видання і його головним редактором був правник Олександр Підгородецький. Крім нього, до редакційної колегії входили студенти вишів та випускники середніх шкіл: Михайло Василик, Адольф Гладилевич, Максим Гладилевич, Василь Колінко та Юліян Середяк. До авторського

колективу «Гомону Басейну» входили: Юрій Андрушків, Марія Басараб, Юрій Костишин, Федір Настьошин. Наприкінці 1937 р. «Гомін Басейну» став неофіційним органом робітничого товариства «Сила». 1937 р. видання виходило під зміненою назвою – «Гомін Краю». «Інформаційно-суспільний двотижневик для українських працюючих мас» видавався у Львові. Газета «Гомін Краю» налічує 13 чисел, перше – побачило світ 1 грудня 1937 р., останнє – 1 червня 1938 р. На її шпальтах публікувалися здебільшого матеріали про робітничі відносини у Львові та Галичині загалом. Лише на 5–6-й сторінках, у рубриці «Гомін Басейну», вміщувалися дописи з Дрогобиччини. Члени редакції належали до Організації українських націоналістів, тому обстоювали націоналістичну ідеологію, гостро критикували комуністичні й соціалістичні організації (Польська соціалістична партія, «Робітниче товариство» та ін.) та ідеології. У низці матеріалів автори газети виступали проти політики польської влади, зокрема на місцевому рівні.

Ключові слова: газета «Гомін Басейну»/«Гомін Краю», українська преса, Дрогобиччина, ОУН, націоналізм.

Постановка проблеми. Періодична преса була і залишається надзвичайно цінним джерелом для дослідження різних аспектів життя суспільства, його інституцій та організацій, повсякденних практик соціальних груп, а також біографій діячів минулого. Для дослідників локальної історії, зокрема минувшини Дрогобиччини, особливе значення мають періодичні видання місцевого рівня, які розкривають різні сторони громадсько-політичного, економічного, культурного життя населення певних локацій. Серед них відзначимо двотижневу газету «Гомін Басейну»/«Гомін Краю», яка є одним із найбільш інформативних джерел з історії Дрогобиччини кінця 1930-х рр. Однак визначення джерелознавчого потенціалу будь-якого часопису розпочинається насамперед із зовнішньої критики джерела, яка передбачає характеристику часових умов його появи, поглядів редакційно-авторського колективу, редакційної політики й ідеологічної позиції тощо. Саме на вирішення цього завдання й спрямована наша стаття.

Мета дослідження – у рамках зовнішньої джерелознавчої критики охарактеризувати газету «Гомін Басейну»/«Гомін Краю»

(1937–1938), з'ясувавши склад редакційної колегії та авторського колективу, механізми фінансування, завдання часопису, його зміст і політико-ідеологічні орієнтири.

Об'єкт дослідження – газета «Гомін Басейну»/«Гомін Краю» (1937–1938).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українська преса Дрогобицького повіту, яка видавалася у міжвоєнний період ХХ ст., репрезентована невеликою кількістю видань, що відзначила О. Дроздовська [18]. Серед них помітним явищем у другій половині 1930-х рр. стала газета «Гомін Басейну» – «інформаційно-суспільний двотижневик». Відзначимо, що певна характеристика часопису здійснена у мемуарно-публіцистичних працях В. Вергана [7], А. Гладиловича [12–14], Ю. Середяка [42], сучасних краєзнавчих виданнях [33]. Газету «Гомін Басейну» («Гомін Краю») розглянуто у монографії О. Дроздовської [19]. У статті Л. Снісарчук «Динаміка розвитку української преси міжвоєнної Галичини» йдеться про наклад газети «Гомін Краю» (3000 пр.) та її нетривале видавання [43].

Наукова новизна. Порівняно з попередніми дослідниками автори статті приділили певну увагу біографії організатора та головного редактора часопису, а також більш глибоко проаналізували завдання і політико-ідеологічне спрямування часопису.

Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, нарративізація та узагальнення досліджуваного матеріалу) і спеціально-історичні (історико-типологічний та історико-системний) методи, а також механізми зовнішньої критики пресових джерел.

Виклад основного матеріалу. Газета «Гомін Басейну» почала виходити у січні 1937 р. Ініціатором та організатором видавання часопису був молодий дипломований правник, магістр Олександр Підгородецький. Він же виконував функції головного редактора газети [12, с. 773]. Відомо, що О. Підгородецький народився 9 вересня 1908 р. у Львові. У 1933 р. закінчив правничий факультет Університету Яна Казимира у Львові. Редагував і видавав газету «Гомін Басейну». Пізніше був заарештований польською поліцією й на початку вересня 1939 р. потрапив до концентраційного табору у Березі Картузькій. Під час Другої світової війни перебував на Холмщині, де вчителював в одному із сіл. Згодом, до 1958 р., мешкав у Львові, працював

учителем мистецької фотографії в одному з технікумів. Відтак йому вдалося виїхати до Польщі, звідти – до Австралії, у 1966 р. він емігрував до Канади. У Торонто заснував клуб «Бесіда», який спочатку об'єднував українських емігрантів (містився в його будинку). Займався публіцистикою. Помер у 1977 р. Після смерті О. Підгородецького вийшла друком його книга «Листи до сина. Збірка есеїв і статей» [14, с. 284; 285; 49].

До складу редакційної колегії часопису «Гомін Басейну» входили студенти й випускники середніх шкіл: Михайло Василік, Адольф Гладилевич, Максим Гладилевич, Василь Колінко й Юліан Середяк. В. Колінко фігурував як відповідальний редактор. До авторів часопису, крім згаданих осіб, належали: випускник гімназії Юрій Андрушків – автор цікавих репортажів із сіл Дрогобицької Бойківщини; Федір Настьошин – поет із с. Лішня, який під псевдонімом Федько Чорнявий писав дотепні віршовані фелейтони на різні суспільні теми; Марія Басараб – гімназистка, авторка оповідання «Підозрілий тип»; Юрій Костишин – гімназист, що писав під псевдонімами Юрій Соснина та Юрко з Задеревача [12, с. 773].

Власне члени редакційної колегії були й основними авторами часопису. Так, Ю. Середяк друкував фелейтони й був автором заголовної віньетки «Гомону Басейну». А. Гладилевич опублікував репортаж із бойківсько-лемківського пограниччя й редагував багату на матеріал сторінку дописів. М. Гладилевич умістив в газеті записані від його бабусі старовинні дрогобицькі колядки. О. Підгородецький, на додаток до виконуваних ним обов'язків головного редактора, писав статті на суспільні теми й репортажі. Із принагідних співробітників варто згадати легендарного вже тоді Зенона Коссака, що вмістив нарис про бій під Крутами, а також представників «старшого громадянства» – Григорія Когута і Йосипа Магаса. Перший з них, будучи членом Дрогобицької повітової ради, інформував (підписуючись криптонімом О. Т.) про політику місцевої польської адміністрації щодо українського населення повіту, а другий, вищий урядовець нафтового концерну в Бориславі, був автором серії статей про розвиток бориславської нафтової промисловості [12, с. 773; 774].

Усього побачило світ 11 чисел газети «Гомін Басейну». Перший номер датовано 1 січня 1937 р., дев'ятий – 1 травня

1937 р. Наступні три місяці газета не виходила через брак коштів. 1 серпня 1937 р. з'явилося 10-те число газети, а 11-й номер – 15 серпня цього ж року. Хоча на титульній сторінці останнього номера фігурувала інша нумерація: число 11–12 із двома датами – 11 серпня і 15 вересня. Однак нумерація на колонтитулах наступних сторінок була одинарною – «Ч. 11». Перші дев'ять чисел друкувалися у Дрогобичі, а ч. 10 і 11 – у Львові [42, с. 295]. Спочатку подавалися редакційні статті на актуальні соціальні, економічні, народно-політичні теми, надалі публікувалися матеріали господарської тематики, фейлетони, вірші, дописи з сіл і міст Дрогобиччини («Нафтового Басейну») – у рубриці «Хроніка». Остання сторінка призначалася для реклами, оголошень, переліку осіб, які склали пожертви на пресовий фонд газети.

Як відзначав А. Гладилевич, «Гомін Басейну» мав із часом перетворитися в тижневик. Він перестав виходити через нестачу матеріального забезпечення. Газета не мала жодних фундаторів. Її видавець, Роман Турів, був видавцем тільки номінально. Фінансовою базою газети були дрібні прибутки з передплат, пожертв і оплат за нечисленні оголошення, а також незначні позички, але цього не вистачало на оплату паперу й друку [12, с. 774]. Відзначимо, що А. Гладилевич, імовірно, був дописувачем до перших чисел газети, бо не знав, скільки номерів загалом побачило світ. Він вважав, що останнім випуском газети «Гомін Басейну» було ч. 9. Згодом від Ю. Середяка дізнався, що в Українській бібліотеці ім. Симона Петлюри в Парижі зберігається 11-те число газети, зміст якого описав в одній зі статей [13].

Наприкінці 1937 р. «Гомін Басейну», на думку А. Гладилевича, був неофіційним органом робітничого товариства «Сила». Від січня 1938 р. він виходив під зміненою назвою «Гомін Краю» – «інформаційно-суспільний двотижневик для українських працюючих мас». З уваги на те, що польська цензура в Дрогобичі була «не така гостра», як у Львові, а може, ще й з інших причин, видавці «Гомону Басейну» (ч. 10 і 11) й «Гомону Краю» подавали Дрогобич як місце, де знаходилася редакція й адміністрація цих газет [13, с. 776]. Газета «Гомін Краю» налічувала 13 чисел. Перше число побачило світ 1 грудня 1937 р., останнє – 1 червня 1938 р. Оскільки газета видавалася у Львові (в її останніх номерах

уже вказано не дрогобичьку, а львівську адресу: вул. Чацького, 6), на її шпальтах публікувалися здебільшого матеріали про проблеми робітництва у Львові та загалом у Галичині. Лише на 5–6-й сторінках, у рубриці «Гомін Басейну», вміщувалися дописи, замітки і повідомлення з Дрогобиччини.

Редакція «Гомону Басейну» у першому ж числі задекларувала мету і завдання газети. Зазначалося, що часопис «поширить круг заінтересовань справами нашої округи та поглибить зацікавлення проблемами так дорогого нам клаптика рідної країни. [...] «Гомін Басейну» буде всеціло інформувати Вас про кожночасний стан нашого життя. Буде гарячо боронити прав та інтересів широких укр.[аїнських] мас. [...] Ми заглянемо на судовий коридор і до зали загального шпиталю, і до верстатів праці, і до цих найбільшніх українських хат...» [9]. Водночас редакція зверталася до читачів із проханням співпрацювати з часописом, розповідати про «свої кривди та переживання», писати до редакції: «Ми хочемо, щоб устами часопису говорили найширші українські маси» [8]. Отже, редакція часопису виразно задекларувала свою українську національну позицію, увагу власне до українського життя.

Схожі завдання декларувалися і в першому числі газети «Гомін Краю» (1 грудня 1937 р.) – двотижневика для «українських працюючих мас, часопису для українського міського та сільського робітника». Наголошувалося, що газета продовжуватиме працю, започатковану «Гомоном Басейну», але окреслювалися більш широкі масштаби, бо «Гомін Краю» служитиме інтересам трударів усіх західноукраїнських земель. Стверджувалося, що завданням «Гомону Краю» є інформування про те, як «живе тут і там український робітник, та про все те, що може бути предметом його зацікавлення». Йшлося і про завдання інформувати про всі соціальні права українського народу, побажання, недостачі та кривди, боротися за соціальні права українських працюючих мас, належний заробітний рівень платні, «за право до праці українського робітника на своїй рідній землі». Редакція стверджувала, що звертатиме увагу «на ті проблеми нашого життя, яких недоцінення у свій час може мати для цілості нашого життя фатальні наслідки – та видвигати ці справи на передове місце» [9].

В одній із публікацій наголошувалося, що «Гомін Басейну» є першим українським часописом «в нашій окрузі» (на Дрогобиччині) від часів існування української держави (тобто Західноукраїнської Народної Республіки). Відтак формулювалося завдання видання газети з огляду на необхідність з'ясувати потреби та інтереси українського населення округи. Поява часопису, на думку редакції, заспокоює потреби одного з найбільших промислових округ. Однак редакція просила допомоги «всього громадянства», закликаючи його «оподатковувати» себе: кожне культурно-освітнє чи економічне товариство повинно скласти на пресовий фонд «Гомону Басейну» одноразовий дар. Редакція закликала влаштовувати імпрези, щоб зібрати кошти на видання газети [16]. Такі ж прохання висловлювала і редакція часопису «Гомін Краю», наголошуючи, що задля виконання своїх обов'язків газету мають читати і передплачувати десятки тисяч українських робітників. Відтак декларувався заклик жертвувати кошти на пресовий фонд видання [40].

Уже в числі 2/3 часопису «Гомін Басейну» (лютий 1937 р.) з'явився відгук одного з читачів, в якому повідомлялося, що, купивши і прочитавши газету, був радісно зворушений. «Ви вийшли з завдання успішною рукою... Дрогобиччина нехай буде для вас базою, з якої можна буде вийти на підбій країни. Але в першу чергу треба буде цю базу за собою закріпити», – йшлося у дописі до редакції [21].

Час від часу газета публікувала списки жертводавців та позичкодавців на пресовий фонд «Гомону Басейну» [46] – це були поважні приватні особи, організації, товариства.

Члени редакції, безумовно, перебували під впливом ідеології українського націоналізму, зокрема ідей Д. Донцова. Зрештою, Ю. Середяк зізнавався: «Редакційна Колегія складалася переважно із членів ОУН, то ж і зміст цього двотижневика був націоналістичного напрямку» [42]. Один з авторів газети акцентував вислів, запозичений з праці Д. Донцова: «Життя кожного здорового організму залежить в першій мірі від здоров'я поодиноких клітин. Так і в народі. Життя народу, отого найбільшого організму, його сила і ріст, залежить в першу чергу від сили і росту цих малих клітин, з яких складається кожний народ» [50].

Схожі міркування висловив автор (під криптонімом Аз) у статті «Будуймо нові підвалини», у якій йдеться про прогрес, удосконалення, культурний і економічний розвиток: «У всіх ділянках людського життя йдуть нові улiпшення, свіжі здобутки духовного й матеріального характеру. Література й мистецтво шукає нових доріг, наука відкриває нові світи, техніка, нові винаходи, усе шукає нових напрямків. Бо тільки той організм розвивається, що в повсякденному русі знаходить суть існування, бо тільки та клітина не занидіє, що бере активну участь в якомусь процесі» [2]. Далі автор навів начебто слова гетьмана Івана Мазепи з одного з його універсалів: «Або будемо пасивні й надалі гнитимемо під московським чоботом, або підемо на зустріч подіям, і змагатимемось». Цей заклик до змагання, боротьби, творчості і розвитку особливо акцентувався. «В сучасному теж маємо бути підметом не предметом, бо, щоб створити щось, не треба нам спати й нидіти. Ясна річ, що тут говоримо про активність і працю в громадянському житті. Поза щоденними турботами й працею на насушений хліб, є ще й не менш важна: праця людини-громадянина, що хоче не тільки собі добра, але й загалові. Здається, влучними тут будуть слова Франка: “Ми мусимо навчитися чути себе Українцями, знайомитись з громадськими болячками, боліти частковим, локальним болем, і радіти успіхом”. Ми повинні боліти й навіть локальним недомаганням, і радіти його успіхом». Відтак автор закликав брати участь, творити громадське, культурне, господарське життя [2]. Автор публікації обстоював ідею дієвості, чину, активної праці, яку популяризували українські націоналісти.

У статті «Маківка» (1937. 16 трав.) члени редакції газети наголошували: «В історії народів є події, які говорять за цілу націю. Нація, яка не має таких подій, не має минушини, традицій. А традицію творять саме великі події, повні геройських небуденних діл. Події ті належать до святощів кожної нації, бо на них виховується нові, майбутні покоління, які приходять на зміну – продовжувати боротьбу за розквіт, за силу, за могутність» [29]. До таких подій («національних святощів») належать бої Українських січових стрільців на горі Маківка 23 квітня – 2 травня 1915 р. На думку невідомого автора допису (припускаємо, А. Гладилевича), «бої на Маківці дали нове свідоцтво життєздатності української

нації та живучости». Він наголошує: щороку спадкоємці учасників цих боїв відвідують Маківку, щоб «набрати сил до дальшого змагання в ім'я Великої Ідеї, щоб заявити свою готовність зложити життя в жертву Батьківщині» [29].

Схожі думки висловив член ОУН Зенон Коссак у просвітницькій статті, присвяченій 18-й річниці бою під Крутами. До речі, слова цього чільного учасника українського визвольного руху 1930-х рр. сьогодні є надзвичайно актуальними: «Геройський бій на стації Крути, як епохальна подія, вказав первісну природно й найсутнішу границю, що розмежовує два світи – Західно-Європейський від азійсько-першорядного значення і вказує на Україну, як початок творення нового життя. Крути кров'ю зазначили героїчну оборону західно-європейської культури та цивілізації, – не Німеччина ні Франція чи котра інша держава, але Україна від віків берегла й береже перед дикою варварською навалюю Європу, її культуру та цивілізацію» [20].

Неодноразово у газеті автори вели мову про «українство» і його «національну ідею» [47], про «правильний шлях служби рідній Нації» [35]. В одній із заміток йшлося про те, що заходами студентської молоді Дрогобича 14 лютого 1937 р. відбувся виступ редактора часопису «Голос», інженера Осипа Бойдуника на тему «Соціально-економічне питання в світлі ідеології українського націоналізму» [25]. У газеті «Гомін Краю» подавалася інформація про судові процеси над членами ОУН Миколою Арсеничем [23] та Богданом Яворським [32].

Про прихильність членів редакції та авторів газети «Гомін Басейну» до ідей українського націоналізму свідчить стаття Степана Мазура «Самбірщина колись і тепер» (1937. 1 квіт.). У ній зазначалося, що після «упадку Української Держави в наших селах по цей бік Збруча закипіла культурно-освітня праця. Теж у Самбірщині почали рости наші національні твердині – культурно-освітні установи та кооперативи». Автор висловив жаль, що поруч з «тим розвоєм Самбірщини» почало сходити тут «зерно драгоманівської ідеї» (тобто соціалістична ідея як така протиставлялася поняттю «розвій»). Соціалістів-радикалів С. Мазур називав «радикальними дубами», негативно відгукувався про газету радикалів «Громадський Голос», бо вона, на його думку, сіяла «отруту класової боротьби», засуджував «культ

москвофільства Драгоманова». Автор публікації стверджував, що ідея класової боротьби – це «розбивання сил великої Української Нації. Розпочалася гостра боротьба молоді Самбірщини з радикальними впливами й націоналізм переміг». Цьому значно посприяло проведення «свята Франка» в Нагуєвичах, де виступив «радикально-комунарський фронт» і показав своє правдиве обличчя. «Вірю, – акцентував С. Мазур, – що Самбірщина стане незабаром твердинею націоналізму на наших землях» [28].

Автори газети «Гомін Краю» наголошували, що українські робітники є частиною української нації. «Бо ніхто нас, робітників, ані зв'язати ані розв'язати від національної спільноти не в силі. Бо ми вродилися та помремо українцями. Уважаємо себе органічною частиною великої спільноти. Нам все були і є дорогі змагання нації», – зазначав робітник Іван Мартинович [30].

Особливо негативно члени редакції газети ставилися до комуністичної ідеї та її носіїв. Так, в одній зі статей розповідалося про «недобитків комунізму» в с. Лужок Долішній на Дрогобиччині, які чинили всілякі шкоди місцевим селянам. Зокрема, на Йорданські свята вони «стягнули з хреста вінець прибраний жовто-блакитними лентами» [27]. Автори часопису писали про «скоммунізовані» села, які «заражені комуною» [45]. Із сумом відзначалося, наприклад, що в с. Раневичі є «сильні комуністичні порядки» [38]. Із задоволенням зауважувалося: у с. Коростів на Сколівщині «свідома частина села розправилася з червоними наймитами» [26]. Підкреслювали як позитивний факт, що під час зборів осередку «Просвіти» у Бориславі 14 лютого 1937 р. пропонувалося спалити всі «комунізуючі книжки» [4]. Осудливо редакція газети поставилася до проведеного «Робітничою Громадою» у Бориславі Шевченківського свята 14 березня 1937 р. з огляду на комуністичну орієнтацію цього товариства. «Бо чи ж не прикро, як хтось дозволяє роботи з Нашого Великого Шевченка лакея Марксо-Леніно-Сталінівських ідей?» – йшлося у часописі [5]. В одному з дописів констатувалося, що у середині березня 1937 р. поліція провела арешти серед комуністів Дрогобиччини (Летня, Солець, Стебник, Дрогобич та ін.) [3]. Редакція газети «Гомін Краю» негативно охарактеризувала місячник «Життя і Слово», який почав виходити у листопаді 1937 р. в Дрогобичі. Відзначалося, що цей часопис має троцькістські погляди й

обвинувачує «Гомін Басейну» (який уже тоді не виходив) у фашизмі [17].

Дописувач із с. Нагуєвичі (під псевдонімом Сокіл Серненко) зазначив: «Свідомі громадяни Нагуєвич! Візьміться до праці на культурно-освітній ниві! Гоніть з села комуністичних агентів – хай не затроюють нашої молоді! А як будемо працювати, то скоро дорівняємо іншим свідомим селам, від яких ми так позаду залишилися» [44]. В одному з матеріалів (1937. 1 серп.) повідомлялося, що нагуєвицькі комуністи негативно впливають і на мешканців долішньої частини с. Уріж. «Деморалізуючи впливом комунізму, а радше бандитизму позначились тут на кожному кроці. Джерелом отих впливів є Нагуєвичі, як найближче сусіднє село. Руїнники нівечать те все, що здобуто спільними зусиллями... Комуністи своєю руїнницькою роботою змагають до цілковитого розбиття села» [31].

Один із редакторів часопису акцентував позитивний для нього факт: на Дрогобиччині триває «завзята ліквідація останків комунізму». Він згадував про випадки «кривавих зударів з більшовицькими недобитками». Особливо це проявлялося у селах Стебник, Колпець, Солець, Далява, Михайлевичі та ін. У Колпці дійшло до кривавої розправи: 10 квітня 1934 р. місцевий комуніст Максим Лобода вдарив ножем націоналіста Петра Білавку, який незабаром помер. Автор відзначив, що й надалі йде боротьба між московським імперіалізмом і українським націоналізмом. Покійний П. Білавка – «український робітник-націоналіст, перший згинув на полі тієї боротьби в нафтовій заглибині» [15]. Про цю ж подію згадано в публікації «Де недавно панувала комуна...Колпець» (автор – П-ох) газети «Гомін Басейну». У ній зазначалося, що «смерть молодого українського робітника ще більше загартувала нашу молодь до боротьби». Далі мова йшла про успішну діяльність українського громадського активу села, який долає «червону заразу». «Так отже комуністична збиранина під завзятим напором ідейної молоді мусіла в кінці уступити. І хоч у цій боротьбі впав з руки ненаситної Москви, молодий пролетар Білавка, то могила його, де рік-річно в часі національних свят збирається молодь і старше громадянство, завжди говорить, хто справжній ворог українських працюючих мас», – резюмувалося у статті [34].

Редакція газети розкритикувала й проведення лівими силами першотравневого свята у Бориславі (1937 р.). Відзначення планувалося усіма місцевими робітничими організаціями: українськими, польськими, єврейськими. Маніфестаційний похід вулицями міста не відбувся, але проведено віче. Представник Польської партії соціалістичної з Варшави, який виступав першим, вів мову про братерство народів, критикував «буржуазний фашизм та гітлеризм». Українську соціал-демократичну партію представляв Порфірій Буняк, який критикував «український буржуалізм, націоналізм, Донцова». Автор публікації відразу заперечив слова соціаліста: «Український націоналізм, це ніякий не “фашизм”, ані “гітлеризм”. Повстав він тоді, коли оба вище згадані рухи були ще незнані. Служить він не чужим інтересам, але виключно інтересам української нації». Останнім виступав делегат єврейських організацій. Усі три промовці багато говорили про Іспанію, «страшні, нечувані звірства націоналістів», але, як зауважив автор статті, не згадували про «звірства червоних, та промовчуючи те, що діється в Україні під червоним московським деспотом. Та це мало їм допоможе. Переважаюча частина українського робітництва вже знає куди йти. Знає, що тільки у вільній, незалежній Україні настане для його краще життя. І вже незадовго святкуватиме українське робітництво своє свято не під чужими, червоними, але рідними жовто-блакитними прапорами. Не з ворогами українського народу, а окремо у великій дружній громаді» [37]. У подібному тоні газета «Голос Краю» описувала першотравневе свято у Бориславі 1938 р. [1].

Про погляди редакції газети «Гомін Басейну» свідчать й інформаційні матеріали, які вміщувалися в газеті. Так, в одному з повідомлень йдеться про те, що староство у Дрогобичі покарало Івана Климка, Михайла Ялоху, Івана Кішка, Михайла Кулика, Богдана Яніва, Василя Андріївського та двох дівчат – Мелянію Климко й Ольгу Соротей (усі – із с. Колпець) «гривною» – штрафом по 15 зл. із заміною на шість днів арешту за те, що згадані особи 1 листопада 1936 р. на колпецькому цвинтарі співали пісні, чим «виказали публічно свою нехоть до Польської Держави». Крім того, ранком 27 січня 1937 р. поліція провела у Трускавці ревізію (обшук) у Тадея і Володимира Біласів, останнього з яких заарештувала [22]. Безумовно, редакція

висвітлила ці події у сухому фактологічному стилі, але помітно, що вона співчувала заарештованим і покараним українцям, які демонстрували національно свідому позицію.

Подібно негативно дописувачі оцінили діяльність польського товариства «Спілка шляхти загородової». У газеті «Гомін Басейну» було вміщено матеріал про те, що українців Е. Тустанівського, М. Стапяка та І. Гальчака заарештували за вибивання вікон у помешканнях членів цього товариства Д. Рудницького та Л. Чайківського. Поліція змусила силою їх «зійтися», але під час судового засідання обвинувачені відмовилися від своїх свідчень як таких, що дані під тортурами. Проте суддя на це не зважив і засудив Е. Тустанівського до в'язниці [24]. Негативно поставилася редакція газети й до арештів 5 серпня 1937 р. у Дрогобичі представників української молоді: студента Данцизької політехніки Анатолія Кабайди (родом із Чернігівщини), ветеринара Володимира Кішка, адвокатського конципієнта Володимира Ясеницького, службовців повітового Союзу кооперативів Ярослави Кульчицької і Василя Колінка, студента-правника Максима Гладилевича, випускника гімназії Володимира Колінка, студента віденської «експортівки» Северина Модрицького. Їх незабаром було звільнено (за винятком А. Кабайди) за браком доказів провини [39].

У статті «В Державній Гімназії в Дрогобичі не признають української національності» автор (припускаємо, один із гімназистів) оповів про подію, яка відбулася у 4-му класі цього освітнього закладу. Професор М. Кравчиниш фіксував національність учнів: польську, руську, єврейську. Три учні відмовилися зараховувати себе до цих національностей. Один із них, Ю. Подоляк, чітко заявив, що він – «українець». Учня підтримали деякі вчителі, зокрема, професор М. Мсцівуєвський сказав Ю. Подолякові: «Якщо я був би на твоєму місці, зробив би те саме» [6].

Редакція «Гомону Басейну» виступала і за призначення та обрання українців на важливі посади. В одній зі статей йшлося про те, що після смерті Раймонда Яроша залишилося ще не зайнятим «престольне крісло президента міста Дрогобича». Відзначалося, що колись бурмістром Дрогобича був українець Ксефонт Охримович, який багато років як посол засідав у Галицькому крайовому сеймі та австрійському парламенті

у Відні. Тож у статті констатовалося: «Факт, що становище дрогобицького бурмістра було в руках Українців, є наглядним доказом українського стану посідання, й міщани, автохтони дрогобицької землі ніколи не зрезигнували з права рішення про особу кандидата на президенти». Відтак осудливо повідомлялося про рішення польського клубу міських радних, який заявив, що самостійно висуватиме кандидатуру на посаду очільника міста. «Дрогобич не потребує чужої опіки...» – наголошувалося в газеті, у чому добачаємо виразні антипольські політичні інтенції [10].

Цю ж лінію продовжувала і газета «Гомін Краю», яка вже у своєму першому числі критично описала приїзд до Борислава на початку осені польського генерала Йозефа Галлера. Місцева влада влаштувала йому пишну зустріч, для більшого ефекту спровадилося навіть польських селян із Самбірщини та Перемишльщини. Часопис навів слова Галлера: «Над усім – Польща! Мусимо тримати те, що кров'ю здобули і не випустити з наших рук ніколи тієї землі батьківської» [36]. Газета критикувала різні компроміси української громадськості з польською владою. Так, у с. Снятинка на Дрогобиччині перед виборами до виборчої комісії, яку очолив директор школи Юзеф Динець, увійшли місцеві українці Іван Холонь і Микола Бунь. Дописувач вважає, що вони прагнули порозумітися з польською владою, щоб отримати посаду солтиса, обвинувачує їх у «шкурних інтересах» [11]. Різким і осудливим був допис про результати виборів солтиса у с. Болехівці 7 лютого 1938 р., де за українця Михайла Пристая проголосувало 11 радних, а за пропольського кандидата, колишнього солтиса Івана Ковальчина, – 13. Дописувач особливо докоряв українським робітникам дрогобицького заводу «Польмін», які, будучи радними у Болехівцях, підтримали саме пропольського кандидата [41]. З приводу виборів солтиса в Унятичах газета «Голос Краю» закликала мешканців і радних села голосувати за українського, а не польського кандидата на посаду солтиса. «Тому громадяни Унятич викажіть свою національну й політичну зрілість та держіться гідно», – йшлося в дописі [48].

Висновки. Отже, газета «Гомін Басейну» видавалася у Дрогобичі та Львові. Всього побачило світ 11 чисел газети: від 1 січня до 1 вересня 1937 р. Газета друкувалася на восьми

сторінках. Спочатку подавалися редакційні статті актуальної соціальної, економічної, міжнародно-політичної тематики, надалі публікувалися матеріали на господарські теми, фейлетони, вірші, дописи із сіл і міст Дрогобиччини («Нафтового Басейну») у рубриці «Хроніка». Остання сторінка призначалася для реклами, оголошень, переліку осіб, які склали пожертви на пресовий фонд газети. Ініціатором і організатором видавання часопису був правник Олександр Підгородецький, він же був і його головним редактором. Окрім нього, до редакційної колегії входили студенти й випускники середніх шкіл: Михайло Василик, Адольф Гладилевич, Максим Гладилевич, Василь Колінко й Юліян Середняк. До широкої редакційної колегії «Голосу Басейну», крім згаданих осіб, входили: Юрій Андрушків, Марія Басараб, Юрій Костишин, Федір Настьошин. Наприкінці 1937 р. «Гомін Басейну» став неофіційним органом робітничого товариства «Сила». Від січня 1938 р. він виходив під зміненою назвою – «Гомін Краю» – як «інформаційно-суспільний двотижневик для українських працюючих мас», що видавався у Дрогобичі та Львові. Газета «Гомін Краю» налічує 13 чисел. Перше число побачило світ 1 грудня 1937 р., останнє – 1 червня 1938 р. На газетних шпальтах публікувалися здебільшого матеріали про проблемні питання робітництва у Львові та загалом у Галичині. Лише на 5–6-й сторінках, у рубриці «Гомін Басейну», вміщувалися дописи з Дрогобиччини. Члени редакції належали до ОУН, тому обстоювали націоналістичну ідеологію, різко критикували комуністичні та соціалістичні організації (Польську партію соціалістичну, товариство «Робітнича Громада» тощо) та ідеології. У низці дописів автори газети виступали проти політики польської влади, зокрема на місцевому рівні.

Література

1. 1 травень у Бориславі. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 13. С. 3.
2. Аз. Будуймо нові підвалини. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 1.
3. Арешти комуни. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 7. С. 7.
4. Борислав. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 7.
5. Борислав. Робітнича громада Шевченкові. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 7. С. 7.
6. В Державній Гімназії в Дрогобичі не признають української національності. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 10. С. 4.

7. Верган В. М. Українська преса в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*: зб. геогр., іст., етногр.-побут. матеріалів та мемуарів. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. 1. С. 767–772.
8. Від Редакції. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 1. С. 1.
9. Від Редакції! *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 1. С. 1.
10. Вільна «посада» Президента міста в Дрогобичі. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 11. С. 5.
11. Всезнайко. Різне. Хто ліпше брехнув? Снятинка. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 6–7. С. 8.
12. Гладилевич А. «Гомін Басейну» – газета Дрогобиччини. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*: зб. геогр., іст., етногр.-побут. матеріалів та мемуарів. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. 1. С. 773–775.
13. Гладилевич А. До статті «Гомін Басейну» – газета Дрогобиччини. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*: зб. геогр., іст., етногр.-побут. матеріалів та мемуарів. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. 1. С. 775–776.
14. Гладилевич А. Олесь Підгородецький. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*: зб. геогр., іст., етногр.-побут. матеріалів та мемуарів. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. 3. С. 284–286.
15. Д-К. В третю річницю смерті. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 8. С. 2.
16. До громадян дрогобицько-бориславської округи. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 1. С. 8.
17. Дрогобич росте. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 3. С. 9.
18. Дроздовська О. Українська преса Дрогобича (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 травня 2000 р.). Львів, 2000. С. 144–149.
19. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. 364 с.
20. З. К. Крути. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 2/3. С. 1.
21. З листів... *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 2/3. С. 3.
22. З нашого життя. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 4. С. 4.
23. За приналежність до ОУН. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 5. С. 2.
24. Із судової залі. Процес, що довшого часу хвилею суспільність Унятич, як теж і Дрогобича. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 5.
25. Инж. О. Бойдуник у Дрогобичі. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 7.
26. Коростів (Скільщина). *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 7.
27. Лужок Долішній. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 4. С. 6.
28. Мазур С. Дописи. Самбірщина колись і тепер Дрогобиччина. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 7. С. 7.
29. Маківка. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 10. С. 1.
30. Мартинович І. Чи українське робітництво треба «зв'язувати» з національною спільнотою? (Лист до редакції). *Гомін Краю*. 1937. Ч. 2. С. 1–2.
31. Місцевий. «Батько»-коршмар аж руки затирає (Уріж, Дрогобиччина). *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 10. С. 5.
32. На два роки в'язниці. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 5. С. 2.

33. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.). Дрогобич: Коло, 2009. 320 с.
34. П-ах. Де недавно панувала комуна... Колпець (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 10. С. 5.
35. Перше свято Крутів у Снятинці. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 4. С. 6.
36. П-єр. Галлер в Бориславі. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 1. С. 4.
37. П-єр. Як святкували перше травня в Бориславі. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 10. С. 3.
38. Раневицький Є. Хроніка Раневичі (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 7.
39. Ревізії й арештування в Дрогобичі. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 11. С. 5.
40. Робітник – член Ред. Колегії. «Гомін Краю» в робітничі часи. *Гомін Краю*. 1937. Ч. 3. С. 4.
41. Сензація в Болохівцях! *Гомін Краю*. 1937. Ч. 8. С. 8.
42. Середяк Ю. «Голос Басейну». *Дрогобиччина – земля Івана Франка*: зб. геогр., іст. та етногр.-побут. і мемуар. матеріалів. Дрогобич, 1997. Т. 4. С. 292–295.
43. Снічарчук Л. Динаміка розвитку української преси міжвоєнної Галичини. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2010. Вип. 9. С. 26–53.
44. Сокіл Серненко. Дописи. Нагуєвичі. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 7.
45. Солонсько (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 5. С. 7.
46. Список жертводавців на прес фонд «Гомін Басейну». *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 1. С. 7.
47. Тустановичі. *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 4. С. 6.
48. Унятичі стережіться! *Гомін Краю*. 1937. Ч. 9. С. 8.
49. Фур І. Олесь Підгородецький на Холмщині. Дрогобиччина – земля Івана Франка: зб. геогр., іст., етногр.-побут. матеріалів та мемуарів. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. 3. С. 287.
50. Як виглядає колишня твердиня комунізму в Дрогобиччині? *Гомін Басейну*. 1937. Ч. 1. С. 7.

References

1. (1937). 1 traven u Boryslavi [May 1 in Boryslav], *Homin Kraiu*, (13), 3 (in Ukr.).
2. Az. (1937). Buduimo novi pidvalyny [Let's Build New Foundations], *Homin Baseinu*, (5), 1 (in Ukr.).
3. (1937). Areshty komuny [Arrests of Communists], *Homin Baseinu*, (7), 7 (in Ukr.).
4. (1937). Boryslav [Boryslav-City], *Homin Baseinu*, (5), 7 (in Ukr.).
5. (1937). Boryslav. Robitnycha hromada Shevchenkovi [Boryslav. Workers' Community for Shevchenko], *Homin Baseinu*, (7), 7 (in Ukr.).
6. (1937). V Derzhavnii Himnazii v Drohobychi ne pryznaiut ukrainiskoi natsionalnosti [Ukrainian Nationality is not Recognized in the State Gymnasium in Drohobych], *Homin Baseinu*, (10), 4 (in Ukr.).

7. Verhan, V. M. (1973). Ukrainiska presa v Drohobychi [The Ukrainian Press in Drohobych], *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*: zbirnyk heohrafichnykh, istorychnykh, etnohrafichno-pobutovykh materialiv ta memuariv, Niu-York–Paryzh–Sydney–Toronto, (1), 767–772 (in Ukr.).

8. (1937). Vid Redaktsii [From the Editorial Board], *Homin Kraiu*, (1), 1 (in Ukr.).

9. (1937). Vid Redaktsii! [From the Editorial Board!], *Homin Baseinu*, (1), 1 (in Ukr.).

10. (1937). Vilna «posada» Prezydenta mista v Drohobychi [Vacant “Position” of the City’s President in Drohobych], *Homin Baseinu*, (11), 5 (in Ukr.).

11. Vseznaiko (1937). Rizne. Khto lipshe Brekhnuv? Sniatynka [Different. Who Lied Better? Snyatynka], *Homin Kraiu*, (6/7), 8 (in Ukr.).

12. Hladylovych, A. (1973). «Homin Baseinu» – hazeta Drohobychchyny [Homin Basseinu – a Newspaper of Drohobych County], *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*: zbirnyk heohrafichnykh, istorychnykh ta etnohrafichno-pobutovykh i memuariv materialiv, Niu-York–Paryzh–Sydney–Toronto, (1), 773–775 (in Ukr.).

13. Hladylovych, A. (1973). Do statti «Homin Baseinu» – hazeta Drohobychchyny [To the Article Homin Basseinu – a Newspaper of Drohobych County], *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*: zbirnyk heohrafichnykh, istorychnykh ta etnohrafichno-pobutovykh i memuariv materialiv, Niu-York–Paryzh–Sydney–Toronto, (1), 775–776 (in Ukr.).

14. Hladylovych, A. (1986). Oles Pidhorodetskyi [Oles Pidhorodetskyi], *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*: zbirnyk heohrafichnykh, istorychnykh ta etnohrafichno-pobutovykh i memuariv materialiv, Niu-York–Paryzh–Sydney–Toronto, (3), 284–286 (in Ukr.).

15. D-K. (1937). V tretiu richnytsiu smerti [On the Third Anniversary of His Death], *Homin Baseinu*, (8), 2 (in Ukr.).

16. (1937). Do hromadian drohobytско-boryslavskoi okruhy [To the Citizens of the Drohobych-Boryslav County], *Homin Baseinu*, (1), 8 (in Ukr.).

17. (1937). Drohobych roste [Drohobych is Growing], *Homin Kraiu*, (3), 9 (in Ukr.).

18. Drozdovska, O. (2000). Ukrainiska presa Drohobycha (20–30-ti rr. XX st.) [The Ukrainian Press of Drohobych (20s–30s of the XXth century)], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dopovidi ta povidomlennia shosto Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii (11–13 travnia 2000 r.)*; za red. M. M. Romaniuka, Lviv, 144–149 (in Ukr.).

19. Drozdovska, O. (2001). Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865–1939 rr.): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia [Ukrainian Magazines of the District Cities of Galicia (1865–1939): historical and bibliographical research], Lviv, 364 (in Ukr.).

20. Z. K. (1937). Kruty [Kruty], *Homin Baseinu*, (2/3), 1 (in Ukr.).

21. (1937). Z lystiv... [From the Letters...], *Homin Baseinu*, (2/3), 3 (in Ukr.).

22. (1937). Z nashoho zhyttia [From Our Life], *Homin Baseinu*, (4), 4 (in Ukr.).

23. (1937). Za prynalezhnist do OUN [For Belonging to the OUN], *Homin Kraiu*, (5), 2 (in Ukr.).
24. (1937). Iz sudovoi zali. ProtSES, shcho dovshoho chasu khvyluiue suspilnist Uniatelych, yak tezh i Drohobycha [From the Courtroom. Court Process, Which Has Been Worrying the Public of the Village of Unyatichi and the City of Drohobych for a Long Time], *Homin Baseinu*, (5), 5 (in Ukr.).
25. (1937). Inzh. O. Boidunyk u Drohobychi [Engineer O. Boydunyk in Drohobych], *Homin Baseinu*, (5), 7 (in Ukr.).
26. (1937). Korostiv (Skilshchyna) [Korostiv (Skole County)], *Homin Baseinu*, (5), 7 (in Ukr.).
27. (1937). Luzhok Dolishnii [Village of Luzhok Dolishnyi], *Homin Baseinu*, (4), 6 (in Ukr.).
28. Mazur, S. (1937). Dopysy. Sambirshchyna kolys i teper Drohobychchyna [Posts. Sambir County Once and Now Drohobych County], *Homin Baseinu*, (7), 7 (in Ukr.).
29. (1937). Makivka [Mount Makivka], *Homin Baseinu*, (10), 1 (in Ukr.).
30. Martynovych, I. (1937). Chy ukrainske robitnytstvo treba «vviazuvaty» z natsionalnoiu spilnotoiu? (Lyst do redaktsii) [Should Ukrainian Labor be «connected» With the National Community? (Letter to the Editorial Board)], *Homin Kraiu*, (2), 1-2 (in Ukr.).
31. Mistsevyi (1937). «Batko»-korshmar azh ruky zatyraie (Urizh, Drohobychchyna) [“The Father»-Innkeeper rubs his hands (Village of Urizh, Drohobych County)], *Homin Baseinu*, (10), 5 (in Ukr.).
32. (1937). Na dva roky viaznytsi [For Two Years in Prison], *Homin Kraiu*, (5), 2 (in Ukr.).
33. (2009). Narysy z istorii Drohobycha (vid naidavnishykh chasiv do pochatku XXI st.) [Essays on the History of Drohobych (From the Earliest Times to the Beginning of the XXIst Century)] / nauk. red. L. Tymoshenko, Drohobych: Kolo, 320 (in Ukr.).
34. P-akh. (1937). De nedavno panuvala komuna... Kolpets (Drohobychchyna) [Where the Commune Reigned Recently... Village of Kolpets (Drohobych County)], *Homin Baseinu*, (10), 5 (in Ukr.).
35. (1937). Pershe sviato Krutiv u Sniatyntsi [The First Kruty's Holiday in Village of Snyatynka], *Homin Baseinu*, (4), 6 (in Ukr.).
36. P-yer. (1937). Hallier v Boryslavi [Galler in Boryslav], *Homin Kraiu*, (1), 4 (in Ukr.).
37. P-yer. (1937). Yak sviatkuvaly pershe travnia v Boryslavi [How They Celebrated the May 1 in Boryslav], *Homin Baseinu*, (10), 3 (in Ukr.).
38. Ranevtskyi, Ye. (1937). Khronika Ranevychi (Drohobychchyna) [Chronicle of the Village of Ranevychi (Drohobych County)], *Homin Baseinu*, (5), 7 (in Ukr.).
39. (1937). Revizii i areshuvannia v Drohobychi [Inspections and Arrests in Drohobych], *Homin Baseinu*, (11), 5 (in Ukr.).
40. (1937). Robitnyk – chlen Red. Kolehii. «Homin Kraiu» v robitnychi chasy [Working Days], *Homin Kraiu*, (3), 4 (in Ukr.).

41. (1937). Senzatsiia v Bolokhivtsiakh! [Sensation in the Village of Bolokhivtsi!], *Homin Kraiu*, (8), 8 (in Ukr.).
42. Serediak, Yu. (1997). «Holos Baseinu» [*Holos Baseinu*], *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*: zbirnyk heohrafichnykh, istorychnykh ta etnohrafichno-pobutovykh i memuarnykh materiialiv, Drohobych, (4), 292–295 (in Ukr.).
43. Snitsarchuk, L. (2010). Dynamika rozvytku ukrainskoi presy mizhvoiennoi Halychyny [The Dynamics of the Development of the Ukrainian Press in Interwar Galicia], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, (9), 26–53 (in Ukr.).
44. Sokil Sermenko (1937). Dopysy. Nahuievychi [Posts. Village of Nahuievychi], *Homin Baseinu*, (5), 7 (in Ukr.).
45. (1937). Solonsko (Drohobychyna) [Village of Solonsko (Drohobych County)], *Homin Baseinu*, (5), 7 (in Ukr.).
46. (1937). Spysok zhertvodavtsiv na pres fond «Homin Baseinu» [The List of Donors to the *Homin Basseinu* Press Fund], *Homin Baseinu*, (1), 7 (in Ukr.).
47. (1937). Tustanovychi [Village of Tustanovychi], *Homin Baseinu*, (4), 6 (in Ukr.).
48. (1937). Uniatychi sterezhitsia! [Village of Unyatichi, Beware!], *Homin Kraiu*, (9), 8 (in Ukr.).
49. Fur, I. (1986). Oles Pidhorodetskyi na Kholmshchyni [Oles Pidhorodetskyi in Kholm Region], *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*: zbirnyk heohrafichnykh, istorychnykh ta etnohrafichno-pobutovykh i memuarnykh materiialiv, Niu-York–Paryzh–Sydney–Toronto, (3), 287 (in Ukr.).
50. (1937). Yak vyhliadaie kolyshnia tverdynia komunizmu v Drohobychchyni? [What Does the Former Stronghold of Communism in Drohobych County Look Like?], *Homin Baseinu*, (1), 7 (in Ukr.).

Mykola Haliv

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych
(Drohobych, Ukraine)

Anna Puriy

Student of the Second (Master's) Level of Higher Education
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych
(Drohobych, Ukraine)

THE NEWSPAPER

«HOMIN BASSEINU/HOMIN KRAYU» (1937–1938): CHARACTERISTICS OF THE GAZETTE

The article characterizes the Ukrainian newspaper *Homin Basseinu/Homin Krayu* as a notable phenomenon of the regional Ukrainian press of Halychyna in the 1930s. The newspaper *Homin Baseinu* was published in Drohobych and Lviv. A total of 11 numbers (numbers)

of the newspaper were published: from January 1 to September 1, 1937. The newspaper was printed on eight pages. Initially, editorial articles were submitted on current social, economic, international and political topics, later materials on economic topics, feuilletons, poems, articles from the villages and cities of Drohobych county (Oil Basin) were published – in the Chronicle section. The last page was intended for advertising, announcements, a list of people who made a donation to the newspaper's press fund. The initiator and organizer of the newspaper's publication was the lawyer Oleksandr Pidhorodetskyi, who was also the editor-in-chief. In addition to him, the editorial board included students and graduates of secondary schools: Mykhailo Vasylyk, Adolf Hladylovyeh, Maksym Hladylovyeh, Vasyl Kolinko and Yulian Seredyak. In addition to the aforementioned persons, the broad editorial board of Homin Basseinu included: Yuriy Andrushkiv, Fedir Nastyoshyn, Maria Basarab, Yuriy Kostyshyn. At the end of 1937, Homin Basseinu became an unofficial organ of the workers' society «Syla». From January 1938, it was published under the changed name «Homin Krayu. Informational and Social Fortnightly for the Ukrainian Working Masses», which was published in Lviv. The newspaper Homin Krayu has 13 issues. The first was published on December 1, 1937, the last on June 1, 1938. Its columns mostly published materials about labor relations in Lviv and Halychyna in general. Posts from Drohobych county were posted only on the 5th-6th page in the section Homin Basseinu. The members of the editorial board belonged to the Organization of Ukrainian Nationalists, therefore they defended the nationalist ideology, sharply criticized communist and socialist organizations (the Polish Socialist Party, the «Workers' Society», etc.) and ideologies. In a number of posts, the newspaper's authors opposed the policy of the Polish authorities, particularly at the local level.

Keywords: Homin Basseinu/Homin Krayu, Ukrainian press, Drohobych county, OUN, nationalism.

Василь Габор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
vsgabor@gmail.com

УДК 070(477.87)''192/193'':[821.161.2''18''(091):[27+821]

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ПРЕСІ 20–30-х рр. XX ст. У БІБЛІЙНОМУ ТА ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-5

Проаналізовано широкий спектр публікацій про життя і творчість Тараса Шевченка у закарпатській пресі 20–30-х рр. XX ст., у яких наявний біблійний і літературний контекст. Досліджено, що серед яскравих опосередкованих та прямих біблійних образів, алюзій та порівнянь наявні такі умовні групи: 1) порівняння Т. Шевченка з Ісусом Христом, Мойсеєм, апостолами, пророками та мучениками; 2) порівняння Шевченкової України з обітованою землею; 3) порівняння земного шляху Т. Шевченка з терновим вінцем; 4) порівняння збірки «Кобзар» з Біблією (друга Біблія) та Євангелієм (друге Євангеліє) українського народу. Серед яскравих опосередкованих і прямих порівнянь Т. Шевченка зі світовими письменниками виділено такі умовні поетичні пари: 1) Т. Шевченко й античні автори (Гомер і Горацій); 2) Т. Шевченко і Й. В. Гете; 3) Т. Шевченко й А. Міцкевич; 4) Т. Шевченко й О. Пушкін; а також 5) Т. Шевченко й О. Духнович.

З'ясовано, що провідні часописи Закарпаття, такі як: «Вѣночокъ для подкарпатскихъ дѣточокъ», «Карпатська Правда», «Народня Сила», «Нашъ Путь», «Наша Земля», «Наша Оборона», «Недѣля Русина», «Подкарпатска Русь», «“Просвѣта” – Шевченкови», «Русинь», «Руська Нива», «Свобода», «Українське Слово», «Учительський Голос» присвятили Т. Шевченкові понад двадцять статей, у яких наявний біблійний і літературний контекст.

У своїх публікаціях М. Бращайко, А. Дівнич, І. Невицька, І. Панькевич, А. Штефан, П. Яцко та ін. активно використовували

біблійні образи та літературні паралелі для осмислення творчої спадщини Т. Шевченка і його значення для національного відродження закарпатських українців.

Ключові слова: закарпатська преса, Тарас Шевченко, Підкарпатська Русь, біблійні образи, поетичні пари, Олександр Пушкін, Олександр Духнович.

Постановка проблеми. Однією із яскравих сторінок закарпатської преси 20–30-х рр. ХХ ст. є шевченкіана. Однак вона має певні особливості, адже у 1919–1938 рр. Закарпаття п. н. Підкарпатська Русь входило до складу Чехословацької Республіки на правах автономії, в краї існувала багатопартійна система, а відповідно функціонували й видання різних суспільно-політичних напрямів – народовецького (національного), москвофільського і радянфільського, які по-різному висвітлювали постать Тараса Шевченка та його творчу спадщину, а особливо – його значення у національному відродженні закарпатських українців. Саме різновекторність у змалюванні образу Т. Шевченка через призму біблійних образів, алюзій та порівнянь, а також літературних паралелей ми вперше детально й проаналізуємо.

Мета дослідження. Образ Тараса Шевченка на сторінках закарпатської преси 20–30-х рр. ХХ ст. у біблійному і літературному контексті не був предметом окремих досліджень, отож ми ставимо собі за мету здійснити аналіз виявлених *de visu* більше двадцяти публікацій через призму біблійних образів, алюзій та порівнянь, а також літературних паралелей, щоб глибше осмислити творчу спадщину українського генія та його значення у національному відродженні Закарпаття. Ми плануємо проаналізувати опосередковані та прямі біблійні образи, алюзії та порівняння таких умовних груп, як: 1) порівняння Т. Шевченка з Ісусом Христом, Мойсеєм, апостолами, пророками та мучениками; 2) порівняння Шевченкової України з обітваною землею; 3) порівняння земного шляху Т. Шевченка з терновим вінцем; 4) порівняння збірки «Кобзар» з Біблією (друга Біблія) та Євангелієм (друге Євангеліє) українського народу, а також опосередковані і прямі порівняння Т. Шевченка зі світовими письменниками, яких об'єднали в такі умовні поетичні пари: 1) Т. Шевченко й античні автори (Гомер і Горацій); 2) Т. Шевченко

і Й. В. Гете; 3) Т. Шевченко й А. Міцкевич; 4) Т. Шевченко й О. Пушкін; а також 5) Т. Шевченко й О. Духнович.

Об’єкт дослідження – провідні закарпатські видання різних суспільно-політичних напрямів 20–30-х рр. XX ст., як-от: «Вѣночокъ для пѣдкарпатскихъ дѣточокъ» (1920–1927), «Карпатська Правда» (1922–1938), «Народня Сила» (1936–1938), «Нашъ Путь» (1935–1938), «Наша Земля» (1927–1928), «Наша Оборона» (1920–1925), «Недѣля Русина» (1923), «Подкарпатска Русь» (1923–1936), «“Просвѣта” – Шевченкови» (1926), «Русинь» (1923), «Руська Нива» (1920–1924), «Свобода» (1922–1938), «Українське Слово» (1932–1938) та «Учительський Голос» (1930–1938).

Аналіз останніх публікацій. Постать Т. Шевченка та його творчість постійно перебуває в полі зору українських науковців. Однак окремих досліджень постаті Т. Шевченка в закарпатській пресі 20–30-х рр. XX ст. ми не маємо, але дотичними до нашої теми є статті С. Федаки [9], у якій автор осмислює роль Т. Шевченка в суспільно-політичному житті Закарпаття; М. Жулинського [3], який відображає апостольську місію поета; А. Крисоватого [4], який змаловує поета як духовного провідника української нації; В. Чоповського [11], який характеризує місце українського поета серед світових геніїв; О. Хоменка [10], який оцінює збірку «Кобзар» через призму світоглядної підстави Акту Злуки, тощо. Близькою до нашої теми є також низка публікацій, вміщених у спецвипуску матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Тарас Шевченко і сучасна національна освіта», яка пройшла 5–6 березня 2014 р. у Києві, таких дослідників, як: О. Гомотюк [1], що осмислює образ поета в суспільній та індивідуальній пам’яті українців; Т. Гончарук-Чолач [2], що характеризує поета як віщуна, борця і мученика; А. Липки [6], який аналізує внутрішній діалог поета з Біблією; В. Маршицька [7], яка досліджує творчість Т. Шевченка в контексті національної ідентичності; Л. Ребуха [8], яка осмислює тему молитви у творчості поета, та ін.

Методи дослідження. У дослідженні використано такі методи: системний – для з’ясування особливостей публікацій про Т. Шевченка у біблійному контексті в закарпатській пресі різних суспільно-політичних напрямів 20–30-х рр. XX ст.; аналітичний –

для вивчення специфіки пресових текстів; описовий – для характеристики художніх і публіцистичних особливостей публікацій.

Виклад основного матеріалу. Уперше цілу низку біблійних образів та алюзій до постаті Т. Шевченка використав М. Брацайко у промові, виголошеній 1923 р. на вшануванні 62-ї річниці його смерті. Зокрема, М. Брацайко зазначав, що і справді «Шевченко своїм пламенним голосом, мов воскресною трубою Архангела збудив укр. народ з вікового сну, дав йому заповіді и показав йому дорогу, яка веде до обітованої землі, до вільного, самостійного, щастливого життя. ...Се є політичне значіння поета в історії українського народу. Україна – то Шевченко» (Промова Др-а Мих. Брацайка на святі Шевченка. *Русинь*. Ужгород, 1923. Ч. 81. С. 2).

З наведеного уривка виникає яскрава алюзія до біблійної історії, коли Бог дав Мойсєєві десять заповідей і показав дорогу до обітованої землі. Достоту так і Т. Шевченко, на думку М. Брацайка, дав своєму народові заповіді і вказав дорогу до обітованої землі, себто до вільної України, яка завжди була і буде для українців саме землею обітованою.

Опосередковане порівняння Т. Шевченка з Ісусом Христом трапляється в іншій промові М. Брацайка, виголошеній 1928 р. на урочистому вечері з ушанування 67-ї річниці смерті поета. М. Брацайко стверджував, що Т. Шевченко не лише навчав українців, як мають жити, не лише проповідував слово правди і волі, а й страждав за них, терпів муки і носив довго терновий вінець, отож своїми муками, своїм терновим вінцем «одкупив нас од смерті, од погибели і дарував нам життя вічне». У цих словах – пряма алюзія до діянь Ісуса Христа. Опосередковано доповнює її також вжите М. Брацайком слово «одкупитель», яким він назвав Т. Шевченка (Промова Д-ра М. Брацайка на святочном вечері Т. Шевченка. *Свобода*. Ужгород, 1928. Ч. 12. С. 2). Водночас М. Брацайко підкреслював, що «без тих мук, без терно[во]го вінця Бог знає чи був би Шевченко Шевченком» (*Там само*).

У цій же промові наявні пряме порівняння Т. Шевченка з Мойсєєм та повторна згадка про обітовану землю. М. Брацайко констатував, що провидіння послало нам Т. Шевченка тоді, коли вже здавалося, що ось-ось загине наш народ без сліду, а

поет «своїм пламенним словом збудив нас із вікового смертного сну до нового життя і, як колись Мойсей Ізраїльтяїн, вів і веде український нарід до обітованої землі, до волі, до красної долі» (Промова Д-ра М. Бращайка на святочном вечері Т. Шевченка. *Свобода*. Ужгород, 1928. Ч. 12. С. 2).

У багатьох публікаціях автори називали Т. Шевченка апостолом і пророком. Зокрема, П. Яцко означив Т. Шевченка «Великим апостолом Волі і Братолюбства» (Яцко П. Шевченко, дїти – и школа. *«Просвіта» – Шевченкови*. Ужгород, 1926. С. 8), а М. Бращайко – генієм, борцем і мучеником за волю, великим апостолом правди і науки (Промова Др-а Мих. Бращайка на святі Шевченка. *Русинь*. Ужгород, 1923. Ч. 82. С. 1) та стверджував, що Т. Шевченко для людського роду є генієм, великим чоловіколюбцем та апостолом правди і волі, а поза тим – національною гордістю, якого Іван Франко назвав «князем у царіни духів», отож сміло можемо поставити його між найбільших геніїв світу (Промова Д-ра М. Бращайка на святочном вечері Т. Шевченка. *Свобода*. Ужгород, 1928. Ч. 12. С. 2).

Антон Дівнич, висвітлюючи розвиток українського письменства, писав: «На Україні виринає пророк, що своїм пламенним словом не тільки возвеличує “рабів німих”, закріпощений український народ, але й виступає в його обороні проти царату, чужих і своїх панів. Це **Тарас Шевченко** (1814–1861), найбільший український поет» ([Дівнич А.]. Українське письменство. *Наша Земля*. Ужгород, 1927. Ч. 5. С. 9. Підп.: Августин Крук).

Невідомий автор «Нашої Оборони» порівнював Т. Шевченка з пророком Єзекиїлем, зазначаючи: «Як пророк Єзекиїл остерігає Шевченко панов и російського царя, що “Настане суд, заговорить / И Днїпро и горы / И потече сторїками / Кров у синє море...”» (Тарас Шевченко. Найбольший руський поет и мученик за руський народ. *Наша Оборона*. Ужгород, 1922. Ч. 2/3. С. 2).

Про Т. Шевченка як «пророка та проповідника бунту» розмірковував невідомий автор «Нашої Землі», ймовірно, А. Дівнич, який активно виступав у журналі під псевдонімом Августин Крук. Ведучи мову про зародження культу Т. Шевченка в Підкарпатській Русі, автор зазначав, що цей культ набув на закарпатських теренах таких самих форм, як у Росії та в Галичині. І в нас хочуть зробити з Т. Шевченка пророка «козако-української

республіки» або силою натягти на його селянську постать рясу «смирненького уніятського попа», тож кожна підкарпатська група для підкріплення своїх поглядів на Т. Шевченка вміло приплітала його слова. «Їм самим навіть не треба виробляти своїх поглядів про Шевченка, – констатував автор, – вони їх мають готові в формі брошур, рефератів і святочних промов. Потребують тільки додати, що й вони, підкарпатські українці, шанують Шевченка за те саме, за що й інші українські патріоти» (Тарас Шевченко. *Наша Земля*. Ужгород, 1928. Ч. 3. С. 2).

Автор «Нашої Землі» підкреслював також, що проти культу «апостола й пророка божого Тараса» виступив свого часу М. Драгоманов і наводив такі його слова: «А звісне, що ніхто так не мучиться, як святі, пророки й апостоли, од тих, хто їм кланяється. – Починається з того, що кожне слово пророка стає святим, не розбираючи, коли, як, при чому воно сказане. Далі кожний вірний примазує до святих слів свої, святить словами пророка кожну свою думку – вибирає з тих слів, що йому треба, перекручує їх» (Тарас Шевченко. *Наша Земля*. Ужгород, 1928. Ч. 3. С. 2).

І на Підкарпатській Русі при вшануванні пам'яті Т. Шевченка кожен відповідно до своєї мети обкромлював його думки, а ще більше промовчував, щоб досягнути бажаного результату, вважав автор «Нашої Землі». І навіть вшанувати пам'ять Т. Шевченка як «національного українського поета» через протиукраїнський курс чеської влади на Підкарпатській Русі стало проблематичним для «патріотів краю», тому молодша генерація змушена показувати підкарпатським селянам і робітникам Т. Шевченка в його цілій правдивій постаті, а не обкромленого та підфарбованого ще більше, як царською цензурою. «Тому ми підкарпатські українці, – підсумовував автор публікації, – все будемо згадувати великого оборонця покривджених і поневолених, співця наших злиднів і горя, пророка та проповідника бунту» (Тарас Шевченко. *Наша Земля*. Ужгород, 1928. Ч. 3. С. 4).

Мучеником називали Т. Шевченка Ірина Невицька та невідомий автор «Нашої Оборони». І. Невицька наголошувала: «Тарас Шевченко безсмертний не лиш як поет в літературі. Для нас Він є все: поет, учитель, герой, мученик» (Невільник Шевченко – Україна – жіноцтво. *«Просвіта» – Шевченкови*.

Ужгород, 1926. С. 7); автор «Нашої Оборони» констатував: «Мы, Подкарпатскѣ Русины, не мали до недавна як довго у нас панував малярский режим можности сповняти волѣ наибольшого нашого Мученика и Генія, тому складаємо тепер и свій поклон та кличемо Эго словами и од себе “Будеш, батьку, панувати, / Поки живють люде, / Поки сонце з неба сяє, / Тебе не забудуть”» (Тарас Шевченко. Найбольший руський поет и мученик за руський народ. *Наша Оборона*. Ужгород, 1922. Ч. 2/3. С. 3).

У багатьох публікаціях закарпатські автори звертали помітну увагу читачів на побожність Т. Шевченка та його любов до Святого Письма. Зокрема, А. Штефан дотримувався думки, що твори Т. Шевченка «пересякнені глибокою побожністю і страхом Божіим», що поет «теплими словами говорить про силу молитви, про кієвські святині, про чудотворний образ пресвятої Богородиці» і що «Святе Письмо було його улюбленою книгою від молодости, а на заслання він одинокую потіху мав у читанню Євангелія». Т. Шевченко не тільки брав із Біблії епіграфи до своїх віршів, а й переспівав багато псалмів, підкреслював А. Штефан і для прикладу наводив молитву із Шевченкової поеми «Неофіти», яка співзвучна біблійним текстам і починалася словами: «Благословенная в женах Святая, праведная Мати Святого Сина на земли...» (Тарас Шевченко. *Учительський Голос*. Мукачів, 1935. Ч. 4. С. 52).

У закарпатській пресі 20–30-х рр. XX ст. знаходимо також цікаві розмірковування про вплив «Кобзаря» на читачів та його значення, а також порівняння Шевченкової збірки із Біблією (другою Біблією) та Євангелієм (другим Євангелієм) українського народу. Зокрема, автор передової статті часопису «Свобода» так описав цей вплив: «Маленька та книжка наробила великого бешкету; у русинов она всю душу перевернула; сльозы горячѣ выкликала; подносила духа тих, хто вже був попав у повну апатію; навѣтъ тѣ, що вже почали забувати свою матерню мову руську та одягати на себе блискучу шумовину польську або московську, навѣтъ тѣ, кажу, задумались над тогдѣшним положенням свого народу; и в них зачали блимати в душѣ искры національноѣ свѣдомости» (Тарас Шевченко. *Свобода*. Ужгород, 1926. Ч. 10. С. 2).

Видатний учений М. Возняк, який активно виступав на сторінках щоденної газети «Русинь» у 1923 р. із циклом статей

про українську мову, звернув увагу читачів на мовне багатство збірки Т. Шевченка, пишучи: «Наш найбільший поет Тарас Шевченко доказав своїм Кобзарем придатність нашої мови до поетичних перлин всесвітнього значіння» (Письменство. *Русинь*. Ужгород, 1923. Ч. 180. С. 4).

Із чим порівнювали закарпатські автори «Кобзаря» Т. Шевченка – можна довідатися з публікацій М. Бращайка, І. Панькевича, А. Штефана та ін. Так, М. Бращайко у промові, приуроченій до 62-ї річниці смерті Т. Шевченка, підкреслював, що «Кобзар став біблією кожного українця. З нього учать ся, його цитують, на нього покликують ся» (Промова Др-а Мих. Бращайка на святї Шевченка. *Русинь*. Ужгород, 1923. Ч. 81. С. 1). Йому вторить Ірина Невицька, пишучи, що «Кобзар» Т. Шевченка «єсть другою біблією Русина-Українця» (Невільник Шевченко – Україна – жіноцтво. *«Просвіта» – Шевченкови*. Ужгород, 1926. С. 8). І. Панькевич зазначав, що видана в 1840 р. у Петербурзі збірка віршів Т. Шевченка п. н. «Кобзар» «стала для Русинів як би другим евангелієм» ([Панькевич І.]. Тарас Шевченко. *Въночокъ для подкарпатскихъ дѣточокъ*. Ужгород, 1921. Ч. 3. С. 35. Підп.: П.). За ним А. Штефан повторював, що Шевченків «Кобзарь став другим Євангелієм народа» (Тарас Шевченко. *Учительський Голос*. Мукачів, 1935. Ч. 4. Квіт. С. 51). Радіофільська «Карпатська Правда» також дотримувалася думки, що Шевченків «Кобзар», його поезії «стали евангелієм кожного українця» (Тарас Шевченко. *Карпатська Правда*. Ужгород, 1927. Ч. 11. С. 1). Опосередковано духовною книгою означив збірку Т. Шевченка автор «Українського Слова», зазначаючи, що «Кобзар» став «напрестольною книгою не лише нового нашого інтелігента, но теж і селянина» (Тарас Шевченко й Підкарпаття. *Українське Слово*. Ужгород, 1936. Ч. 11. С. 1). Невідомий автор часопису «Подкарпатська Русь» назвав самого Т. Шевченка евангелієм братолюбства, пишучи: «Шевченко ще довго буде нам евангелієм братолюбія в найширшом слова того значіню» (Тарас Шевченко и Подкарпатскѣ Русины. З нагоды 65 лѣтнього ювілею его смерти († 26 фебруара по ст. ст. 1861 р.). *Подкарпатска Русь*. Ужгород, 1926. Ч. 3. С. 52).

Закарпатські читачі мали змогу довідатися і про український музичний інструмент – кобзу. Про неї детально розповідав

Василь Ємець, зазначаючи водночас, що «великое значѣня кобзы найкрасше подкреслив великий руський поет Шевченко, коли зборник своих творов назвав “Кобзарем”» (Ємець В. Кобзар-Бандура. Руський, народный музичный инструмент. *Свобода*. Ужгород, 1926. Ч. 39. С. 3).

На сторінках закарпатської преси 20–30-х рр. ХХ ст. помітну увагу привертають статті про життя і творчість українського генія, у яких наявний літературний контекст – прямі чи опосередковані порівняння Т. Шевченка зі світовими письменниками та виокремлення поетичних пар, а саме: 1) Т. Шевченко й античні автори (Гомер і Горацій); 2) Т. Шевченко і Й. В. Гете; 3) Т. Шевченко й А. Міцкевич; 4) Т. Шевченко й О. Пушкін; а також 5) Т. Шевченко й О. Духнович. Так, у першій поетичній парі опосередковане порівняння Т. Шевченка з Горацієм трапляється у промові М. Брацайка під час відзначення 67-ї річниці смерті Кобзаря. М. Брацайко розпочав промову словами Горація: «Non omnis moriar, exegi monumentum aere perennius» [«Не вму я зовсім, бо поставив собі пам’ятник, тривкіший від криці»] і далі зазначав, що й ми маємо багато великих і славних мужів, які також поставили собі своїми творами пам’ятники, тривкіші від криці і вищі за єгипетські піраміди, але «найбільшим і найславнішим mezi сими є безсмертний наш поет: **Тарас Шевченко**» (Промова Д-ра М. Брацайка на святочном вечерѣ Т. Шевченка. *Свобода*. Ужгород, 1928. Ч. 12. С. 2). У цьому опосередкованому порівнянні античного й українського поетів єднає те, що вони обидва звели собі безсмертні пам’ятники саме Словом, яке возвеличує свій народ і вірно йому служить (Шевченко і Духнович. *Свобода*. Ужгород, 1930. Ч. 15. С. 1).

Свою чергою, невідомий автор часопису «Свобода», ведучи мову про Т. Шевченка та О. Духновича як наших вождів у духовному житті, порівнював українських поетів із Гомером і вифлеємськими зірками, зазначаючи: «Так як колись Гомер був смолоскипом національної свідомости греків, так і они суть і будуть нашими зіздами вифлеємськими, які поведуть свою націю до відкуплення від темноти» (Шевченко і Духнович. *Свобода*. Ужгород, 1930. Ч. 15. С. 1).

М. Брацайко дотримувався думки, що Т. Шевченко для українського народу має таке ж значення, як Й. В. Гете для

німецького, ба більше, бо «він є нашим учителем, апостолом, пророком, мучеником і одкупителем» (Промова Д-ра М. Бращайка на святочном вечері Т. Шевченка. *Свобода*. Ужгород, 1928. Ч. 12. С. 2).

Однак однією із найяскравіших на сторінках закарпатської преси 20–30-х рр. ХХ ст. була поетична пара «Т. Шевченко й О. Пушкін». Уперше вона з'явилася у публікації «В 62 роковини смерті Тараса Шевченка» в «Руській Ниві». У ній наведено висловлювання про Т. Шевченка й О. Пушкіна та А. Міцкевича російських критиків і громадських діячів, зокрема Аполлона Григор'єва, Олександра Герцена та доньки Льва Толстого – Катерини. А. Григор'єв писав: «У Шевченка сіяє така краса народної поезії, з якої у московського поета Пушкіна и у польського поета Мицкевича лишень іскорки блищать. Шевченкові твори світліші, простіші и ширіші од творів Гоголя. Шевченко першій великій поет новій великій літератури славянського світа» (В 62 роковини смерті Тараса Шевченка. *Руська Нива*. Ужгород, 1923. Ч. 11. С. 4–5).

М. Бращайко в промові на вшанування 67-ї річниці смерті Кобзаря для підтвердження своєї думки, чи не є безпідставною хвалба Т. Шевченка, викликана національною гордістю, навів висловлювання російських критиків А. Григор'єва й Олександра Скабичевського та шведського вченого Альфреда Єнсена як про самого Т. Шевченка, так і порівняння його з О. Пушкіним й А. Міцкевичем. Зокрема, А. Григор'єв поставив українського митця «на рівні з Пушкіним і Міцкевичом», О. Скабичевський назвав його «гігантом південно-руської поезії», на переконання А. Єнсена, Шевченко є «одним з найталановитіших поетів східно-європейського світа» (Промова Д-ра М. Бращайка на святочном вечері Т. Шевченка. *Свобода*. Ужгород, 1928. Ч. 12. С. 2).

Автор «Народньої Сили» Яковенко, полемізуючи з О. Фариничем з приводу геніальності Т. Шевченка, радив перед тим, як писати про Кобзаря, ознайомитися з оцінками його творчості російськими критиками. Він наводив такі міркування А. Григор'єва, що красою і силою своєї поезії може бути Шевченко на рівні з Пушкіним і Міцкевичем і що «Шевченко посідав чисту красу народньої поезії, якої у Пушкіна і Міцкевича поблискують лиш поодинокі іскорки» (Фенциків «Наш Путь»

і Шевченко. *Народня Сила*. Ужгород, 1937. Ч. 8. С. 1), а також російського вченого Олександра Пипіна, що «Шевченко був і дійсно остане до тепер найсильнішим і найталановитішим поетом малоруської мови і так оригінальним, що щось рівновартного його поезії ледви чи знайдеться в поезії Славян». Яковенко резюмував ці висловлювання: «Отже перший із наведених авторитетів російської науки не лиш поклав Шевченка на рівні з Пушкіном, але ще в дечім *поставив Шевченка висше Пушкіна*; другий великий авторитет російської науки і критик називає його гігантом (тут ідеться про О. Скабичевського, якого у статті не згадано. – В. Г.); третій, може і найбільший російський авторитет, сказав про Шевченка, що щось рівновартного з Шевченковою поезією ледви чи знайдеться в поезії Славян. Оттак то виглядає в світлі таки російської науки той “не геніален” Шевченко, понижуваний гимназіяльним суплетом з Підк. Руси п. Ф-чем» (Фенциків «Наш Путь» і Шевченко. *Народня Сила*. Ужгород, 1937. Ч. 8. С. 1–2).

Найглибше аналізована поетична пара висвітлена у статті «Шевченко й Пушкін – два велетні однієї доби», опублікованій в «Українському Слові» 1937 р. Правдоподібно, що стаття належить перу В. Бірчака. У ній автор зізнавався, що важко «виміряти докладно дві величини, для яких нема спільного мірила» (Шевченко й Пушкін – два велетні однієї доби. *Українське Слово*. Ужгород, 1937. Ч. 10. С. 1).

Порушити означену тему його спонукало те, що у 1937 р. українська громадськість відзначала 123-ті уродини Великого Шевченка, а в багатьох європейських державах, зокрема в Чехословацькій Республіці, урочисто вшановували 100-ті роковини смерті О. Пушкіна. З останньої нагоди були створені комітети під головуванням видатних осіб, у Чехословацькій Республіці такий комітет очолив сам президент Е. Бенеш.

Що ж дав людству О. Пушкін і чому його іменем «робиться політичний капітал нам все ворожій Москви»? – запитував автор «Українського Слова» і так відповідав. Аристократ О. Пушкін як письменник відображав життя тодішніх соціальних верхів Московщини, тематика його творів – життя російського дворянства – незрозуміла простому народові, тому його нічого і не єднало з тим народом. Творчість О. Пушкіна – «це прикраса життя. Квітник перед будинком...», всередину якого він не

заглядає, тому «кінчає на прекрасних грядках, декоруючих зовнішню сторону людського життя» (Шевченко й Пушкін – два велетні однієї доби. *Українське Слово*. Ужгород, 1937. Ч. 10. С. 1).

А якими були ідеї О. Пушкіна? – запитував далі автор і відповідав, що це були ідеї вселюдськості тогочасної доби, але власних поривів поет не мав і не шукав за ними. А був то час найбільшої московської деспотії: Московщина в руках царя Миколи I була в zenіті величі і слави, тож від О. Пушкіна чекали лише забави, і він «дав ту розвагу в мистецькій формі слова та в гльорифікації тендітних форм тодішнього етикету», будучи, так би мовити, «церемоніймайстром товариства свого часу». Ба більше – О. Пушкін гльорифікував і московських сатрапів. Автор «Українського Слова» дотримувався також думки, що в творах російського поета нема жодної енергії, окрім енергії кохання.

І зовсім не подібним до О. Пушкіна, на його переконання, був український поет: «На генія нашої нації впав інший обовязок, а саме оборона нації од напасливої Москви, котра жорстоко мстилася на наших тодішніх поколіннях за могутній зрив Великого Мазепи». Тому творчість Т. Шевченка – сама енергія в динамічній формі, «Богом нам дана еманация перехованих в народніх глибинах абстрактних чеснот та ірраціональних почувань: свободи, національної гордості, слави і непереможного хотіння незалежного життя». Тому й тематика творів Т. Шевченка – життя селянства, сама земля, а його мова – проста, ясна, зрозуміла кожному членові української нації, і притому – палка і могутня.

«Шевченко це не співець краси, а палкий оборонець волі, – підсумовував автор. – Це агітатор за великі ідеї самостійного державного життя. Він увесь – слуга свого народа, або, як хочете, його некоронований король», як і назвав Т. Шевченка один талановитий критик (Шевченко й Пушкін – два велетні однієї доби. *Українське Слово*. Ужгород, 1937. Ч. 10. С. 1). Насправді тогочасний поет-мислитель і літературний критик Ю. Липа назвав Т. Шевченка «селянським королем» [5].

Автор «Українського Слова» зазначав також, що Т. Шевченко навіть перед масстатом смерті думав тільки про свою націю, закликаючи: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте». «Яке це далеке од самовпевненого самохвальства Пушкіна: “Я памятник вадзвіг себе нерукатворний,

К нему не зарастйот народная трапа”. Альтруїст до самозабуття Шевченко і егоцентрик-самохвал Пушкін в композиції тієї ж самої теми...» (Шевченко й Пушкін – два велетні однієї доби. *Українське Слово*. Ужгород, 1937. Ч. 10. С. 1).

Так само нерівне й слов'янофільство цих двох протилежностей, вважав автор «Українського Слова»: у Т. Шевченка, як і в Шафарика, Коллара і Ганки, яких він любив згадувати, «І потекли в одно море / Всі славянські ріки», себто «в одно **спільне** море», а в О. Пушкіна це зовсім інакше звучить: «Сольются в русском море / Славянскія ручьі» (*Там само*).

У творах Т. Шевченка, зазначав автор статті, відчутні впливи західноєвропейської філософії з її основними ідеями свободи, братерства, рівності і волі, а в О. Пушкіна – деспотичного месіанізму азійського зла: «І покорити под нозі своя...» (Шевченко й Пушкін – два велетні однієї доби. *Українське Слово*. Ужгород, 1937. Ч. 10. С. 1).

Навіть опис української природи у них відрізняється. У Т. Шевченка: «Садок вишневий коло хати / Хрущі над вишнями гудуть / Пflugатарі з плугами йдуть, / Співають ідучи дівчата...» («Мова проста, образ наскрізь ясний, земний, взятий з реального життя хліборобського люду, повний простої і чудової поезії того життя»); в О. Пушкіна: «Тиха українская ночь. / Прозрачно небо, звьозди блещут / Своей дремоти перевозмочь / не может воздух» («Тут мова повна метафор, метонімії зрозумілих тільки верствам високоосвіченим, теоретично до розуміння “дремоти воздуха” приправлених. Та ніколи не розумів і не розуміє такої мови простий люду»). Отож і ефект впливу на народні маси цих двох поетів різний, – констатував автор статті: «Пушкін нікого не пірвав. Нічим не здвигнув» (Шевченко й Пушкін – два велетні однієї доби. *Українське Слово*. Ужгород, 1937. Ч. 10. С. 1). Натомість «Шевченко здвигнув український народ, вогнем своїх образів і слів підніс його навіть до значіння ростучої раси, перед котрою відкривається месіаністична роль: оборонця духовности Європи перед наступом азійського сатани» (*Там само*).

На публікацію в «Українському Слові» відгукнувся критичною статтею О. Фаринич на сторінках москвофільського часопису «Нашь Путь». Насамперед він підкреслив, що О. Пушкіна проголосили своїм генієм жителі корінної Русі й України-

Малоросії та їхні співплемінники Галицької і Карпатської Русі, себто «бѣлороссы, малороссы и великороссы», а його «всечеловѣческія чувства и философію всечеловѣческой широты» визнали європейські народи. Відтак О. Фаринич обурювався, що газета «Українське Слово» «провозглашаєть Пушкина поэтомъ пѣтушинной энергіи и чистѣйшимъ нулемъ», вважає його «одной прикрасою салоновъ» та стверджує: «Пушкинъ чепуха, зато Шевченко – геній!». Насправді подібних думок автор «Українського Слова» і близько не висловлював, це були своєрідні узагальнення самого О. Фаринича. Ба більше, він писав, що анонім із «Українського Слова» вважав Т. Шевченка генієм тільки тому, що той «умѣлъ ненавидѣть Москву», але **«геніальность и ненависть несомвѣстима»** ([Фаринич О.]. Пушкинъ и Шевченко (Въ отвѣтъ Укр. Слово). *Нашъ Путь*. Ужгородъ, 1937. № 217. С. 2. Підп.: А. Маковичанинъ).

Однак, на відміну від самостійників «Українського Слова», які вважали О. Пушкіна нулем, зазначав О. Фаринич, «считать Шевченка нулемъ не слѣдуетъ», бо це було б негідним інтелігента. «Шевченко – русскій поэтъ, который въ литературной формѣ обработалъ южнорусскій, иначе сказано, украинскій-малорусскій фольклоръ». На підставі ж того, що Т. Шевченко вів щоденник на «русскомъ литературномъ языкѣ» і цитував у ньому О. Пушкіна, визнавав його естетичний авторитет і знав напам'ять багато його віршів, О. Фаринич стверджував, що й сам український поет вважав себе «рускимъ» ([Фаринич О.]. Пушкинъ и Шевченко (Въ отвѣтъ Укр. Слово). *Нашъ Путь*. Ужгородъ, 1937. № 217. С. 2. Підп.: А. Маковичанинъ).

«Пушкинъ міровой геній, – підсумовував О. Фаринич. – Ему геніальный Гёте послалъ свое перо. Шевченко поэтъ узкаго русска-національного значенія. За то, что онъ ненавидѣлъ чиновниковъ, представителей арміи, даже самого царя – его можна назвать революционеромъ, поэтомъ неволи. За то, что он любилъ быть русскаго юга, просторѣчіе русскаго юга, его можно назвать поэтомъ фольклористическаго жанра. Но все это Шевченкѣ не даетъ паспорта въ царство геніевъ, а лишь въ царство русскаго народа» ([Фаринич О.]. Пушкинъ и Шевченко (Въ отвѣтъ Укр. Слово). *Нашъ Путь*. Ужгородъ, 1937. № 217. С. 2. Підп.: А. Маковичанинъ).

В іншій публікації п. н. «Тарась Григорьевич Шевченко» О. Фаринич стверджував, що Т. Шевченко «великь, но не геніалень», але має «общерусское національное значеніє. Иначе говоря: **Шевченко нашъ!**», а прихильники ужгородської «Просвіти» намагаються зробити з нього представника політичного і духовного «разъединенія русскаго народа» (Фаринич А. Тарась Григорьевич Шевченко. *Нашъ Путь*. Ужгород, 1937. № 217. С. 1).

На ці публікації О. Фаринича різко відгукнувся Яковенко на сторінках «Народньої Сили». На його думку, вони написані так, що «понижують Шевченка, а підносять Пушкіна», якого за наказом «з вище» треба було вшановувати навіть у школах. Квінтесенція обох статей міститься у цих реченнях: «Пушкин міравой геній... Ему Гете паслал сває перо... Негры Пушкину поставили памятник. Шевченко поет узкаго русско-національнаго значенія... он велик, но не геніален... что он любил быт русскаго юга... ето Шевченкъ (?) не дает паспорта в царство геніев»...» (Фенциків «Наш Путь» і Шевченко. *Народня Сила*. Ужгород, 1937. Ч. 8. С. 1).

Яковенко з іронією зазначав, що перо, яке надіслав Гете Пушкіну, робить російського поета геніальним і всесвітнім. («Яка то велика сила в тім німецькім пері?!»). Якось дуже похлоп'ячому в п. Фаринича заснована та світова геніальність О. Пушкіна. Натомість «негеніальність» Т. Шевченка О. Фаринич вбачав у ненависті українського поета до царя та любові до «русскаво юга», тому і не хотів дати йому, іронізував далі Яковенко, «паспорта в царство геніев», але ніхто про це думки в п. Фаринича і не питає (Фенциків «Наш Путь» і Шевченко. *Народня Сила*. Ужгород, 1937. Ч. 8. С. 1).

Яковенко розмірковував також над тим, як О. Фаринич міряв любов'ю і ненавистю геніальність і вселюдськість О. Пушкіна і негеніальність Т. Шевченка. В обох поетів наявні ці прикмети, але ненависть і любов у них різні. Т. Шевченко обіймає любов'ю всіх, без різниці – чи то представники його народу, чи муштровані маскалі, чи чех Гус, що гине за шукання правди, чи римські глдіатори-християни, а його ненависть спрямована лише проти тиранів, гнобителів і кровопивців усього світу, натомість любов і ненависть в О. Пушкіна – інакші. В поемі «Кавказ» Т. Шевченка відчутний біль від страждання кавказців, тож він закликав їх

боротися, бо за ними «правда святая», а О. Пушкін у поемі «Кавказький бранець» писав: «Смірись, Кавказ, ідьот Єрмолов», себто топтав кавказців разом із царем неситим. У поемі «Іван Гус» Т. Шевченко молився, «щоб усі славяне стали добрими братами і синами сонця правди», а О. Пушкін назвав борця за свободу України Мазепу злодієм і вихваляв тирана України царя Петра І. Мабуть, досить буде і цих двох прикладів, зазначав Яковенко, щоб побачити, хто тут той вселюдський, а хто лише суто російський (Фенциків «Наш Путь» і Шевченко. *Народня Сила*. Ужгород, 1937. Ч. 8. С. 2). Отож можемо зробити проміжний висновок, що в закарпатській пресі 20–30-х рр. ХХ ст. поетична пара «Т. Шевченко й О. Пушкін» відображена як антиподи.

Натомість в іншій поетичній парі – «Т. Шевченко й О. Духнович» наявні ті прикмети, які об'єднували двох національних поетів, які є «репрезентантами своєї нації» (Шевченко і Духнович. *Свобода*. Ужгород, 1930. Ч. 15. С. 1). Насамперед їх єднало те, що вони розбудили з віковичного сну народ, а їхні заклики до інтелігенції залишалися і далі актуальними. Зокрема, І. Панькевич зазначав, що у тих важких часах «два мужь Шевченко и Духнович» почали проповідувати любов і милосердя та звертатися до інтелігенції. «Слова Шевченка западали до многих сердець, выкликали в интеллигенции чувство обовязку до праць над своим народом. Они суть ще и до нынѣ заповѣдею для нас всѣх» ([Панькевич І.] Два ювилеѣ. *Просвѣта*. Ужгород, 1925. Ч. 1. С. 10. Підп.: П. У змісті криптонім подано: И. П.).

О. Духнович також полюбив селянський народ усім серцем і душею та пізнав його потреби, тож, побачивши, що русини по другий бік Карпат піднімаються до нового життя, «забажав горячо, абы и ся мала часть Русинѣв, що жила пѣд Мадярами, не остала послѣдною» і написав вірші, у яких закликає свою інтелігенцію до праці і сам усе життя працює для народу. Його слова, звернені до інтелігенції в 1848 р., ще й нині не втратили своєї актуальності, бо ще не всі повернулися до рідного народу і не віддали йому свого боргу ([Панькевич І.] Два ювилеѣ. *Просвѣта*. Ужгород, 1925. Ч. 1. С. 10. Підп.: П. У змісті криптонім подано: И. П.).

Натомість автор «Свободи» звернув увагу читачів на те, що за свою любов до народу і Т. Шевченко, і О. Духнович зазнали переслідувань. «За працю патріотичну приходиться обоім

арест, – йшлося у його статті. – Вже сей самий факт украшає їх титулом національного героя. І могли кати робити, що лише сили стало, однако репрезентанти не замовкли. Шевченко, по своїй натурі терпелива душа, плаче і кладе в своїх псалмах цілу надію на Бога і твердо вірить в обновленню. А Духнович палким голосом закричить під Карпатами: Я Русин був, єсм і буду» (Шевченко і Духнович. *Свобода*. Ужгород, 1930. Ч. 15. С. 1).

Терміни ув'язнення Т. Шевченка та О. Духновича конкретизував І. Панькевич у доповненій версії статті «Памятнѣ роковины. Шевченко и Духнович», зазначаючи, що за свою гарячу любов до народу Кобзар «одпокутовав тяжко», бо російський цар Микола I заслав його на десять років у фортецю у прикаспійські степи, де втратив здоров'я, тож після звільнення прожив лише чотири роки. О. Духновича маляри ув'язнили в 1848 р. на короткий час ([Панькевич І.]. *Памятнѣ роковины. Шевченко и Духнович*. Пчолка. Ужгород, 1928. Ч. 7. Март. С. 188. Підп.: И. П.).

Наші генії навчали нас, висновковував автор «Свободи», що у своїй хаті – своя правда і доля, тож ми вдячні Божому Провидінню, що нам даровано такі особистості, як Т. Шевченко й О. Духнович: «Они суть запорукою нашої будучини і то сміло кажемо, що ліпшої будучини» (Шевченко і Духнович. *Свобода*. Ужгород, 1930. Ч. 15. С. 1).

Підкреслимо, що закарпатські автори не порівнювали масштабів творчих особистостей Т. Шевченка та О. Духновича. Зокрема, А. Волошин зазначав: «Не можеме мы нашего Духновича поставити в один ряд з великанами поезіи, з Пушкіном, Шевченком або Петевфіем, не писав он так много, як напр. Крылов або Франко, або малярській Томпа, не е таким совершенным стилистом, як на пр. Гоголь, або малярській Арань, еднако для нас большого значѣня мае, як сіи великаны для своего народа» (Памяти Духновича. *Недѣля Русина*. Ужгород, 1923. Ч. 9/10. С. 34).

Висновки. Ретроспективний аналіз більше двадцяти публікацій на сторінках закарпатських періодичних видань 20–30-х рр. ХХ ст. про життя і творчість Т. Шевченка, у яких наявний біблійний і літературний контекст, дозволяє нам зробити такі висновки, а саме: 1) закарпатські автори вдало використовували

біблійні образи й літературні паралелі, щоб глибше осмислити творчу спадщину та значення Т. Шевченка в національному розвою; 2) серед яскравих опосередкованих і прямих біблійних образів, алюзій та порівнянь виокремлено декілька умовних груп, а саме: 1) порівняння Т. Шевченка з Ісусом Христом, Мойсеєм, апостолами, пророками та мучениками – тут наявні: пряма алюзія до діянь Ісуса Христа у словах про Т. Шевченка, що він «одкупив нас од смерти, од погибели і дарував нам життя вічне», та прямі порівняння його з Мойсеєм і пророком Єзекиїлем, зокрема, що український поет, як колись Мойсей – ізраїльтянин, веде український народ до волі й кращої долі; також означення його апостолом волі і братолюбства, апостолом правди і науки (апостолом правди і волі), пророком і мучеником, який виступив в обороні свого народу; 2) у порівнянні Шевченкової України з обітованою землею наявна алюзія до біблійної історії, коли Бог дав Мойсеєві десять заповідей і показав дорогу до обітованої землі, достоту так і Т. Шевченко, на думку одного із закарпатських авторів, дав своєму народові заповіді і показав дорогу до вільної України, яка завжди була і буде для українців землею обітованою; 3) у порівнянні земного шляху Т. Шевченка з терновим вінцем наявна алюзія до діянь Ісуса Христа, але центральним є образ тернового вінця, який український поет довго носив і ним та своїми муками відкупив наш народ від смерті, але без цих мук і тернового вінця Шевченко не був би Шевченком; 4) у закарпатській пресі збірка «Кобзар» часто порівнювалася з Біблією (друга Біблія) та Євангелієм (друге Євангеліє) українського народу, на престольною книгою, а сам поет – з євангелієм братолюбства; 3) серед яскравих опосередкованих і прямих порівнянь Т. Шевченка зі світовими письменниками виділено такі умовні поетичні пари: 1) Т. Шевченко й античні автори (Гомер і Горацій), бо звели собі безсмертні пам'ятники Словом і були вишлемськими зірками для свого народу; 2) Т. Шевченко і Й. В. Гете, бо мали і мають велике значення для свого народу; 3) Т. Шевченко й А. Міцкевич – щодо сили таланту і краси поезії; 4) Т. Шевченко й О. Пушкін – як два антиподи, перший з яких служив своєму народові, а другий – глорифікував московських сатрапів; а також 5) Т. Шевченко й О. Духнович – як будителі рідного народу.

У статтях М. Бращайка, А. Дівнича, І. Невицької, І. Панькевича, А. Штефана, П. Яцка про життя і творчість Т. Шевченка, у яких наявний біблійний контекст, глибоко осмислено творчу спадщину поета та його роль у національному відродженні Закарпаття у 20–30-х рр. XX ст.

Література

1. Гомотюк О. Образ Тараса Шевченка в суспільній та індивідуальній пам'яті українців. *Психологія і суспільство*. 2014. 5–6 берез. С. 26–27.
2. Гончарук-Чолач Т. Тарас Шевченко – віщун – борець – мученик. *Психологія і суспільство*. 2014. 5–6 берез. С. 145–146.
3. Жулинський М. Апостольська місія Тараса Шевченка та ідеали слов'янської єдності. *Слово і Час*. 2015. № 3. С. 3–19.
4. Крисоватий А. Тарас Шевченко – духовний провідник української нації. *Психологія і суспільство*. 2014. 5–6 берез. С. 7–8.
5. Липа Ю. Бій за українську літературу. Варшава: Народний Стяг, 1935. С. 57.
6. Липка А. Внутрішній діалог Тараса Шевченка з Біблією як підґрунтя християнського світогляду. *Психологія і суспільство*. 2014. 5–6 берез. С. 96–98.
7. Маршицька В. Тарас Шевченко і національна ідентичність. *Психологія і суспільство*. 2014. 5–6 берез. С. 46–47.
8. Ребуха Л. Молитва у творчості Тараса Шевченка. *Психологія і суспільство*. 2014. 5–6 берез. С. 102–103.
9. Федака С. Тарас Шевченко у громадсько-політичному житті Закарпаття кінця XIX – початку XXI століття. *Закарпатська Шевченкіана*: зб. наук. та публіцист. ст., есе, спогадів, поет. добірок, бібліогр. джерел / уклад.: М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, Н. М. Панчук, Л. А. Філіп. Ужгород: Ліра, 2013. С. 13–28.
10. Хоменко О. «Кобзар» як світоглядна підстава Акту Злуки: українознавчі проєкції історичного феномену. *Українознавство*. 2015. № 1. С. 29–43.
11. Чоповський В. Велич Тараса Шевченка, його значення та місце серед світових геніїв. *Педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 35–42.

References

1. Homotiuk, O. (2014). Obraz Tarasa Shevchenka v suspilnii ta individualnii pam'iaty ukraintsiv [The image of Taras Shevchenko in the public and individual memory of Ukrainians], *Psykhologhiia i suspilstvo*, 5–6 berezn., 26–27 (in Ukr.).
2. Honcharuk-Cholach, T. (2014). Taras Shevchenko – vishchun – borets – muchenyk [Taras Shevchenko – soothsayer – fighter – martyr], *Psykhologhiia i suspilstvo*, 5–6 berezn., 145–146 (in Ukr.).
3. Zhulynskiy, M. (2015). Apostolska misiia Tarasa Shevchenka ta idealy slovianskoi yednosti [The apostolic mission of Taras Shevchenko and the ideals of Slavic unity], *Slovo i chas*, (3), 3–19 (in Ukr.).

4. Krysovatyi, A. (2014). Taras Shevchenko – dukhovnyi providnyk ukrainskoi natsii [Taras Shevchenko is the spiritual leader of the Ukrainian nation], *Psykhohohiia i suspilstvo*, 5–6 berezn., 7–8 (in Ukr.).

5. Lypa, Yu. (1935). *Bii za ukrainsku literaturu* [Fight for Ukrainian literature], Varshava: Narodnii Stiah, 57 (in Ukr.).

6. Lypka, A. (2014), Vnutrishnii dialoh Tarasa Shevchenka z Bibliieiu yak pidgruntia khrystyianskoho svitohliadu [Taras Shevchenko's internal dialogue with the Bible as the foundation of the Christian worldview], *Psykhohohiia i suspilstvo*, 5–6 berezn., 96–98 (in Ukr.).

7. Marshytska, V. (2014). Taras Shevchenko i natsionalna identychnist [Taras Shevchenko and national identity], *Psykhohohiia i suspilstvo*, 5–6 berezn., 46–47 (in Ukr.).

8. Rebukha, L. (2014). Molytva u tvorchosti Tarasa Shevchenka [Prayer in the works of Taras Shevchenko], *Psykhohohiia i suspilstvo*, 5–6 berezn., 46–47 (in Ukr.).

9. Fedaka, S. (2013). Taras Shevchenko u hromadsko-politychnomu zhytti Zakarpattia kintsia XIX – pochatku XXI stolittia [Taras Shevchenko in the social and political life of Transcarpathia in the late XIX – early XXI century], *Zakarpatska Shevchenkiana: zb. naukovykh ta publitsyst. statei, ese, spohadiv, poetychnykh dobirok, bibliohrafichnykh dzherel / Zakarpat. oblas. univers. nauk. b-ka im. F. Potushniaka; ukladachi M. B. Badyda, O. D. Havrosh, N. M. Panchuk, L. A. Filip, Uzhhorod: Lira*, 13–28 (in Ukr.).

10. Khomenko, O. (2015). «Kobzar» yak svitohliadna pidstava Aktu Zluky: ukraїnoznavchi proektsii istorychnoho fenomenu [«Kobzar» as the worldview basis of the Zluka Act: Ukrainian studies projections of a historical phenomenon], *Ukraiноznavstvo*, (1), 29–43 (in Ukr.).

11. Chopovskyi, V. (2014). Velych Tarasa Shevchenka, yoho znachennia ta mistse sered svitovykh heniiv [The greatness of Taras Shevchenko, his importance and place among world geniuses]. *Pedahohichna dumka*, (1), 35–42 (in Ukr.).

Vasyl Gabor

Candidate of Science in Philology
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

THE IMAGE OF TARAS SHEVCHENKO IN THE TRANSCARPATHIAN PRESS OF THE 1920s-1930s IN THE BIBLICAL AND LITERARY CONTEXT

A wide range of publications about the life and work of Taras Shevchenko in the Transcarpathian press of the 1920s-1930s have been analyzed, focusing on the biblical and literary context. The study reveals that among the vivid indirect and direct biblical images, allusions, and comparisons, the following conditional groups are

present: 1) comparisons of Shevchenko with Jesus Christ, Moses, apostles, prophets, and martyrs; 2) comparisons of Shevchenko's Ukraine with the Promised Land; 3) comparisons of Shevchenko's earthly path with the crown of thorns; 4) comparisons of the collection "Kobzar" with the Bible (the second Bible) and the Gospel (the second Gospel) of the Ukrainian people. Among the vivid indirect and direct comparisons of Shevchenko with world writers, the following conditional poetic pairs are distinguished: 1) Shevchenko and ancient authors (Homer and Horace); 2) Shevchenko and J. W. von Goethe; 3) Shevchenko and A. Mickiewicz; 4) Shevchenko and A. Pushkin; as well as 5) Shevchenko and O. Dukhnovych.

Leading Transcarpathian journals such as «Vinochok dlia Podkarpatskykh Ditochok», «Karpatska Pravda», «Narodnia Syl», «Nash Put», «Nasha Zemlia», «Nasha Oborona», «Nedelia Rusyna», «Podkarpatska Rus», «Prosvita – Shevchenkovi», «Rusyn», «Ruska Niva», «Svoboda», «Ukrainske Slovo», «Uchytelskyi Holos» dedicated over twenty articles to Taras Shevchenko, incorporating biblical and literary context.

In their publications, M. Brashchaiko, A. Divnych, I. Nevytska, I. Pankevych, A. Shtefan, P. Yatsko, and others actively used biblical imagery and literary parallels to interpret the creative heritage of Taras Shevchenko and his significance for the national revival of Transcarpathian Ukrainians.

Keywords: Transcarpathian press, Taras Shevchenko, Subcarpathian Rus, biblical images, poetic pairs, Alexander Pushkin, Alexander Dukhnovych.

Олеся ДроздовськаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6687-4518>кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
olesyadroz@gmail.com

УДК 070.481(=161.2)(438-25)“1990/1993“:655.06(=161.2)

**РУБРИКА «УКРАЇНКА В ПОЛЬСЬКІЙ ПРЕСІ» У
ГАЗЕТІ «НАШЕ СЛОВО» (Варшава, 1990–1993 рр.)
ЯК ПЛАТФОРМА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО
МЕДІА ДІАЛОГУ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-6

Аналізується зміст рубрики «Українка в польській пресі», яка функціонувала у варшавській газеті «Наше Слово» (виходить від 1956 р. донині). Увагу акцентовано на матеріалах, які публікувалися упродовж 1990–1993 рр. Зацікавленість зазначеним періодом обумовлюється тим, що у той час відбувався перехід України і Польщі на демократичну модель суспільних відносин та звільнення медіапростору обох країн від жорсткого контролю з боку тоталітарної радянської системи. У той період Україна та Польща виходили на новий етап комунікації, порушували важкі для обох народів теми і проблеми та шукали шляхів виходу із складних ситуацій. Вивчення цього досвіду є цінним, адже дозволяє нинішньому поколінню не повторювати помилок минулого, протистояти провокаціям та маніпуляціям. На основі проведеного аналізу встановлено, що головна увага матеріалів рубрики зосереджена на різних аспектах українсько-польських відносин. Визначено основні проблемні напрями цих публікацій: 1) об'єктивне висвітлення подій другої половини 1940-х рр. в історії обох народів; 2) права українців як представників національної меншини у Польщі; 3) співпраця між українцями і поляками у політичній, науковій, культурній площинах та роль медіа у цьому професії; 4) польські ЗМІ про відновлення державної незалежності України й українсько-російські відносини. Наголошено, що головним завданням рубрики було не лише інформування реципієнтів про зацікавленість польських

медіаресурсів українцями й Україною, а й донесення до читачів різнополярних позицій польських журналістів, публіцистів, громадсько-політичних, культурних діячів. З'ясовано ступінь вивченості проблеми й відзначено, що у пропонованому нами контексті зміст газети «Наше Слово» не розглядався. Оформлено висновки та визначено перспективи. Зокрема, відзначено, що дотепер не здійснено комплексного наукового опрацювання газети «Наше Слово». Це відкриває широке поле для дослідницької діяльності щодо вивчення історії цього видання, його функцій, структури та контенту, місця та ролі у збереженні національної ідентичності українців у Польщі як джерела інформації про різні соціокультурні, політичні тощо процеси.

Ключові слова: газета «Наше Слово», рубрика «Україніка в польській пресі», преса, медіадіалог, українсько-польські відносини, роль друкованих засобів масової інформації.

Постановка проблеми. Друковані засоби масової інформації, зокрема преса, є не лише дієвим інструментом для фіксування суспільно значущих подій, соціокультурних процесів та інформування про них широкої аудиторії. Вони, як й інші види журналістики, працюють із масовою свідомістю та є однією з тих платформ, які сприяють презентації публіцистичного, журналістського переосмислення фактів, подій, проблем, ширенню ідей, цінностей, позицій, забезпечують комунікацію, взаємопроникнення усіх сфер життя суспільства й мимохіть залучають до діалогу з приводу різних питань широку аудиторію, яка може бути як активним його учасником, так і пасивним (однак поінформованим) спостерігачем. Приводом для написання пропонованої розвідки стало зростання, спровоковане російським вторгненням в Україну 24 лютого 2022 р., популярності теми України у світових медіаресурсах, зокрема польських. Зазначимо, що українське питання (у різних його аспектах) зайняло, як підкреслював Г. Гасенко, автор київського журналу «Книгарь», «своє місце на сторінках світової преси» ще понад 100 років тому – навесні 1917 р. [2, с. 557]. У нашій розвідці розглянемо невеликий фрагмент цієї обсягової теми – рецепцію різних площин українсько-польських відносин у польських медіаресурсах та її репрезентацію автором рубрики «Україніка

в польській пресі» варшавського тижневика «Наше Слово» у час його функціонування в умовах раннього посттоталітарного періоду як у Польщі, так і в Україні, зокрема у 1990–1993 рр.

Мета дослідження – вивчення змісту рубрики «Україніка в польській пресі» у варшавській газеті «Наше Слово» як платформи українсько-польського медіадіалогу на початку 90-х рр. ХХ ст. та визначення її місця й ролі у формуванні векторів відносин між обома народами.

Об’єкт дослідження – матеріали рубрики «Україніка в польській пресі», яка функціонувала на шпальтах української газети «Наше Слово», що виходить у Варшаві від 1956 р.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині дослідниками у царинах соціокомунікативістики і гуманітаристики (як українськими, так і польськими) охоплено чимало різних площин українсько-польських відносин, зокрема їхньої презентації в інформаційному просторі України і Польщі, здійснено аналіз медіадискусій з приводу різних проблем відносин між обома народами, порушено питання місця та ролі ЗМІ, зокрема друкованих, у їхньому формуванні. Польський дослідник А. Шептицький наголошував, що, аналізуючи польсь-ко-українські відносини, політику Польщі стосовно України чи навпаки, не можна оминати увагою медіаресурси [17, s. 229]. Його позицію підтверджує спостереження М. Голінської-Конечко, яка зауважила: «У Польщі особливо помітно сприйняття мігрантів, біженців, етнічних і національних меншин крізь призму іміджу, створеного засобами масової інформації. Саме завдяки їм ми зазвичай отримуємо знання про “інших”. Тому присутність у засобах масової інформації, особливо у громадських ЗМІ, має бути пріоритетом для всіх етнічних і національних груп таким же важливим, як створення клімату співпраці між організаціями меншин у сфері ЗМІ та участь у спільних проєктах»¹ [15, s. 37]. С. Матвієнків, вивчаючи роль періодичних видань у розвитку українсько-польських відносин на Прикарпатті, підсумовувала, що існування друкованих ЗМІ «національних меншин підвищує рівень поінформованості суспільства, сприяє національному примиренню, порозумінню між людьми, розвитку громадянського суспільства» [4, с. 34]. На думку А. Нінічука, «головним завданням

¹ Переклад з польської О. Дроздовської.

сучасних ЗМІ є не лише інформування про державу сусіда, а й сприяння нормалізації, розвитку та поглибленню міжнаціональних відносин» [5, с. 148]. Питання дискурсу щодо формування образу України й українців у польській пресі, інтернет-ресурсах, наукових дослідженнях, а Польщі та поляків – в українських медіа порушено в аналітичній розвідці К. Росол [16]. Аналіз мовного іміджу українця у польських часописах 2005–2010 рр. здійснила польська дослідниця А. Борковська [13], а першої реакції польських пресодруків на вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 р. – Г. Демель [14]. Дослідженню преси як консолідаційної, дискусійної платформи, її ролі та місця в системі організаційної комунікації окремих інституцій присвячено наукові розвідки українських вчених-пресознавців: Л. Сніцарчук [10], М. Комариці [3], а також Р. Бліхарського [1] та ін. Як бачимо, питання ролі ЗМІ у формуванні векторів міжнаціональних відносин та їх значення у збереженні національної ідентичності, творенні образу, руйнуванні чи продукуванні стереотипів, впливу на ведення дискусій як на міжнародному рівні, так і у межах однієї держави, у середовищі окремої національної чи соціальної групи досі залишається актуальним.

Варшавська газета «Наше Слово», про яку йтиме мова у нашій розвідці, уже привертала увагу українських науковців, зокрема Т. Балди [12], Н. Осадчої [6], Н. Парначової [7] та Т. Пронь [8]. Видання, за переконанням Т. Балди, впродовж свого шестидесятирічного функціонування зробило великий внесок у збереження української національної ідентичності, адже від самого початку намагалось виступати на захист прав української меншини у Польщі [12, р. 67]. Це підтверджують розвідки інших науковців, які не лише подавали загальний огляд історії газети, а й актуалізували його дослідження як джерела вивчення передумов і перебігу операції «Вісла» [8], суспільно-політичного життя українців у Польщі у 1950-х рр. [7], аналізували образ України та українців (упродовж 2017–2019 рр.) у його електронній версії [6].

Новизна. Наукова новизна запропонованої розвідки полягає у тому, що ми, на відміну від попередніх авторів-дослідників українського варшавського тижневика «Наше Слово» (праці Т. Балди, Н. Осадчої, Н. Парначової), пропонуємо аналіз змісту

рубрики «Україніка в польській пресі» як платформи українсько-польського медіадіалогу.

Методи дослідження. Дослідження проведено із застосуванням принципу наукової об'єктивності та використання таких методів, як: узагальнення, аналітичний, описовий та синтезу. За їх допомогою було встановлено ступінь наукового вивчення теми пропонуваної розвідки й тижневика «Наше Слово» загалом, визначено спектр тем і проблем, порушуваних у матеріалах рубрики «Україніка в польській пресі», та здійснено їхню характеристику. Гіпотетично-дедуктивний метод використано для встановлення справжнього імені автора матеріалів рубрики. Застосування історичного методу дозволило врахувати контекст українсько-польських відносин початку 90-х рр. ХХ ст., які стимулювали рефлексію польських та українських масмедіа на складні питання відносин між обома народами, спонукали до використання преси як дискусійної платформи.

Виклад основного матеріалу. Кінець 80-х–початок 90-х рр. ХХ ст. – це роки відродження на засадах демократизму країн, що звільнилися чи лише ставали на шлях звільнення від жорсткого партійного та силового контролю з боку тоталітарної радянської системи. Серед них – Україна і Польща, у яких спільне історичне минуле з неоднозначними й трагічними фрагментами, що потребували і потребують переосмислення, пошуку компромісів заради формування добросусідського співіснування і взаємодії. Відповідно до цих трансформацій у суспільствах відбувалися й зміни у сфері комунікації між українцями й поляками на різних рівнях: науковому, культурному, медійному, побутовому тощо. Одним із ресурсів, який фіксував і зберігає донині різноаспектну інформацію про те, як відбувалися ці зміни, які шляхи долали країни і народи, є насамперед друковані засоби масової інформації. Власне, пресові видання, поруч із радіо та телебаченням, наприкінці ХХ ст. були найпоширенішими медійними платформами не лише для передачі інформації й коментування поточних подій, а й для дискусій з різних питань суспільного життя.

Двотижневик (згодом – тижневик) «Наше Слово» почав виходити у червні 1956 р. Газета була першим після завершення Другої світової війни українським часописом у Варшаві. Адже,

як твердить Н. Парначова, «до 1956 р. у Польщі заборонялися періодичні видання національними мовами» [7, с. 122]. Газета була створена як пресовий орган головного правління Українського суспільно-культурного товариства у Варшаві, що розпочало діяльність у цей же час. «За задумом влади, – підкреслювала дослідниця, – тижневик мав сприяти економічній та суспільній стабілізації розпорошеного українського населення, заохочувати, при незначній фінансовій підтримці, розвивати рідну культуру й освіту...» [7, с. 123]. М. Трухан у монографії «Українці в Польщі після Другої світової війни (1944–1984)» зазначає, що свідомою частиною українського населення Польщі появу рідномовного часопису прийняла «з ентузіазмом». «На адресу редакції, – повідомляв дослідник, – посипалося безліч листів від читачів, які на першому етапі навіть допомагали редагувати газету, надсилаючи чимало цікавих пропозицій» [11, с. 98]. «Наше Слово» за майже семидесятирічний період функціонування (продовжує виходити й нині, як у друкованому, так і електронному форматі) переживало різні етапи – від часопису, який стояв на обороні прав української національної меншини у Польщі, до суто кон'юнктурного видання, яке змушене було замовчувати проблеми українсько-польських відносин, трактувати історичні події у дусі радянської історіографії тощо, акцентувати різні аспекти життя у радянській Україні, а з кінця 80-х рр. ХХ ст. – поступового повернення до незалежного часопису. Від 1990 р., після припинення діяльності Українського суспільно-культурного товариства, роль видавця «Нашого Слова» перебрало на себе Об'єднання українців у Польщі, яке було створене того ж року. Відтоді тижневик виходить за фінансової підтримки уряду Польщі, яка надається згідно із законодавством Євросоюзу щодо підтримки національних меншин. «Роль нашого видання сьогодні, – наголошує його редакторка Х. Заник, – писати об'єктивно про те, що відбувається. Ми постійно пишемо про політику, яка нас торкається, про історичні теми, які порушуються, про суспільні настрої, але не намагаємося зробити з цього сенсацію, а виважений аналіз, показуємо різні перспективи. Є різні середовища в Польщі. Одне з них – це середовище інтелігенції, громадських діячів, котре активно підтримує українців, бере участь у наших ініціативах, саме подібні ініціативи проводить... Тобто є не тільки Польща, яка

прагне зробити країну моноетнічною, є й інша Польща: відкрита і демократична. І таку ми також показуємо, робимо інтерв'ю з цими людьми... Для нас важливий цей діалог, ці різні погляди і особистості» [9].

У лютому 1959 р. на шпальтах «Нашого Слова» було відкрито рубрику «Україніка в польській пресі». Профункціонувала вона до кінця 1960 р., з'являючись на сторінках видання принагідно. Відновлено її було у жовтні 1965 р. Відтоді й до квітня 1993 р. вона була присутня майже у кожному числі газети. У 1990 р. матеріали рубрики публікувалися без зазначення авторства, а у 1991–1993 рр. подавалися за підписами (pr) і (wp). Припускаємо, що принаймні другий з них може належати українському журналістові Володимирові Прядко, який у цей час співпрацював із газетою.

Упродовж 1990–1993 рр. у фокусі уваги ведучого рубрики перебували публікації, що стосувалися України й українців у Польщі та друкувалися на шпальтах як провідних загальнодержавних, так і регіональних польських часописів. Серед них: «Dziennik Lubelski», «Dziennik Polski», «Gazeta Wyborcza», «Gazeta Współczesna», «Gazeta Krakowska», «Gazeta Lubuska», «Gazeta Poznańska», «Glob», «Głos Wielkopolski», «Gość Niedzielny», «Relacje», «Rzeczpospolita», «Echa Dnia», «Express. Fakty», «Dziennik Pojezierza», «Dziennik Ludowy», «Życie Warszawy», «Kultura i Życie», «Nowiny», «Solidarność Małopolska», «Sztandar Ludu», «Polityka», «Prawo i Życie», «Przegląd Tygodniowy», «Olsztyński Kurier Obywatelski», «Tygodnik Powszechny», «Trybuna Śląska».

Аналіз оглядів польської преси, які публікувалися під зазначеною рубрикою, дає змогу виокремити низку основних проблемних напрямів цих матеріалів. Серед них: права українців як представників національної меншини у Польщі; об'єктивний підхід до висвітлення операції «Вісла», трактування діяльності ОУН, УПА та інших складних питань відносин між українським та польським народами у першій половині ХХ ст.; співпраця між українцями і поляками у політичній, науковій, культурній площинах та роль медіа; рецепція політичних подій в Україні 1990–1993 рр. у польських ЗМІ.

Ведучий рубрики «Україніка в польській пресі» акцентував не лише ті матеріали, які ретранслявали радикальні, шовіністичні,

скептичні позиції (стосовно оцінки історичних подій, питань щодо повернення культурних цінностей чи територіальних претензій) окремих представників польського суспільства (Я. Вільчур, А. Ліпський, Е. Прус та ін.) й руйнували, як він зазначав, «свіжі паростки розумних польсько-українських взаємозв'язків» (Крайній випадок? 1992. № 31). Пресові огляди журналіста «Нашого Слова» були покликані насамперед привертати увагу реципієнтів до тих публікацій у польських засобах масової інформації, автори яких наголошували на необхідності боротьби із насаджуваними десятиліттями (т. зв. «третьою стороною») стереотипами, закликали до пошуку компромісів стосовно трактування трагічних подій першої половини ХХ ст. (операція «Вісла», табір для українців у Явожно, діяльність ОУН, УПА та ін.) і дотримання принципу об'єктивізму у їхньому висвітленні. Матеріали рубрики були спрямовані фіксувати і ретранслювати позиції та дії впливових фігур польського наукового, культурного, політичного та медіа просторів, які свідчили про наміри польського суспільства до ведення діалогу й побудови добросусідських відносин як з українцями – громадянами Польщі, так і з Україною як державою. Серед таких постатей: міністр закордонних справ Польщі Кшиштоф Скубішевський, польський історик-україніст Владислав Серчик, мовознавець Михайло Лесів, головний редактор «Gazety Wyborczej» Адам Міхнік. Акцентуючи матеріал К. Скубішевського, який був опублікований у газеті «Tygodnik Powszechny», журналіст українського видання наголошував, що саме він започатковує об'єктивний підхід до розмов про трагедію 1947 р. у польському інформаційному просторі: «Вагоме слово вченого і міністра може стати першим суттєвим кроком до офіційного парламентарного засудження акції “Вісла”» (Акція «Вісла» і право. 1990. № 13).

Готовність польського суспільства до засвоєння уроків історії, до цивілізованого обміну думками з приводу різних питань українсько-польських відносин й до порозуміння демонстрували зафіксовані ведучим рубрики «Україніка в польській пресі» позиції журналістів польських часописів. Серед них: Г. Поляка, який в одному із своїх матеріалів на шпальтах видання «Gazeta Wyborcza» переконував, що «при добрій волі обох сторін можна вирішити навіть найскладніші конфлікти» (Компромiс?

1993. № 2); читача (поляка за походженням) «Нашого Слова», який наголошував, що зближенню українського та польського народів сприятиме «плідний доброзичливий діалог», ключем до якого є «толерантність, що спроможна звести до логічних висновків навіть діаметрально відмінні рації», толерантність, «для якої інколи терпцю не вистачає. В усякому разі потреба і місце для діалогу – безсумнівно є. Проблема лише в бажанні виходу з парадоксу» (Парадокс діалогу. 1992. № 32); інтерв'ю журналістки газети «Kurier Polski» з В. Серчиком, яка порушила питання про те, як навчити окремих представників суспільства відмовитися від територіальних претензій до сусідніх країн (Треба цивілізуватися. 1990. № 19). Відтак в одному із своїх чергових матеріалів журналіст «Нашого Слова» констатував: «Мабуть, немає сьогодні в Польщі організації, яка, признаючись до своїх “східноєвропейських” нахилів, не декларувала б т. зв. боротьби з негативними стереотипами. Стереотипами, які минула епоха руками своїх ідеологів і “спецписьменників” наклала, наприклад, на українців» (Тінь минулого? 1992. № 12).

Автор рубрики привертав увагу читачів «Нашого Слова» до висвітлення у польських медіа тих кроків назустріч польського й українського народів, які здійснювалися у культурній площині з ініціативи обох сторін упродовж 1990–1993 рр., як-от: кіносемінар «Вітер зі сходу» у містечку Славно (Польща); вільний огляд українських фільмів (історичної тематики), організований агентством PAJ-Press і фірмою Video Distribution Relax у Варшаві; фестиваль українського кіно; виставка «Україніка в Явожні» мисткині Арети Федак; демонстрація на польському телебаченні документальної кінострічки Ядвіги Новаковської «Akcija Wisła» та ін. Він підкреслював, що творчість «є кодифікацією всіх знаків протестів проти будь-якого насильства і варварських девіацій в людині» (Явожно Арети Федак – переосмислення кровне. 1992. № 25). Українського журналіста цікавила не лише подія як така, а її рецепція у польських засобах масової інформації, що мали вплив на її сприйняття польською аудиторією. Наприклад, стосовно фільму Я. Новаковської зазначав, що був він «безсумнівно зламною подією в традиції Польського телебачення», і висловлював припущення, що ніщо «не перешкодить пробитися історичній справедливості в країні

прогресивної демократії». Для підтвердження свого судження він навів цитату з рецензії журналіста газети «Tygodnik Powszechny» на цю кінострічку – «у таборі в Явожні здійснили ми злочин на українцях» – і власними словами нібито від імені поляків продовжив: «Час зламати стереотип, що були ми тільки жертвами» (Чи тільки «екстрема»? 1993. № 6).

Ще одним кроком до взаємопізнання «через пресу, радіо, телебачення» (Без spektakularних поцілунків. 1992. № 41) українського та польського народів є зафіксовані у матеріалах рубрики численні інтерв'ю польських журналістів з українськими державними, науковими, культурними, громадсько-політичними діячами, зокрема з міністром закордонних справ України А. Зленком, першим послом незалежної України у Польщі Т. Стараком, головою Громадського комітету в Гурові-Ілавецькому В. Козубелем, професором-україністом М. Лесівим, істориком Є. Місилом, членом головної ради Об'єднання українців у Польщі Р. Дроздом, членом Польського сейму В. Мокрим, головою Народного руху України В. Чорноволом та ін. На важливості такого формату зближення народів наголошував редактор рубрики «Україніка в польській пресі». Він, зокрема, писав: «Теодозій Старак... виступає у засобах масового комунікування (пресі, радіо, телебаченні) доволі часто. Кожен такий виступ українського посла приносить українцям чимало приводів для вдовolenня, поляків спонукує до переосмислення їхнього дотеперішнього бачення України, її місця в Європі, у сусідському бутті з Польщею» (Бути рівним. 1992. № 10).

Ведучим рубрики «Україніка в польській пресі» зафіксована й увага польських друкованих медіа до проблем і потреб громадян Польщі українського походження і, зокрема, тих, які опинилися на історичних польських землях не з власної волі. Він ретранслював переконання низки з них у важливості підтримки польською владою діяльності українських інституцій у Польщі (зокрема Об'єднання українців у Польщі) та створення умов для розвитку національної преси. Якщо цього не буде, міркував журналіст газети «Express. Fakty» М. Пахольчик, «в українців плодоносити-ме це черговою запідозрою польської влади у прямуванні до винищування їхньої національної тотожності» (Від підозри до небезпеки – крок. 1992. № 27). На недостатньому висвітленні

проблем українців у Польщі польськими медіаресурсами наголошував Р. Дрозд в інтерв'ю, наданому кореспонденту часопису «Gazeta Wyborcza». Український громадський діяч, зокрема, зазначав: «Годі було б сказати, що сьогодні обдаровують вони (польські медіа. – *О. Д.*) українців надмірною увагою. А коли навіть зацікавлення з'являються, то є вони принагідними – в час великих подій, наприклад, виборчої кампанії до парламенту, коли-то чимало партій знаходило українців навіть у малих селечках» (Без спектаклярних поцілунків. 1992. № 41).

У полі зацікавлення редактора рубрики перебували також численні матеріали польських журналістів, публіцистів, державних, громадсько-політичних і культурних діячів, що стосувалися проблем новостановлення державної незалежності України. Він констатував значне зростання уваги до України у 1990 р.: «Годі було б перечити цій очевидності, що минулий рік приніс більше прес-публікацій, радіо- і телепередач на українську тему, ніж їх було протягом довгої історії ПНР... постійна присутність української теми на сторінках щоденного прес-видання “Gazeta Wyborcza” та ряду тижневиків і часописів – це симптоми зміни підходу засобів комунікації до українського питання в цілому» (Присутність. 1991. № 6). Журналіст акцентував порушені у польських пресових виданнях питання сприйняття України як незалежної держави іншими країнами Європи та Росією, визначальної для Європи безпекової ролі Польщі у союзі з незалежною Україною, а також такі проблеми, як збереження ядерного статусу України та Криму у її складі, присутності російських збройних сил (Чорноморського флоту) на її території. В окремих матеріалах також порушувалися питання декомунізації та реалізації закону про державний статус української мови.

Журналіст «Нашого Слова» підкреслював, що представлення ситуації в Україні у польському інформаційному просторі залежить безпосередньо від політичних переконань чи симпатій співробітників пресових видань (Серце за «своїми». 1991. № 39). Він фіксував різнополярні думки стосовно перспектив України як незалежної держави. Акцентуючи ті публікації у польських часописах, автори яких висловлювали готовність польської сторони «прийти Україні на допомогу в її наближенні до Європи» (Справи суверенних. 1991. № 2), звертав увагу читачів газети й на

появу в інформаційному полі Польщі виразних симптомів «нового наступу антиукраїнських фобістичних елементів», що діяли «у великій взаємодії з силами сусідньої імперії, які у самозахисному відрусі намагаються розпалювати конфлікти між народами і державами» (Відродження українофобів? 1991. № 3). На обережні застереження окремих польських медійників щодо доцільності утримання Польщі від співробітництва у політичній, економічній та військовій площинах з Україною ведучий «Україніки в польській пресі» зауважував: «Незважаючи на “вільні” роздуми сусідів на тему, що краще нині виплачується – контакт з Кремлем чи Києвом, Україна однозначно заявляє, що собі гідних партнерів шукає, незважаючи на гру Москви» (Українське поле зору. 1991. № 38). Він також наголошував на неприпустимості моделі спілкування з Україною через Кремль: «Хоч імперія у попередній формі вже не існує, хоч чимскоріше годилося б Заходові ладнати паритетні зв'язки з окремими державами на Сході Європи та в Азії, та все-таки вони надалі воліють дивитися крізь московську призму. Для Росії створює це зручну ситуацію, в якій може вона виступати коли вже не з позицій імператора, то хоча б диктатора. Так принаймні декому в Кремлі здається» (Загрозлива глухота. 1993. № 12).

Висновки. Привернення уваги читачів газети «Наше Слово» до різних питань українсько-польських відносин та сприяння веденню діалогу обох народів – основне завдання рубрики «Україніка в польській пресі». Автор вміщуваних у ній матеріалів акцентував ті проблеми відносин між обома народами в історичній, політичній, культурній, соціальній тощо площинах, які артикулювалися у польському інформаційному просторі на початку 90-х рр. ХХ ст. й мали вплив на формування образу України й українця. Основні проблемні напрями матеріалів рубрики: 1) права українців як представників національної меншини у Польщі; 2) об'єктивне висвітлення трагічних подій другої половини 1940-х рр. в історії обох народів; 3) співпраця між українцями і поляками у політичній, науковій, культурній площинах та роль медіа; 4) польські ЗМІ про відновлення державної незалежності України й українсько-російські відносини. Він не лише зосереджував увагу українського реципієнта на тих публікаціях у польських пресових виданнях, які поглиблювали антагонізм між

народами, а й акцентував ті матеріали, які транслювали наміри і готовність польського та українського суспільств до компромісу в оцінці історичних подій та формування добросусідських взаємин. Рубрика була своєрідним фільтром, який дозволяв проявляти найбільш дражливі, болючі питання відносин між обома народами у Польщі та між Україною і Польською Республікою, а відтак – стимулювати їхніх представників до вирішення (на різних рівнях) назрілих чи тривалий час не розв’язуваних проблем і розвінчування стереотипів.

Аналіз історії вивчення газети «Наше Слово» дає нам підстави стверджувати, що донині відкритими для наукового осмислення залишаються такі питання, як: історія видання за весь період функціонування, рівень затребуваності тижневика читацькою аудиторією та його вплив на неї, специфіка тематико-змістового комплексу, дешифрування псевдонімів і криптонімів, місце і роль газети у формуванні векторів українсько-польських відносин та ін.

Література

1. Білярський Р. Єпархіальні та архієпархіальні часописи Галичини в організаційній комунікації Української греко-католицької церкви (1886–1939 рр.). *Пресознавство / Press Studies*. Львів, 2022. Вип. 1. С. 43–62. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-4>.
2. Гасенко Г. Україна в освітленні європейської преси. *Книгарь*. Київ, 1918. Ч. 10. Черв. С. 555–562.
3. Комариця М. Жіноча сторінка української католицької періодики. *Пресознавство / Press Studies*. Львів, 2022. Вип. 1. С. 120–142. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-8>.
4. Матвієнків С. Роль періодичних видань у розвитку українсько-польських відносин на Прикарпатті (Оглядова стаття). *Humanitarian vision=Гуманітарні візії*: наук. журн. Львів, 2020. Т.6. № 2. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2020.02.034>.
5. Нівічук А. В. Медійний аспект українсько-польських суперечок навколо місць національної пам’яті. *Гілея*: наук. вісн.: зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 1: Історичні науки. С. 148–153.
6. Осадча Н. Україна в електронно-публіцистичних українських періодичних виданнях Польщі (2017–2019 рр.): когнітивний аспект. *Українознавство (Ukrainian Studies)*. Київ, 2019. Вип. 4(73). С. 165–184. DOI: [10.30840/2413-7065.4\(73\).2019.189389](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(73).2019.189389).
7. Парначова Н. В. Тижневик «Наше Слово» як джерело вивчення суспільно-політичного життя українців у Польщі в 50-тих рр. XX ст. *Чорноморський літопис*: наук. журн. Миколаїв, 2014. Вип. 9. С. 120–125.

8. Пронь Т. М. Український тижневик «Наше Слово» (Варшава) як оригінальне джерело вивчення передумов і перебігу примусового переселення українців Польщі в 1944–1947 рр. *Історичний архів*. Наукові студії: зб. наук. пр. Миколаїв, 2010. Вип. 5. С. 147–152.

9. Семенченко М. «Наше Слово». Як новий редактор Христина Заник змінює найстаріше і найбільше українське видання у Польщі. *День*: електронне видання. 2017. № 97–98. 9 черв. URL: <https://day.kyiv.ua/article/media/nashe-slovo> (дата звернення: 03.04.2023).

10. Сніцарчук Л. В. Журнал «Natio» як консолідаційна медіаплатформа національних меншин у Польській державі (1927 р.). *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2014. Т. 56. С. 330–334. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_65.

11. Трухан М. Українці в Польщі після Другої світової війни (1944–1984). Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1990. С. 98–116.

12. Balda T. Weekly newspaper “Nashe Slowo” (Warsaw) in the context of the formation of Ukrainian statehood. *Social Communication*. Online Journal. Rzeszow, 2016. Vol. 1. P. 66–69.

13. Borkowska A. Językowy obraz Ukraińców w polskich dziennikach prasowych (analiza materiałów Narodowego Korpusu Języka Polskiego z lat 2005–2010). *Acta Polono-Ruthenica*. Olsztyn, 2020. Т. XXV/3. S. 91–108. DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.5892>.

14. Demel G. A więc wojna! Pierwsze reakcje polskich tygodników opinii na rosyjską inwazję na Ukrainę. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. Poznań, 2022. № 2. S. 209–225. DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2022.84.2.14>.

15. Golińska-Konecko M. Problematyka ukraińska w programie «Ukraińskie Wieści» w TVP Olsztyn w latach 2005–2015. *Civitas et Lex*. Olsztyn, 2020. № 1. S. 27–39. DOI: 10.31648/cetl.4596.

16. Rosół K. Wizerunek narodowy, dyskurs medialny – Polska a Ukraina. *M. Apollo, M. Krupska-Klimczak (Eds.). Poland and Ukraine: Problems and prospects*. Kraków, 2019. S. 67–80.

17. Szeptycki A. Polskie media wobec Ukrainy (Hrzczynek do dyskusji). *Kultura i Społeczeństwo*. Warszawa, 2015. № 2. S. 229–238. DOI: <https://doi.org/10.35757/KiS.2015.59.2.13>.

References

1. Blikharskyi, R. (2022). Yeparkhialni ta arkhieparkhialnyi chasopysy Halychyny v orhanizatsiinii komunikatsii Ukraiskoi hreko-katolytskoi tserkvy (1886–1939 rr.) [Diocesan and archieparchial of Galicia in organizational communication system of Ukrainian Greek Catholic Church, 1886–1939], *Presoznavstvo*, Lviv, (1), 43–62. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-4> (in Ukr.).

2. Hasenko, H. (1918). Ukraina v osvittenni u yevropeiskoi presy [Ukraine in the coverage of the European press], *Knyhar*, Kyiv, (10), 555–562 (in Ukr.).

3. Komarytsia, M. (2022). Zhinocha storinka ukrainskoi katolytskoi periodyky [Women's page of the Ukrainian catholic periodical], *Presoznavstvo*, Lviv, (1), 120–142. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-8>.
4. Matviienkiv, S. (2020). Rol periodychnykh vydan u rozvytku ukrainsko-polskykh vidnosyn na Prykarpatti (Ohliadova stattia) [The role of periodicals for development of Ukrainian-Polish relations in Prykarpattia], *Humanitarian vision=Humanitarni vizii: nauk. zhurn.*, Lviv, (6; 2), 34–39. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2020.02.034> (in Ukr.).
5. Ninichuk, A. V. (2019). Mediinyi aspekt ukrainsko-polskykh superechok navkolo mist natsionalnoi pamiaty [The media aspect of the Ukrainian-Polish controversy around the places of national memory], *Hileia: nauk. visn.: zb. nauk. pr.*, Kyiv, (143(4); 1. Istorychni nauky), 148–153 (in Ukr.).
6. Osadcha, N. (2019). Ukraina v elektronno-publitsystychnykh ukrainskykh periodychnykh vydanniakh Polshchi (2017–2019 rr.): kohnityvnyi aspekt [Ukraine in Polish electronic publicistic periodicals in the Ukrainian language (2017–2019): cognitive aspect], *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, Kiev, (4(73), 165–184. DOI: 10.30840/2413-7065.4(73).2019.189389 (in Ukr.).
7. Parnachova, N. V. (2014). Tyzhnevyyk «Nashe Slovo» yak dzherelo vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia ukraintsiv u Polshchi v 50-tykh rr. XX st. [Weekly *Nashe Slovo* as the source of socio-political life of Ukrainians in Poland in 50-s years of XXth century], *Chornomorskyi litopys: nauk. zhurn.*, Mykolaiv, (9), 120–125 (in Ukr.).
8. Pron, T. M. (2010). Ukrainskyi tyzhnevyyk «Nashe Slovo» (Varshava) yak oryhinálne dzherelo vyvchennia peredumov i perebihu prymusovoho pereselennia ukraintsiv Polshchi v 1944–1947 rr. [The Ukrainian weekly *Nashe Slovo* (Warsaw) as an original source for studying the prerequisites and course of the forced resettlement of Ukrainians in Poland 1944–1947], *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii: zb. nauk. pr.*, Mykolaiv, (5), 147–152 (in Ukr.).
9. Semenchenko, M. (2017). «Nashe Slovo». Yak novyi redaktor Khrystyna Zanyk zminiuie naistarishe i naibilshe ukrainske vydannia u Polshchi [*Nashe Slovo*. As the new editor, Khrystyna Zanyk is changing the oldest and largest Ukrainian publication in Poland], *Den: elektronne vydannia*, (97–98). Retrieved from <https://day.kyiv.ua/article/media/nashe-slovo> (data zvernennia: 03.04.2023) (in Ukr.).
10. Snitsarchuk, L. V. (2014). Zhurnal «Natio» yak konsolidatsiina media platforma natsionalnykh menshyn u Polskii derzhavi (1927 r.) [The magazine *Natio* as the consolidation media-platform of national minorities in the Polish state (1927)], *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, Kyiv, (56), 330–334. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_65 (in Ukr.).
11. Truchan, M. (1990). Ukraintsi v Polshchi pislia Druhoi svitovoi viiny (1944–1984) [Ukrainians in Poland after World war II 1944–1984], Niu York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 98–116 (in Ukr.).
12. Balda, T. (2016). Weekly newspaper *Nashe Slowo* (Warsaw) in the context of the formation of Ukrainian statehood, *Social Communication*. Online Journal, Rzeszow, (1), 66–69 (in Eng.).

13. Borkowska, A. (2020). Językowy obraz Ukraińców w polskich dziennikach prasowych (analiza materiałów Narodowego Korpusu Języka Polskiego z lat 2005–2010) [Language image of Ukrainians in Polish press journals (analysis of materials from the national corpus of the Polish language in the years 2005–2010)], *Acta Polono-Ruthenica*, Olsztyn, (XXV/3), 91–108. DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.5892> (in Pol.).
14. Demel, G. (2022). A więc wojna! Pierwsze reakcje polskich tygodników opinii na rosyjską inwazję na Ukrainę [So it's War! The initial reactions of the Polish opinion-forming weeklies to Russia's invasion of Ukraine], *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Poznań, (2), 209–225. DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2022.84.2.14> (in Pol.).
15. Golińska-Konecko, M. (2020). Problematyka ukraińska w programie „Ukraińskie Wieści” w TVP Olsztyn w latach 2005–2015 [Ukrainian issues on the *Ukraińskie Wieści* Programme in TVP Olsztyn in 2005–2015], *Civitas et Lex*, Olsztyn, (1(25), 27–39. DOI: 10.31648/cetl.4596 (in Pol.).
16. Rosół, K. (2019). Wizerunek narodowy, dyskurs medialny – Polska a Ukraina [National image, media discourse – Poland and Ukraine], *M. Apollo, M. Krupska-Klimczak (Eds.), Poland and Ukraine: Problems and prospects*, Kraków, 67–80 (in Pol.).
17. Szeptycki, A. (2015). Polskie media wobec Ukrainy (Hrzczynek do dyskusji) [Polish media on Ukraine (The start of a discussion)], *Kultura i Społeczeństwo*, Warszawa, (2), 229–238 DOI: <https://doi.org/10.35757/KiS.2015.59.2.13> (in Pol.).

Olesia Drozdovska

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Fellow
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

THE COLUMN «UKRAINIKA V POLSKII PRESI» IN THE NEWSPAPER «NASHE SLOVO» (WARSAW, 1990–1993) AS A PLATFORM FOR UKRAINIAN-POLISH MEDIA DIALOGUE

The article analyzes the content of the «Ukrainika v polskii presii» column, which functioned in the Warsaw newspaper «Nashe Slovo» (published from 1956 to the present day). The author focuses on the materials published in 1990–1993. Interest in the specified period is because at that time Ukraine and Poland were transitioning to a democratic model of social relations, which stimulated the liberation of the media space of both countries from the control of the totalitarian Soviet system. At this period Ukraine and Poland were entering a new stage of communication, discussing complex topics and problems

and trying to find ways to solve difficult situations. The research on this experience is valuable because it allows the current generation not to repeat the mistakes of the past and to resist provocations and manipulations. Based on the conducted analysis, it was found out that the column's materials are focused on covering various aspects of Ukrainian-Polish relations. The main problem areas of these publications were determined: 1) objective coverage of the events of the second half of the 1940s in the history of both nations; 2) the rights of Ukrainians as representatives of the national minority in Poland; 3) cooperation between Ukrainians and Poles in the political, scientific, cultural spheres and the role of the media; 4) Polish mass media about the restoration of state independence of Ukraine and Ukrainian-Russian relations. It is emphasized that the main task of the column was not only to inform recipients of the interest of Polish media in Ukrainians and Ukraine but also to report multipolar views of Polish journalists, publicists, and socio-political and cultural figures to readers. The degree of study of the problem is clarified, and it is found out that in the proposed context the content of the newspaper «Nashe Slovo» has not considered before. The conclusions are drawn, and the perspectives are determined. In particular, it is noted that a comprehensive scientific study of the newspaper «Nashe Slovo» has not yet been conducted. This opens a wide field for research activities on the study of the history of this publication, its functions, structure and content, place and role in preserving the national identity of Ukrainians in Poland as a source of information about various social, cultural, political, etc. processes.

Keywords: the newspaper «Nashe Slovo», the column «Ukrainika v polskii presi», the press, media dialogue, Ukrainian-Polish relations, role of printed media.

Софія Каминська

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1807-7745>

бакалавриня журналістики

Львівський національний університет імені Івана Франка

(м. Львів, Україна)

sofiabohdana.kamynska@lnu.edu.ua

Наталія Войтович

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9466-0787>

кандидатка наук із соціальних комунікацій

Львівський національний університет імені Івана Франка

(Львів, Україна)

nataliya.voytovych@lnu.edu.ua

УДК 070.41(477.83/.86)''18/19''

ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЖІНОЧИХ ЖУРНАЛІВ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-7

Дослідження зосереджується на жіночій періодиці в Галичині наприкінці XIX ст. та до 1939 р. з метою проаналізувати особливості графічної концепції друківаних видань та їхнього оформлення, що впливало на часові та жанрові особливості друку. Об'єктом дослідження є жіноча періодика Галичини, зокрема видання «Нова хата», «Жіноча доля», «Жіноча воля», «Жіноче діло» та «Жіночий голос».

У статті приділено увагу графічному оформленню жіночих часописів означеного періоду, які, хоча не були багато ілюстрованими, використовували різноманітні графічні елементи, портрети та модні викрійки. Редакції усвідомлювали значення зовнішнього вигляду видань як доповнення до текстового змісту, особливо з урахуванням зростання конкуренції серед пресодруків. У цьому контексті розвиток технологій друку, зростання інтересу до мистецтва та модернізація дизайну вплинули на створення естетично привабливих видань з унікальними особливостями графічного оформлення.

Обкладинка журналу відіграє ключову роль у його графічному обличчі, спонукаючи читачів узяти видання в руки. Вона складається із заголовка, головної фотографії, логотипа та

інших графічних елементів. Білий простір є важливим елементом дизайну, створюючи відчуття простору та сприяючи зручному сприйняттю інформації. Використання символів та іконок допомагає виділити особливі розділи і підкреслити ключові моменти. Графічні ефекти додають глибини та виразності дизайну.

Забезпечення постійності дизайну різних номерів і випусків є важливим аспектом, створюючи єдність та логічну зв'язаність усього видання. Рубрикація та структура допомагають організувати контент і полегшують своєрідну навігацію читачів. Композиційно-графічний комплекс обкладинки має вирішальне значення, рекламуючи концепцію видання та відображаючи рівень змісту.

Результати дослідження вказують на те, що редакції використовували різноманітні друкарські прийоми для надання виданням оригінального вигляду, сприяючи підсиленню національної свідомості та культурного самовираження. Дослідження внесе свій вклад у розуміння розвитку жіночої преси та її впливу на громадське життя українського суспільства в Галичині у вказаний період.

Ключові слова: графічне оформлення, жіночі журнали, часописи Галичини, дизайн, графічні ефекти, обкладинка журналу.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – на початку XX ст. на території Галичини починає з'являтися жіноча періодика. У той час жіноча преса зайняла помітну нішу в громадсько-політичному житті суспільства. Досвід цих видань є винятковим серед редакторської та видавничої діяльності українок. Жіночі часописи стали осередками підтримки і рушіями прогресу. Про це свідчить історія не тільки української жіночої преси, а й світової.

Мета дослідження. Проаналізувати жіночу періодику в Галичині кінця XIX ст. – 1939 р., з'ясувати особливості графічної концепції друкованих видань – характерні ознаки їхнього оформлення, зумовлені часовими та жанровими особливостями друку.

Часовими рамками дослідження можна вважати період від 1884 р. (рік заснування натхненницею жіночого руху в Україні Наталією Кобринською першої української жіночої організації

«Товариство руських жінок») до 1939 р. (початок Другої світової війни).

Об'єкт дослідження – жіноча періодика Галичини: «Нова хата», «Жіноча доля», «Жіноча воля», «Жіноче діло», «Жіночий голос».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Жіночу періодику Галичини у різні роки досліджували М. Богачевська-Хом'як, С. Кость, В. Передирій. Із сучасних науковців – В. Кочкодан, Н. Олійник, М. Павлюх, О. Сушкова та ін. Додаткову увагу ми приділили працям про графічне оформлення журналів та його змінам, спричиненим розвитком друку. Зокрема, В. Шевченко у своїх статтях [11] формує поняття графічної концепції та особливості оформлення журналів. Т. Крайнікова визначила критерії культури художньо-технічного оформлення і технологічного виконання видання [4].

Методи дослідження. Досліджувані журнали проаналізовано за основними складовими – візуальною та текстовою. За допомогою синтезу виокремлено різні частини видання. Задля об'єктивного виявлення спільних ознак досліджуваних часописів Галичини використано методи узагальнення та порівняння.

Наукова новизна. Проведено комплексний аналіз графічного оформлення жіночих видань Галичини вказаного періоду.

Виклад основного матеріалу. Система композиційно-графічних засобів пресового видання спрямована на те, щоби забезпечити ефективність комунікаційного процесу, полегшити процеси сприйняття інформації та створення естетичного інформаційного продукту. Відповідно вона повинна враховувати як інформаційні потреби суспільства, так і традиції та стереотипи епохи. Візуальний образ часопису складається із ряду різномірних за формою, будовою та функціоналом елементів, але водночас він є цілісним продуктом.

Дмитро Миронюк формує поняття «концепція» як теоретичний план видання, що відображає основну спрямованість, відмінні ознаки і формально-змістові характеристики. Автор зауважує, що, маючи цікаві матеріали, але не доповнюючи та підкріплюючи їх якісними яскравими фотографіями, не використовуючи цікавих шрифтів, газета може не привернути увагу читача [5].

Елементи оформлення поділяються на такі групи: шрифтові, ілюстративні, декоративні, символічні та пробільні. Журнал хоч і має складну ієрархічну будову, але загалом є одним цілим. Матеріали в ньому зібрані у функціональні системи, а не ізольовані один від одного. Термін «обличчя» видання означає комплекс способів організації інформації, які властиві конкретній газеті чи журналу. Він може варіюватися від характеристик текстів цього видання до їх розташування на шпальті й оформлення.

«Обличчя» видання залежить від багатьох факторів – поліграфічного виконання (способу друку, набору), оформлення обкладинки (ілюстративного матеріалу), якості паперу і т. д. Графічне оформлення називають образно «одягом» публікацій.

Оформлення обкладинки та внутрішніх сторінок часопису повинне відповідати змістові. Оформлювальні функції і зміст взаємопов'язані, тож мають загальне призначення: характер відображення зображальних елементів впливає на їх сприйняття читачем, повертає увагу до публікації, змістове наповнення задовольняє потребу в інформації [6].

Що визначає «обличчя» видання?

1) Особливості завдань, характерні якості аудиторії, для якої призначена газета;

2) Традиційні для цього видання прийоми роботи, вимоги до журналістів та їхніх матеріалів;

3) Характер конкретного редакційного колективу. Обличчя видання безпосередньо пов'язане з його концепцією. Концепція газети переходить із номера в номер [9, с. 15].

Графічне обличчя видання містить у собі різноманітні елементи дизайну, які створюють його унікальний стиль та зовнішню привабливість для читачів.

Михайло Присяжний окреслив три головних чинники, які впливають на зовнішній вигляд періодичного видання: рівень професійності та смак працівників, які відповідальні за верстання й оформлення номера; матеріальні ресурси, поліграфічні та фінансові можливості редакції; графічна модель повинна вписуватися в рамки графічної концепції видання, хоча може і змінюватися протягом років [8].

Логотип є графічним символом, який ідентифікує видання. Він може містити назву видання, логотип компанії або якийсь

інший унікальний елемент, який допомагає впізнати видання серед інших. Заголовок привертає увагу читачів, може бути написаний великими літерами, використовувати спеціальні шрифти або кольори, щоби зробити його більш помітним.

Шрифти мають велике значення для графічного обличчя друкованого видання, вони можуть відрізнятися за стилем, розміром, колоритом, допомагають створити загальний настрій видання та передати його характер. Використання певної колірної схеми може бути важливим аспектом графічного обличчя. Кольори створюють асоціації, викликають емоції та додають виразності дизайну, відрізняються залежно від теми або жанру видання.

Компонентами типографіки є розміри шрифтів, міжлінійний інтервал, вирівнювання тексту та розміщення абзаців, тим самим впливаючи на зручність читання та загальний вигляд сторінок. Вдало підібрана типографіка забезпечує зручне сприйняття тексту і додає гармонії дизайну.

Тетяна Крайнікова зазначає, що «суть, чинники та критерії оцінювання виділяють артерії культури дизайну видання, пов'язані із його художньо-графічною концепцією:

– перший критерій культури художньо-технічного оформлення та технологічного виконання видання – відповідність розроблюваної форми видання авторському тексту;

– другий критерій культури дизайну – відповідність художньо-технічного оформлення та технологічного виконання естетичним смаком цільової аудиторії;

– третій критерій культури художньо-технічного оформлення та технологічного виконання видання – відповідність національним традиціям і сучасним тенденціям у дизайні» [4, с. 44–48].

Графічне обличчя друкованого видання визначає організацію та розташування різних елементів, таких як: заголовки, підзаголовки, текстові блоки, фотографії, ілюстрації та графіки. Воно також включає в себе розміщення на сторінці, використання сітки, колонок або розподіл сторінки на різні блоки.

Вікторія Шевченко зазначає, що пробільні та декоративні елементи виконують у виданні функції виділення, відокремлення, групування, акцентування, посилюють дію інших елементів, створюють ритмічну структуру видання, його обличчя. При-

значення пробільних елементів – створення обolonки, в якій розміщуються інші елементи сторінки, їх кількість і розміри постійні для кожної газети [11].

Обкладинка є важливою складовою графічного обличчя видання, оскільки вона є першою, на що звертає увагу читач, беручи у руки видання. Вона може містити заголовок, головну фотографію, логотип видання та інші графічні елементи. Білий простір, тобто площа на сторінці, яка не заповнена текстом або іншими графічними елементами, потрібний для створення відчуття простору та розподілу різних елементів. Використання достатньо білого простору між блоками тексту та іншими елементами дизайну спрощує сприйняття інформації та надає відпочинок для очей читачів. Також він впливає на загальне відчуття «чистоти» та елегантності.

Символи та іконки потрібні для позначення особливих розділів, наголошення на ключових тезах. Графічні ефекти, такі як тіні, переходи, рамки або різні текстури, додають глибину, візуальний інтерес та виразність дизайну.

Важливим також є формування постійності дизайну, зокрема, різні номери або випуски повинні мати схожий стиль, логотип, кольору схему та загальну візуальну єдність. До складу графічного обличчя видання також входять рубрикація та структура, вони організовують контент та полегшують навігацію.

Відповідне оформлення композиційно-графічного комплексу надзвичайно важливе для обкладинки журналу. Адже вона виконує одночасно дві ролі: рекламує загальну концепцію видання та показує за допомогою оформлення інтелектуальний рівень його змісту. Окрім того, необхідно, щоб обкладинка могла миттєво дати читачеві інформацію про журнал. Для привернення уваги читачів та запам'ятовування нової інформації важливо її унаочнювати, зокрема використовувати графічну інтерпретацію тексту.

Леся Поліха, опираючись на дослідження колег, виділяє чинники, під дією яких формується виникнення і розвиток того чи іншого стилю оформлення періодичного видання:

– типологічний фактор, за ознаками якого розрізняють газетне чи журнальне верстання, адже в історії преси можна зауважити, що типологічна подібність часописів спостерігалася у часи її зародження та становлення;

– історичний фактор, бо графічному дизайну властива циклічність в історичному розвитку стилю, що спричиняє чергування конструктивності та деструктивності;

– національний фактор, тому що у кожного народу є свої національні пісні, живопис, одяг, традиції тощо;

– суб'єктивні та об'єктивні фактори, як-от вплив близьких до газетного оформлення видів мистецтва, а також врахування естетичних побажань читача;

– технічний фактор, бо «стиль є не тільки естетичним поняттям, але і конкретним комп'ютерним терміном» [7].

Проаналізовані нами видання Галичини мають специфічні риси дизайну, певну цільову аудиторію, змістове наповнення, яке відповідає конкретним історичним умовам. Також графічне оформлення часопису може повідомляти про закладені глибші задуми його авторів. До прикладу, бажання поширювати національну українську культуру та ідеї жіночого становлення й емансипації. Створювати нові уявлення про українську жінку, яка відповідає на виклики, зумовлені епохою.

Галицькі журнали кінця XIX – початку XX ст. вирізнялися зверненням до українських традицій та великою кількістю реклами, зокрема підтримкою саме вітчизняного виробника.

У той період популярним було використовувати українську національну символіку у графічному оформленні видань. Зокрема, можна помітити традиційні українські орнаменти, етнічні мотиви, герби та прапори – таким чином відображали прагнення зміцнити національну свідомість та культурне самовираження.

У графічному оформленні використовувалися стилістичні прийоми модерну та авангарду. Варто відзначити, що на галицьке мистецтво вплинули європейські культурні течії.

Обкладинки журналів прикрашалися геометричними фігурами, абстрактними формами, інноваційними шрифтами та яскравими кольорами. Їх також могли графічно декорувати мальованими квітковими візерунками, закрученими лініями та гравюрами. Використовувалися різні графічні елементи: зображення, шрифти та орнаменти, на них розміщувалися заголовки, авторський склад та ілюстрації.

Використання кольорового друкування сприяло створенню яскравих обкладинок та ілюстрацій, щоб підкреслити акценти,

назви, рамки та інші важливі елементи. Хоч оформлення часописів було чорно-білим, але використовувалися контрастні кольори на обкладинці та інколи всередині журналів.

Варто зауважити, що було розповсюдженим використання різноманітних типографських технік та друкарських процесів. Часто використовували літографію, щоб досягти більшої яскравості й насиченості кольорів на обкладинках та ілюстраціях. Працювали в техніках гравюри та ліногравюри, щоб додати текстури та глибину графічним зображенням. Застосували різні типографські прийоми, такі як вирізання літер, ефекти тіней, контури тощо, задля того, щоб надати тексту особливого вигляду та виразності.

Розглянемо декілька прикладів обкладинок жіночих часописів. Так, назва на обкладинці «Жіночого голосу» за липень 1937 р. була оформлена в зеленому кольорі та розміщена зверху горизонтально. Поряд з нею помістили три профілі українських жінок. Унизу додали фотографію Крайового конгресу українських працюючих жінок.

У дизайні обкладинки 10-го числа «Нової хати» за 1939 р. використано фотографію О. Заклинської в танку «Колисанка». Напис «Нова хата» оформлений у зеленому кольорі, своєрідно обрамляючи праву сторону сторінки.

На обкладинці числа «Жіночої долі» за 15 червня 1938 р. масивний напис оформлений графічно, з композицією квітів та орнаментів. Вона збагачена гравюрою із зображенням хвиль на Чорному морі, а також містить доданий зміст.

Назва видання «Жіноча воля» на числі за серпень 1938 р. оформлена у стилі гравюри: на ній зображено українську жінку, тин та сільську хату. В центрі обкладинки розміщений дереворит авторства художниці О. Кульчицької. Робота присвячена події, про яку свідчить напис: 900-річниця великої справи, коли Ярослав Мудрий віддав під покров Божої Мати Русь-Україну, 1037–1937. Під ним вміщено матеріал про 950-ту річницю хрещення Русі, якій і присвячено номер.

Авторка статті «Еволюція оформлення журналу “Нова хата”» Ольга Коновалова зазначає, що відбулися суттєві зміни в оформленні обкладинки видання, графічні зображення поступилися місцем фотографії, нової пластики набув шрифт,

загальна композиція позбулася «килимової» орнаментальності, стала лаконічною та вільною від декору [3].

Дослідниця відзначає, що до середини 1930-х рр. відбулася зміна акцентів в оформленні обкладинки – перехід від національної домінанти (гравійований образ жінки, чоловіка в національному вбранні, орнаментальні мотиви) до уніфікованих зразків, коли обкладинка формується зі шрифтової композиції та фотографії. Таким чином у виданні намагалися звільнитися від ущільненої орнаментальної площі шляхом уникнення складних орнаментальних композицій і вибору шрифту, характерного для графіки ардеко 1930-х рр.

Зокрема, на обкладинці чисел «Нової хати» за 1928 р., на жовтому папері, зображено гравюру українки в національному костюмі з глеком у руках. На обкладинці 9-го числа «Нової хати» за 1930 р. вигравійована назва, у якій на місці голосних букв зображені українські пари. А ось на обкладинці ч. 11–12 «Нової хати» за червень 1939 р. уже вміщено фотографію «На святі Рідної Школи». На обкладинці за серпень 1939 р. яскравим жовтим кольором поджано назву «Нова хата» та світліну «Танок дівчат» із фільму «Наталка Полтавка».

Важливими елементами графічного оформлення були ілюстрації, якими супроводжували тексти у виданнях. Це, зокрема, портрети відомих постатей української культури, замальовки з життя, карикатури, гравюри тощо. Такі ілюстрації доповнювали й візуалізували текстовий матеріал, щоб зробити його більш доступним та цікавим для читачів.

Ілюстрації зображували модні вбрання, аксесуари, зачіски та косметику. Відповідальні за художнє оформлення видань не оминали увагою побутові сфери: дім, сім'я, кулінарія, виховання дітей. Не забували й про громадянську позицію, тож друкували фотографії пам'яток архітектури, народних строїв, а також предметів мистецтва. Це було характерним не лише для ілюстрацій, а й для рекламних матеріалів.

У досліджуваних пресодруках гарно ілюстрована реклама, наприклад мила «Оксана», де милує око молода дівчина з кошиком білизни та брусом мила; кави «Франкка» із зображенням філіжанки та пачки кави; крему «Cazimi Metamorphosa» – із

зображенням трьох поколінь, які користуються кремом, – молоді дівчата вікторіанської, едвардіанської та джазової епох.

Ілюстрації могли бути мальованими, гравірованими або фотографічними зображеннями, а також стилізованими, реалістичними або декоративними. Ілюстрації були виконані у різних стилях, включно з реалістичним, ар нуво, ар деко, модернізмом.

Вдале використання вишуканих шрифтів, оригінальних вишивок, декоративних рамок та орнаментів формувало елегантний та привабливий образ видання.

Щодо шрифтів, то поширеними були курсивні, декоративні та витончені шрифти, що надавали тексту естетичного вигляду. Використовувалися вони як на обкладинках, так і всередині журналів для заголовків, назв статей та розставлення акцентів. Окрім класичних шрифтів, видання експериментували з формою та дизайном, зокрема з використанням накривних літер, заголовків різних розмірів та стилів.

Дослідниця Анжела Гомзьяк стверджує: «Специфіка проектування шрифтових форм завжди була і залишається тісно пов'язана з технічними аспектами; крім стильових ознак, високохудожні зразки шрифтових знаків органічно увібрали в себе національні риси та широкий спектр емоційно-образних відтінків, характерних для того чи іншого народу» [2]. На її думку, національні особливості української шрифтової форми, наявні до середини 20-х рр. ХХ ст., пізніше майже знівельовала переважна більшість радянських шрифтів, створених за зразками «класичних», «кращих світових» чи просто запозичених з аналогічних латинських гарнітур. Упродовж 20–30-х рр. ХХст. у західноукраїнських зразках поліграфії використовували переважно синтез орнаментальних мотивів та простих геометричних форм, стилістики графічної школи Г. Нарбута, а також традиційних слов'янських шрифтів.

Орнаменти з візерунками використовували для заголовків, розділових ліній, обрамлень та інших деталей. Рамки були важливою складовою графічного оформлення. Переважно використовувалися декоративні рамки, які доповнювали обкладинки та сторінки видання: геометричні форми, лінійні орнаменти, квіткові композиції та ін. Рамки зазначали межі

сторінки та надавали їй довершеного вигляду. Вони були потрібні, щоб відокремити місця на сторінках, де розміщували текст.

Спеціалісти з дизайну друкованої продукції зазначають, що характерним для періодики Галичини другої половини XIX – початку XX ст. було застосування жорсткої модульної сітки та нерозбірливе використання шрифтів [10].

До прикладу, в оформленні журналу «Жіноча воля» шрифтова організація композиційно не дуже виправдана. Різний розмір відбивки не додає естетики, порушені міжслівні проміжки у заголовках погіршують сприйняття тексту, а великі абзацні відступи виглядають як брак тексту. У часописах «Жіноче діло» і «Нова хата» широко використовувались лінійки у поєднанні з відбивкою або з відбивкою і утисненнями, також ці видання мали по три види шрифтів.

Щодо «Жіночого діла», то мистецтвознавиці вказують, що його зміст не створював враження скомпонованої цілісності, розміщення публікацій та ілюстративного матеріалу часто виглядало випадковим. Однак загалом «Жіноче діло» видавалося на європейському рівні. Христина Астапцева зазначає, що у часописі «Жіноче діло» «в середині тексту на кожній шпальті розміщено “глухо” заверстані ілюстрації, а також майстерно виконані ескізи жіночих туалетів із підрисунковими підписами. Таке розміщення ілюстрацій є не дуже вдалим, тому що в рубриках, які не мали відношення до моди, схожі ескізи є не дуже доречними» [1].

«Нову хату» заслужено сприймають як один із найкраще ілюстративно оформлених українських журналів першої третини XX ст. Це звання «Нова хата» захистила 1933 р. у Празі на виставці ілюстрованих часописів. За гармонійне поєднання змісту та мистецького оформлення журнал отримав нагороду.

Погоджуємося з Анжелою Гомзяк, яка стверджує, що «Нова хата» є яскравим прикладом розквіту стилю ар деко, адже його типографіці притаманні авторські шрифти та єдність характеру форми. Авторка доводить власну думку обкладинкою виконання Святослава Гординського: характер лінії шрифту водночас підкреслює плавні лінії та форми кераміки і вишивки й геометричність українських народних орнаментів у різьбі по дереву чи ткацтві. У рекламі «Пудер Aloe» також авторства

Гординського простежується єдність шрифту та зображення, напис «Алое» підкреслює легкість і жіночність форм, а співвідношення світлого і темного в написі «Пудер» перекликається з контрастним зображенням жінки і пакуванням пудри [2].

Перші сторінки чисел були оригінально графічно оформлені, з додаванням віньетки зі стилізованим елементом з народних мотивів. Формат видання з 1925 р. до 1928 р. становив 22,5×30 см, у 1929–1934 рр. – 24×30 см й упродовж 1935–1939 рр. знову повернувся до початкового розміру – 22,5×30 см. Обсяг журналу налічував близько 20–24 сторінок.

Редакція «Нової хати» публікувала серії статей, присвячених різним типам народного одягу та вишивки, а також додатки з викрійками та кольоровими зразками вишивок. Дизайнери спеціально поширювали серед читачок для пошиття такі моделі вбрання, де українські національні елементи були поєднані з європейським кроєм.

Видання оформлювалося у чорно-білому друці, але з кольоровою обкладинкою. Згідно з тематикою публікацій, друкувалися фотографії, текст оздоблювався графічними візерунками, на внутрішньому боці обкладинки розміщувалася реклама.

Висновки. До 1930-х рр. більшу увагу в періодиці надавалося текстовому змісту. Однак уже тоді редакції видань розуміли, що зі збільшенням конкуренції серед них зовнішній вигляд часописів повинен підсилувати закладені у ньому сенси. Розвиток технологій друку, зростання інтересу до мистецтва та модернізація дизайну внесли свій вклад у створення естетично привабливих видань. Кожен журнал мав свої унікальні особливості графічного оформлення, що робило його ще більш оригінальним та цікавим для своїх читачів.

Хоча ранні жіночі видання не були різноманітно ілюстрованими, але оздоблювалися різними графічними елементами, портретами та взірцями модних вирізок.

Жіночі журнали Галичини мали свої особливі риси дизайну, що відповідали конкретним історичним умовам. Графічне оформлення використовували, щоб краще передати помисли авторок, поширювати українську культуру та підтримувати становлення жіноцтва як активного члена суспільства.

Для цього періоду було характерне використання української національної символіки, зокрема орнаментів, етнічних мотивів, прапорів тощо. Такий підхід сприяв підсиленню національної свідомості та культурного самовираження.

Часописи були чорно-білими, але для їхнього оформлення використовувалися контрастні кольори на обкладинках та іноді всередині журналів. Редакції вдосконалювали дизайн, використовуючи різні типографські прийоми, щоб надати тексту оригінального вигляду. Розвиток друкарських технологій, зростання інтересу до мистецтва та модернізація дизайну сприяли творенню естетично привабливих журналів.

Література

1. Астапцева Х. А. Репрезентація моди на шпальтах жіночих часописів Львова (кінець XIX – перша третина XX ст.). 2016. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/en/articles/fashion-representation-on-the-pages-of-womens-magazines-in-lviv-end-of-xix-first-third-of-xx-century/>.
2. Гомзяк А. Художньо-образні особливості типографіки в стилі дизайну Ар Деко. *Наукові записки*. Серія: Мистецтвознавство. 2018. № 38. С. 298–307. URL: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9925>.
3. Коновалова О. Революція оформлення журналу «Нова хата» в контексті пластичної мови стилю Ар Деко (1920-ті – 1930-ті роки). URL: <http://www.etnolog.org.ua>.
4. Крайнікова Т. Культура видання: основоположні поняття, типологія видань, вимоги стандартів: посібник. Київ, 2021. 156 с.
5. Мамалигіна Я. В. Концепція журналів світоглядного спрямування та їх комунікативна структура. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2007. Т. 29. С. 152–158.
6. Миронюк Д. І. Концепція друкованого видання, або Коли «помре» остання газета на землі? *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2013. Т. 50. Січ.–берез. С. 41–44.
7. Поліха Л. Я. Сучасні підходи до визначення терміна «стиль» у дизайні періодичних видань. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2014. Т. 56. С. 285–288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_55.
8. Присяжний М. П., Лозинський М. В. Організація роботи редакції газети і праці журналіста: навч. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. Львів, 2010. 180 с.
9. Техніка оформлення газети: курс лекцій: навч. посіб. для студ. фак. журналістики. Київ: Знання, 2000. 222 с.
10. Цимбалюк О. К. Становлення і розвиток журналів мод в Західній Україні (2-ї пол. XIX – 1-ї третини XX ст.). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2011. № 7. С. 30–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2011_7_10.

11. Шевченко В. Е. Архітектоніка сучасного українського газетного видання (системна організація та закономірності розподілу елементів): авто-реф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 19 с.

References

1. Astartseva, Kh. A. (2016). *Reprezentatsiia mody na shpaltakh zhinochykh chasopysiv Lvova (kinets XIX – persha tretyna XX st.)* [Representation of the fashion on the women magazines' columns in Lviv (end of the 19th century – 1st third of the 20th century)]. Retrieved from <http://nz.uad.lviv.ua/en/articles/fashion-representation-on-the-pages-of-womens-magazines-in-lviv-end-of-xix-first-third-of-xx-century/> (in Ukr.).
2. Homziak, A. (2018). *Khudozhno-obrazni osoblyvosti typohrafiky v styli dyzainu Ar Deko* [Artistic features of typography in the style of Art Deco], *Naukovi zapysky*. Serii: mystetstvovnavstvo, (38), 298–308. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9925> (in Ukr.).
3. Konovalova, O. *Revoliutsiia oformlennia zhurnalu «Nova khata» v konteksti plastychnoi movy styliu Ar Deko (1920-ti – 1930-ti roky)* [The revolution in the design of the magazine *Nova khata* in the context of the elastic language of the Art Deco style (1920s-1930s)]. Retrieved from <http://www.etnolog.org.ua> (in Ukr.).
4. Krainikova, T. (2021). *Kultura Vydannia: osnovopolozhni poniattia, typolohiia vydan, vymohy standartiv: posibnyk* [PUBLISHING CULTURE: basic concepts, typology of publications, requirements of standards: The Guide], Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv Educational and Scientific Institute of Journalism, 156 (in Ukr.).
5. Mamalyhina, Ya. V. (2007). *Kontseptsiiia zhurnaliv svitohliadnoho spriamuvannia ta yikh komunikatyvna struktura* [The concept of worldview magazines and their communicative structure], *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, (29), 152–158 (in Ukr.).
6. Myroniuk, D. I. (2013). *Kontseptsiiia drukovanoho vydannia, abo Koly «pomre» ostannia hazeta na zemli?* [The concept of the printed edition, or When will the last newspaper on earth «die?»], *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, (50), 41–44 (in Ukr.).
7. Polikha, L. Ya. (2014). *Suchasni pidkhody do vyznachennia termina «styl» u dyzaini periodychnykh vydan* [Modern approaches to the definition of the term «style» in the design of periodicals], *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, (56), 285–288. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_55 (in Ukr.).
8. Prysiashnyi, M. P., Lozynskyi, M. V. (2010). *Orhanizatsiia roboty redaktsii hazety i pratsi zhurnalista: navchalnyi posibnyk* [Organization of the work of the newspaper editorial office and the work of a journalist: a study guide], Lviv, 180 (in Ukr.).
9. (2000). *Tekhnika oformlennia hazety: kurs lektsii: navch. posib. dlia stud. fak. zhurnalistyky* [Newspaper design technique: course of lectures: study guide for faculty of journalism], Kyiv: Znannia, 222 (in Ukr.).

10. Tymbaliuk, O. K. (2011). Stanovlennia i rozvytok zhurnaliv mod v Zakhidnii Ukraini (2-yi pol. XIX – 1-yi tretyny XX st.) [Formation and development of fashion magazines in Western Ukraine (2nd half of the 19th century - 1st third of the 20th century)], *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*, (7), 30–35. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2011_7_10 (in Ukr.).

11. Shevchenko, V. E. (2002). Arkhitektonika suchasnoho ukrainskoho hazetnoho vydannia (systemna orhanizatsiia ta zakonomirnosti rozpodilu elementiv) [Architecture of modern Ukrainian newspaper publishing (systemic organization and element distribution patterns)], Thesis abstract, Kyiv, 19 (in Ukr.).

Sofia Kamynska

Bachelor of Journalism
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine)

Nataliia Voitovych

Candidate of Sciences in Social Communications
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine)

**CHARACTERISTICS OF THE GRAPHIC DESIGN
WOMEN'S MAGAZINES' OF GALICIA
(LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)**

The study focuses on women's periodical magazines in Galicia from the end of the 19th century and up to 1939, with the aim of analyzing the peculiarities of the graphic concept of printed editions and their design, which influenced the time and genre features of printing. The object of the study is the women's periodicals of Galicia, in particular the editions «Nova Khata» (new house), «Women's Destiny», «Women's Will», «Women's Work» and «Women's Voice».

The article pays attention to the graphic design of women's magazines of that period, which, although they were not richly illustrated, used various graphic elements, portraits and fashionable clippings. Editors were aware of the importance of the appearance of magazines as a supplement to textual content, especially given the growing competition among magazines. In this context, the development of printing technologies, the growing interest in art and the modernization of design influenced the creation of aesthetically attractive magazines with unique features of graphic design.

The cover of the magazine plays a key role in its graphic face, encouraging readers to pick the magazine up. It consists of the title, main photo, logo and other graphic elements. White space is an important element of design, creating a sense of space and facilitating the convenient perception of information. The use of symbols and icons helps to highlight special sections and emphasize key points. Graphic effects add depth and expressiveness to the design.

Ensuring design consistency between different issues is an important aspect, creating unity and logical coherence throughout the publication. Categorization and structure help organize content and make it easier for readers to navigate. The compositional and graphic complex of the cover is crucially important, advertising the concept of the publication and reflecting the level of content.

The results of the study indicate that editorial offices used a variety of typographic techniques to give magazines an original look, contributing to the strengthening of national consciousness and cultural self-expression. The study will contribute to understanding the development of the women's press and its impact on the public life of Ukrainian society in Galicia in the specified period.

Keywords: graphic design, women's magazines, magazines of Galicia, design, graphic effects, magazine cover.

Мар'яна Комариця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>

докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
komar_mar@ukr.net

УДК 070(477.83/.86)“19”“:821.161.2.09”18/19“

ЮВІЛЕЙНА ФРАНКІАНА У ГАЛИЦЬКІЙ МІЖВОЄННІЙ ПРЕСІ DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-8

Досліджено процес формування культу Івана Франка в Галичині в контексті міжвоєнних суспільно-політичних реалій. У фокусі аналізу – інтерпретаційні моделі, сформовані на основі різножанрових ювілейних публікацій з нагоди десяти- та двадцятиліття смерті Франка 1926 та 1936 років. Жанрово-проблемну специфіку розкрито на основі редакційних та авторських статей, спогадів, інформаційних матеріалів, спеціальних ювілейних випусків. Окреслено націоцентричний та соціоцентричний вектори культу поета та кореляцію їх із образами Мойсея та Каменяря. У публікаціях виокремлено як чільні проблеми сутності культу, видання Франкових творів та форм зацікавлення ними масового читача, необхідності ґрунтовних біографічних студій, наукових розвідок про його художню, наукову та публіцистичну творчість, суспільно-політичну діяльність. Численні спогади таких знакових постатей української культури, як Володимир Бирчак, Леон Василевський, Катря Гриневичева, Дмитро Дорошенко, Уляна Кравченко, Василь Лукич, Сергій Шелухин, Марко Черемшина, стали підставою для узагальнень щодо впливу Франка на своїх ровесників та учнів, його взаємин із тогочасною інтелектуальною елітою (як українською, так і польською), кореляцію між його ідейними переконаннями та суто людськими взаєминами. Важливий аспект – висвітлення критики авторами статей радянської ідеологічної доктрини, що намагалася «привласнити» творчість Франка через трактування його світогляду виключно як революційного й атеїстичного. Вона мала різні форми наративу – публіцистичну, наукову й навіть художню – як візія розстріляного

більшовиками Франка, якщо б він був ще живий та виїхав до УРСР. Моніторинг інформаційних пресових матеріалів часописів «Батьківщина», «Діло», «Літературно-Науковий Вістник», «Новий Час», «Світ», «Українські Вісти» та ін. свідчить про широкий ідеологічний та географічний ареали франківських святкувань на теренах Галичини.

Ключові слова: культ Франка, міжвоєнна галицька преса, ювілейні статті, спогади.

Постановка проблеми. Ювілеї видатних культурних і політичних діячів зазвичай є мірилом ваги й уваги, яку виявляє їм суспільство. Дослідження пресових публікацій дає змогу найбільш об'єктивно окреслити внесок у національну духовну скарбницю знакових постатей, спектр проблем, що порушувалися в контексті їх життя і діяльності, ключові вузли суспільних дискусій. Франкова смерть під час Першої світової війни, конфліктна ситуація довкола його християнського похорону на тлі відсутності митрополита Андрея, якого ув'язнила й вивезла в заслання російська армія, складний процес формування світогляду письменника – усі ці фактори через одне чи два десятиліття після смерті поета активно переосмислювалися та інтерпретувалися. Ювілейні статті – це цінний пласт досліджень, своєрідний фундамент, що заклав основу нової галузі літературознавчих студій – франкознавства. Водночас спогади увиразнюють суто людські риси Франка, коло найближчих осіб та їх ставлення, методи ведення громадської діяльності, наукової та художньої творчості, іноді дають відповіді на питання, які теоретично розроблялися у наукових статтях.

Метою дослідження є систематизація та аналіз публікацій галицької преси міжвоєнної доби, вміщених з нагоди ювілеїв смерті Івана Франка в 1926 і 1936 рр., виокремлення в них тематичних домінант та жанрової специфіки, з'ясування причин ідейних перегуків між авторами чи ж різнобачення. **Об'єктом** дослідження є редакційні та авторські статті, спогади, поетичні тексти, ілюстративні матеріали, що публікувалися на шпальтах часописів «Діло», «Життя і Знання», «Жінка», «Літературно-Науковий Вістник», «Нова Зоря», «Новий Час», «Світ» та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість франкознавчих розвідок аналізували співпрацю самого Франка з

часописами. Авторка ґрунтовного дослідження «...І остатня часть дороги» (2006; 2016) Ярослав Мельник справедливо зауважує, що «без осмислення болісної драми Франкового життя на схилі віку, складної природи його душевного світу» [36, с. 6] неможливо збагнути ні його духовної величі, ні взаємин із багатьма сучасниками. Контрверсії сприйняття творчості митця були зумовлені як світоглядними чинниками, так і фактором особистих взаємин. Ярослав Грицак у книзі «Пророк у своїй вітчизні» [15] вибудовує систему передумов і шансів для формування Франка як генія і пророка, аналізує причини його популярності серед молоді в тогочасному політичному контексті, що заклало передумови вже прижиттєвого культу, як засвідчують численні спомини. Більшість самих текстів споминів, які друкувалися у пресі, зокрема в ювілейні роки, увійшли до книги «Спогади про Івана Франка» [51], що її упорядкував Михайло Гнатюк, окресливши в передмові основні тематичні домінанти. Статті Ігоря Медведя [35] стосуються релігійного аспекту культу Франка, розкривають аргументаційну базу учасників дискусій. Богдан Тихолоз у книзі «Франко як текст» пропонує системний аналіз творчої майстерні Франка, рецепції його діяльності та спадщини (власне тексту) та контрверсійний процес формування культу: «Унаслідок напрочуд багатогранної неоднозначної, внутрішньо конфліктної й мінливої природи власного таланту Франко (як філософсько-антропологічний та психоестетичний феномен) має дивовижну здатність випорскувати із тенет будь-яких формул і доктрин, дефініцій і моделей його життєтворчості» [53, с. 329]. Різні грані образу Франка в українській міжвоєнній пресі Станіславівщини розкрив Ростислав Лешишин [32].

Новизна. У згаданих наукових розвідках не виокремлено ювілейні публікації як самостійний об'єкт дослідження, а пресу – як унікальну джерельну базу. Вперше ювілейний пресовий франківський дискурс є предметом окремого дослідження із проблемним структуруванням та врахуванням жанрової специфіки.

Методи дослідження передбачають комплексний підхід: використання біографічного, історичного, аналітичного, компаративного й описового методів. Це дає змогу увиразнити фактографічні дані теоретичними висновками, порівняти сприйняття тих

же ситуацій та їх інтерпретацію різними людьми. Методологічний плюралізм сприяє різноаспектному висвітленню літературної, наукової та суспільно-політичної діяльності І. Франка крізь призму пресових публікацій та процес формування культу в міжвоєнну добу.

Виклад основного матеріалу. Ювілейний дискурс довкола постаті Івана Франка актуалізував як творчий доробок українського митця, мислителя, громадського діяча, так і спонукав до роздумів і дискусій щодо його місця в національному пантеоні. Така оцінка була водночас маркером світоглядної чи політичної орієнтації співробітників певного періодичного видання. Специфіка власне франківських ювілеїв полягала й у тому, що річниця народження та смерті письменника припадали на один рік (з різницею у 60 років), тому публікації зазвичай друкувалися в межах травня і серпня відповідно 1926 та 1936 років, однак виразно домінували саме травневі. Початок формування культу Франка все ж варто датувати 1921 роком, коли українська громада урочисто перепоховала поета на Личаківському цвинтарі. Вже тоді було окреслено два основні вектори цього процесу: націоцентричний та соціоцентричний. Якщо перший тяжів до ототожнення поета з образом Каменяря й Вічного Революціонера, то другий – з образом Мойсея [26].

І. Крип'якевич наголошував у контексті наближення 10-х роковин з дня смерті Франка на необхідності такого відзначення ювілею, яке б залишило «більш трівкі сліди», а не лише формальні жалібні академії та публіцистичні статті, яке б свідчило нащадкам «про культуру сучасного українського покоління» [29, с. 113]. І хоча смерть Франка затінила воєнна хуртовина, «коли гук гармат і безперервний рокіт скорострільів заглушували усі культурні прояви» [2], але вона ж і увиразнила втрату, бо ніхто з митців, на думку Олесея Бабія, не виписав так чітко на своєму прапорі поняття «українська нація».

Націотворча роль Франка переосмислювалася у низці авторських і редакційних статей у галицькій пресі. Павло Лисяк підкреслював символічність часу Франкового відходу: він не дожив до періоду короткої української державності, але й не бачив руїни, що настала по ньому. Не видані за десять років твори письменника-мислителя потрактовані як колективна провина й

колективний сором, як і відсутність ґрунтовної студії про його творчість. Однак, мабуть, тоді ще не був до кінця зрозумілий масштаб написаного, бо й за 100 років по смерті Франка не втратило актуальності питання неповноти опублікованого. Боротьба генія з самим собою, оточенням і ворогами віддзеркалена у його житті та творчості, що до певної міри ототожені з життям народу: «На ньому, немов на тілі великого святого, слідні стигмати всіх ран від мук, які перенесла наша нація» [33, с. 3]. Вихідною точкою і центральною віссю франкознавчих досліджень має стати універсалізм митця і вченого, його європейськість, сутність якої у пошуку відповідей на питання, які «шарпають нутром новітньої Європи». П. Лисяк аналізував формування та розвиток Франкового світогляду, роль Михайла Драгоманова на шляху еволюції від соціальних пріоритетів до національних, літературних впливів. Редакційна стаття «Печать духа» в тому ж числі «Діла» узагальнює певний часовий феномен: десятиліття від смерті Франка минуло як ціле століття, а поет за цей час не віддалився, а навпаки наблизився, бо ідеї, за які він боровся, «стали нині нашим буденним культурним надбанням» [44]. Справді, був певний феномен у тому, що хворий, самотній і забутий галицьким суспільством Франко по смерті раптом став усім потрібним, згадуваним і возвеличуваним.

Алюзія до постаті «Мойсея» – типова для багатьох ювілейних публікацій. Сорокаліття Франкової праці та його взаємин із громадою О. Бабій трактував як спробу вивести народ з біблійного «дому неволі»: «Сорок літ віще слово твору “Мойсея” котилося нераз громами, слово тверде, мужнє, нераз пророчче безпощадне. Нераз гостре, як удар меча, нераз вдаряло і смагало, як бич, нераз розмовляло до закамянілих сердець, як слово вчителя» [3]. Боротьба ж січового стрілецтва за державну незалежність України – це виконання учнями заповіді «Лиш боротись – значить жить...». До статті додано портрет поета у вишиванці та вірш «Блаженний муж, що йде на суд неправих...». На наступній сторінці «Українських Вістей» Микола Шлемкевич окреслив «Шлях Івана Франка»: образ Вічного Революціонера, що став традиційним, – це форма поневолення Франкового духу, бо він не вмщає величі постаті мислителя, його многогранності, натомість має на меті змонополізувати Франкове слово, зробити

з нього революціонера в суто політичному сенсі. І тут виразно простежується намагання вибудувати опозиційну паралель Мойсей/Вічний Революціонер, і саме такі намагання нерідко були приводом того, що «католицька і націоналістична критика воює з Іваном Франком – вічним революціонером» [57]. Революційність же поета полягала в національному вимірі: він боровся з Датанами й Авіронами, які зманювали народ служити чужим богам сумнівними матеріальними благами («египетським мясом»), натомість формував, подібно як Мойсей, новий духовний порядок. Тому бути учнем Франка – це нести далі його заповіт з Прологу.

Подібно як М. Шлемкевич, Остап Грицай теж трактував революційність Франка не в суто політичному вимірі, а в національному. Він єдиний, на думку вченого, після Шевченка був подвижником «перевороту в духовості Народу», борцем за волю духу проти рабства душ, творцем нового життя в народі: «І може вільно нині сказати, що переважкий життєвий труд, на Голгофті якого мучився і страдав Його Дух сорок літ, був подекуди тяжчий, ніж подвиг Тараса» [13]. Епіграф із поеми «Мойсей» стає своєрідним ключем до розуміння сутності статті, автор якої прагне перекинути місток між цією поемою і віршем «Каменярі» через символ подвижництва героя, що лупав «гранітну скалу вікової неволі Народу», що є найглибшим виявом усієї Франкової творчості та його життя.

Про діалектичність універсалізму письменника як форми його величі розмірковував Євген Юлій Пеленський на сторінках «Нового Часу»: з одного боку, Франко вмів вибудовувати «великі раціоналістично витримані конструкції» наукових творів без тіні лірики, а з іншого – поетичні твори «без раціоналістичних схем» [43]. Чи написав би Франко більше кращих творів, якби не розмінювався на дрібні? Питання дискусійне, більш того – такий здогад псевдонауковий. Адже поняття вагомості часто суб'єктивне і залежить від запиту часу. Своєрідною відповіддю на це питання можна вважати статтю у «Ділі» Володимира Дорошенка «Діапазон Франкової творчості»: пересічний українець зазвичай знає із творів Франка лише кілька речей зі шкільної програми і не уявляє огрому його наукової, літературно-критичної та публіцистичної творчості, а особливо перекладів творів світової літератури. І коли один із відомих суспільних діячів запропонував передрукувати в

«Ділі» один із Франкових творів, бо, мовляв, він маловідомий, то вчений резюмував: «Я охоче вірю запевненню згаданого діяча, що дійсно наша публіка забула або й не чула про існування у Франка тої перлини. Алеж ця перлина надрукована у всім доступній і ще досі нерозпроданій Франковій збірці!» [18, с. 1]. Тож справа була не лише у згаданій відсутності видання творів митця, а й у духовній інертності читача. Все ж у цьому контексті більш ніж зрозумілою була потреба укладання Франкової бібліографії, яка мала скласти окрему книгу, заплановану до видання Науковим товариством імені Шевченка [50]. Після статті опублікований цикл віршів п. н. «З поклонів», у яких поетично інтепретовано ідею суспільної невдячності.

На думку Дмитра Донцова, нерозуміння генія сучасниками є не унікальним, а радше типовим явищем – як тут не згадати євангельське про відсутність пророка у своїй вітчизні. Трагедія Франка полягала не в конфлікті з суспільством, а у внутрішній боротьбі із самим собою, він був перш за все руйнівником старих вартостей, на місце яких не завжди міг поставити нові: «Але що відноситься до його очищуючої роботи, до тої титанічної роботи – розпорошення чару овіяних містиком чужинецьких правд і цінностей, що душили нас, то перед сею роботою ми можемо лише в пошані схилити чоло. Одним могутнім зусиллем вона пхнула заблуканий човен нашої національної думки на цілі милі наперед і дала нам яскраву мету, яка ще й досі є не осягнутою маною – вирватися... на вільний світ вільних націй» [17, с. 130].

І хоча такий підхід дещо негує процес розбудови Франком підвалин наукового знання, формування літературної мови, освоєння нових літературних жанрів, збагачення інтелектуального простору перекладами з інших мов, усе ж ідея розірвання кайданів проходить лейтмотивом через безліч його творів – у соціальному, національному та особистому сенсах. Редакційна стаття «Бажав я для скованих волі» газети «Батьківщина» у контексті згадки про похорон поета, якому не судилося дожити до Визвольних змагань, наголошувала на вагомості його внеску: «У той час у Львові догоряло трудяще життя того, хто писав: “Так бажалось там з вами входить серед трубного грому”. Він змагав у житті, щоб його народ став нацією... Змагався, щоб Україна засяяла у

“народів вольних колі”» [5]. Могила Франка у Львові має таке ж символічне значення, як і Шевченкова у Каневі: цим символізмом вони нагадують гору Синай, з якої Мойсей міг лише духом споглядати, як молоді провідники поведуть народ далі. І хоча всі розуміли необхідність побудови пам’ятника на Личакові, збирали на нього кошти, однак не менш вагомим було слово поета – «другий заповіт української літератури», за висловом Юрія Шереха: «Найкращим його звеличенням – це той пам’ятник, що зріс до небосяжних розмірів в душах-серцях мільонів на всіх українських землях, це та печать, з якою рушили ці мільйони в мандрівку століть, щоби здійснювати його заповіді» [21].

Про намагання певних партійних структур присвоїти собі духовну спадщину генія, зачислити його посмертно у свої ряди навіть тими, хто свого часу не подавав йому руки чи боявся сидіти за одним столом, писав також Олесь Бабій. Він пропонує візію: уявимо, що Франко дожив до середини 20-х років і вирішив поїхати до Києва, як багато інших галичан, щоб працювати в Академії наук: «Працював там два місяці, доки більшовицькі цензори не прочитали всіх його творів, а як прочитали його “Мойсея”, “Не пора” і “Вишенського”, то чекісти розстріляли Франка за фашистівсько-петлюрівсько-шараварно-індивідуалістичну ідеологію в творчості...» [4]. Вбивча іронія розкриває усю облудність російського більшовизму, представники якого нищили цвіт української нації, увиразнює прірву між декларативними гаслами побудови нового справедливого світу і реаліями національного й соціального поневолення.

Справді, значно зручніше було популяризувати образ Каменяря й Вічного Революціонера, коли його творця не було серед живих. Василь Сімович інформував про поширення українцями з Галичини культу поета в УРСР, присвоєння його імені низці культурних установ: «Курс тодішньої політики на УРСР ішов їм на руку: повстав театр імені Франка, багато шкіл на містах і селах названо Франковим ім’ям, Українська Академія Наук, головно заходами Михайла Грушевського, почала збирати матеріали для освітлення діяльності Франка й багато з цих матеріалів оголосила вже друком, почало виходити збірне видання Франкових творів, бодай белетристичних (досі – 30 томів) із відповідними поясненнями для наддніпрянського читача і т. д.»

[47, с. 118]. Вчений розумів політичну ціну такої популяризації: червона влада хотіла використати 20-ті роковини смерті поета, щоб приховати його справжнє обличчя та національну всеукраїнську роль, засудити тих, хто популяризував «великого галичанина». У «Вістях Охтирського повітового комітету і Повітпаркому Комунистів-більшовиків України» ще у травні 1920 р. вийшла друком стаття «Шануймо наших борців за волю (До п'ятилітніх роковин смерті Івана Франка)». Публіцистичний «фальстарт» був виправлений у наступному номері, однак сам факт засвідчує не тільки ідеологічну спекулятивність редакції, а й незнання українських культурних реалій.

Теза про намагання зробити з Франка комуніста-революціонера розгорнута і в статті Богдана Кравціва «Франко і сучасність». 20-літній ювілей смерті поета минув начебто майже непомітно, бо поза статтями у пресі та брошурами немає ні видання його творів, ні їх наукового переосмислення (цю провину автор ставить на карб НТШ та ТОПЖу). А кривава провокація в Нагуевичах, у якій винні ті, що намагалися зробити з поета «народнефронтівського водза польско-українського пролетаріату», наклала емоційний негатив на ювілей і була висвітлена в численних інформаційно-хронікальних матеріалах. Справжнім винуватцем того, що така значна річниця не була належно пошанована, Б. Кравців вважав «духове лінивство сучасних провідних кругів громадян» [27] – невміння чи нехоть побачити в ньому провідника нації.

Михайло Рудницький у контексті обов'язків суспільності супроти письменника ставив питання: кому потрібне вшанування – його безсмертній душі чи самому суспільству? І поза жорсткою критикою всіх – громадянства, що мало купує книг і мало читає, інтелігенції за відсутність повного зібрання творів митця та критичних франкознавчих студій підсумовував: «Франко не був поетом для вибранців, виклятим чи навіть знехтованим суспільністю. Загал вірив у його величину більше, ніж він сам. Але суспільність – тих кілька тисяч інтелігентів, що гордились ним як своїм провідником, – більше потребувала його величини, як його письменницької праці» [46]. Цей наскрізь парадоксальний висновок, зрештою, не дає остаточної відповіді на поставлене питання.

Своєрідний синтез інтелектуальних і духовних змагань І. Франка здійснив Дмитро Козій у статті «Етичні основи Франкової творчості». Творчість Франка відображала багатство ідей, що ними жила тогочасна Європа, тож він, тримаючи руку на пульсі духовних процесів, «силоміць підтягував умове життя галицької суспільності до вищого рівня. Разом з цим умів він сполучувати теперішнє з минулим, минуле з тривалим, хвиливе з вічним» [24]. І хоча еволюцію поетового світогляду Д. Козій докладніше проаналізує в повоєнних еміграційних дослідженнях, уже в 1926 р. він зауважував, що при всій широті обсягу Франкових інтересів, його твори мають внутрішній взаємозв'язок і репрезентують певні стани розвитку автора.

Леонід Білецький прагнув застосувати критерії на означення «генія» і «таланту» авторства видатних філософів до постаті Франка, що відповідала всім окресленим критеріям: він стояв у центрі суспільно-національного руху, володів високими моральними й інтелектуальними якостями, розвиненою інтуїцією, уявою та всесторонністю їх творчого вияву. «Франко – геній, – твердить Л. Білецький, відповідаючи на питання “Хто такий Франко для українського народу?” – але мені занадто дорогий, щоб я його геніяльність ще й доказував...» [9, с. 227]. Власну теоретичну концепцію «генія» і «майстра» запропонував Гавриїл Костельник: перший творить серцем, а другий – розумом, у генія ідея прямує від серця до міркування, а в майстра – від розуму до серця. Класичним типом генія в українській літературі він вважав Шевченка, а майстра – Франка. Справді, містичний зв'язок спадкоємності між Шевченком і Франком – це не лише месіаністична віра в майбутню соборність нації, розділеної кордоном двох імперій, а й унікальна здатність до творчого переосмислення й пересотворення українського та світового духовного надбання.

Ще один вимір взаємозв'язку між двома українськими геніями – мовний. Степан Смаль-Стоцький окреслював його так: Шевченко виробив поетичну мову, а Франко – наукову. Коментуючи відому цитату, що стала афористичною, – «Діалект, а ми його надишем / Міццю слова і огнем любови, / І нестертий слід його запишем / Самостійно між культурні мови», він назвав чи не найбільшою заслугою Франка працю над формуванням

і збагаченням української літературної мови. Цю працю важко переоцінити: «Своїм просто нечуваним і ніде невиданим багатством літературної продукції опановував Франко цілі десятки літ наш літературний ринок. Хто брав у нас перо в руки, той взорувався на Франковій мові» [49, с. 131]. Мовний аспект Франкової творчості особливо був важливий для вченого як автора правопису.

Унікальне вміння Франка використовувати тексти давніх авторів відзначав і Юрій Мушак. Поет читав твори Езопа в оригіналі, і ця енциклопедичність, помножена на талант, давала оригінальні літературні зразки – не переклади, а переспіви: «І так склалася Франкова збірка байок та казок “Коли ще звірі говорили” і найкращий його твір “Лис Микита”, складений на основі Айсопових, старонімецьких і наших байок про Лиса-мудрагеля, зручного політика та дипломата» [37, с. 154]. Принагідно варто згадати і про публікацію казок, легенд, літописів, опрацьовані тексти яких Франко друкував у часописах кінця XIX – початку XX ст. («Життя і Слово», «Записки НТШ», «Етнографічний Збірник» та ін.).

Культ Франка не повинен стати культом ідола, якого згадують, але не читають, – наголошено у газеті «Службовик». А. Гаврилко окреслив психологічне й ідеологічне підґрунтя світогляду Франка, що «вийшов з низів», успадкував від батька завзятість у суспільній праці, а від мами – увагу до скривджених.

Теза про вихід «з низів» стане домінантною в радянському літературознавстві, однак дослідження Франкового родоводу вносить суттєві корективи. У «Літературно-Науковому Вістнику» о. Іван Негребецький відзначив вагомий вплив на світовідчуття письменника шляхетської родинної гілки Кульчицьких: «Якби Іван Франко не мав бабки Людвіки і її доньки Марії яко матері, ледви чи розвилабся у нього в селі Нагуевичах жажда знання, ніжне відчуження правди, добра, краси, ледви чи мастний, як кажуть, Яць Франко післав би його до висших шкіл, чи став би він ідеалістом аж до самопожертви» [38, с. 234]. І якщо можна погодитися з автором «Службовика», що прообрази Датанів і Авіронів – це ті, хто викреслював Франка із членів «Просвіти» чи просив австрійського намісника не затверджувати його професором університету, то дискусійним є висновок про

позитивну роль М. Драгоманова («брата-вигнанця з-над Дніпра», завдяки якому Франко «прокляв... своїх галицьких учителів») [11, с. 2] і обрав соціальні пріоритети у творчості. Через півтора десятиліття редакція часопису вмістить статтю «20 літ від смерти Каменяра», в якій знову акцентує ідею генія як певного опертя нації: Франко нас покинув серед світової завірюхи – тоді, коли був найбільше потрібен. Народи існують як самостійні держави лише тоді, коли здатні творити власну духовну традицію, а багатий фольклор, твори Шевченка та Франка – це своєрідна «континуація нашої національної Біблії» [1, с. 65]. Таке зміщення пріоритетів засвідчує, що культ Франка за два десятиліття таки сформувався.

Питання «Франко і релігія» було темою гострих дискусій у міжвоєнну добу. Проти вшанування поета, присвоєння його імені громадським інституціям активно виступало радикальне крило греко-католицької еліти, представлене часописами «Нова Зоря» та «Правда». Натомість такі релігійні часописи, як «Дзвони», «Мета», обстоювали думку про те, що Франко шукав шляхи до Бога і губив, щоб відшукати їх знову. На різновекторність конфлікту впливали такі фактори: суперечливість/еволюція Франкового світогляду, намагання радянських ідеологів використати/присвоїти творчість письменника під гаслами революційності, генералізація деякими представниками галицького духовенства творів з антирелігійними мотивами як маркера всієї творчості митця тощо. Численні дискусійні матеріали, що стосуються цієї теми, були проаналізовані в окремій статті [25]. Виразно ілюструє цю тенденцію і публікація «Культ Івана Франка» (підп.: омм) у католицькому тижневику «Правда»: автор пропонував вшановувати українського письменника лише за ті твори, які «стоять у згоді з наукою католицької Церкви», а всі інші та його «безвірницьку діяльність рішуче засудити, бо вона веде власне до соціалізму» [40]. У ширшому суспільно-політичному контексті проблему з'ясував Володимир Безушко в «Обр'ях». Подібно, як багато інших дискусіантів, він наголосив на факторі впливу епохи, адже світогляд Франка формувався в той час, коли інтелігенція вірила, що соціалізм знайшов універсальні ліки на суспільне зло, матеріалісти закликали будувати щастя на землі, а значна частина духовенства була або москвофілами, або спольщилася: «Священник, послідовник Маркіяна Шашкевича, вже народився,

але в суті речі був без впливів й у великій меншості. Церков освячувала тодішній пануючий лад» [6]. В. Безушко звертав увагу на численні твори митця, в яких він популяризував біблійні теми, на видання апокрифів: «В проблемі з Богом чи проти Бога Франко намагався клонити голову перед маєстатом Божим, здаючи собі вповні справу з людського знання й його можливостей, з цього, як багато незнаних складників окружає людину, як багато справ і питань, що взагалі не будуть розв'язані» [6]. У пошуках правди життя він намагався витягти галичан із безпросвітності й безпорадності, і навіть якщо не був генієм, то до нього найбільш наближався.

Йосафат Скрутень розглядав взаємини Франка з монахами-василіанами упродовж життя: у початковій школі при монастирі в Дрогобичі він був найкращим учнем, а коли згодом позичав для наукової роботи рукописи у василіанських монастирях, то не тільки вчасно повертав, а й нерідко опрацював їх власним коштом. Торкаючись часто дискутованого в міжвоєнній пресі питання сповіді поета, Й. Скрутень розповів про обставини останніх відвідин його о. Теофілом Галущинським. Релігійне виховання стало своєрідним духовним фундаментом поета, бо навіть коли він шукав у житті різні шляхи, «коли навіть в обличчю його писань слід закинути йому безвірство і розважне проповідування нехристиянства» [48, с. 171], набута в дитинстві релігійність завжди знаходила відгук. І, може, цей внутрішній розлам, на гадку о. Скрутня, і зумовив стільки досліджень біблійних, екзегетичних і апокрифічно-легендарних тем.

Із комплексом суспільних реформ, зі згаданим уже шуканням правди тісно пов'язував феміністичний дискурс у Франковій творчості Денис Лукіянович у спеціальній статті для журналу «Жінка», «а що в нього не було теоретичних зацікавлень без позитивної праці, тому в будівлі жіночого питання є Франкові цеголки, а навіть і в підвалинах є печать його духа» [34, с. 2]. Він виступав за рівноправність, бо над розбудовою суспільного ладу впродовж століть працював мужчина «виключно для себе, на свою користь», запровадивши подвійну етику і мораль, привілеї на власність аж до монополії. Поштовхом до такого зацікавлення стали фольклорні матеріали, синтезовані в студії «Жіноча неволя в руських піснях народних» (1883). Заснована Франком

Радикальна партія у своїй програмі теж декларувала право на колективний устрій праці, право для жінок на освіту та участь у виборах, а якби Франко став послом, то зміг би винести ці питання на ширшу політичну арену. Д. Лукіянович розмежовував «фемінізм» як суспільно-політичний рух і живий інтерес до справедливості. Франко виступав проти насильства панів над кріпачками і боготворив материнство, подібно до Шевченка, він як гуманіст і митець «змалював більше жіночих постатей, ніж сучасні йому письменники, і схопив їх всесторонніше» [34, с. 3], став учителем і організатором перших жінок-письменниць, спонукав до літературної творчості К. Гриневичеву, Уляну Кравченко, співпрацював із Н. Кобринською, зокрема над виданням альманаху «Перший вінок».

Про ідеологічні незгоди, розходження щодо національного питання, які збереглися у листуванні з Франком, а також про основні етапи знайомства з творчістю письменника розповіла сама Уляна Кравченко: «Франко – оборонець поневоленої жінки і знавець жіночого серця, звернув мою увагу своїм сонетом, писаним про жіноче серце. А все-ж найбільше зворушували мене його лірики-еротики...» [28, с. 4]. Важливий момент взаємин – публікація в «Літературно-Науковому Вістнику» випадково знайденого поміж сторінками повісті «Марта» вірша письменниці «Згадай мене, милий» і порада писати поезію замість прози, яка визначила її письменницьку долю. Зі зміною світоглядних пріоритетів із соціальних на національні Франко «ставав мені ще рідніший. З вічного революціонера перемінився в національного пророка», який всім жертвує заради здійснення ідеалів Батьківщини, дає народу таких національних героїв, як Вишенський і Мойсей.

Найбільший сегмент ювілейних матеріалів становлять спогади, опубліковані на сторінках часописів «Літературно-Науковий Вістник», «Життя і Знання», «Новий Час», «Світ». Серед авторів були як Франкові ровесники, так і ті, що вважали його своїм духовним учителем.

Володимир Левицький (Василь Лукич) – одноліток Франка, тож спогади про діяльність в «Академічному кружку» та мандрівки Галичиною і Закарпаттям під час спільного навчання у Львівському університеті від 1875 р. стосувалися перш за все співпраці в

редакціях «Друга» та «Зорі», спільних дебатів з майбутнім митрополитом Сильвестром Сембратовичем щодо першості понять «віра» та «народність» у громадській роботі. В. Левицький під час редакторства у «Зорі» друкував тут багато матеріалів Степана Руданського з оригінальних рукописів письменника, які передав йому Франко. Під час гостювання у тестя В. Левицького в Завалові, той остерігався, що Франко ігноруватиме традиційну для мешканців дому щоденну Літургію: «Але якеж було відтак наше розчароване, коли Франко не тільки весь час нашого побуту в Завалові ходив враз з нами пильно до церкви, але ще більше – ставав у крилосі і брав діяльну участь у всенароднім співі, чим так собі зеднав мого тестя, незвичайно взірцевого священика, що той запрошував його прибути на довший відпочинок до Завалова, до сеї, як кажуть, галицької Швайцарії» [31]. В. Левицький відзначав, що їх стосунки, незважаючи на світоглядні розбіжності, завжди були дружніми, і що він єдиний із членів того літературного гуртка був присутній на похороні поета.

Цю тему актуалізував у спогадах і Іван Куровець, і о. Олекса Волянський, в домі якого Франко мешкав у Криворівні – цьому культурному центрі, що притягав до себе інтелігенцію Галичини й Наддніпрянщини. Господар навіть потрапив у немилість до єпископа Григорія Хомишина, бо «він яко католицький священик дозволив входити до церкви не католикам, як Франко, проф. Грушевський (обидва були православні), а ще до того приймав їх у своїм домі... Як колись, за 100 років, хтось буде читати, що таке ділося в двадцяттім столітті, не повірить, що це було можливе» [30]. О. Волянський згадував, зокрема, унікальні знання Франка про гриби, змії, риб, а також численні народні повір'я. У дискусіях під час вакаційних місяців на Гуцульщині – малих українських Атенах, «куди збиралися найкращі уми тодішньої України і тут під подувом гуцульського повітря, сонця, серед шуму Черемоша набирали сил до праці» [30], народжувалися ідеї нових художніх творів і наукових розвідок. Молодший від Франка на сім років, І. Куровець згадував, як поет наполегливо скеровував молодь до науки та суспільної праці. В «Академічному кружку» він вів дискусії, навчав збирати етнографічні матеріали, статистичні дані, позичав книги. А на судовому процесі, де автор спогадів уперше

побачив поета, той вразив своєю характерністю та сміливим виступом. Франко започаткував студентські мандрівки, які у 80-х рр. XIX ст. відбувалися в Галичині й Закарпатті: молодь знайомилась із місцевим населенням, давала концерти. Ці мандрівки гуртували не тільки галицьку, а й наддніпрянську молодь, а дівчат Франко захолював писати, дискутував з ними питання емансипації.

Спомини Андрія Чайковського стосувалися найраніших років – коли обидва письменники ще були учнями: один – Самбірської, а другий – Дрогобицької гімназії. Згодом Чайковський, ставши урядовцем «Просвіти», переглядав список членів товариства і побачив, що Франкове ім'я «перечеркнене на хрест з допискою: виключений. Питаю людей чому? Сиплються на нього, на Павлика і Драгоманова громи» [54]. Водночас «доброзичливіці» застерігали від тіснішого спілкування з давнім приятелем, щоб не втратити офіцерський ступінь і не зіпсувати кар'єру цісарського урядника. Незважаючи на організаційні колізії, внаслідок яких А. Чайковський опинявся між різними ідеологічними таборами як «між молотом і наковадлом», саме Франко підтримав його як письменника і наполіг на відзначенні першою премією на конкурсі «Зорі».

Василь Пачовський пов'язував перші згадки про Франка не з особистим знайомством, а з враженням від прочитаної у золочівській гімназії повісті «Захар Беркут». Від особистого ж знайомства в 1896 р. залишились не менш яскраві враження: гори книг у кабінеті, демократизм у ставленні до дітей: він «набирав варехою юшку й розділяв на тарелі, а дружина стояла під піччю і слухала, що він розказував про віче, з якого саме прийшов. Мене це дуже дивувало, що Франко, а не дружина, обслуговує дітей. А він так ласкаво, так ніжно годив їх суперечки, та мене раз-у-раз припрошував до їжі...» [42, с. 131]. Пачовський навів ще кілька епізодів, коли перетиналися долі двох поетів, – невинуватому правку у вірші, опублікованому в «Літературно-Науковому Вістнику», та рецензію на «Розсипані перли» як своєрідну поетичну сатисфакцію за це, позитивну оцінку «Сну української ночі»: «А на питання, як воно в нас буде без свідомости серед мас ідеалу “самостійної України” – Іван Франко відповів сам своїм безсмертним “Мойсеєм” 1905 р.» [42, с. 132].

Василь Білецький у своїх споминах пов'язував написання знакових «Каменярів» із реальними фактами з життя поета. Вулиця, на якій мешкали Франко з Павликом, була нова, її в той час «брукували каменярі, і ціле літо не вгавав на ній стукіт молотів. Можлива річ, що приглядаючись і прислухуючись день за днем роботі каменярів, Франко уложив один із найкращих жемчугів своєї Музи і взагалі українського письменства» [8, с. 10].

Спогади земляка письменника, І. Кобилецького, проєктують увагу на селянську рецепцію постаті поета. Враження, яке він справляв на рідній Бойківщині, нагадувало за потугою криголам, бо справді «леди треба було ломити», щоб добитися довіри місцевих мешканців. З прикрістю згадує автор споминів, як уникали селяни Франка після в'язниці, лякали ним дітей, навіть остерігалися посилати до школи, бо «дивіться, що сталося з Франком» [23, с. 14], і що 20 корон пожертви на відкритті читальні в Ясениці Сільній справили більше враження на присутніх, ніж подаровані Франком книги.

Пістет до вченого-інтелектуала, який не тільки орієнтувався в літературі та політиці, а й знав історію римського права не гірше від університетських професорів-юристів, висловив Марко Черемшина. Франко залишив у його свідомості враження «великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко дальше» [55, с. 238]. Спогад сприймається як невелике автобіографічне оповідання, настільки колоритно та зримо передані діалоги та емоції. Натомість розповідь Володимира Бирчака суто логічна: він фіксує важливі моменти минулого та узагальнює їх у загальнокультурному контексті. Франко умів виділяти головну думку, шукати сутність, нерідко нехтуючи при цьому дрібницями, неточностями, він надавав перевагу праці над абстрактними розмовами. Відомий вислів професора Міклошича про те, що не наука вирішить питання самостійності української мови, але самі українці («Творіть свою культуру, то й будете самостійні, не створите її – і наука нічого вам не допоможе» [7, с. 239]), спонукав його інтенсивно працювати в різних ділянках знання. В. Бирчак заторкнув і питання еволюції світогляду поета, опираючись на його слова про те, що колись він ішов разом із соціал-демократами, але коли «переконався, що се такі то й такі люде – і тут навів цілий ряд фактів, як і чим зразили його соц.

демократи. Нині з ними я не йду. Я не поет одної верстви – а цілого народу. Народе мій, замучений, розбитий – виразно кажу я» [7, с. 241]. Найдокладніше Бирчак описав спільну з Франком участь в антропологічній експедиції на Бойківщину, під час якої дивувало його вміння митця спостерігати і фіксувати в пам'яті найменші деталі селянського побуту (усі інші ходили із записниками), брати участь у товариській розмові, пишучи при цьому чергове оповідання.

Особливо теплими були спогади Катрі Гриневичевої, що торкалися і процесу творчості, і редагування, що залишало сліди на запалених очах поета, і сімейних буднів, і захисту Франком молодих літературних талантів. Так, у відповідь на звинувачення С. Єфремова про відсутність у творах Кобилянської і Гриневичевої ширших суспільних проблем, Франко зауважив, що їм, «засуненим у тісноту хатного життя, немає як додивлятися до суспільних сюжетів – хиба-ж їм тоді брехати? ... Співець кривд “низів”, горя жінки, – олицетворене велике серце – він здавався мені вітхненим та смілим, як Архистратиг, – атрибуту сі вязала я з фізичними рівнобіжними незнаного Борця» [12, с. 247]. Письменниця опосередковано пов'язувала історію недопущення Франка до української кафедри із протестом його дружини проти того, щоб їх діти ходили на катехизацію до католицького священника: ця історія стала відома митрополиту, хоча сам Франко про неї не знав. Погляд жінки-митця на втомленого життям і хворобою генія містить унікальний сплав захоплення і співчуття, а розповідь про два візити до поета в останній рік його земного шляху сприймаються як своєрідна новела, в якій метафорика увиразнює страждання тіла на тлі живості духу, бо за кілька місяців до смерті він ще читав їй у притулку для стрільців півгодинну лекцію про теорію походження українців з Паннонії на протигагу популяризованій російськими вченими версії про походження їх з-під Новгороду.

Сергій Шелухин подав постать Франка на широкому суспільно-політичному тлі Наддніпрянщини кінця XIX ст. Його міркування, що спогади про видатних людей потрібні перш за все живим, переростає в алегорію про культурний фундамент нації. Кожна цеглинка у ньому – це чийсь духовний подвиг, і він не повинен покритися забуттям, сховатися за пишнотою

будівлі. Автор публікації охарактеризував ідейне протистояння між старшим і молодшим поколіннями українських культурних діячів на Наддніпрянщині, приводом для якого стала діяльність Драгоманова, конспіративні методи отримання друкованих видань з Галичини і, зокрема, прикрий факт присвоєння Борисом Грінченком результатів колективної праці над словником. На конкретних прикладах С. Шелухин увиразнив згубний вплив на розвиток національного руху мішаних із росіянами подруж – це був наслідок цілеспрямованої політичної акції (що не переривалася і в період СРСР): «Так звані московські революціонери в Києві мали між курсистками та студентами спеціальну роботу, звернену на висміювання Українців, і на те, щоб Українці женилися з Московками і навпаки» [56, с. 271]. Небезпека була зумовлена також етнопсихологічними й антропологічними відмінностями, які були систематизовані у статті В. Антоновича, опублікованій у львівській «Правді» за підп. З. С. Шелухин вивів галерею таких знакових постатей, як Володимир Антонович, Микола Міхновський, Володимир Самійленко, Федір Вовк та ін. Надмірний критицизм одних українських діячів обертався трагедією для інших: якби Франко став професором університету, то його ім'я принесло б світову славу українській науці, а він не мусив би заробляти на хліб «працею поденщика. Се наша провина, що не відрізняли вартости золота від вартости олова» [56, с. 281].

Дмитро Дорошенко сфокусував увагу на постаті Франка під час його короткого перебування в Києві навесні 1909 р. Пам'ять вченого фіксує зі щоденниковою точністю багато цікавих деталей як щодо зовнішнього вигляду, так і думок, настрою, зацікавлень хворого вже письменника, лекції якого він свого часу слухав у Львові. У спогадах підкреслений різкий контраст між байдужістю Франка до архітектури міста, людей та необмеженим навіть безвладністю рук інтересом до книг: він купив їх стільки, що Дорошенкові було не під силу їх нести. Цей же період зафіксований у споміні Андрія Ніковського про перебування поета в Одесі (однойменна публікація побачила світ десятиріччям раніше в журналі «Життя й Революція»). Розмова з генієм стає тлом, приводом для роздумів про суспільне подвижництво та відсутність вдячності суспільства. Франко

навчав молодого колегу: треба довго бити прутиком по воді й дивитися, як зникають кола і якщо це не набридне, то можна починати працю для України: бо, навіть багато зробивши для народу, неодмінно відчуєш, як «обставини й темне море українське будуть тобі твою працю лиш змивати». Роздумуючи над Франковою хворобою, А. Ніковський категорично не міг погодитися з означенням її божевіллям, не перестав дивуватися глибині думок та водночас відсутності менторства в тоні учителя, відчув дивну єдність фізичного й метафізичного світів: «Крізь мої очі дивилися кудись у світ духовний, не в мою душу, спокійні уважливі його очі... і я почував тут у хаті заздрісників, нічим не більших від нас смертних» [39].

Про товариські стосунки під час роботи в газеті «Kurier Lwowski» розповів Ян Каспрович: польський поет завдяки Франкові знайомився з видатними постатями української культури, був хресним батьком його сина Андрія. Із жалем згадано і про фатальний факт недопущення Франка до кафедри української літератури у Львівському університеті: Каспрович особисто чув від графа Бадені, що визначальною була позиція тут митрополита Сильвестра Сембратовича, бо, мовляв, «на його виклади ходитимуть українські богослови, що на них мусітиме впливати від'ємно, бо-ж Ів. Франко “атеїст”» [52, с. 3]. Редакція «Нового Часу» вмістила також спогади інших співробітників польської газети – Альберта Ціппера і Леона Василевського. Останній, ділячись своїм першим враженням від образу «рудої, розхристаної, босої особистості», був водночас захоплений інтелектуальною потугою І. Франка. Розмова з ним просто осяяла гостя: він знав, що український колега – визначний, дуже розумний і освічений чоловік, але «дійсність перейшла моє очікування. Я сидів у Франка щось півтора години, уважно слухаючи його висновків, не раз їдких, про цілість галицьких відносин, та захоплювався їх глибиною і правдою» [22, с. 25]. Не менш важливим був той факт, що Л. Василевський в розмові з українцями завжди переходив на їх мову, якою добре володів, і вірив у велике політичне (в міжнародному сенсі) значення українського питання. Докладний аналіз контроверсійності українсько-польських стосунків, зокрема крізь призму мотиву валенродизму у

Франковій творчості, подав Михайло Возняк у статті «Франків розрив із польською пресою» з українським перекладом резонансної статті «Поет зради» у додатку [10].

Як окреме ювілейне видання вийшов 1926 р. «Ілюстрований додаток Нового Часу» обсягом 4 с., ілюстрований світлинами рідних місць поета, його родичів і друзів дитинства, «кімнати Франка», обладнаної в Науковому товаристві імені Шевченка. У статті «Десяті роковини» йдеться про потребу збирання, збереження та дослідження поетової спадщини, однак помилково вказано дату смерті (28 квітня) [16]. У ювілейні роки відгукнулися статтями також повітові пресові видання, як-от «Зборівські Вісти», «Стрийська Думка», «Українське Слово» (Яворів), «Український Бескид» (Перемишль).

З нагоди Франкових ювілеїв у Галичині організовувалися панахиди, літературні вечори, святкові концерти тощо. На урочистостях у Криворівні 1936 р. виступив із промовою о. Волянський. Він знову актуалізував ідею спадкоємності між Шевченком і Франком через пророчє начало: «Господь Бог вибирає з поміж людства вибранців, наділює їх великим розумом і духом, який дозволяє їм не тільки бачити ясно те, що діється навкруги, але й глянути у будучину і з книги будучини читати так, як ми читаємо книги сучасні. Такі люде мають велику любов аж до самопожертвування, вони ненавидять кривду, насильство і всяке зло та борються з ним безпощадно» [20]. Ідейні акценти промови важливі в контексті згаданого дискурсу «Франко і релігія». Також у 1936 р. о. Л. Куницький відслужив панахиду на могилі Франка. Вшановували пам'ять поета й українці в еміграції: в європейських країнах та за океаном. Однак траплялися при цьому й трагічні події: у Нагуєвичах 1936 р. під час урочистої академії комуністи вирвали в націоналістичної молоді жовто-блакитний прапор, і це спровокувало масову бійку [45].

Урочистості з нагоди 10-річчя смерті поета, передбачені декретом Ради Народних Комісарів, відбулися 1926 р. з ініціативи уряду радянської України, коли курс на українізацію ще не був згорнутий. У Києві відбулося урочисте засідання Академії наук, колишній вулиці Нестерівській, на якій свого часу мешкав Франко, було надано ім'я поета, ювілейні акції відбувалися у містах і селах УРСР. Львівська газета «Рада» інформувала,

що у Харкові на зборах Всеукраїнського Комітету у міському театрі імені Шевченка виступили народний комісар освіти Олександр Шумський, академік Дмитро Багалій та Семен Вітик як представник соціалістів Західної України. Доповідачі відзначали, що хоча Франко не був марксистом, але розпочав у Галичині боротьбу з капіталізмом: «Поети в цей день будуть згадувати Франка як творця незабутніх “Каменярів”, “Мойсея”... Белетристи згадуватимуть Івана Франка як першого пролетарського письменника в українській літературі, що дав “Бориславські оповідання”» [19]. Статті про Франка містили такі періодичні видання, як «Всесвіт», «Червоний Шлях», «Глобус», хроніку святкувань десятих роковин смерті подано, зокрема, у № 5 «Червоного Шляху» в межах рубрики «На Радянській Україні» (підрубрика «Дні пам'яті Івана Франка»). У 1936 р., коли розкручувався маховик масових репресій, такого масштабу святкувань уже не було.

Публікації у пресі зазвичай доповнювалися портретом І. Франка та містили, крім редакційної чи авторської статті, його найвідоміші поетичні тексти, уривки з творів, що стали афористичними. У святкових числах деяких часописів уміщені вірші-присвяти: у «Літературно-Науковому Вістнику» – О. Грицяя «Каменяреви України. Слово в десяти Роковини смерті Івана Франка (28.V.1916–28.V.1926)» (своєрідний переспів «Каменярів») [14], а в журналі «Життя і Знання» – С. Орлюка «Іванові Франкові» [41].

Висновки. Ювілейний Франківський дискурс у пресі 1926 та 1936 років дає змогу окреслити основні вектори майбутніх франкознавчих досліджень, проаналізувати життя і творчість Франка в контексті історії української нації, її політичного розвитку та боротьби за державну незалежність в кінці XIX – на початку XX ст. Вчені, митці, публіцисти у газетних і журнальних публікаціях прагнули пов'язати внутрішні духовні пошуки поета, еволюцію його світогляду із впливом епохи і навпаки – простежити вплив Франка на суспільно-політичний розвиток України. Цикл спогадів, опублікованих у пресі, є цінним джерелом для біографічних студій не тільки Франка, а й інших видатних діячів національної культури.

Література

1. 20 літ від смерти Каменяра. *Службовик*. 1936. Ч. 5. Трав. С. 65–67.
2. [Бабій О.]. 28 травня. *Новий Час*. 1926. Ч. 36. 27 трав. С. 2. Підп.: О. Б.
3. [Бабій О.]. Два великі свята. *Українські Вісти*. 1936. Ч. 124. 1 лип. С. 1. Підп.: (об.).
4. [Бабій О.]. Франко наш. *Українські Вісти*. 1936. Ч. 130. 9 черв. С. 2. Підп.: Ол. Б.
5. «Бажав я для скованих волі». *Батьківщина*. 1936. Ч. 20. 31 трав. С. 2.
6. Безушко В. З Богом, чи проти Бога (До проблеми релігійності Івана Франка). *Обрії*. 1936. Ч. 19/20. 9 лип. С. 3.
7. Бирчак В. Спогади про І. Франка. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Кн. 7/8. Лип.–серп. С. 238–241.
8. Білецький В. Спомини про мої взаємини з Д-ром Іваном Франком. *Новий Час*. 1926. Ч. 39. 6 черв. С. 9–10.
9. Білецький Л. Хто такий Франко для українського народу? *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Ч. 7/8. Лип.–серп. С. 226–232.
10. Возняк М. Франків розрив із польською пресою. *Світ*. 1926. Ч. 11/12. 15 черв. С. 4–13.
11. Гаврилко А. Іван Франко (В 5-ту річницю смерти). *Службовик*. 1921. 20 лип. Ч. 6/7. С. 1–2.
12. Гриневичева К. Спомини (І. Франко). *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Ч. 7/8. Лип.–серп. С. 247–259.
13. Грицай О. Зі Святом Великого Революціонера. В перше десятиліття смерти Івана Франка (28.V.1916 – 28.V.1926). *Рада*. 1926. Ч. 35. 30 трав. С. 1.
14. Грицай О. Каменяреви України. Слово в десяті Роковини смерти Івана Франка (28.V. 1916 – 28.V. 1926). *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Кн. 6. Черв. С. 97–98.
15. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ, 2006. 632 с.
16. Десяті роковини. *Ілюстрований додаток Нового Часу*. 1926. С. 2–4.
17. [Донцов Д.]. Трагедія Франка. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Кн. 6. Черв. С. 125–130. Підп.: Д. Д.
18. Дорошенко В. Діяпазон Франкової творчості. *Діло*. 1926. Ч. 116. 28 трав. С. 1–2.
19. Ем. Памяти великого Каменяра. (Лист з Харкова). *Рада*. 1926. Ч. 40. 17 черв. С. 2.
20. І. Г. Свято Івана Франка на Гуцульщині. *Новий Час*. 1926. Ч. 59. 26 серп. С. 9.
21. І. Гор. Над могилою Івана Франка. *Світ*. 1928. Ч. 10. 25 трав. С. 2.
22. Ік. Поляк, що знав добре українців... *Життя і Знання*. 1937. Ч. 1. Січ. С. 24–25.
23. Кобилицький І. Мої спомини про Івана Франка. *Світ*. 1926. Ч. 11/12. 15 черв. С. 13–15.
24. Козій Д. Етичні основи Франкової творчості. *Світ*. 1926. Ч. 11/12. 15 черв. С. 15–16.

25. Комариця М. «Дражлива тема»: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка. *Парадигма*: зб. наук. пр. Львів, 2007. Вип. 3. С. 92–99.
26. Комариця М. Біля витоків культу: українська преса про п'яті роковини смерті Івана Франка. *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. одинадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 29–30 листоп. 2013 р. Львів, 2013. С. 221–230.
27. [Кравців Б.]. Франко і сучасність. *Обрії*. 1927. Ч. 17/18. 4 черв. С. 1. Підп.: Б. к.
28. Кравченко У. Моя дружба з Іваном Франком. *Жінка*. 1936. Ч. 11/12. Черв. С. 4–5.
29. Кравецький І. Перед 10-тими роковинами смерті І. Франка (Дезідерати). *Стара Україна*. 1925. Ч. VI. С. 113–114.
30. Куровець І. Іван Франко в моїх згадках. *Новий Час*. 1926. Ч. 37. 30 трав. С. 5.
31. [Левницький В.]. Спомини про Івана Франка. *Новий Час*. 1926. Ч. 38. 3 черв. С. 7. Підп.: Василь Лукич.
32. Лещинин Р. Образ Івана Франка в українській пресі Прикарпаття: суспільно-політичний аспект (1918–1939 рр.). *Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ ст.* Івано-Франківськ, 2006. Вип. 2. С. 11–17.
33. Лисяк П. Творець-велит. В десятилітні роковини смерті Франка. *Діло*. 1926. Ч. 116. 28 трав. С. 2–3.
34. Лукіянович Д. Іван Франко і жіноче питання. *Жінка*. 1936. Ч. 11/12. Черв. С. 2–3.
35. Медвідь І. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 96–101.
36. Мельник Я. «...І остатня часть дороги». Вид. 2-ге, випр. і доп. Дрогобич: Коло, 2016. 440 с.
37. Мушак Ю. Грецький байкар Айсоп і Франко. *Життя і Знання*. 1937. Ч. 5. Трав. С. 153–154.
38. Негребецький І. До родоводу Івана Франка. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Ч. 7/8. Лип.–серп. С. 232–234.
39. Ніковський А. Франко в Одесі в 1909 р. *Обрії*. 1936. Ч. 17/18. 4 черв. С. 2.
40. омм. Культ Івана Франка. *Правда*. 1936. Ч. 24. 14 черв. С. 2.
41. Орлюк С. Іванові Франкові. *Життя і Знання*. 1937. Ч. 5. Трав. С. 129.
42. Пачовський В. Мої спомини про Івана Франка. *Життя і Знання*. 1935. Ч. 5. Трав. С. 131–132.
43. [Пеленський Є. Ю.]. Многогранність Івана Франка. *Новий Час*. 1936. Ч. 118. 28 трав. С. 2. Підп.: Є.Ю.П.
44. Печать духа. *Діло*. 1926. Ч. 116. 28 трав. С. 1.
45. Рідне село Івана Франка сплило кровю. *Українські Вісти*. 1936. Ч. 125. 3 черв. С. 1; Батьківщина. 1936. Ч. 21. 7 черв. С. 1.

46. Рудницький М. Франко і наша суспільність. *Світ*. 1926. 15 черв. Ч. 11/12. С. 2.
47. Сімович В. Іван Франко. З нагоди 20-ліття смерти великого всеукраїнця. *Календар-альманах Дніпро на рік переступний 1936*. Львів, 1935. С. 118–121.
48. Скрутень Й. Д-р Іван Франко і Василяни. *Записки ЧСВВ*. 1926. Ч. 1/2. С. 167–172. Підп.: Й. Скр.
49. Смаль-Стоцький С. Франко і українська літературна мова. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Кн. 6. Черв. С. 131–142.
50. Список творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання / уложив В. Дорошенко. Львів: Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1930. Вип. II. С. I–IX, 81–184.
51. Спогади про Івана Франка / упорядкув., вступ. сл., прим. М. І. Гнатюка. 2-ге вид., доп., перероб. Львів, 2011. 814 с.
52. Спомини Поляків про Франка. *Новий Час*. 1926. Ч. 36. 27 трав. С. 3–4.
53. Тихолоз Б. Франко як текст. Досліди і досвіди. Львів: Простір М, 2021. 992 с.
54. Чайковський А. Мої спомини про Івана Франка. *Новий Час*. 1926. Ч. 42. 17 трав. С. 5.
55. Черемшина Марко. Фрагмент моїх спогадів про Івана Франка. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Кн. 7/8. Лип.–серп. С. 235–238.
56. Шелухин С. Українство 80-х років XIX в. і мої зносини з Ів. Франком. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Ч. 7/8. Лип.–серп. С. 260–281.
57. [Шлемкевич М.]. Шлях Івана Франка. *Українські Вісти*. 1936. Ч. 124. 1 лип. С. 2. Підп.: М. Іванейко.

References

- (1936). 20 lit vid smerty Kameniar [20 Years Since Kameniar's Death], *Sluzhbovyk*, (5), 65–67 (in Ukr.).
- [Babii, O.]. (1926). 28 travnia [May 28], *Novyi Chas*, (36), 2, pidp.: O. B. (in Ukr.).
- [Babii, O.]. (1936). Dva velyki sviata [Two Big Holidays], *Ukrainski Visty*, (124), 1, pidp.: (ob.) (in Ukr.).
- [Babii, O.]. (1936). Franko nash [Franko is ours], *Ukrainski Visty*, (130), 2, pidp.: Ol. B. (in Ukr.).
- (1936). «Bazhav ya dlia skovanykh voli» [“I Wished Liberty for the Shackled”], *Batktivshchyna*, (20), 2 (in Ukr.).
- Bezushko, V. (1936). Z Bohom, chy proty Boha (Do problemiy reliihiinosti Ivana Franka) [With God or against God (To the Problems of Ivan Franko's Religiosity)], *Obrii*, (19/20), 3 (in Ukr.).
- Byrchak, V. (1926). Spohady pro I. Franka [Memories about I. Franko], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (7/8), 238–241 (in Ukr.).
- Biletskyi, V. (1926). Spomyny pro moi vzaemyny z D-rom Ivanom Frankom [Memories about my Relationship with Dr. Ivan Franko], *Novyi Chas*, (39), 9–10 (in Ukr.).

9. Biletskyi, L. (1926). Khoto takyi Franko dlia ukrainskoho narodu? [Who is Franko for the Ukrainian People?], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (7/8), 226–232 (in Ukr.).
10. Vozniak, M. (1926). Frankiv rozryv iz polskoyu presoyu [Franko's Break with the Polish Press], *Svit*, (11/12), 4–13 (in Ukr.).
11. Havrylko, A. (1921). Ivan Franko (V 5-tu richnytsiu smerty) [(On the 5th Anniversary of his Death)], *Sluzhbovyk*, (6/7), 1–2 (in Ukr.).
12. Hrynevychyeva, K. (1926). Spomyny [Memories] (I. Franko), *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (7/8), 247–259 (in Ukr.).
13. Hrytsai, O. (1926). Zi Sviatom Velykoho Revoliutsionera. V pershe desiatylittia smerty Ivana Franka [Happy Great Revolutionary's Day. In the First Decade of Ivan Franko's Death] (28.V.1916 – 28.V.1926), *Rada*, (35), 1 (in Ukr.).
14. Hrytsai, O. (1926). Kameniarevy Ukrainy. Slovo v desiaty Rokovny smerty Ivana Franka [To Kameniar of Ukraine. Speech on the Tenth Anniversary of Ivan Franko's Death] (28.V. 1916 – 28.V. 1926), *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (6), 97–98 (in Ukr.).
15. Hrytsak, Ya. (2006). Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota [A Prophet in his Homeland. Franko and his Community] (1856–1886), Kyiv, 632 (in Ukr.).
16. (1926). Desiati rokovyny [Tenth Death Anniversary], *Iliustrovanyi dodatok Novoho Chasu*, 2–4 (in Ukr.).
17. [Dontsov, D.]. (1926). Tragediya Franka [Franko's Tragedy], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (6), 125–130, pidp.: D. D. (in Ukr.).
18. Doroshenko, V. (1926). Diyapazon Frankovoi tvorchosti [The Range of Franko's Work], *Dilo*, (116), 1–2 (in Ukr.).
19. Em. (1926). Pamiaty velykoho Kameniara. (Lyst z Kharkova) [In Memory of the Great Kameniar. (Letter from Kharkiv)], *Rada*, (40), 2 (in Ukr.).
20. I. H. (1926). Sviato Ivana Franka na Hutsulshchyni [Ivan Franko's Holiday in Hutsul Region], *Novyi Chas*, (59), 9 (in Ukr.).
21. I. Hor. (1928). Nad mohyloyu Ivana Franka [Above Ivan Franko's Grave], *Svit*, (10), 2 (in Ukr.).
22. Ik. (1937). Poliak, shcho znava dobre ukrainsiv... [A Pole, who Well Knew Ukrainians...], *Zhyttia i Znannia*, (1), 24–25 (in Ukr.).
23. Kobyletskyi, I. (1926). Moi spomyny pro Ivana Franka [My Memories about Ivan Franko], *Svit*, (11/12), 13–15 (in Ukr.).
24. Kozii, D. (1926). Etychni osnovy Frankovoi tvorchosti [Ethical Foundations of Franko's Creativity], *Svit*, (11/12), 15–16 (in Ukr.).
25. Komarytsia, M. (2007). «Drazhlyva tema»: dyskusii u mizhvoyennii Halychyni shchodo kultu Ivana Franka [“Tricky Topic”: Discussions in Interwar Galicia Press about Ivan Franko's Cult], *Paradyhma: zb. nauk.pr.*, Lviv, (3), 92–99 (in Ukr.).
26. Komarytsia, M. (2013). Bilia vytokiv kultu: ukrainska presa pro piati rokovyny smerti Ivana Franka [Near the Cult Origins: the Ukrainian Press about the Fifth Anniversary of the Ivan Franko's Death], *Ukrainska periodyka: istoriia*

- i suchasnist*: dop. ta povidoml. odyndadtsiatoi Vseukr. nauk.-teoret. konf., Lviv, 29–30 lystop. 2013 r., Lviv, 221–230 (in Ukr.).
27. [Kravtsiv, B.]. (1936). Franko i suchasnist [Franko and Modernity], *Obrii*, (17/18), 1, pidp.: B. k. (in Ukr.).
28. Kravchenko, U. (1936). Moya druzhba z Ivanom Frankom [My Friendship with Ivan Franko], *Zhinka*, (11/12), 4–5 (in Ukr.).
29. Krevetskyi, I. (1925). Pered 10-tymy rokovynamy smerty I. Franka [Before the 10th Anniversary of I. Franko's Death] (Dezideraty), *Stara Ukraina*, (6), 113–114 (in Ukr.).
30. Kurovets, I. (1926). Ivan Franko v moikh zhadkakh [Ivan Franko in my Memories], *Novyi Chas*, (37), 5 (in Ukr.).
31. [Levytskyi, V.]. (1926). Spomyny pro Ivana Franka [Memories about Ivan Franko], *Novyi Chas*, (38), 7, pidp.: Vasyl Lukych (in Ukr.).
32. Leshchyshyn, R. (2006). Obraz Ivana Franka v ukrainskii presi Prykarpattia: suspilno-politychnyi aspekt [Ivan Franko's Image of in the Prykarpattia Ukrainian Press: Socio-Political Aspect] (1918–1939), *Etnokulturni protsesy v ukrainskomu urbanizovanomu seredovyskhi XX st.* Ivano-Frankivsk, (2), 11–17 (in Ukr.).
33. Lysiak, P. (1926). Tvorets-velyt. V desiatytilni rokovyny smerty Franka [The Great Creator. On the Tenth Anniversary of Franko's Death], *Dilo*, (116), 2–3 (in Ukr.).
34. Lukiiianovych, D. (1936). Ivan Franko i zhinoche pytannia [Ivan Franko and the Women's Issue], *Zhinka*, (11/12), 2–3 (in Ukr.).
35. Medvid, I. (2014). Mizh relihiyeyu ta natsiyeyu: dyskusii shchodo kultu Ivana Franka v tserkovnomu seredovyskhi Halychyny v 1920–30-ti roky [Between Religion and Nation: Discussions about the Ivan Franko's Cult in the Church Environment of Galicia in the 1920s and 1930s], *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, (40), 96–101 (in Ukr.).
36. Melnyk, Ya. (2016). «...I ostatnia chast dorohy» [“...And the Last Part of the Road”], vyd. 2-he, vypr. i dop., Drohobych: Kolo, 440 (in Ukr.).
37. Mushak, Yu. (1937). Hretskyi baikar Aisop i Franko [Greek Fabulist Aesop and Franko], *Zhyttia i Znannia*, (5), 153–154 (in Ukr.).
38. Nehrebetskyi, I. (1926). Do rodovodu Ivana Franka [To the Ivan Franko's Genealogy], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (7/8), 232–234 (in Ukr.).
39. Nikovskyi, A. (1936). Franko v Odesi v 1909 r. [Franko in Odesa in 1909], *Obrii*, (17/18), 2 (in Ukr.).
40. Omm. (1936). Kult Ivana Franka [Ivan Franko's Cult], *Pravda*, (24), 2 (in Ukr.).
41. Orliuk, S. (1937). Ivanovi Frankovi [To Ivan Franko], *Zhyttia i Znannia*, (5), 129 (in Ukr.).
42. Pachovskyi, V. (1935). Moi spomyny pro Ivana Franka [My Memories about Ivan Franko], *Zhyttia i Znannia*, (5), 131–132 (in Ukr.).
43. [Pelenskyi, Ye. Yu.]. (1936). Mnohohrannist Ivana Franka [Ivan Franko's Multifacetedness], *Novyi Chas*, (118), 2, pidp.: Ye. Yu.P. (in Ukr.).
44. (1926). Pechat dukha [Spirit Seal], *Dilo*, (116), 1 (in Ukr.).
45. (1936). Ridne selo Ivana Franka splylo kroviu [Ivan Franko's Native Village was Covered in Blood], *Ukrainski Visty*, (125), 1; Batkivshchyna, 1936, (21), 1 (in Ukr.).

46. Rudtytskyi, M. (1926). Franko i nasha suspilnist [Franko and our Society], *Svit*, (11/12), 2 (in Ukr.).
47. Simovych, V. (1935). Ivan Franko. Z nahody 20-littia smerty velykoho vseukraintsia [Ivan Franko. On the occasion of the 20th anniversary of the death of a great All-Ukrainian], *Kalendar-almanakh Dnipro na rik perestupnyi 1936*, Lviv, 118–121 (in Ukr.).
48. Skruten, Y. (1926). D-r Ivan Franko i Vasyliiany [Dr. Ivan Franko and Vasiliyan], *Zapysky ChSVV*, (1/2), 167–172, pidp.: Y. Skr. (in Ukr.).
49. Smal-Stotskyi, S. (1926). Franko i ukrainska literaturna mova [Franko and the Ukrainian Literary Language], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (6), 131–142 (in Ukr.).
50. (1930). Spys tvoriv Ivana Franka z dodatkom statyi pro noho i retsenzii na yoho pysania [List of Ivan Franko's Works with an Appendix of Articles about him and Reviews of his Writings], ulozhyv V. Doroshenko, Lviv: nakladom Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka, (II), I–IX, 81–184 (in Ukr.).
51. (1926). Spomyny Poliakiiv pro Franka [Poles' Memories about Franko], *Novyi Chas*, (36), 3–4 (in Ukr.).
52. (2011). Spohady pro Ivana Franka [Memories about Ivan Franko], uporiad., vstup. sl., prym. M. I. Hnatiuka, 2-he vyd., dop., pererob., Lviv, 814 (in Ukr.).
53. Tykholoz, B. (2021). Franko yak tekst. Doslidy i dosvidy [Franko as a Text. Experiments and Experiences], Lviv: Prostir M, 992 (in Ukr.).
54. Chaikovskiy, A. (1926). Moi spomyny pro Ivana Franka [My Memories about Ivan Franko], *Novyi Chas*, (42), 5 (in Ukr.).
55. Cheremshyna, M. (1926). Fragment moikh spohadiv pro Ivana Franka [A Fragment of my Memories about Ivan Franko], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (7/8), 235–238 (in Ukr.).
56. Shelukhyn, S. (1926). Ukrainstvo 80-kh rokiv XIX v. i moi znosyny z Iv. Frankom [Ukrainian Community in the 80s of the XIX Century and my Communication with Iv. Franko], *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, (7/8), 260–281 (in Ukr.).
57. [Shlemkevych, M.]. (1936). Shliakh Ivana Franka [Ivan Franko's Path], *Ukrainski Visty*, (124), 2, pidp.: M. Ivaneiko (in Ukr.).

Mariana Komarytsia

Doctor of Philology, Senior Research Fellow
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

ANNIVERSARY FRANKIANA IN GALICIAN INTERWAR PERIODICALS

The article examines the rise of the cult of Ivan Franko in Galicia in the context of interwar social and political realities. The analysis focuses on the interpretive models designed based on the anniversary pieces of different genres published to commemorate the tenth and twentieth anniversaries of Franko's death in 1926 and

1936. The genre- and matter-specific features are exposed on the basis of editorials and opinion pieces, memoirs, informational materials, and special anniversary issues. The ethnocentric and sociocentric vectors of the cult of the poet and their correlation with the images of Moses and the Stonecutter (Kameniar) are outlined. Based on the materials, the key problems related to the essence of the cult, matters such as the publication of Franko's works, the ways to spark the mass reader's interest in them, the need for thorough biographical studies as well as academic research into his artistic, scholarly and journalistic legacy, social and political activity are highlighted. Numerous memories of the iconic figures of Ukrainian culture such as Volodymyr Birchak, Leon Vasylevskyi, Katria Hrynevychyeva, Dmytro Doroshenko, Uliana Kravchenko, Vasyl Lukych, Serhii Shelukhyn, Marko Cheremshyna, and others served as the basis for conclusions made concerning Franko's influence on his peers and students, his relations with the contemporary intellectual elite (both Ukrainian and Polish), the correlation between his ideological beliefs and purely personal relationships. Another important aspect is the coverage of the criticism of works written by authors operating within the framework of the Soviet ideological doctrine, who tried to 'appropriate' Franko's legacy by interpreting his worldview exclusively as revolutionary and atheistic. This criticism assumed different forms of narrative – journalistic, academic and even fictional (such as an image of Franko being shot by the Bolsheviks, if he had been alive and left for the Ukrainian SSR). Evidence obtained by monitoring informational press materials in the periodicals *Batkivshchyna*, *Dilo*, *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, *Novyi Chas*, *Svit*, *Ukrainski Visti*, etc. testifies to the wide ideological and geographical range of the celebrations in honor of Franko on the territory of Galicia.

Keywords: cult of Franko, interwar Galician periodicals, anniversary articles, memories.

Зоряна Наконечна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0425-2064>

кандидатка наук із соціальних комунікацій

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

(Львів, Україна)

n_zoria@ukr.net

УДК 070(477.83-25)''1923/1939'':792.03(477.83/.86)

**ГАЗЕТА «НОВИЙ ЧАС» (1923–1939 рр.)
ПРО ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧНИНИ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-9

Досліджено особливості висвітлення театрального життя Галичини на сторінках часопису «Новий Час» (Львів, 1923–1939), проаналізовано тематику та визначено жанри пропонованих читачам матеріалів, серед яких переважали статті та рецензії.

Розглянуто публікації газети, присвячені діяльності театрів та організацій, що займалися у 20–30-х рр. ХХ ст. розвитком театрального мистецтва Галичини, як-от: кооператив «Український Театр» (Львів), товариство «Просвітянський Театр» (Сокаль), зазначено статті, у яких, зокрема, порушувалися актуальні питання тогочасної театральної сфери, що потребували нагального вирішення. Серед найважливіших проблем названо відсутність репертуару, який би сприяв національному розвитку суспільства, та обмеженість фінансування.

Окреслено коло авторів «Нового Часу» – публіцистів, театральних критиків та діячів культури, які здійснили вагомий внесок у розвиток українського театру і активно популяризували його серед громадськості, зокрема: А. Будзиновський, П. Лісяк, С. Чарнецький.

Ключові слова: театральна тематика, вистава, глядач, театр, газета «Новий Час», товариство «Руська Бесіда», стаття, рецензія.

Постановка проблеми. Особа І. Тиктора як «власника, ідеолога та натхненника» найбільшого видавничого осередку міжвоєнної Галичини, що функціонував у Львові, та пресові й книжкові проекти, реалізовані у цьому концерні, відомі сучасному читачу завдяки пресовим публікаціям [1; 5–6] і науковим

дослідженням [4], однак усі ці часописи, зокрема газета «Новий Час», потребують докладного опрацювання змісту, що не лише сприятиме відтворенню та доповненню історії періодичного видання, а й «об'єктивно, без ідеологічних викривлень та суб'єктивних трактувань» [3] унаочнить стан тогочасного життя, у нашому контексті – українського театального мистецтва, на яке покладали великі надії культурно-мистецькі діячі досліджуваного періоду. Саме театр «відіграв роль чинника, який будив зі сну темні маси й нечисленну збайдужнілу для народної справи інтелігенцію та у чималій мірі причинився до вироблення ясного обличчя і скристалізування нового народовецького покоління» (Чарнецький С. По дорозі в сонце... 1934. Ч. 57–62).

Мета статті – зафіксувати, систематизувати та проаналізувати публікації театальної тематики газети «Новий Час» (1923–1939), визначити жанри, використовувані для висвітлення цієї теми, а також коло найактивніших авторів.

Об'єкт дослідження – публікації про український театр у Галичині у львівській газеті «Новий Час».

Аналіз останніх досліджень. Публікації на театральні теми в українських часописах минулого залишаються малодослідженим сегментом історії нашого пресознавства. Серед останніх наукових досліджень, в яких, зокрема, порушено і цю тему, назвемо монографію О. Середи «У полоні арту: українська мистецька преса Галичини міжвоєнного двадцятиліття», параграф якої присвячено українським театральним журналам, що сприяли «розвитку українського театру та підвищенню культурного рівня загалу галичан» [8]; статтю О. Терещук «Специфіка відображення українського театального життя Північної Буковини на сторінках щоденника “Час” (Чернівці, 1928–1940 рр.)», у ній «на прикладі чернівецького щоденника досліджено особливості висвітлення театальної тематики на сторінках буковинської преси міжвоєнного періоду» [9]. Названі праці лише дотично стосуються нашого дослідження, але дають розуміння стану, проблем та сподівань українських театральних критиків, акторів.

У нагоді стала збірка Степана Чарнецького «Історія українського театру в Галичині», укладена 2014 р. Б. Козаком, Р. Пилипчуком та Р. Лаврентієм [10]. У цьому ґрунтовному виданні зібрано нариси, статті, листи автора, які стосувалися

його діяльності як безкомпромісного театрального критика, тут представлено оригінальні тексти не лише з «Нового Часу», а й з «Літературно-Наукового Вістника», «Діла», «Шляхів» тощо, а також подано фахові наукові коментарі упорядників книги, що сприяють глибшому розумінню порушуваних тем.

Окрім того, серед досліджень, які використано у статті, назвемо відому колективну монографію «Іван Тиктор: талан і талант» [4] та пресові публікації, в яких йдеться про діяльність І. Тиктора, зокрема про газету «Новий Час» [1; 5–6].

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз публікацій театральної тематики газети «Новий Час» (1923–1939), а також доповнено персоналії окремих публікаторів, які працювали у цій сфері.

Методи дослідження. Застосовано метод класифікації, що допоміг згрупувати публікації театральної тематики за жанрами та авторами; метод узагальнення сприяв виявленню типових рис досліджуваного об'єкта. Завдяки порівняльно-аналітичному методу виявлено однотипні та відмінні риси цих публікацій. Уточнення авторства здійснено завдяки біографічному методу.

Виклад основного матеріалу. Редакція газети «Новий Час» прагнула на сторінках видання охопити всі теми, що могли зацікавити українську громадськість, зокрема розвиток театрального мистецтва, яке мало стати «початком нової, більше розвиненої доби в історії многострадавшого народу галицької України» (Чарнецький С. Перед 70-тма роками (Театр і публіка). 1934. Ч. 29). Власне, про історію українського театру від часу створення товариством «Руська Бесіда» першого мандрівного професійного українського музично-драматичного театру на галицьких теренах, про ініціаторів цієї важливої події йшлося у ґрунтовних статтях театрального критика Степана Чарнецького (Перед 70-тма роками (Театр і публіка). 1934. Ч. 28–29; На зорі українського театру в Галичині. 1934. Ч. 39–41; По дорозі в сонце... 1934. Ч. 57–62¹). Загалом позитивно відгукуючись

¹ Не аналізуємо публікацій С. Чарнецького, оскільки більшість із них була републікована у книзі «Чарнецький Степан. Історія українського театру в Галичині: нариси, статті, матеріали, світлини», упорядкованій 2014 р. Б. Козаком, Р. Лаврентієм та Р. Пилипчуком [10]. У цьому виданні зібрано чимало нарисів, публікацій театального критика в різних періодичних виданнях, зокрема в «Новому Часі», епістолярію, а також світлин, що стануть у нагоді дослідникам українського театального мистецтва.

про діяльність театру, критик об'єктивно описував різні періоди його існування, визначав основні недоліки, як-от: «Хибою й великим недомаганням у нашому театрі була справа режисерії. Без пересади сказати сьогодні можна, що, крім Ів. Гриневецького, Миколи Садовського і О. Загорова, не мали ми визначних, справді творчих (на свій час) режисерів» (Висновки (На маргінесі 70-ліття українського театру в Галичині.). 1934. Ч. 65–66).

Певні моменти історії українського театру з фрагментами із «переписки австрійської поліційної влади про москвофільський курс перед і поза кулісами українського театру в Галичині» подав у газеті М. Голубець під псевдонімом Марко Вільшина (Микола Костомарів і галицький театр (В освітлені документів австрійської поліції). 1934. Ч. 225–227).

Якнайповніше історію українського театру до 1929 р. представлено В. Блавацьким у рефераті, виголошеному в Станиславові на прохання Студентської громади й опублікованому в «Новому Часі» (Театр на Великій Україні. Реферат виголошений на запрошення Студентської Громади в Станиславові. 1929. Ч. 105–113). Автор порівнює театр у Великій Україні та на її західних теренах, висновковуючи не на користь Галичини: «...головною причиною упадку галицького Театру є іменно перестарілість його форм. Публіка відсувається від нього, бо він втратив атракційну силу, не має чим зацікавити глядача...» (Там само. Ч. 112). В. Блавацький детально і обґрунтовано описує шляхи покращання галицького театру, висловлюючи сподівання, «що недовго вже прийдеться нам чекати на витворення таких обставин, які уможливають розквіт галицького театру» (Там само. Ч. 113).

Більшість публікацій «Нового Часу» аналізованої тематики мала на меті акцентувати увагу читачів на поточних театральних проблемах. Так, у перше десятиріччя існування газети найчастіше йшлося про відсутність належного репертуару. Цю тему розглядав А. Будзиновський, який наголошував, що через «брак модерного питомого українського репертуару» театральні колективи змушені послуговуватися закордонними, а драматурги не спішать їх створювати, бо театри не мають фінансової змоги оплачувати авторські права: «Напишеш штуку популярну й видрукуєш,

зараз зачнуть її купувати всі аматорські гуртки й заплативши пару грошів за примірник перепродують її далі з сцени за добрі гроші. На продажі примірника автор заробить дещо, але на перепродажі штуки з сцени не одержить нічого» (Дещо про театр. 1928. Ч. 145). Репертуари і аматорських, і професійних (окрім Станіславівського) театрів розкритикував Ф. Гай-Гаєвський, який наголосив, що вони не виконують основного свого завдання – «вихователя і пропагатора», а також акцентував необхідність започаткування часопису, який «виконувавби роллю дорадника і керманіча життя аматорських театрів» (Під розвагу тим, кому належить (в справі театрального репертуару). 1933. Ч. 163. Рубр.: Література й мистецтво).

Потребу для кожного театру посади рефрента, який би займався і репертуаром, й іншими важливими організаційними справами, обґрунтував автор під криптонімом б. н. (Сумерк театру? 1931. Ч. 88. Дод.: Література й мистецтво. Ч. 24; Ч. 91. Дод. Ч. 25).

У 1928 р. редакція «Нового Часу» позитивно відгукувалася на заснування в Сокалі товариства «Просвітянський Театр», який очолив А. Будзиновський (Чайковський Б., д-р. «Просвітянський Театр» в Сокалі. 1928. Ч. 88; Дещо про український театр. 1928. Ч. 94. Рубр.: Література й мистецтво. Ч. 9). Однак уже за короткий час на сторінках газети йшлося про те, що цьому театру варто ретельніше підходити до постановок, бо він уже потрохи стає «оперетковою трупкою», як і більшість аматорських театрів (Л. Л. З нагоди гостинних виступів Просвітянського Театру у Львові. 1928. Ч. 129). Зауважимо, що «оперетковою трупкою» театр ставав через неспроможність конкурувати з трупами, які мали фінансову підтримку «поважних» інституцій. Це і стало, попри ентузіазм і самопожертву членів театру, причиною його ліквідації навесні 1929 р.

Риторика публікацій другого десятиріччя існування газети дещо змінилася відповідно до змін у житті українського театру. Зокрема, від 1933 р. дедалі частіше натрапляємо на позитивні публікації про театр «Заграва» (створений саме у 1933 р. В. Блавацьким у Коломиї на базі існуючого від 1931 р. однойменного театру в Перемишлі). Про історію заснування цього театру, його репертуар, акторів, костюми тощо йшлося, зокрема,

у великій статті Павла Лисяка «Нове слово в українському театральному мистецтві. Зприводу вистав театру “Заграда”» (1936. Ч. 28–31). А вже 1938 р. Л. Нигрицький (псевд. Г. Лужницького) повідомив читачам газети про створення із «двох найкращих українських театрів» – «Заграви» і Театру ім. Тобілевича – Театру ім. Котляревського² (Нигрицький Л. За національний театр. 1938. Ч. 201. Літературно-науковий додаток «Нового Часу». Ч. 36(48).

Увазі читачів газети також пропонувалося кілька публікацій про життя і діяльність українських театральних діячів. Так, С. Чарнецький віддав шану творцю, організатору і першому провіднику українського театру Товариства «Руська Бесіда» Омеляну Бачинському, який «клав... перші фундаменти під наш театр» (Пам’яті першого піонера театрального мистецтва в Галичині. 1933. Ч. 255, 257). Цьому ж автору належать статті про талановитих акторів Василя Юрчака (Юрчак. Памяти артиста українського Театру. 1931. Ч. 38) та Костя Підвисоцького (На забуту акторську могилу (Памяті Костя Підвисоцького). 1934. Ч. 95).

Звичайно, зважаючи на обсяг газети, редакція не мала змоги часто публікувати обсягові статті про театральне мистецтво, адже перш за все вона намагалася висвітлювати громадсько-політичну подієвість. Попри те вдалося віднайти доволі багато ґрунтовних публікацій А. Будзиновського, Ф. Гай-Гаєвського, І. Кедрина, П. Лисяка, Луця Лісевича, Г. Лужницького (під псевд. Л. Нигрицький), С. Чарнецького, авторів під криптонімами, що не вдалося ідентифікувати, які детально описували стан українського театру та обґрунтовували шляхи виходу із творчої кризи.

Рецензії, публіковані в «Новому Часі», зазвичай були позитивними, вони фактично виконували функцію реклами. Наприклад, ведучи мову про прем’єру вистави за відомим твором Генріка Ібсена, М. Голубець із захопленням відзначив не лише чудову гру акторів, а й зацікавлення глядачів, трактоване ним як «один з об’явів припинення повоєнної інфляції культурних цінностей» (Пер Гінт (Зприводу нової постановки в львівському Великому Театрі). 1936. Ч. 36. Стор.: Література і Мистецтво).

² На базі цього театру у вересні 1939 р. було створено Львівський державний український драматичний театр ім. Лесі Українки.

Активним рецензентом вистав упродовж 1934–1936 рр. був автор під криптонімом Л.³. Відзначивши добру «режисерію» та гру акторів вистави «Трафіка пані генералової», він усе ж таки зазначив, що з «комедії робиться фарса» (Театр Різноманітностей. «Трафіка пані генералової» Комедія в 5-ти картинах. Буш-Фекте. 1936. Ч. 39. Рубр.: 3 театру). Власне, від цього рецензента читачі довідалися про нові вистави на сцені Великого театру (Великий театр. «Розкішна дівчина». 1934. Ч. 270. Рубр.: 3 театру; Великий театр. «Отець Марко», драматична поема на 3 дії (5 картин) Ю. Словацького. 1936. Ч. 67. Рубр.: 3 театру; Великий театр. «Неоправдана година», комедія на 3 дії (5 картин) С. Бекеффі. 1936. Ч. 97. Рубр.: 3 театру тощо), вони (зокрема гра акторів) були охарактеризовані автором позитивно. «Першорядною нісенітницею» рецензент назвав лише комедію Шваркіна «Чужа дитина», яку поставив Театр різноманітностей: «Бідний цей “радянський гумор”, як такі речі йдуть на експорт» (Р. Театр різноманітностей. 1934. Ч. 235. Рубр.: 3 театру).

У газеті використовувано такий інформаційний жанр, як інтерв'ю. У розмові із журналістом секретар кооперативу «Український Театр» М. Рудницький намагався привернути увагу громадськості до проблем театру, які потребували нагального вирішення, а також розповів про діяльність цієї інституції (О. Б. Український театр в Галичині. Які в нас театри та як вони працюють? Розмова з секретарем Кооперативи «Український Театр» д-ром Михайлом Рудницьким. 1927. Ч. 2). Розмова з директором «Нового українського театру» на Волині П. Карабіневичем дала галицькому читачу вичерпну інформацію про історію створення «на базі колишнього театру Міткевичевої» кооперативної організації, що мала започаткувати постійний театр на Волині з осідком у Луцьку. П. Карабіневич назвав прізвища усіх акторів, репертуар цього мистецького закладу, а також розповів про останній рік його діяльності, який трупя провела у мандрах Галичиною, поділився планами на майбутнє (Чи буде на Волині постійний український театр? Хвилина розмови з директором «Нового українського театру» Панасом Карабіневичем. 1928. Ч. 125).

³ Припускаємо, що саме так у газеті міг підписуватися Святослав Лакуста, який у другій половині 1930-х рр. переїхав до Львова й активно публікувався (зокрема на театральні теми) у львівській пресі [2; 7].

Оскільки «широкі круги публіки дуже мало знають про наших артистів, що посвятилися українській сцені», Т. Ліськевич провів розмову з режисером театру «Заграва» В. Блавацьким. Завдяки цьому матеріалу читачі дізналися про початок акторської кар'єри видатного українського актора і режисера, зокрема про першу його роль на сцені⁴ – у трупі Василя Коссака. І хоча «початки були для мене фатальні⁵ й тепер навіть не можу зясувати собі, що могло мене втримати в тодішніх умовах...», дуже швидко він зумів здобути загальне визнання і підтримку громадськості (Тарас Ліськевич. Володимир Блавацький режисер театру «Заграва» (З циклу розмов з діячами нашої сцени). 1936. Ч. 26).

Оперативно реагувати на події в житті українського театру редакції вдавалося завдяки коротким повідомленням та заміткам, які лише констатували певний факт, вони не потребували ретельного опрацювання та публіцистичної майстерності автора. Метою таких матеріалів було повідомити читачу про діяльність театральних організацій, заснування нових труп (як професійних, так і аматорських), їхні прем'єри та репертуари, святкування, що проводили з певної нагоди, страйки акторів тощо. Регулярними були анонси вистав у різних театрах, інколи подавалися світлини акторів.

Висновки. Опрацювання комплексу публікацій театральної тематики на сторінках газети «Новий Час» за весь період її існування (1923–1939 рр.) засвідчило, що українська громадськість покладала великі надії на театр, який мав сприяти національному розвитку. Авторами різножанрових публікацій (від аналітичних статей до хронікальних заміток) зазвичай були театральні критики або актори, як-от: В. Блавацький, Г. Лужницький, С. Чарнецький, тобто особи, які брали безпосередню участь у діяльності українських театральних організацій і труп. Саме завдяки фаховим авторам читачі отримували вичерпну інформацію про реальний стан українського театру (і професійного, і аматорського) в певні періоди його існування, можливі шляхи його розвитку, недоліки, які потребували нагального вирішення. Їхні висновки

⁴ У «Марусі Богуславці» мав промовити лише одне слово, однак так «зааферувався», що не сказав його.

⁵ У трупі В. Коссака, де було багато старших і уже відомих артистів, «недопускали молодих до якихнебудь роль» і, крім того, до В. Блавацького «відносилися... деякі особливо ворожо».

зводилися до того, що належне фінансування, якого вкрай бракувало, якісна реклама вирішили б основні проблеми і стимулювали б розвиток українського театрального мистецтва, бо «навіть найбільше поширення кіна не вбє туги до правдивого драматичного мистецтва, якого виявом є не тільки жест і міміка, але що найважливіше – слово» (Театр і кіно. 1929. Ч. 101).

Література

1. Бухало О. Іван Тиктор: «сільський хлоп», який став медіамагнатом. 2018. 6 лип. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-44729608>.
2. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.). Київ: Наукова думка, 1969. С. 213.
3. Дроздовська О. Преса як джерело вивчення історії українських ЗМІ (1900–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 142–169. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-8](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-8).
4. Іван Тиктор: талан і талант / Н. Зелінська, Л. Сніцарчук, Е. Огар та ін.; кер. авт. кол. О. Думанська. Львів: Українська академія друкарства, 2007. 240 с.
5. Левицька О. Іван Тиктор у Львові. 01.11.21. URL: <https://zbruc.eu/node/108597>.
6. Мартинюк В. Концерн «Українська преса». Найбільший український видавничий осередок міжвоєнної Галичини, що діяв у Львові. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/projects/litlviv/database/topos/koncern-tyktora/1939>.
7. Меленчук О. В. Лакуста Святослав Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2016. Т. 16. URL: <https://esu.com.ua/article-53106>.
8. Середа О. У полоні арту: українська мистецька преса Галичини міжвоєнного двадцятиліття: монографія. Львів, 2022. С. 73–82.
9. Терещук О. Специфіка відображення українського театрального життя Північної Буковини на сторінках щоденника «Час» (Чернівці, 1928–1940 рр.). *Пресознавство / Press Studies*. 1922. Вип. 1. С. 201–216. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-13>.
10. Чарнецький Степан. Історія українського театру в Галичині: нариси, статті, матеріали, світлини / упорядкув.: Б. Козак, Р. Лаврентій, Р. Пилипчук. Львів: Літопис, 2014. 584 с+106 с. ілюстр.

References

1. Bukhalo, O. (2018). Ivan Tyktor: «silskyi khlop», yakyi stav mediamahnatom [Ivan Tyktor: “rural man” who became a media mogul], 6 lyp. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-44729608> (in Ukr.).
2. Dei, O. I. (1969). Slovyk ukrainskykh psevdonimiv ta kryptonimiv (XVI–XX st.) [Dictionary of Ukrainian pseudonyms and cryptonyms (17th–20th centuries)], Kyiv: Naukova dumka, 213 (in Ukr.).

3. Drozdovska, O. (2021). Presa yak dzherelo vyvchennia istorii ukrainskykh ZMI (1900–1939 rr.) [The press as a source for studying history of the ukrainian print media (1900–1939s)], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (11(29), 142–169. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-8](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-8) (in Ukr.)

4. (2007). Ivan Tyktor: talan i talant [Ivan Tyktor: destiny and talent] / N. Zelinska, L. Snitsarchuk, E. Ohar ta in.; ker. avt. kol. O. Dumanska, Lviv: Ukrainiska akademiia drukarstva, 240 (in Ukr.).

5. Levytska, O. (2021). Ivan Tyktor u Lvovi [Ivan Tyktor in Lviv], 01.11. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/108597> (in Ukr.).

6. Martyniuk, V. Kontsern «Ukrainska presa». Naibilshyi ukrainskyi vydavnychi oseredok mizhvoiennoi Halychyny, shcho diiv u Lvovi [«Ukrainska presa» concern. The largest Ukrainian publishing center of interwar Galicia, operating in Lviv]. Retrieved from <https://lia.lvivcenter.org/uk/projects/litlviv/database/topos/koncern-tyktora/1939> (in Ukr.).

7. Melenchuk, O. V. (2016). Lakusta Sviatoslav Mykhailovych, *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, Kyiv, (16). Retrieved from <https://esu.com.ua/article-53106> (in Ukr.).

8. Sereida, O. (2022). U poloni artu: ukrainska mystetska presa Halychyny mizhvoiennoho dvadtsiatylittia: monohrafiia [In the Captivity of art: Ukrainian art press of Galicia in the Interwar period: A Monograph], Lviv, 2022, 73–93 (in Ukr.).

9. Tereshchuk, O. (2022). Spetsyfika vidobrazhennia ukrainskoho teatralnoho zhyttia Pivnichnoi Bukovyny na storinkakh shchodennyka «Chas» (Chernivtsi, 1928–1940 rr.) [The ukrainian theater life in Northern Bukovyna on the pages of the daily newspaper *Chas* (Chernivtsi, 1928–1940)], *Presoznavstvo / Press Studies*, (1), 201–216. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-13> (in Ukr.).

10. Charnetskyi Stepan. Istoriia ukrainskoho teatru v Halychyni: narysy, statti, materialy, svitlyny [History of Ukrainian theater in Galicia: essays, articles, materials, photos] / uporiadkuv.: B. Kozak, R. Lavrentii, R. Pylypchuk, Lviv: Litopys, 2014, 584+106 (in Ukr.).

Zoriana Nakonechna

Candidate of Social Communications
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

«NOVYI CHAS» NEWSPAPER (1923-1939) ABOUT THE THEATRICAL LIFE IN GALICIA

The article examines the peculiarity of the coverage of theatrical life in Galicia in the «Novyi Chas» newspaper (Lviv, 1923–1939). The subject of the materials offered to readers is analyzed, and determines

their genre affiliation, among which, in particular, with articles and reviews prevailing among them.

Newspaper publications dedicated to the activities of theaters and organizations involved in the development of theatrical art in Galicia during the 1920s and 1930s are considered. These included: the «Ukrainskyi Teatr» cooperative (Lviv) and the «Prosvitianskyi Teatr» society (Sokal). The articles are mentioned, particularly those that raised topical issues of the theater sphere at the time, such as the lack of a repertoire that would contribute to the national development of society and limited funding.

The circle of authors of «Novyi Chas» are outlined, which consisted of publicists, theater critics, and cultural figures who have made a significant contribution to the development of Ukrainian theater and actively popularized it among the public, particularly A. Budzynovskyi, P. Lysiak, S. Chernetskyi.

Keywords: Theater subjects, performance, the audience, «Novyi Chas» newspaper, «Ruska Besida» society, article, review.

Оксана Середа

ORCID ID: 0000-0001-8078-173X

кандидатка наук із соціальних комунікацій

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

(Львів, Україна)

siania@i.ua

УДК 070(477.83-25)“1935”(091)

**ЛЬВІВСЬКИЙ ТИЖНЕВИК «ДНІ» (1935 р.):
«ЦІКАВИЙ» МИСТЕЦЬКИЙ ПРОЄКТ ЧИ
НЕТРИВАЛИЙ ПРЕСОВИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ?**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-10

Завдяки опрацюванню архівних документів розкрито обставини започаткування та функціонування львівського тижневика «Дні», джерела фінансування, склад його редакційної колегії. Досліджено задекларовану редакцією ідею «цікавого слова» на практиці, проаналізовано видавничу стратегію щодо залучення читацької аудиторії. Обґрунтовано актуальність теми статті – тижневик «Дні» досі не потрапляв у поле зору істориків преси як окремий об'єкт дослідження, хоча до його появи причетні відомі журналісти, літератори, митці та діячі культури Галичини. Висвітлено стан наукового розроблення досліджуваної теми у сучасному журналістикознавстві.

Відзначено, що редакція часопису «Дні» не декларувала чітко мету часопису й адресувала його тим, хто бунтувався проти сірих буднів і прагнув ознайомитися із барвистим життям інших. З'ясовано найактивніших авторів видання, названо їхні псевдоніми і криптоніми, встановлено авторство непідписаних публікацій та ідентифіковано два досі не відомих псевдоніми.

Особливий акцент зроблено на оригінальній художній творчості, яка презентована на шпальтах часопису «Дні», – це оповідання і поезії відомих у Галичині молодих письменників. Високо оцінено художнє оформлення тижневика.

Виокремлено основні теми, які найчастіше хвилювали авторів часопису, серед яких: оцінка літературної творчості, розвиток театру, фотографічного мистецтва та кінематографу. Проаналізовано структуру видання і систему рубрик, подано короткий огляд змістового наповнення тижневика.

Запропоновано власне бачення ефективності редакційної лінії та можливих причин закриття часопису, серед яких названо фінансові труднощі редакції та недостатню підтримку з боку читачів. Підкреслено, що, попри нетривалий вихід, часопис «Дні» є справді цікавим пресовим проектом, який за сприятливих обставин міг би мати більший успіх і презентувати ширшу мистецьку проблематику на своїх шпальтах.

Ключові слова: тижневик, «Дні», редакція, публікація, псевдонім, читачі.

Постановка проблеми. Як свідчать останні наукові здобутки у сфері пресознавства, досі своєї актуальності не втрачають праці, що висвітлюють редакційно-видавничі та тематико-інтерпретаційні аспекти української преси кінця XIX – початку XX ст. Завдяки опрацюванню архівних джерел та діаспорних мемуарних праць, електронних баз часописів та книг, які стають доступними сучасним дослідникам, вдається ідентифікувати імена фактичних редакторів та авторів видань, розкрити їхні прибрані імена. Тижневик «Дні» досі не потрапляв у поле зору істориків преси як окремий об'єкт дослідження, хоча реєструвався у бібліографічних покажчиках, а його повний бібліографічний опис зафіксований в історико-бібліографічному дослідженні часописів Львова. Ці видання не дають повного уявлення про обставини появи цього пресодруку, не розкривають склад його редакційної колегії, особливостей функціонування, а також містять певні неточності.

Завдяки вивченню архівних матеріалів вдалося доповнити ці відомості та встановити авторство деяких публікацій, а також виникла ідея дослідити комунікативні особливості взаємодії редакції та читацької аудиторії, запропонувати власне бачення ефективності редакційної лінії та можливих причин закриття часопису. Адже цей тижневик, попри нетривалий вихід, заслуговує на увагу дослідників преси та мистецтва – до його появи причетні відомі літератори, митці та діячі культури Галичини.

Мета дослідження. Метою нашої статті є на основі архівних документів розкрити обставини започаткування й функціонування тижневика «Дні», склад його редакційної колегії, а також дослідити, чи вдалося редакторам втілити задекларовану ідею

«цікавого слова» на практиці і здобути симпатію галицького читача, проаналізувати видавничу стратегію щодо приваблення читачів.

Об'єктом дослідження є тижневик «Дні», який виходив у Львові 1935 р., а **предметом** – редакційна колегія та автори, структура і тематичне наповнення, художнє оформлення цього часопису.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні українські журналістикознавці досі не втрачають інтересу до вивчення історії та контенту української преси Галичини першої половини ХХ ст., про що свідчать «свіжі» статті І. Капраль [4], З. Наконечної [8], Л. Сніцарчук [10]. Зокрема, зацікавлення викликають українські часописи літературно-мистецького спрямування міжвоєнного Львова, які приваблюють дослідників своїм сміливим підходом до трактування тогочасних культурних подій та явищ, оригінальним змістовим наповненням і художнім оформленням, адже до їх створення були причетні відомі українські письменники, журналісти, митці та культурні діячі. В останнє десятиліття львівську літературно-мистецьку пресу у своїх працях досліджували: І. Зуляк [3], С. Когут [5], С. Кость [6], І. Приймак [9].

Львівський літературно-мистецький часопис «Дні» (1935) досі не потрапляв у фокус наукових зацікавлень журналістикознавців і літературознавців, хоча, без сумніву, заслуговує на це. Перші згадки про цей пресодрук знаходимо у бібліографічних працях Є. Місила [1] та М. Мартинюка [7], укладених майже синхронно, але незалежно одна від одної, у 1960–1970-х рр. на еміграції. У цих бібліографічних покажчиках вказані лише загальні вихідні дані, відомі зі сторінок самого часопису. Щоправда, М. Мартинюк наводить ще й імена співробітників тижневика, однак цей перелік неповний і дослідник не розкриває псевдонімів. Вичерпні вихідні дані та технічні характеристики «Днів» подає М. Комариця у тритомнику «Українські часописи Львова» [11], доповнюючи їх також розлогим анотованим описом про тематику і структуру видання. Однак у ньому немає відомостей про обставини появи першого числа журналу, склад його редакційної колегії, наклад, причини закриття тощо. Дослідниця розкриває не всі псевдоніми, і поза її увагою залишаються автори непідписаних текстів.

Новизна. Проведений історіографічний огляд із теми дослідження засвідчує його актуальність і новизну. Адже тижневик «Дні» не був об'єктом окремого наукового вивчення: за винятком згадок у бібліографічних покажчиках та тритомнику «Часописи Львова», це видання пройшло повз увагу пресознавців, літературознавців та мистецтвознавців. Завдяки архівним матеріалам нами висвітлено обставини започаткування пресодруку, склад редакційної колегії, наклад, а також розкрито низку псевдонімів і встановлено авторство невідомих публікацій.

Методи дослідження. У статті застосовано загальнонаукові методи: аналіз та синтез (виокремлення окремих структурних елементів кожного числа часопису та систематизація їх з метою формування загальної концепції видання), індукція та дедукція (формулювання певних висновків і узагальнень), порівняння (зіставлення стилістики текстів для встановлення їхнього авторства). Також використано спеціальні методи: архівний (аналіз та тлумачення інформації в опрацьованих архівних документах) та якісний контент-аналіз (окреслення тем і проблем публікацій із подальшим їх інтерпретуванням).

Виклад основного матеріалу. 7 січня 1935 р. у Львові побачив світ часопис «Дні»: за структурою і оформленням він нагадував журнал, однак підзаголовок промовисто детермінував його як «тижневик цікавого слова». Редакція доволі поетично визначила читацьку аудиторію пресової новинки – вона адресувалася тим, «що крізь мале віконце свого життя хотіли б бачити як найбільше блакитного неба, що хотіли б познайомитись із гомінким та барвним життям інших», що бунтувалися «проти сірого будня, проти хвилин схожих на себе наче одностайне записані листки паперу», тим, що думали про природу і прагнули «їй зазирнути ввічі бодай на сторінках журналу» (ч. 1).

Видавчиною і відповідальною редакторкою часопису була власниця кінопрокатної фірми «Соня-фільм» Соня Куликівна, відома кіноманка і популяризаторка кіномистецтва в українському середовищі Галичини. Відзначимо, що від вересня 1930 р. вона вже видавала у Львові популярний журнал «Кіно». Припускаємо, що Соня Куликівна виконувала більше адміністративні функції (як і в редакції «Кіно»), а фактичними редакторами «Днів» були члени редакційної колегії. У вихідних даних видання не

розкривався склад редколегії, але пролити світло на це допомогли архівні документи.

Четвертого січня 1935 р. Соня Куликівна повідомила пресовий відділ Львівського городського староства, що «на днях приступає до видавання нового тижневика а саме подібного до польського видавництва “Сьвят”»¹ [2, арк. 1]. Також відзначила, що його редагуватиме колегія у складі письменника і театрального критика Григора Лужницького та кіноаматора й кінокритика Володимира Гумецького.

Редакція окреслювала тематику майбутнього часопису – «короткі звідомлення з побутовщини та ділянок, як кіноворядіово-спортові новості, актуальні новості з жіночого життя і театрального, оповідання, переклади та журнал заосмотрений в багато ілюстрацій». Водночас відповідальна редакторка акцентувала, що він не «буде підходити під жадні політичні впливи і цею ділянкою зовсім не цікавиться» [2, арк. 1]. У поліційних звітах видання трактувалося як «лояльне до польського уряду» і яке симпатизувало Українському національно-демократичному об'єднанню» [2, арк. 6].

Із поліційного рапорту також дізнаємося, що до складу редколегії (очевидно, формально) входив о. Яків-Франц-Тома Перрідон, колишній ректор львівської Малої духовної семінарії, а відтак делегат Апостольської візитатури у Франції [12]. Він знався з о. Леонідом Лужницьким, батьком Григора Лужницького, і був одним із спонсорів журналу. З архівних документів стає відомо, що «Дні» не мали стабільного фінансового фонду, тому матеріально підтримувати видання доводилося його редакторам – Соні Куликівні та Григору Лужницькому. Наклад часопису становив близько 2500 пр. [2, арк. 6], що на той час було досить поважним здобутком, особливо для літературно-мистецької преси.

Оскільки редакція декларувала часопис як «тижневик цікавого слова», левову частку його матеріалів становила художня творчість – поезії та малі прозові твори. На його сторінках публікувалися вірші Богдана Ігоря Антонича, Володимира Гаврилюка та Степана Чарнецького, оповідання Івана Керницького, Григора Лужницького (під псевд. Нікі Грегор),

¹ Очевидно, йдеться про варшавський ілюстрований суспільно-культурний тижневик «Świat» (1906–1939).

Богдана Пирятинського, Йосипа Тита Підляшецького (крипт. Й. Т. П.), твори іноземних письменників – Густава Майрінка, Чезаре Меано (у перекладі Михайла Островерхи) та ін. Редакція справді намагалася добирати для читачів найцікавіші зразки тогочасної літературної творчості, які відзначалися високим художнім рівнем, чудовим стилем, дотепністю і легкістю викладу, але водночас глибоким філософським підтекстом. Ці твори гармонійно доповнювали оригінальні рисунки Володимира Гаврилюка, Антона Малюци та Романа Чорнія – загалом художнє оформлення пресодруку справляє приємне враження.

Значно менше місця редакція відводила хронікальним матеріалам та аналітичним статтям. Серед тем, які порушувалися у публікаціях, – оцінка літературної творчості, розвиток театру, фотографічного мистецтва та кінематографу.

На літературну тематику зазвичай писав Г. Лужницький. Він започаткував колонку «На літературній ярмарці», в якій закликав не бути критиками, яких «ніщо не тішить, а все сердить», а, навпаки обговорювати «нові видання не по шаблоні», а з позиції, «коли щось є зле, то може бути з цього ліпше, але з нічого не буде ніщо» (ч. 1). У другому числі він (під крипт. Л. Н.) опублікував рецензію на збірку Богдана Ігоря Антонича «Три перстені», що вийшла друком у Львові 1934 р. Зокрема, критик резюмував, що збірка є вартісною, оскільки розкриває перед читачем «правдивого поета, сильного весною, не знищеного містом», чистого і ніжного (ч. 2).

Ймовірно, що Г. Лужницький також вів рубрику «!Ага!», заховавшись під псевдонімами Мак-Най і Мак. Найлиш. У фейлетоні «Відрадне явище» він кепкував над тим, як в аргентинських книгарнях продавали «книжечки славних письменників на “кіля”, наче бараболюку» (ч. 1). У наступному числі цей же автор умістив іронічний нарис «Бібліофіли», в якому розкрив епізод зі слідчого життя агентів із Скотленд-Ярду, які робили ревізію книг у пошуках безперечних доказів провини підозрілого «політикана».

Як театрознавець, Г. Лужницький не зміг залишитися байдужим до теми занепаду українського сценічного мистецтва і наголошував на потребі реформування його репертуару. У статті «Думки про наш театр» він (під крипт. Л. Н.) акцентував, що «театр, розгортаючи перед глядачами минуле й сучасне,

творить майбутнє, кристалізує світогляд» (ч. 1), тому його роль у культурному житті нації іноді перевершує школу і книгу.

Серед важливих мистецьких подій, які схвилювали львівський культурний простір і висвітлювалися на шпальтах часопису «Дні», була чергова виставка Асоціації незалежних українських мистців (АНУМ). Власні враження від цієї імпрези запропонував читачам Антін Малюца у рецензії «Шоста виставка АНУМ», замаскувавшись під псевдонімом ама.

Не минула редакція своєю увагою й світливства, яке у той час активно розвивалося на галицьких теренах. У статті «Спорт чи мистецтво?», поданій без підпису, відомий фотоаматор і фотомитець Юліан Дорош пояснював різницю між популярним фотографуванням задля розваги (т. зв. «фотоспорт») і фотомистецтвом як способом «вислову багатой з переживання людської натури» (ч. 1). Автор вважав, що кожен світливець-початківець повинен поставити собі це питання ще перед купівлею фотоапарата, аби потім «не нарікати на себе й других, коли “спортова” світлина знайдеться на мистецькій виставі, або “мистецька” світлина не знайде належної оцінки широкого загалу» (ч. 1). Також Юліан Дорош у публікації «Портрет під світло» розкривав технічні секрети портретної фотографії, як-от використання ефекту світло-тіні при різних комбінаціях (ч. 2).

Окрім того, у виданні діяли рубрики «Вісті» та «Новинки з фільмового світа». Припускаємо, що їх вів В. Гумецький (хоча він не підписував заміток). Підставою для такого припущення є аналіз форми викладу, яка дуже нагадує стилістику його публікацій у журналі «Кіно», відповідальним редактором якого він на той час був. У першому числі під рубрикою «Новинки з фільмового світа» вміщувалися повідомлення про останні новини зі світу кіно, як-от завершення зйомок американської фантастичної стрічки «Нічне життя богів» («Night Life of the Gods», 1935; реж. Лоуелл Шерман), знятої за романом Торна Сміта; американської драми «Розмальована вуаль» («The Painted Veil», 1934; реж. Річард Болеславський) за новелою Сомерсета Моєма; польської мелодрами «Чорна перла» («Czarna perła», 1934; реж. Міхал Вашинські); показ німецькомовної музичної комедії «Пітер» («Peter, das Mädchen von der Tankstelle», 1934; реж. Генрі Костер).

Із другого числа з'явилася рубрика «Вісті», яка доволі вибірково висвітлювала актуальні новини суспільно-політичного та економічного життя країн Європи, Радянського Союзу. На нашу думку, така непродумана вибірковість і поверховість у поданні подій значно знижувала інформативну цінність рубрики. Також вона містила єдину підрубрику – «Фільмові новинки», яка, по суті, була продовженням рубрики «Новинки з фільмового світа», започаткованої у першому числі. У цій підрубриці розповідалося про «свіжонакручені» фільми: американську драму «Хліб наш насущний...» («Our Daily Bread», 1934; реж. Кінг Вайдор), французьку драму «Московські ночі» («Les Nuits moscovites», 1934; реж. Алексіс Грановскі), а також про стрічки, зйомки яких лише розпочалися, – «Позолочена Лілія» («The Gilded Lily», 1935; реж. Веслі Раглс), «Диявол – це жінка» («The Devil is a Woman», 1935; реж. Джозеф фон Штернберг).

Від другого числа редакція запровадила рубрику «Надіслані книжки й журнали», під якою інформувала про вихід книг Ростислава Єндика «Гітлер» (1934) та Юрія Горліс-Горського «Ave Diktator!» (1934), а також реєструвала отриману пресу, як-от часописи «Вістник», «Вогні», «Дажбог», «Дзвіночок», «Дзвони», «Жінка», «Каменярі», «Комар», «Назустріч», «Нова Хата», «Перемога», «Рідна Школа», «Світ Дитини», «Юні Друзі».

Друге (останнє) число часопису «Дні» вийшло із запізненням (через технічні причини) – наприкінці січня 1935 р., за що перепрошувала редакція і обіцяла дотримуватися задекларованої періодичності у наступних числах. Однак редакційним планам не судилося здійснитися – третє число так і не побачило світу, хоча останній архівний документ із редакційної справи «Днів» датований березнем 1935 р.

Причини закриття часопису достеменно невідомі. Припускаємо, що тут могло зіграти два фактори, які тісно взаємозв'язані між собою, – фінансові труднощі редакції та недостатня підтримка читачів.

Очевидно, що тижневик «Дні», як і більшість видань літературно-мистецького спрямування, не був самоокупним, тобто читацьких внесків і передплати не вистачало для його повноцінного функціонування. Галицький читач міг не надто прихильно поставитися до «цікавого слова», яке запропонував

редакторський колектив «Днів». Думаю, цілком можливо, що видання таки не здобуло очікуваної прихильності серед українського загалу Галичини, адже на той час у Львові успішно функціонували часописи «Вістник», «Дажбог», «Кіно», «Назустріч», «Нова Хата», які могли задовільнити літературно-мистецькі потреби читачів.

Ймовірно, що Соня Куликівна як видавчиня могла дофінансовувати часопис коштами від діяльності її прокатної фірми «Соня-фільм», однак на той час вона вже п'ятий рік поспіль була видавчиною і спонсоркою журналу «Кіно». Відомо, що на той час фінансові можливості студії «Соня-фільм» значно знизилися, що позначилося і на ритмічності виходу самого «Кіно» (була порушена задекларована періодичність), тому, цілком можливо, Соня Куликівна могла прийняти рішення зосередитися на одному пресовому проєкті – кіножурналі, оскільки він був доволі популярним у середовищі українських кіноманів та кіноаматорів. У кожному разі, фактом залишається те, що часопис «Дні» став черговою ефемеридою – «паперовим метеликом», який швидко зник за обрієм нестійкого міжвоєнного галицького медіапростору.

Висновки. За відсутності державної підтримки український міжвоєнний медійний простір Галичини вимушено підпорядковувався фінансовим та інтелектуальним можливостям пересічного українця, тому редактори преси літературно-мистецького спрямування зазвичай змушені були залучати альтернативні джерела фінансування або ж видавати власним коштом. У такій ситуації опинилася й редакція часопису «Дні» – попри доволі високий наклад видання, самоокупним воно не стало і потребувало додаткових фінансових вливань. Редакція спершу доволі оптимістично вбачала майбутнє «Днів», про що свідчить задекларована нею щотижнева періодичність видання, зважаючи на тогочасні видавничі реалії, це був надто сміливий і самовпевнений крок.

На нашу думку, редакція допустилися кількох стратегічних помилок. Найперше – нечітке формулювання мети і типу часопису (йдеться про редакційне звернення до потенційних читачів у першому числі). Адже на той час на примхливому пресовому ринку Галичини вже існувало кілька видань літературно-мистецького спрямування, згаданих нами. Ці пресодруки мали свого

читача і засвідчували свою затребуваність тривалим виходом. По-друге, некоректно обрана періодичність виходу видання: щотижневую появу у міжвоєнному часі могли собі дозволити хіба громадсько-політичні газети, а літературно-мистецькі часописи зазвичай виходили не частіше ніж двічі на місяць, а здебільшого – щомісяця. По-третє, доволі скромна хронікальна й аналітична частини – завдяки збільшенню кількості новинарських матеріалів та розширенню мистецької публіцистики можна було б значно оживити видання і підняти його інтелектуальний рівень.

Водночас варто підсумувати, що з літературного погляду «Дні» – це справді цікавий пресовий проєкт, зокрема завдяки оригінальним зразкам малої прози. Припускаємо, що якби тижневик зумів довше втриматися на пресовому ринку Галичини, то його тематичний діапазон міг би значно розширитися і відображав би ширше коло культурних зацікавлень членів редколегії та авторів.

Література

1. Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–19) / уклад Євген Місило. Едмонтон; Альберта, 1991. С. 33.
2. Державний архів Львівської області. Ф. 110 (Львівське городське староство). Оп. 3. Спр. 551 (*Про реєстрацію кіно-радіо-спортивного щотижневика «Дні» у Львові, 3 січня 1935 р. – 5 березня 1935 р.*). 14 арк.
3. Зуляк М. Антін Крушельницький – головний редактор «Нових Шляхів» і «Критики». *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету*. Сер.: Історія. Тернопіль, 2015. Вип. 1(2). С. 157–164. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/6546>.
4. Капраль І. Комунікативна взаємодія редакції та аудиторії: комерція і жертвовність (на прикладі часопису «Наш Прапор» та «Української Бібліотеки» Івана Тиктора, 1933–1939 рр. ХХ ст.). *Поліграфія і видавнича справа*. 2021. № 2(82). С. 187–195. DOI: 10.32403/0554-4866-2021-2-82-187-195.
5. Когут С. Михайло Рудницький як літературний критик та редактор часопису «Назустріч». *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*: зб. наук. пр. Львів, 2016. Вип. 8. С. 58–71. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/fahovi-vydannya/zapysky-lnnbu-im-v-stefanyka/zapysky-2016-vyr-8-24>.
6. Кость С. Преса українських літературних напрямів і угруповань у Східній Галичині (20–30-і роки ХХ ст.). *Вісник Львівського університету*. Сер.: Журналістика. Львів, 2019. Вип. 45. С. 124–135; Вип. 46. С. 19–28.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9993>; <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.46.10026>.

7. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): матеріали до бібліогр. Львів, 1998. С. 73.

8. Наконечна З. Особливості жанру фейлетону у львівській газеті «Новий Час» (1923–1939 рр.). *Пресознавство / Press Studies*. 2022. Вип. 1. С. 161–170. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-10>.

9. Приймак І. В. Жіноча творчість на сторінках львівського часопису «Назустріч» (1934–1938 рр.). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. Вип. 9. С. 144–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arftp_2015_9_33.

10. Снічарчук Л. Конфлікт поколінь як проблема: особливості дискусії у львівській газеті «Новий Час» (1932 р.). *Поліграфія і видавнича справа*. 2022. № 1(83). С. 97–109. DOI: [10.32403/0554-4866-2022-1-83-97-109](https://doi.org/10.32403/0554-4866-2022-1-83-97-109).

11. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: іст.-бібліогр. дослідж.: у 3 т. / уклад.: М. М. Романюк (кер. проєкту), М. В. Галушко. Львів: Світ, 2003. Т. 3. Кн. 2: 1929–1939 рр. С. 532–534.

12. Шематизм духовенства Української Католицької Церкви в Німеччині. Мюнхен, 1947. С. XIX.

References

1. (1991). Bibliohrafiya ukrainiskoi presy v Polshchi (1918–39) i Zakhidno-Ukrainskiy Narodniy Respublitsi (1918–19) [Bibliography of the Ukrainian press in Poland (1918–39) and the Western Ukrainian People's Republic (1918–19)] / uklad Yevhen Misylo, Edmonton; Alberta, 33 (in Ukr.).

2. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [State archive of Lviv region], f. 110 (Lvivske horodske starostvo), op. 3, spr. 551 (*Pro reyestratsiyu kino-radio-sportyvnoho shchotyzhnevyya «Dni» u Lvovi, 3 sichnia 1935 r. – 5 bereznia 1935 r.*), 14 (in Ukr.).

3. Zuliak, M. (2015). Antin Krushelnytskyi – holovnyi redaktor «Novykh Shliakhiv» i «Krytyky» [Antin Krushelnytskyi – editor-in-chief of *Novi Shliakhy i Krytyka*], *Naukovi zapysky Ternopilskoho pedahohichnoho universytetu*. Ser.: Istoryia, Ternopil, (1(2), 157–164. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/6546> (in Ukr.).

4. Kapral, I. (2021). Komunikatyvna vzayemodiya redaktsii ta audytorii: komertsiya i zhertovnist (na prykladi chasopysu «Nash Prapor» ta «Ukrainskoi Biblioteky» Ivana Tyktora, 1933–1939 rr. XX st.) [Communicative interaction between the editorial office and the audience: commerce and sacrifice (magazine *Nash Prapor* and *Ukrainska Biblioteka* by Ivan Tyktor as an example, 1933–1939 of the twentieth century)], *Polihrafiya i vydavnycha sprava*, (2(82), 187–195. DOI: [10.32403/0554-4866-2021-2-82-187-195](https://doi.org/10.32403/0554-4866-2021-2-82-187-195) (in Ukr.).

5. Kohut, S. (2016). Mykhailo Rudnytskyi yak literaturnyi krytyk ta redaktor chasopysu «Nazustrich» [Mykhailo Rudnytskyi as a literary critic and editor of

the magazine *Nazustrich*], *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*: zb. nauk. pr., Lviv, (8), 58–71. Retrieved from <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/fahovi-vydannya/zapysky-lnnbu-im-v-stefanyka/zapysky-2016-vyp-8-24> (in Ukr.).

6. Kost, S. (2019). Presa ukraïnskykh literaturnykh napriamiv i uhrupo-van u Skhidniy Halychyni (20–30-i roky XX st.) [The press of Ukrainian literary directions and groups in Eastern Galicia (20s-30s of the twentieth century)], *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser.: Zhurnalistyka, Lviv, (45), 124–135; (46), 19–28. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9993>; <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.46.10026> (in Ukr.).

7. Martyniuk, M. (1998). Ukraïnski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy (1914–1939 rr.): materialy do bibliohr. [Ukrainian periodicals of Western Ukraine, Central and Western European countries (1914–1939)], Lviv, 73 (in Ukr.).

8. Nakonechna, Z. (2022). Osoblyvosti zhanru feiletonu u Lvivskii hazeti «Novyi Chas» (1923–1939 rr.) [The characteristics of the feuilleton genre in the Lviv newspaper *Novyi Chas* (1923–1939)], *Presoznavstvo / Press Studies*, (1), 161–170. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-10> (in Ukr.).

9. Pryimak, I. V. (2015). Zhinocha tvorchist na storinkakh lvivskoho chasopysu «Nazustrich» (1934–1938 rr.) [Women’s creativity on the pages of the Lviv journal *Nazustrich* (1934–1938)], *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*, (9), 144–148. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2015_9_33 (in Ukr.).

10. Snitsarchuk, L. (2022). Konflikt pokolin yak problema: osoblyvosti dyskusii u Lvivskiy hazeti «Novyi Chas» (1932 r.) [The problem of generation conflict: features of the discussion in the Lviv newspaper *Novyi Chas* (1932)], *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, (1(83)), 97–109. DOI: 10.32403/0554-4866-2022-1-83-97-109 (in Ukr.).

11. (2003). Ukraïnski chasopysy Lvova 1848–1939 rr. [Ukrainian periodicals of Lviv 1848–1939]: ist.-bibliohr. doslidzh.: u 3 t. / uklad.: M. M. Romaniuk (ker. proektu), M. V. Halushko, Lviv: Svit, (3, 2: 1929–1939 rr.), 532–534 (in Ukr.).

12. (1947). Shematyzm dukhovenstva Ukraïnskoï Katolytskoï Tserkvy v Nimechchyni [Schematism of the clergy of the Ukrainian Catholic Church in Germany], Miunkhen, XIX (in Ukr.).

Oksana Sereda

Candidate of Social Communications

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

LIV WEEKLY «DNI» (1935): «INTERESTING» ART PROJECT OR A SHORT PRESS EXPERIMENT?

Thanks to the processing of archival documents, the circumstances of the establishment and functioning of the Lviv weekly «Dni», sources of funding, and the composition of its editorial board have

been revealed. The idea of an «interesting word» declared by the editors has been studied in practice, and the publishing strategy for attracting the readership has been analyzed. The relevance of the topic of the article is well-founded – the weekly «Dni» has not yet been noticed by press historians as a separate object of research, although famous writers, artists and cultural figures of Galicia were involved in its appearance. The state of scientific development of the researched topic in modern journalism is highlighted.

It was noted that the editors of the magazine «Dni» did not clearly declare the purpose of the magazine and addressed it to those who rebelled against gray everyday life and wanted to get acquainted with the colorful lives of others. The most active authors of the publication have been identified, their pseudonyms and cryptonyms were named, the authorship of unsigned publications has been established, and two hitherto unknown pseudonyms have been identified.

Special emphasis has been placed on the original artistic work presented in the columns of the magazine «Dni» – these are stories and poems of young writers known in Galicia. The artistic design of the weekly has been highly appreciated.

The main topics that most often worried the magazine's authors has been highlighted, including: evaluation of literary creativity, development of theater, photographic art, and cinematography. The structure of the publication and the system of columns have been analyzed, and a brief overview of the contents of the weekly has been given.

Its own vision of the effectiveness of the editorial line and possible reasons for closing the journal has been offered, among which financial difficulties of the editorial office and insufficient support from readers have been mentioned. It has been emphasized that despite the short release, the magazine «Dni» is a really interesting press project, which under favorable circumstances could have greater success and present broader artistic issues in its columns.

Keywords: weekly, «Dni», editorial office, publication, pseudonym, readers.

Ольга Терещук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1469-5742>

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
otereshchuk@ukr.net

УДК 070:37](477.83/.86)“18“:[316.346.32-053.6:17.022.1]

ВЕКТОРИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ГАЛИЦЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ КІНЦЯ ХІХ ст.

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-11

Розглянуто особливості (тенденції, ідеї, підходи) висвітлення розвитку педагогічної думки щодо морального виховання молодого покоління у педагогічній пресі Галичини 60–90-х рр. ХІХ ст. У статті основну увагу зосереджено на публікаціях означеної тематики на сторінках трьох львівських часописів «Учитель» (1869–1874, 1880), «Школьна Часопись» (1880–1889), «Учитель» (1889–1890-ті). Підкреслено позитивний вплив педагогічної періодики на суспільну свідомість (світогляд, ідеали і цінності читачів). Ці видання ілюструють пріоритети, методи та форми морального виховання, які формувалися наприкінці ХІХ ст. і позиціонуються автором як стійкий комплекс правил, норм, цінностей у вихованні молодого покоління сучасності. У часописах переважає тенденція до релігійно-духовного й національного компонентів як необхідних, обов'язкових у становленні високоморальної особистості, справжнього патріота своєї Батьківщини, спроможного працювати на її користь, духовно та економічно збагачувати її та зберегти й передавати ці цінності наступним поколінням для достойного та щасливого існування у глобальному світі.

Ключові слова: моральне виховання, духовні цінності, педагогічна преса, Галичина.

Постановка проблеми. На сучасному етапі глобалізації суспільство переживає стан духовної кризи, відбувається процес девальвації людини як істоти одухотвореної. Дійсно, «деіндивідуалізація і дегуманізація особистості дійшли до крайньої межі» [1, с. 11]. Знецінення моральних якостей

особистості, домінування матеріального над духовним спонукає задуматися та переосмислити ідеали та виховні орієнтири, оскільки в цьому полягає реальна перемога добра над злом (особливо у контексті сьогодношньої війни), відродження і подальший розвиток української нації. «Людство здатне вижити, лише відтворивши і поставивши в центр свого існування систему *абсолютних цінностей*. З огляду на це XXI століття має стати “віком людини”, в якому пріоритет духовного превалює над матеріальним» [8, с. 10]. Моральність є визначальним фактором розвитку суспільства, його майбутнього, через те моральне виховання постає актуальним питанням сьогодення. Актуалізується пошук універсально-усталених принципів виховання духовно-моральної особистості. Вчені схиляються до думки, що саме моральне виховання виступає провідним чинником всебічного гармонійного розвитку особистості, а тому займає перше місце у концепції (є найважливішим засобом та джерелом) формування громадянина України і є підґрунтям усієї системи освіти. Питання морального виховання сьогодні стає визначальним у політиці держави, системі освіти та проблематиці сучасних ЗМІ, зокрема педагогічної періодики. Адже педагогічна преса, «яка концентрує в собі науковий потенціал суспільно-педагогічних діячів, представляючи на широкий огляд передові педагогічні ідеї та положення» [12], виступає одним із чинників, який забезпечує поширення думки у суспільстві про необхідність морально-духовного виховання. Цю проблему варто розглядати в контексті історичної динаміки. Досвід функціонування педагогічної періодики кінця XIX ст. є цінним і повчальним у контексті розв’язання сучасних журналістських та освітніх проблем. Тому джерелознавчою базою для нашого дослідження стали галицькі педагогічно-шкільні видання.

Період другої половини XIX ст. на західноукраїнських землях позначений стрімким розвитком педагогічної думки, яка широко представлена на сторінках преси. Ретроспективне дослідження ідей та методів морального виховання українського доросту у галицькій пресі дає можливість подивитися на розвиток педагогічної думки в контексті світових процесів, а також розкрити конкретні засоби періодичних видань, спрямованих на розвиток, формування та поширення цих ідей.

Мета – проаналізувати специфіку висвітлення аспектів морального виховання на сторінках галицьких педагогічних часописів означеного періоду, розглянути ідеали морального виховання у педагогічній пресі та виділити прогресивні надбання, що можуть бути творчо використані у сучасній виховній концепції України.

Об'єктом дослідження є публікації морально-виховної тематики у галицьких педагогічних часописах 60–90-х рр. XIX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До історії та розвитку української педагогічної преси Галичини кінця XIX – початку XX ст. зверталось багато українських науковців, зокрема Є. Грицак [2], С. Кость [4], В. Передирій [14], Л. Сніцарчук [15], Н. Черниш [17]. Значне місце серед джерелознавчої літератури належить колективній праці дослідників української преси Науково-дослідного інституту пресознавства ЛННБ України імені В. Стефаника НАН України «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження. Т. 1: 1812–1890 рр.» [16].

Освітньо-виховні проблеми на шпальтах галицької педагогічної періодики означеного періоду стали предметом дослідження С. Лаби [9], І. Мельник [11], О. Пастушенко [13]. Науковиця Г. Коцопей торкалася проблеми формування виховного ідеалу української молоді та ролі вчителя у цьому процесі у педагогічній думці на сторінках періодичних видань Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст., зокрема, об'єктами її досліджень є часописи «Домъ и Школа» та «Газета Школьна» [5–7].

Близькими до нашої теми є дослідження з історії шкільництва краю кінця XIX – початку XX ст. (І. Зайченко, О. Совгар, Б. Ступарик). С. М. Вдович, Л. Я. Генік, І. Я. Мицишин, Р. Я. Яковичин у своїх працях приділили увагу місцю і ролі розвитку духовно-морального виховання дітей на засадах християнського вчення в українській школі Східної Галичини означеного періоду. На сучасному етапі актуальним питанням морального виховання присвячені наукові праці таких вчених, як: І. Бех, І. Батарейна, А. Бойко, Л. Григорович, С. Гури, О. Матвієнко, О. Савченко, О. Скрипченко, О. Сухомлинської, М. Фіцули, Л. Шульги, П. Щербань та ін.

Новизна. Незважаючи на широкий спектр досліджень у галузі української педагогічної преси Галичини кінця XIX ст., проблема морального виховання української молоді на сторінках періодики залишається недостатньо розкритою. Важливість об'єктивного осмислення історичного досвіду, актуальність та недостатня наукова розробленість проблеми і зумовили вибір теми дослідження.

Методи дослідження: Якісним контент-аналізом досліджено зміст публікацій галицьких педагогічних часописів виховної тематики кінця XIX ст. та визначено вектори морального виховання. За допомогою аналітико-синтетичного методу та порівняльного аналізу систематизовано тенденції щодо морального виховання у педагогічній думці, висвітленої у педагогічних друкованих органах окресленого періоду.

Виклад основного матеріалу. Стрімке поживлення національного та культурно-освітнього життя в Галичині у другій половині XIX ст. сприяло появі численних українських періодичних видань. З'являється фахова періодика, зокрема педагогічна преса, яка набуває чималої популярності в українському суспільстві. Педагогічно-шкільні часописи виходять один за одним, їх програми з часом помітно вдосконалюються. Якщо перші з них, такі як «Домъ и Школа» (Львів, 1863–1864), «Школа» (Львів, 1865), містили здебільшого статті релігійно-виховної тематики, а також матеріали на побутові та шкільні теми, то їх наступники – «Учитель» (Львів, 1869–1874, 1880), «Народна Школа» (Коломия, 1875) – вирізнялися чимраз змістовнішими та повнішими різноплановими матеріалами на педагогічні теми, зокрема, ознайомлювали із тенденціями європейської педагогічної думки. Надалі педагогічна преса стає провідником розробок «наукових основ української педагогіки, дидактики, теорії національного виховання» [10, с. 244] – це львівські видання «Газета Школьна» (1875–1879), «Школьна Часопись» (1880–1888) та «Учитель», орган Руського педагогічного товариства, який почав виходити у 1889 р. (беремо до уваги публікації до 1899 р.). Редакції наповнювали часописи статтями, які висвітлювали широке коло питань, пов'язаних з історією педагогіки, проблемами методології, питаннями національного й релігійного виховання, а також містили методичні розробки до уроків з різних шкільних

предметів, звіти про стан шкільництва, біографії видатних педагогів, інформацію про справи шкільництва тощо.

Аналізовані видання призначалися в першу чергу учительській читацькій аудиторії, а також «загально для всѣхъ, що школьнымъ або домашнымъ вихованемъ молодежи займають ся» (Въ имя Боже! *Газета Школьна*. 1875. Ч. 1. С. 1). Часописи пропагували кращий досвід виховання, ознайомлювали з основами теоретичних знань і практичним досвідом практикуючих учителів, висвітлювали всі аспекти розвитку, виховання та навчання дітей.

Провідною і постійною темою в українській педагогічній періодиці Галичини того часу було моральне виховання. Цей тематичний пласт охоплював низку проблем: *релігійно-моральні* (добро і зло, любов, віра); *власне етичні* (людські якості, духовність); *морально-суспільні* (стосунки в сім'ї та школі, роль матері, особистий приклад учителя), а також питання *системи засобів виховання*.

Моральні принципи – це ті правила, які допомагають рухатися людині у житті в певному напрямі для досягнення цілей і почуватися щасливою (Лозинській Іос. О релігійно-моральному образованию. *Школьна Часопись*. 1888. Ч. 11. С. 83). У виданнях акцентувалося, що виховання повинно охопити всі закутки душі дитини, порушити її глибину і запасти глибоко в серце, щоби ці принципи стали правилами життя, які б людина застосовувала за будь-яких обставин свого життя (Д. Ш. О вплинію школы въ дѣлѣ воспитанія. *Учитель*. 1872. Ч. 35. С. 1–37).

Мета і завдання, що стоять перед батьками та педагогами, – виховати здорових, всебічно розвинених людей, які б приносили користь суспільству, патріотів своєї Батьківщини, «позаякъ справа вихованя есть одною зъ найважнѣйшихъ и всѣ станы зарѣвно обходить, бо вѣдь вихованя молодѣжи зависитъ наша будущнѣсть» (Від видавництва. *Учитель*. 1889. Ч. 1. С. 3). Дбаючи про зростання культурного рівня пересічного українця, редактори прагнули поширювати педагогічні знання не лише для учителів, щоб допомогти їм розвиватись, удосконалюватись, а й для нефахівців, особливо для батьків. Адже мало хто з дорослих членів сім'ї, особливо серед сільського населення, мав достатні педагогічні знання, щоб налагодити правильні стосунки між собою і дитиною, подбати про гармонійний розвиток маленької особистості.

Основним постулатом тогочасної педагогічної думки було твердження про нерозривність моральності й релігії у вихованні української молоді. Над суттю і потребою релігійного виховання у педагогічно-дидактичному контексті розмірковував на шпальтах «Школьної Часописі» І. Кабаровський, визначивши «релігійно моральне виховане [...] підставою щасливого життя» (Виховане вь школѣ народно́й повинно бути релігійно моральне. 1880. Ч. 3. С. 17). Успіх виховання високоморальної особистості на християнських засадах підкреслив В. Новацький у статті «Нынѣшний матеріалізм и средства противъ него» (Школьна Часопись. 1884. Ч. 8. С. 57–58) і наголосив, що релігійність для нашого народу є і буде головною підвалиною моральності.

Релігійний компонент був невід'ємною частиною морального виховання і концептуальною засадою у політиці редакцій усіх педагогічних часописів. Зрештою, значну основу загальнолюдських цінностей становлять головні релігійні заповіді. Релігійні засади «схиляють волю до діл моральних», і ці засади переплітаються з народними звичаями та обрядами й устроєм та державними законами, – зазначає отець П. Я. (криптонім П. Ясеницького) у розвідці «О норовственнѣмъ вихованью дѣтей» (Учитель. 1873. Ч. 10. С. 36). У цій праці, наголошуючи на вагомій ролі релігії і релігійної освіти у справі розвитку особистості, автор акцентує такі категорії моральної свідомості, як категорії добра і зла, обов'язку і відповідальності, справедливості та гуманності, щастя. Він закликає бути вдячними за дар життя, радіти та робити все, щоби життя ставало ще кращим (Ч. 13. С. 37). Ось ще кілька постулатів автора про стриманість, витривалість, ощадність, які гартують дух: «Чѣмъ менше ѣтъ потребъ естъ зависимый, тѣмъ свободнѣйшій и счастливѣйшій буде» (Ч. 14. С. 40); «Всѣ добра земныи суть тѣлько средствомъ до цѣли; они не мають цѣны вь собѣ, для того долженъ питомецъ ѣтъ дитинства приучатись добре употреблять имущество и навькати до порядку и ощадности» (Ч. 15. С. 44); «Успѣхъ працѣ не всегда скоро являеся, для того треба приучати терпеливости и вытревалости, тое бо веде до совершенства» (Ч. 16. С. 48). Думки публіциста доводять, що моральне виховання, яке базується на християнських засадах, є основою формування гармонійної особистості.

У часописах акцент робиться на єдності Церкви та школи у процесі виховання. Наголошується на співпраці вчителя й священника, взаєморозумінні та підтримці один одного з метою виховати свідомих, високодуховних і моральних, інтелектуальних представників української нації: «Учителѣ загально до котрых належать и священники, для свого вліянїя на цилїу громады повиннї бути взорцемъ учителя въ цѣломъ слова значеню, а згодлива и примѣрна праця ихъ для уморальненя и просвѣщеня народного повинна бути знаменемъ цѣлого ихъ честного житя» (Гр. Вр. [Врецьона]. Учителѣ и ихъ вліяне. *Школьна часопись*. 1880. Ч. I. С. 2).

Окрім того, у матеріалах цієї проблематики підкреслено, що релігійне виховання є необхідною складовою народної системи виховання: «Другимъ средствомъ національного воспитанья, которымъ стояло и охоронялося національное житье, есть религія, яко освящающа всѣ справѣ и всѣ обїчаи національныи» (Учитель подѣ взглядомъ народовымъ. *Учитель*. 1870. Ч. 15. С. 57).

Загальновідомою річчю є те, що однією із головних ознак характеру українця, української душі є релігійність, – це відповідає українській ментальності. Церква, навчаючи християнських чеснот, не лише закладає моральні засади (служіння, чесність, любов), а й вчить організованості, відповідальності, єдності. Саме тому релігійний компонент завжди був присутній у виховному процесі українського народу. Останнім часом європейські тенденції секуляризації поширюються й в українському суспільстві. Матеріалізм бере верх, предмет «християнська етика» знову намагаються вилучити з наших шкіл. Варто зауважити, що бездуховність, яку нам хочуть нав'язати, неприйнятна українському народові. Досвід показує, що саме морально-духовне виховання є запорукою збереження нації, її міцї, резистентності. Особливо на часі, коли перед Україною стоїть (завжди стояло) завдання, «велика місія, післанництво невсипущого змагу з варварією зі Сходу», «яку країна наша доконає тільки під прапором хреста» [3, с. 199].

У той час на сторінках педагогічної періодики поряд із морально-релігійним постає народний (національний) компонент у виховному процесі українського доросту. Наголошується, що і сім'я, і народна школа повинні прищеплювати дитині змалечку

любов до рідної землі, краю, українських традицій, щоб вона знала, що є україркою/українцем (Вывованье наших дѣтей въ рускомъ дусѣ. *Учитель*. 1872. Ч. 16. С. 61), а моральність та релігійність є невід'ємними елементами у вихованні чесних, людських, працьовитих, дисциплінованих, з почуттям обов'язку і відповідальності майбутніх провідників українського народу (Гр. Вр. Якъ може школа допомагати до политичного вывовання народа? *Школьна Часопись*. 1884. Ч. 12. С. 89–91). У виховному процесі ці три компоненти є взаємно доповнюючими, релігійно-моральне виховання трактується як один із засобів формування національної свідомості, патріотизму: «научати релігійно-морально та темныхъ молоденькихъ неукѣвъ перетворяти въ мыслячу, честну молодѣжь, а вѣдтакъ въ разумныхъ, цѣли житя свѣдомыхъ обывателѣвъ краю и державы» (Гр. Вр. Патріотичне народне учительство скалоу школы. *Школьна Часопись*. 1885. Ч. 4. С. 25–27).

У формуванні високоморальної особистості надавалося великого значення впливу рідної мови та материнського виховання (Ом. П. [Партицький О]. Листы о вывованю домашнѣмъ. *Газета Школьна*. 1879. Ч. 1–5; М. Г. Домове вывоване пѣдвалиною школьного образования. *Школьна Часопись*. 1883. Ч. 4–5; И. М. [Микитович Иван]. О вывованю народнѣмъ. *Учитель*. 1889. Ч. 3/4). О. Барвінський наголошував, що любов та тісний емоційний зв'язок між матір'ю і дитиною є запорукою гармонійного розвитку особистості (розвиваються емпатія, співчуття, вдячність, повага) та успішної адаптивності до соціуму. Вплив матері засобами рідного слова, усної народної творчості, народної мелодії заспокійливо впливає на дитину, формує її здорову психіку. Мати закладає міцні підвалини у вихованні доброго християнина та широго патріота, милосердного та людського (Барвѣнській О. Впливъ науки языка матерного на вывоване. *Школьна Часопись*. 1880. Ч. 4–6; Його ж. Впливъ справдѣ материнського вывовання. *Учитель*. 1890. Ч. 5).

Могутнім засобом плекання людської душі виступає мова як сила, що проникає у все, що сприймає, осягає і пізнає людина. «Языкъ служить не тѣлько посередникомъ въ житю суспѣльнѣмъ, але нимъ такожъ зложені релігійні и моральні понятя, свѣтоглядъ народу, котрый нымъ говорить», – підкреслював О. Барвінський (Впливъ науки языка матерного на вывоване. *Школьна Часопись*.

1880. Ч. 5. С. 33). На тому, що виховання має бути «народним», тобто враховуватися національний досвід і відбуватися рідною мовою, наголошує о. В. Ільницький, тому що «языкъ народный... есть единымъ и найприроднѣйшимъ образомъ мыслей и чувствъ народа; вонъ вѣдповѣдає зовсѣмъ тому, чимъ народъ в души есть» (Колька увагъ о вихованю. *Школьна Часопись*. 1885. Ч. 13/14. С. 99).

Роль і завдання вчителя у виховному процесі – одна з головних тем цієї проблематики. У справі виховання народному вчителю відводиться провідна роль. Постать учителя розглядається як така, що навчає виховуючи і виховує навчаючи. Ця особистість, яка сповнена любові та поваги до інших, зростає духовно і допомагає в цьому іншим. Вона має бути носієм усіх християнських чеснот. Міжособистісні зв'язки між учителем та учнем повинні будуватися на любові, довірі, повазі. Акцентовано гуманне ставлення учителя до дітей. Учитель повинен пам'ятати, що він виступає будівничим виховного ідеалу української молоді й опосередковано виховує учнів власним прикладом. Цей вплив повинен мати позитивне навантаження, що залежить від його особистості, власних моральних цінностей. Завдання учителя – розвивати в дітей природну допитливість, яка пробуджує цікавість до пізнання, привчати до терпеливості і витривалості, наполегливості у праці та навчанні (Я. Е. Якимъ бы повиненъ быти народный учитель въ нашомъ краѣ. *Учитель*. 1869. Ч. 1–2; Наумовичъ О. И. Якіи свойства долженъ имѣти народный учитель. *Учитель*. 1869. Ч. 4; Врецьона Гр. Воспитуюча наука. *Школьна Часопись*. 1881. Ч. 8).

У повсякденній педагогічній діяльності вчителя провідна функція полягає в передачі не лише морально-культурних орієнтирів, а й власних особистісних цінностей, які впливають на формування духовно цілісної особистості. Автори закликають педагогів зробити своє власне життя наочним прикладом гідної моральної та духовної поведінки (побожності, організованості, любові і поваги до ближніх, милосердя, толерантності, корисності для рідного краю), виховувати й заохочувати дітей як до науки, так і до «заховування» рідного обряду, звичаїв. Впливати на молоді серденька так, щоби були свідомими членами громади, Церкви, родини і вірними синами Батьківщини, – обов'язок, який лежить на педагогу (Учителѣ и ихъ вліяне. *Школьна Часопись*. 1880.

Ч. 1. С. 2; Лазорь Юлія. Въ якій способъ познати можна натуру дѣтей? *Школьна Часопись*. 1881. Ч. 3. с. 9–10; Становище учителя супротивъ религіѣ. *Школьна Часопись*. 1887. Ч. 3. С. 17–19).

Формування моральних якостей особистості є надважливим завданням виховання. Тож видавці та автори часописів не лише розмірковували над завданнями морального виховання, а й шукали шляхи і засоби (методи та форми) його реалізації. У 70–80-х рр. ХІХ ст. у галицькій педагогічній думці спостерігаємо тенденцію прогресивних поглядів у вихованні дітей. Так, простежується поступовий відхід від таких методів, як наказ, заборона, покарання, до переконання, доручення, заохочення, мотивації, надання свободи вибору (Гр. Вр. Чи належить при вихованю дѣтей уживати кары тѣлесной чи нѣ? *Школьна Часопись*. 1880. Ч. 2. С. 9–10; Порученє и приказъ, яко средство вихованя. 1883. Ч. 2. С. 17–18). «К а р ы т ѣ л е с н ы и, понижающіи достоинство челоѡка въ дитинѣ и выкликующіи неразъ противныи... слѣдствія», – акцентовано в одній із статей (Засады при караню дѣтей дома и въ школѣ. *Учитель*. 1870. Ч. 50. С. 199). Дієвими засобами виступають похвала, яка заохочує дитину, формує впевненість у собі, та переконання. Маючи свободу вибору, вихованець потребує знати причини, для чого одну справу потрібно робити, іншу – ні, «чимъ важнѣйша причина, тымъ певнѣйше воля рѣшится до дѣла» (П. Я. О норовственнѣмъ воспитанью дѣтей. *Учитель*. 1873. Ч. 7. С. 22). Саме розуміння необхідності та корисності справи, тобто обґрунтована мета, викликає охоту до виконання, а не нагорода чи покарання (П. Я. О норовственнѣмъ воспитанью дѣтей. *Учитель*. 1872. Ч. 48. С. 189–190).

Якщо у публікаціях перших педагогічно-шкільних часописів, як-от «Школа», характерними були моралізаторство та повчальність, то вже у виданні «Учитель» («письмо для народныхъ учителей») озвучено думку про те, що постійне моралізаторство притупляє відчуття і послаблює волю, тому не є дієвим засобом морального виховання (П. Я. О норовственнѣмъ воспитанью дѣтей. *Учитель*. 1873. Ч. 3. С. 10).

Однією з основних тенденцій у вихованні простежується індивідуальний підхід до дитини, який включає вивчення особистості вихованця, зокрема вікових особливостей його

психічного розвитку. У ґрунтовній розвідці «О норовственнѡмъ вихованью дѣтей», яка друкувалася в «Учителі» впродовж 1872–1873 рр., автор П. Ясеницький поєднує догматичне вчення католицької Церкви із науковими тенденціями, зокрема, послуговується загальними засадами педагогічної психології, закликає враховувати психологічні закономірності формування особистості, вікову та індивідуальну специфіку: «Дѣти мають рѡжнии способности души, которыи пѡдъ влываньемъ зрѣлыхъ людей развиваются и дѣйствуютъ по певныхъ правилахъ» (1872. Ч. 38. С. 149).

Виховання повинно відповідати основним етапам розвитку дитини – один із засадничих педагогічних принципів, який пропагувався на сторінках «Школьної Часописі» та «Учителя» (органу Руського педагогічного товариства). Автори статей закликали до вивчення закономірностей вікового розвитку, який забезпечує найбільш ефективне виховання й навчання. Наголошується на забезпеченні виховного результату за умови особистісно-зорієнтованого підходу, тобто при максимальному врахуванні особливостей кожного учня, його темпераменту, здібностей та інтересів (Лазорь Юлія. Звичайні типи школьних дѣтей. *Школьна Часопись*. 1881. Ч. 7; Природа воспитателя и понятие вихованя. *Школьна Часопись*. 1887. Ч. 17–18).

У 80–90-х рр. XIX ст. дедалі більшої актуальності набуває принцип виховуючого навчання. Автори публікацій наголошували не відокремлювати навчання від виховання, адже це нероздільний процес. Такі моральні чесноти, як любов, милосердя, співчуття, відповідальність тощо, потрібно виховувати на всіх уроках: від читання, природознавства, географії, історії до фізкультури, праці (Гр. Вр. Воспитуюча наука. *Школьна Часопись*. 1881. Ч. 8–10). Будь-яка навчальна дисципліна (предмет) «дає учителеви такожъ случайнѡсть до виховавчого впливу на своихъ ученикѡвъ». Наприклад, історію чи географію рідного краю учитель може викладати так, щоб розбудити любов до вітчизни: «Дѣти довжні знати минувшѡсть и теперѣшнѡсть рѡднои отчины, добро котрой зависитъ вѡдъ дѣятельности еи сынѡвъ и доньокъ; знане исторіи рѡдногo краю повинно вплинути на матери, чтобы безъ ропоту и жалю пускали своихъ сынѡвъ до обороны zagrożенои отчины, а свои доньки до несеня имъ моральной и материальной помочи,

до плекания хорыхъ и раненыхъ...» (О скільки особа (личність) учителя впливати може на виховане шкільної молоді? *Шкільна Часопись*. 1884. Ч. 22. С. 170). Навчально-виховний процес – єдине ціле, під час якого повинні розвиватися всі природні здібності особи, а завдання вчителя – розвивати природну допитливість, яка пробуджує цікавість до пізнання, привчати до терпеливості й витривалості, наполегливості у праці та навчанні.

Проблема виховання як складова навчального процесу була об'єктом уваги О. Барвінського. Педагог акцентує необхідність морального виховання у навчальному процесі задля виховання майбутніх громадян із стійкими моральними цінностями. Розмірковуючи про взаємозв'язок науки й виховання, вчений підкреслює, що «виховане обіймає цѣлѣсть, а наука лишъ еи частину» й «наука має на цѣли выobraжене и вправы, коли мѣжь тымъ виховане впливає бѣльше на сторону моральну, на умысль и характеръ», тому виховання виступає внутрішньою підвалиною інтелектуальних знань (Впливъ науки языка матерного на виховане. *Шкільна Часопись*. 1880. Ч. 5. С. 33).

Рекомендуючи засоби формування у дитини моральних почуттів і звичок, таких як уміння співпереживати, виявлення поваги до старших, турбота про молодших, прагнення надати допомогу і т. ін., автори публікацій радять використовувати вправи моральної поведінки (у формі реальних вчинків, дій). Так, пам'ятаючи про свої пережиті емоції, почуття, школяр може зрозуміти стан іншої людини. Тоді моральні норми стають для особистості цінністю.

У публікаціях підкреслено, що особливе місце у моральному вихованні посідає праця, адже у праці формуються такі якості, як дисциплінованість, відповідальність, працьовитість, самостійність, ініціативність. Праця підносить людину, робить її щасливою, бо охороняє її як від морального, так і від матеріального упадку, підвищує самооцінку: «Трудолюбивый человекъ есть обыкновенно честный и счастливый, если только въ добромъ намѣренью трудится» (о. П. Я. Розбуженъ въ дитинѣ чести. *Учитель*. 1874. Ч. 15/16. С. 4).

Ще одним важливим засобом морального виховання, який виділено у часописах, є забава (гра). Гра успішно впливає на

фізичний розвиток дитини, викристалізовує чесноти (така дитина не буде похмурою та лінивою), забезпечує гармонію між душею і тілом, формує чесноти товариського життя: любити і цінувати своїх товаришів, вчиться послуху, відвертості, правдомовності, ширості тощо. Завдяки іграм дитина викриває і розвиває приховані свої якості, здібності: «Даймо дѣтямъ способнѣсть выявити врождену имъ духову и тѣлесну рухливѣсть». Через свободу (але у рамках дисципліни) даємо можливість до «розвитку індивідуальності, котра є підставою самостійності і твердого характеру». Забава «вчить послуху», дотримання певних правил, витривалості, стриманості, формує почуття обов'язку й усвідомлення мети. Якщо ця забава відбувається під «орудою» вчителя або він є одним з учасників гри, то відповідно викликає й утверджує в дитини довіру, вдячність, повагу (Федьковъ Кость. Забава яко средство вихованя. *Учитель*. 1890. Ч. 13/14. С. 211–214).

Гартування тіла дуже допомагає у вихованні сильних характерів, витривалості, волі, що, у свою чергу, допомагає дотримуватись моральних цінностей у житті. На сторінках часописів пропагувалося впровадження фізичного виховання у школі, а також заохочувалося учителів підтримувати належну фізичну форму, вести здоровий спосіб життя і власним прикладом демонструвати здоровий дух у здоровому тілі: «Учитель, крѣпкій тѣломъ и духомъ, сильной волею и постановленемъ, а честный житемъ и характеромъ, виховае собѣ подобну молодѣжь» (Гр. Вр. Крѣпѣмъ ся тѣломъ и духомъ. *Школьная Часопись*. 1887. Ч. 24. С. 187).

На сторінках педагогічних часописів відбувався пошук відповідних форм організації навчально-виховного процесу, які б забезпечували розвиток особистості дитини. Велику увагу у досліджуваній нами періодиці приділено естетичному вихованню. У статтях підкреслено вплив краси природи на духовний розвиток доросту: «Природа много wpłyває на розвитокъ жита душевного; она заострює змысли, образує до високого степеня спостереженє, память, фантазію и розсудокъ» (Гадки про вихованє. *Учитель*. 1889. Ч. 1. С. 5–7). Багато авторів закликали виховувати почуття прекрасного, розвивати естетичний смак, яву, навчати дітей бачити в природі не лише корисне, а й

прекрасне (П. Я. О норовственнѣмъ вѣхованью дѣтей. *Учитель*. 1873. Ч. 4. С. 13–14).

На сторінках часописів порушувалося питання естетичного виховання школярів засобами різних видів мистецтва (музичного, образотворчого). Наголошувалося на необхідності не лише ознайомлювати з мистецтвом, а й залучати до творчості (спів, ручна праця, малювання тощо). Музика визначається як важливий засіб морального виховання. Висвітлюється вплив співу на емоційний стан дитини, виховання душевної чуйності. На вагомому значенні музики/співу в процесі виховання вказують кореспонденти «Учителя» О. Г. Гоянюків (Где-що о пѣннї въ школѣ и въ церкви. 1872. Ч. 24. С. 95), О. Гушалевиц (Потреба школьного пѣннїя. 1872. Ч. 1–3), підкреслюючи вплив церковного співу на моральне становлення особистості через породження естетичних переживань. Автори закликають практикувати хоровий спів у школі, вказують на його значення для розвитку мислення, уваги, пам'яті, волі.

Ще одним важливим засобом у справі естетичного розвитку особистості, на якому наголошували автори публікацій, виступає фольклор, який потужно впливає на духовні процеси особистості.

Отже, провідною ідеєю народної педагогіки, пропагованої на сторінках педагогічної преси кінця XIX ст., є гармонія розумового, морального, духовного, естетичного розвитку особистості.

Висновки. Таким чином, проаналізовані публікації дають змогу стверджувати, що педагогічна думка, висвітлена у фахових часописах означуваного періоду, була спрямована на створення нової школи, основними засадами якої були моральність, народність (національна ідея), гуманно-індивідуальний підхід до учнів. У публікаціях виховної проблематики основна увага звернена на вивчення природних здібностей дитини, формування християнських духовних цінностей, світогляду, розвиток естетичних почуттів, використання рідної мови, врахування національних ідеалів, народних традицій та усної народної творчості, значення особистості педагога та роль матері у процесі виховання моральної особистості. На думку авторів, потужним фундаментом морального виховання українського доросту залишається релігія як джерело духовності.

Найбільш дієвими методами та формами морального виховання представлені: власний приклад старших (педагога), любов, заохочення, вимогливість, звичка, бесіда, пояснення, переконання, спів, праця, гра, фізичні тренування, виконання різних доручень. Успішну реалізацію завдань морального виховання забезпечує нерозривність навчально-виховного процесу, інтегрування засобів морального виховання у зміст шкільних предметів.

Підкреслимо, що педагогічна журналістика формувала широку громадську думку стосовно моральних цінностей, що базуються на християнських засадах як таких, що мають особливу повноту, адже у них відображено найвищий ступінь любові та жертвовності, а також які відповідають українській ментальності. Навчально-виховний процес на засадах християнської моралі та національної ідеї є основною передумовою формування майбутнього покоління української нації.

Підсумовуючи, зазначимо, що методи поширення моральних цінностей за допомогою періодичних видань не втратили актуальності й сьогодні у вирішенні проблем виховання молодого покоління. А ідеї морального виховання, висвітлені на сторінках галицької педагогічної преси кінця XIX ст., заслуговують на переосмислення і творче застосування у сучасному виховному педагогічному процесі та пропаганду у ЗМІ.

Література

1. Бех І. Д. Ключовий імператив нашої молоді. *Горизонт духовності виховання*: колект. моногр. / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph / уклад.: Йонас Кевішас, О. М. Отич. Вільнюс: Suvedra, 2019. С. 11–12.
2. Грицак Є. Українські педагогічно-шкільні та вчительські часописи й журнали (бібліографічний огляд). *Українська школа*. Б. м., 1938. Ч. 7/12. С. 134–142.
3. Кость С. Гасло «Бог і Україна» як концептуальна засада західноукраїнської публіцистики першої половини XX ст. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 186–203.
4. Кость С. Педагогічна преса Східної Галичини у другій половині XIX–першій третині XX ст. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*: зб. наук. пр. Львів, 2000. Вип. 7/8. С. 299–316.

5. Коцопей Г. Особистість учителя в педагогічній думці редакції журналу «Домъ и Школа» (1863–1864 рр.). *Людинознавчі студії*. Педагогіка. 2013. Вип. 27. С. 84–92.
6. Коцопей Г. Проблема формування виховного ідеалу української молоді у педагогічній думці на сторінках періодичних видань Східної Галичини другої половини XIX – початку XX століття. *Молодь і ринок*. 2011. № 4. С. 160–165.
7. Коцопей Г. Тема виховного ідеалу молоді у рубриках «Газети Школьної» (1875–1879 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 10. С. 242–247.
8. Кремінь В. Г. Духовність і цінності буття людини. *Горизонт духовності виховання*: колект. моногр. / The Horizon of Spiritualite of Education: collective monograph / уклад.: Йонас Кевішас, О. М. Отич. Вільнюс: Suvedra, 2019. С. 9–11.
9. Лаба С. Б. Ідея української національної школи в педагогічній пресі на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Івано-Франківськ, 1994. 19 с.
10. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2003. 450 с.
11. Мельник І. М. Проблеми народної школи і виховання в педагогічній пресі (за матеріалами західноукраїнських видань другої половини XIX – початку XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Івано-Франківськ, 1997. 18 с.
12. Ничик Л. А. Проблема національного виховання в українському журналістикознавстві. *Українське журналістикознавство*. 2005. Вип. 6. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1679>.
13. Пастушенко О. Освітньо-виховні проблеми на шпальтах «Газети Школьної» під редакцією Омеляна Партицького. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Педагогіка. Івано-Франківськ: Плай, 2005. Вип. XI. С. 180–188.
14. Передирій В. Становлення львівської педагогічної преси (друга половина XIX – початок XX ст.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 3–23.
15. Сніцарчук Л. В. «Школьна Часопись» (1881–1889 рр.) – газета галицького шкільництва. *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф., 22–23 груд. 1995 р. Львів, 1995. С. 54–57.
16. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. / уклад.: М. В. Галушко, М. М. Романюк (кер. проекту), Л.В.Сніцарчук. Львів: Оріяна-Нова, 2007. Т.1: 1812–1890 рр. 560 с.
17. Черниш Н. І. Досвід видання часопису «Учитель» (1889–1914 рр.). *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф., 19–20 груд. 1997 р. Львів, 1997. С. 40–43.

References

1. Bekh, I. D. (2019). Kliuchovy imperatyv nashoi molodi [The key imperative of our youth], *Horyzont dukhovnosti vykhovannia*: kolekt. monohr. / *The Horizon of Spiritualite of Edycation*: collective monograph / uklad.: Yonas Kevishas, O. M. Otych, Vilnius: Suvedra, 11–12 (in Ukr.).
2. Hrytsak, Ye. (1938). Ukrainski pedahohichno-shkilni ta vchytelski chasopysy y zhurnaly (bibliohrafichniy ohliad) [Ukrainian pedagogical-school and teachers' newspapers and magazines (bibliographic review)], *Ukrainska shkola*, b. m., (7/12), 134–142 (in Ukr.).
3. Kost, S. (2004). Haslo «Boh i Ukraina» yak kontseptualna zasada zakhidnoukrainskoi publitsystyky pershoi polovyny XX st. [The slogan «God and Ukraine» as a conceptual basis of Western Ukrainian journalism of the first half of the 20th century], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, Lviv, (12), 186–203 (in Ukr.).
4. Kost, S. (2000). Pedahohichna presa Skhidnoi Halychyny u druhii polovyni XIX – pershii tretyni XX st. [The pedagogical press of Eastern Galicia in the second half of the 19th – the first third of the 20th century], *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*: zb. nauk. pr., Lviv, (7/8), 299–316 (in Ukr.).
5. Kocopey, H. (2013). Osobystist uchytelia v pedahohichnii dumtsi redaktsii zhurnalu «Dom i Shkola» (1863–1864 rr.) [Personality of teacher in educational thought of the magazine *Dom i Shkola* (1863–1864)], *Liudynoznavchi studii*. Pedahohika, (27), 84–92 (in Ukr.).
6. Kocopey, H. (2011). Problema formuvannia vykhovnoho idealu ukrainskoi molodi u pedahohichnii dumtsi na storinkakh periodychnykh vydan Skhidnoi Halychyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [Problem of forming of an educate ideal of the Ukrainian young people in a pedagogical idea on the pages of magazines of Eastern Galicia of the second half XIX – to beginning of XX century], *Molod i rynek*, (4), 160–165 (in Ukr.).
7. Kocopey, H. (2014). Tema vykhovnoho idealu molodi u rubrykakh «Hazety Shkolnoi» (1875–1879 rr.) [An educate ideal of young people's theme in headings of *Hazeta Shkolna* (1875–1879)], *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, (10), 242–247 (in Ukr.).
8. Kremin, V. H. (2019). Dukhovnist i tsinnosti buttia liudyny [Spirituality and values of human existence], *Horyzont dukhovnosti vykhovannia*: kolekt. monohr. / *The Horizon of Spiritualite of Edycation*: collective monograph / uklad.: Yonas Kevishas, O. M. Otych, Vilnius: Suvedra, 9–11 (in Ukr.).
9. Laba, S. B. (1994). Ideia ukrainskoi natsionalnoi shkoly v pedahohichnii presi na zakhidnoukrainskykh zemliakh u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [The idea of the Ukrainian national school in the pedagogical press in the western Ukrainian lands in the second half of the 19th – early 20th century]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk, Ivano-Frankivsk, 19 (in Ukr.).
10. Liubar, O. O. Stelmakhovych, M. H., Fedorenko, D. T. (2003). Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky [The history of Ukrainian school and pedagogy]: navch. posib., Kyiv: Znannia, 450 (in Ukr.).

11. Melnyk, I. M. (1997). Problemy narodnoi shkoly i vykhovannia v pedahohichnii presi (za materialamy zakhidnoukrainskykh vydan druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia) [Problems of national school and education in the pedagogical press (based on the materials of Western Ukrainian publications of the second half of the 19th – early 20th century)]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk, Ivano-Frankivsk, 18 (in Ukr.).

12. Nychyk, L. A. (2005). Problema natsionalnogo vykhovannia v ukrainskomu zhurnalistykoznavstvi [The problem of national upbringing in the Ukrainian journalism], *Ukrainske zhurnalistykoznavstvo*, (6). Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1679> (in Ukr.).

13. Pastushenko, O. (2005). Osvitno-vykhovni problemy na shpaltakh «Hazety Shkolnoi» pid redaktsiieiu Omeliana Partytskoho [Educational problems in the columns of *Hazeta Shkolna* edited by Omelyan Partytskyi], *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*.

Seriia: Pedahohika, Ivano-Frankivsk: Plai, (XI), 180–188 (in Ukr.).

14. Peredyrii, V. (2001). Stanovlennia lvivskoi pedahohichnoi presy (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [Formation of the Lviv pedagogical press (second half of the 19th – early 20th century)], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, Lviv, (9), 3–23 (in Ukr.).

15. Snitsarchuk, L. V. (1995). «Shkolna Chasopys» (1881–1889 rr.) – hazeta halytskoho shkilnytstva [*Shkolna Chasopys* (1881–1889) is a newspaper of Halych school], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dop. ta povidoml. tretioi Vseukr. nauk.-teoret. konf.*, 22–23 hrud. 1995 r., Lviv, 54–57 (in Ukr.).

16. (2007). *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: ist.-bibliohr. doslidzh* [The Ukrainian press in Ukraine and the world in the 19th and 20th centuries: ist.-bibliography research] / uklad.: M. V. Halushko, M. M. Romaniuk (ker. proektu), L. V. Snitsarchuk, Lviv: Oriiana-Nova, (1: 1812–1890 rr.), 560 (in Ukr.).

17. Chernysh, N. I. (1997). Dosvid vydannia chasopysu «Uchytel» (1889–1914 rr.) [Experience of publishing a periodical *Uchytel* (1889–1914)], *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dop. ta povidoml. chetvertioi Vseukr. nauk.-teoret. konf.*, 19–20 hrud. 1997 r., Lviv, 40–43 (in Ukr.).

Olha Tereshchuk

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

THE VECTORS OF MORAL UPBRINGING OF YOUTH IN THE PEDAGOGICAL PRESS OF GALICIA IN THE LATE OF THE 19th CENTURY

The paper examines the tendencies, ideas, approaches of covering the development of pedagogical thought concerning moral upbringing of the young generation in the pedagogical press of Galicia in the 60s-90s of the 19th century. The study is based on the publications

of this topic of three Lviv periodicals «Uchytel» (1869–874, 1880), «Shkolna Chasopys» (1880–1889), «Uchytel» (1889–1890s). The positive impact of pedagogical periodicals on public consciousness (worldview, ideals and values of readers) is stressed. The superiority of the tendency towards religious-spiritual and national components as necessary, mandatory in forming of a highly moral personality, a patriot capable of working for the benefit of his state, spiritually and economically enriching it, and preserving and transmitting these values to the next generations for a full and happy existence in the global world was demonstrated. The author concludes that the priorities, methods and forms of moral education, which were formed in the late of the 19th century and were conceptual in the editorial strategy of pedagogical periodicals, constitute a stable set of rules, norms, and values in upbringing the new generation of young people at present.

Keywords: moral upbringing, spiritual values, pedagogical press, Galicia.

Микола Тимошик

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

доктор філологічних наук, професор
Київський національний університет культури і мистецтв
(Київ, Україна)
tymoshyk.m@gmail.com

УДК 070(477.85)(091):[930.253:002.1]

**РАЙОННІ ГАЗЕТИ ЯК НЕПІЗНАНИЙ ФЕНОМЕН
ТОТАЛІТАРНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ:
НА АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ ТА МАТЕРІАЛАХ
МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ БУКОВИНИ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-12

Стаття написана на основі досі не залучених до наукового обігу архівних документів Чернівецької області та матеріалів підшивок місцевих газет. Ці документи проливають світло на феномен районних газет не лише як складової системи журналістики тоталітарної радянської доби, а й важливої ланки змосковлення свідомості західноукраїнського населення.

Комплексно висвітлюються різні аспекти заснування та функціонування цього сегмента преси: ідеологічні, організаційні, кадрові та проблемно-тематичні.

Описані труднощі за умов дефіцитів: на папір, українські шрифти, поліграфічне обладнання, кадри.

Проаналізовані назви газет у ретроспективі їхніх подальших перейменувань. Зазвичай ці назви надавалися згори і слугували політичним маркером епохи. Ключовими були ті поняття, що й для інших областей України: червоний, сталінський, ленінський, радянський, соціалізм, комуна.

Проаналізована тиражна політика партії. Наклади місцевих газет (обласних та районних) було строго лімітовані. Натомість на центральні (московські та республіканські) видання щороку спускалися рознарядки із зростаючими цифрами.

Охарактеризовано кадровий потенціал та процедуру затвердження редакторів газет і якісних керівників. Серед редакторів райгазет після війни бракувало осіб із вищою освітою, одиниці мали диплом журналіста. Важливими були

також рівень політичної підготовки та вірність претендента ідеалам партії.

Якісний склад творчих працівників райгазет проаналізовано за віком, статтю, освітою, національністю, географією походження.

Висвітлені масова робота з читачами, характер редакційної пошти, наводиться статистика листування. Окремо – про цензурний контроль за змістом газет та його форми: закриті огляди, розгляд на бюро райкомів партії, персональні справи, переліки заборон на публічну критику влади.

Проблемно-тематичний зміст проаналізований у розрізі різних історичних епох: сталінська доба, хрущовська відлига, брежньєвська епоха застою.

Ключові слова: районні газети, найменування газет, кадри районної преси, процедура затвердження редакторів, закриті огляди преси, редакційна пошта, місцева преса Буковини.

Постановка проблеми. Після переведення всередині 2010-х рр. наукової спеціальності «Журналістика» з філологічного в новоутворений напрям «Соціальні комунікації» помітно скоротився кількісно і втратив якісно журналісткознавчий сегмент наукових досліджень. Складовою частиною цього сегмента завжди вважалася історія журналістики – давня і новочасна.

На початках відновлення української незалежності спостерігався сплеск зацікавлення дослідниками історичною проблематикою ЗМІ. Сьогодні він помітно стихився. Увага дослідників стала більше концентруватися довкола тематики соціальних комунікацій у цілому і комунікаційних технологій зокрема. Звісно, це простіше, легше, бо все на поверхні – вітчизняні й іноземні джерела доступні з мереж. Складніше з архівним компонентом, бо це потребує часу, зусиль і залюбленості у предмет таких досліджень.

З іншого боку, без уведення до наукового обігу максимальної кількості інформації про всі сегменти системи ЗМІ, включаючи й такий потужний за радянської влади масив районної преси, ми не можемо, та й не маємо права писати загальнонаціональну історію української журналістики. Адже в ній – відповіді на багато

гострих запитань сучасності, зокрема й про витоки тоталітаризму, причини нової російсько-української війни, складники, методи і форми т. зв. денацифікації українців, які став активно запроваджувати російський агресор на тимчасово окупованих територіях. З-поміж таких – вилучення і знищення українських книг, заборона українських і проукраїнських ЗМІ, насаджування у свідомість населення рашистських наративів тощо.

Мета дослідження. Метою цієї роботи є спроба осмислити феномен районної преси радянської доби не лише як складової системи партійно-радянської журналістики зокрема, а й комуно-більшовицької пропаганди загалом. Яким було призначення, мовлячи словами засновника тієї держави, тих «коліщаток» і «гвинтиків» цілісного механізму радянської системи, як він діяв у заданому наперед напрямі, ким і в який спосіб контролювалися і коригувалися ті дії? Відповіді на ці запитання автор шукав передусім у маловідомих архівних документах на шпальтах підшивок районних газет тієї доби.

Об'єкт дослідження – організаційні та проблемно-тематичні аспекти діяльності редакцій районних газет Чернівецької області від початків заснування в 1940 р. до пори горбачовської перебудови середини 80-х рр. ХХ ст.

Методи дослідження. Використані такі загальнометодичні прийоми, як аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, системний підхід. Порівняльно-історичний метод уможливив виявлення тенденцій розвитку означеної проблематики. Новизна статті полягає в тому, що досі в контексті означеної теми ніхто в Україні подібних досліджень не проводив.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У добу відновлення української незалежності в усіх обласних державних адміністраціях з'явилися відповідні відділи чи сектори, що відають питанням роботи засобів масової інформації (ЗМІ). Назви їхні різні: управління інформаційної політики та преси, відділи зв'язків із громадськістю, сектори комунікацій тощо.

Утім, незалежно від назв, головні функції більшості з них стосуються тих же аспектів, що віддавна були прописані за відділами пропаганди та агітації чи їхніми секторами преси за часів тоталітарної комуно-радянської системи: керівництво, координація діяльності місцевих ЗМІ. Чи не в усіх подібних

підрозділах почали випускати різні довідково-інформаційні матеріали на кшталт «Інформаційний простір такої-то області».

Зазвичай у таких виданнях подаються оновлені короткі, систематизовані за розділами, відомості про тогодення чинних періодичних видань та електронних ЗМІ корпунктів, видавництв, друкарень, підприємств книгорозповсюдження. Вміщуються часто окремі біографічні довідки тих, хто належить до творчого потенціалу сучасної журналістики того чи того краю.

Ретельний аналіз таких видань засвідчує наявність однієї тривожної тенденції щодо їх структури і змістового наповнення: поспішність, поверховість, неточність, відсутність інформації про буття того чи іншого друкованого органу в розвитку, в контексті його перейменувань, змін засновників чи власників. Часто трапляється таке: керівник ЗМІ подає інформацію про видання, починаючи від себе, про його вчора він або не знає, або свідомо опускає.

Отож ідеться про відсутність у таких публікаціях історичного контексту, зневажання історії преси попередників.

Конкретний і багато в чому показовий приклад: довідник «Інформаційний простір Буковини», виданий знаним видавництвом «Букрек» із Чернівців. Представляючи існуючі на початок 2000-х рр. районні газети на Буковині, упорядники і видавці цього довідника припустилися низки неточностей, перекручень і помилок.

У випуску цього довідника натрапив на коротку розвідку чернівецького історика Олександра Масана про минуле буковинської журналістики: від першої друкарні в Чернівцях Петера Екгарта 1799 р., з іменем якого пов'язане перше друковане періодичне видання у краї – «Bukowiner Kalender», до румунськомовних часописів середини 40-х рр. ХХ ст. За підрахунками цього дослідника, між 1848 і 1940 роками на Буковині виходили близько 370 газет, зокрема 200 німецьких, 68 українських, 50 румунських, 28 польських і 24 єврейські. Тоді як на 1 серпня 2004 р. в області зареєстровано лише 153 періодичні друковані видання [6, с. 18].

Цікаво, що явище радянської журналістики в цій розвідці так влучно охарактеризоване: «Влітку 1940 року буковинський “газетний ліс” було вирубане. На його місці з'явилася одна

офіційна газета “Радянська Буковина”, а відтак – її маленькі копії районного масштабу».

Свою розвідку О. Масан завершує такою думкою: «Мабуть, не настав час для неупередженої оцінки місцевої преси радянської доби, і, тим більше, складного процесу становлення сучасної незалежної та урядової періодики. Проте можна з упевненістю стверджувати, що майбутні історики судитимуть про сьогоднішні часописи за їхнім внеском у розбудову Української держави і становлення вільного демократичного суспільства» [6, с. 19].

Слушна думка поважного дослідника. Лише з одним суттєвим уточненням: судити пресу і пресотворців будь-якої доби, надто ж тоталітарної, можна лише в контексті суспільно-політичних процесів конкретної історичної епохи, як також і в тісній сув’язі з такою ж справою попередників. І ту справу дослідники мають достеменно вивчити, щоб об’єктивно описати. Це для того, щоб залишити майбутнім «літописцям сучасності» побільше правдиво і всебічно висвітленого фактологічного матеріалу за умов, коли самі підшивки такої преси – свідки тієї доби – можуть бути назавжди втрачені.

З огляду на подібні поверховості, фрагментарності й неточності є потреба вивчити й осмислити витоки, еволюцію та проблематику районних газет Буковини, опираючись суто на невідомі досі загалу архівні документи.

Виклад основного матеріалу.

Про неповноту і неточність в історії «вирубаного газетного лісу». Взятий для аналізу згаданий довідник про інформаційний простір Буковини виявився переконливим в аналізі неповноти і неточності низки сучасних видань, в яких їхні автори чи упорядники роблять спроби історичних екскурсів.

Варто найперше звернути увагу на недотримання єдиного підходу щодо історичної тяглості у представленні того чи того періодичного видання. Скажімо, такого, який застосований до характеристики вижницької райгазети «Вижницькі Обрії». Зазначено, що газета заснована 25 лютого 1945 р. п. н. «Верховина», у 1963 р. газету перейменовано на «Радянську Верховину», а у жовтні 1991 р. – на «Вижницькі Обрії».

Тут – правильний, науково вивірений історичний підхід до характеристики видання. Однак він не дотриманий у переважній

більшості інформації щодо інших районних газет. Наприклад, герцаївська газета “Gazeta de Hertsa” подана як така, що заснована Герцаївською райдержадміністрацією та колективом газети 1 січня 1993 р., коли район було відновлено. Однак на Буковині такий район існував у 1940–1960-ті рр., і там виходила районна газета молдавською мовою «Стягул Рошу» [«Червоний Прапор»]. На жаль, цього, певне, вже не знають ні ті в Герці, хто подавав таку інформацію до довідника, – засновники нової районки, ні її нинішні читачі, ні в управлінні інформаційної політики та преси Чернівецької ОДА.

Це ж стосується і «Хотинських вістей». У довіднику літочислення цієї газети зазначене з 2002 р., заснувала її Хотинська райдержадміністрація. Але ж у неї були попередниці – «Советская Жизнь», «Радянське Життя».

Багатотиражка Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича «Університетський Вісник», засновник якої – трудовий колектив закладу, також подана в довіднику «безбатченком», без прив’язки до її багаторічних попередниць – «За сталінські кадри» (від 1947 р.), згодом – «Радянські кадри», «Радянський студент» (від 1990 р.). І лише опісля з’явився «Університетський Вісник».

Інша неточність: у довіднику зазначається газета «Слово Правди» – орган Новоселицької райдержадміністрації та райради і стверджується, що вона заснована 14 грудня 1944 р. Ні. Районна газета для Новоселиці і району заснована 1941 р. п. н. «Сталінський Шлях», пізніше була перейменована двічі – «Слово Правди» (після війни) і «Ленінським Шляхом» (епоха застою) [6].

Перша в краї – «Советская Жизнь» із Хотина. До кінця літа 1940 р. у новоутвореній Чернівецькій області вже виходило дві обласні газети («Радянська Буковина», «Комсомолец Буковини») та одна районна.

Появою перших двох газет опікувалася обласна влада, а от перша районна газета з’явилася на Буковині з легкої подачі партійного керівництва... Аккерманського повіту Бессарабії.

Чому так? Тут варто зробити короткий історичний екскурс.

Хотинська земля ніколи не належала до Північної Буковини. Відповідно до Бухарестського мирного договору 1812 р. Хотинський повіт як адміністративно-територіальна одиниця

від тієї пори входив до складу Бессарабської губернії Росії з центром у Кишиневі. Туди ж був віднесений і Аккерманський повіт. За наказом Сталіна 1944 р. місто Аккерман перейменували у Білгород-Дністровський¹.

Так було до листопада 1918 р., коли цю територію разом із Північною Буковиною окупувала Румунія. У червні 1940 р. Хотинський та Аккерманський повіти Бессарабії разом із північною частиною Буковини були приєднані до радянської України. Саме для Аккермана та Хотина незабаром були виділені центром позачергово ліміти на заснування там районних газет – російською мовою.

Через цю обставину в Хотинському анклаві майбутньої Чернівецької області й була заснована перша в краї радянська районна газета. Перше число її вийшло у світ під російськомовною назвою «Советская Жизнь» 4 липня 1940 р. Газета була органом Хотинського міського і районного комітетів компартії більшовиків. Від 1 листопада того ж року мовний статус видання змінився – газета стала україномовною з назвою «Радянське Життя». Періодичність виходу – через день, наклад до кінця листопада – півтори тисячі примірників [4].

Таким чином, можна стверджувати, що хотинська газета з первинною назвою «Советская Жизнь» була першою районною газетою на радянській Буковині. Вона побачила світ на два місяці раніше появи рішення Чернівецького обкому партії про заснування мережі районних газет.

Цілком очевидно, що особний шлях появи цієї газети призвів до несвочасного встановлення контролю над нею з боку місцевої влади. Цим пояснюється рішення обкому партії створити на початку січня 1941 р. пропагандистську групу для перевірки діяльності редакції цієї газети. Результатом роботи цієї пропгруппи став шестисторінковий «Закритий огляд» «Советской Жизни – Радянського життя» за підписом завідувача відділу пропаганди і агітації обкому партії Й. Лучицького.

Це перший документ вищого партійного комітету з аналізу діяльності преси районної ланки на Буковині. І хоча статус тексту

¹ Додане означення «дністровський» означало місцезнаходження клону відомого російського міста; за таким аналогом імперія поширювала «русский мір» на Новоград-Волинський, Володимир-Волинський, інші населені пункти України.

був закритим, отож не призначався для оприлюднення у пресі, з його змістом були ознайомлені всі редактори редакцій обласних і районних газет області. З практики керівництва партійно-радянської преси відомо, що кожен такий документ обговорювався на бюро обкому та приймалися рішення з усунення недоліків. Це означало, що огляд кожного номера будь-якої газети, на яку поширюється контроль із боку обкому партії (а такою була вся місцева партійно-радянська преса), здійснюється прискіпливо і постійно. Й таке було чи не основною функцією діяльності відповідних відділів пропаганди і агітації райкомів, міськкомів та обкомів партії.

Звернемо увагу на головні посили цього документа.

«Робота газети “Радянське Життя” у світлі вимог до районної преси, які поставлені постановою ЦК ВКП(б) від 20 серпня 1940 року, має серйозні хиби. Газета незадовільно справляється зі своїм головним завданням – ідейно, політично виховувати трудящих на основі пропаганди рішень партії і уряду. У перші місяці свого існування газета була на 70–80 відсотків заповнена передруками та матеріалами ТАРС в РАТАУ, часто такими, які ніякого відношення до району не мають...»

Внаслідок цього газета поверхово і слабо висвітлює місцеву практику соціалістичного будівництва, недостатньо показує зразки роботи передових людей сільського господарства і промисловості району...

Газета не знайшла передового місця в справі колгоспного руху. Вона не дала своєчасно циклу матеріалів, який познайомив би селянство району з життям колгоспів у східних областях, вона не підхопила вчасно того величезного прагнення до колективних форм господарювання, яке виявилось в ряді сіл» [4].

У цитованій довідці – численний набір критичних посилів в оцінці роботи редакційного колективу, який за тих умов часто був недоукомплектований, недостатньо професійний. Цей набір посилів і такий рівень критики («серйозні хиби», «незадовільно справляється», «недостатньо показує», «не знайшла», «не дала», «не підхопила» тощо) стане незабаром постійно повторюваним у низці інших партійних документів, які щоденно «народжували» у високих кабінетах високооплачувані ідеологічні контролери громадської думки. Часто такі перевіряльники мали далеке

уявлення про завдання преси, про специфіку і складність журналістської праці, але мали владу і важелі впливу. І часто, з бажання вислужитися перед вищим начальством, догодити йому, зловживали цієї владою.

Можна лише уявити редактора тієї чи іншої газети, що потрапила під вогонь критики чергової агітпропівської комісії. Якою буде його мотивація професійно виконувати свої обов'язки? Писати правду чи писати на догоду начальству? Довіряти професіоналізму своїх колег чи прискіпливо перевіряти викладені на папері їхні думки? Сліпо виконувати всі вказівки райкому-обкому чи, хай там що, «гнути свою лінію»?

Відповіді на ці запитання кожен знаходив і обґрунтовував по-своєму. Але однозначним у цій ситуації було те, що за таких обставин постійного контролю й тиску народжувалася подвійна мораль, відбувалося роздвоєння особистості: оце – як прийнято, як треба, а оце – мати собі на оці. Для багатьох, хто пов'язав назавжди своє життя з журналістикою тоталітарної доби, такий стан був не до тривалого витримування...

Труднощі становлення. 7 серпня 1940 р. рішенням уряду УРСР була утворена Чернівецька область. Перед керівництвом краю, серед інших невідкладних, постало питання зі створення в області мережі районної преси. Для цього необхідно було розв'язати для кожного району дві проблеми: поліграфічна база та редакційний штат.

Першим кроком для втілення цього рішення стала адресована 9 вересня 1940 р. секретареві ЦК КП(б)У з пропаганди тов. Лисенку Доповідна записка Чернівецького обкому партії «Про організацію районних газет у Сторожинецькому, Герцаївському, Путилівському, Вижницькому та Хотинському районах».

В обґрунтуванні питання вказувалося, що «в області досі не виходить жодна районна газета, що не дає можливості використати низову пресу для проведення пропагандистської, організуючої та агітаційної роботи серед населення». Натомість підкреслювалося, що наявна кількість поліграфустаткування в Чернівцях дає можливість забезпечити всі райони друкарськими машинами й іншим обладнанням, окрім українського шрифту [3].

Цілком зрозуміло, що в цьому місці докладної записки малося на увазі добре насліддя від румунських попередників –

експропрійовані на користь радянської держави численні друкарні, якими славилися Чернівці ще з австрійських часів. Адже це місто було відоме у Західній Європі не лише неповторними кав'ярнями, пекарнями та книгарнями, а й друкарнями.

Враховуючи гостру потребу районів, кількісний та національний склад населення, Чернівецький обком партії просив ЦК партії сприяння у заснуванні місцевих газет хоча б у половині районів області (семи із чотирнадцяти).

Пропозиції були такими.

У Сторожинецькому районі (населення – 50 тисяч осіб, абсолютна більшість – українці) варто організувати щоденну газету для міста і району «Сталінським Шляхом», накладом 4500 пр.

У Кіцманському районі (населення 50 тис. осіб, з них 47 тис. – українці) – газету «Радянська Правда» з періодичністю виходу тричі на тиждень, накладом 3000 пр.

У Герцаївському районі (змішаний за національностями: румуни – 15 тис. осіб, молдавани – 13 тис., українці – 2 тис. осіб) – газету «Червоний Прапор» молдавською та українською мовами, з виходом через день, накладом 2800 пр.

У Путильському (у документах 1940–1950-х рр. писалося Путилівський) районі, де із 20 тис. населення 18,5 тис. осіб – українці, – райгазету «Червона Зірка» українською мовою, з виходом тричі на тиждень, накладом 2800 пр. До даних по цьому району додавалося суттєве уточнення: це – прикордонний район, розташований за 120 км від обласного центру і в зимову пору часто позбавлений нормального зв'язку з областю.

Новоселицькому, Вижницькому та Хотинському районам пропонувалося створити газети українською мовою і накладками відповідно 3500, 2800 та 4500 пр.; у перших двох – із триразовим виходом на тиждень, а в Хотині – щоденно [3].

У цьому посланні до Києва, підписаному секретарем Чернівецького обкому Грушецьким, висловлюється прохання «прискорити вирішення питання по організації райгазет у першу чергу в указаних семи районах та зобов'язати Укрполіграфтрест про надсилку в зазначені райгазети українського шрифту ручного набору» [3].

На реакцію Києва чекати довелося недовго. Майже всі пропозиції Чернівців (і щодо періодичності та накладів, і

щодо назв перших семи районних газет – навіть дві подібні із «сталінськими шляхами») були затверджені Постановою ЦК КП(б)У від 12 листопада 1940 р. Більше того, 3 грудня того ж року іншою постановою ЦК КП(б)У давалося зелене світло на відкриття в області ще семи районних газет. Йшлося про такі райони і назви газет для них (назви районів зазначені так, як у документі): Вашківський – «Зоря Комуни»; Глибокський – «Більшовицька Правда»; Заставнянський – «Сталінське Слово»; Кельменецький – «Прапор Комуни»; Садагурський – «Нове Життя»; Секуренський – «За соціалізм»; Чернівецький сільський район – «Під прапором Леніна».

Про результати втілення на практиці рішення ЦК партії щодо формування нової мережі районних газет Чернівецький обком партії відвітував Раднаркому УРСР наприкінці 1940 р. Цю інформацію підписав заступник завідувача відділу пропаганди і агітації обкому Дніпровиський [16].

Із цього звіту постає реальна картина того, яким виглядав інформаційний простір Буковини у сегменті районних і міськрайонних газет. До кінця 1940 р. виходили у світ газети в Хотинському, Сторожинецькому і Герцаївському районах. Щоправда, обсяги їх чисел були наполовину урізаними (лише на дві шпальти), і наклади обмеженими – по одній тисячі примірників.

До Путильського і Вижницького районів завезено все необхідне поліграфічне обладнання. Втім, поки що такого бракувало для Кіцманського і Новоселицького районів. Гостродефіцитні у той час на Буковині українські шрифти різних гарнітур завезли для всіх семи друкарень першої черги запуску. Крім зазначених семи районів, були виділені додаткові кошти на відкриття районних газет ще в п'яти районах. Обком партії розпорядився, кого це стосуватиметься: Вашківського, Глибоцького, Заставнянського, Кельменецького та Секуренського районів.

На кінець 1940 р. було позитивно розв'язане питання з випуском районних газет у 12 з 14 районів. Виходило так, що обділили читачів Чернівецького сільського та Садагурського районів, але й тут знайшли вихід. Оскільки успадкована стара поліграфічна база Чернівців була несповна задіяна на випуску нових обласних газет та іншої друкованої продукції для потреб

області, було вирішено прилаштувати її для друкування газет цих двох районів, територіально найближчих до обласного центру.

Таким чином, проблеми з поліграфічною базою вирішувалися легше, ніж із папером, адже по війні його бракувало по всій країні. З цієї причини на неодноразові прохання обласного керівництва збільшити наклад «Радянської Буковини» Київ відповідав відмовою, посилаючись на затверджені ліміти.

Зрозуміло, що до лімітної розрядки республіканського тресту «Папірзбут» не потрапили на 1940 р. газети в Хотині, Герці та Сторожинці. Тому, щоб забезпечити їхній випуск, обласна влада відпускала для них папір із фондів обласних газет, стримуючи зростання накладів останніх.

Були претензії й до Львівської міжобласної поліграфконтори, яка системно не надсилала на Буковину для потреб районних газет фарби, шпагату та інших суміжних матеріалів.

Брак українських шрифтів. Правляча партія розуміла значення контрольованого нею друкованого слова для утвердження нового ладу на цих аж ніяк не бідних, як пішло з подачі московських ідеологів, околицях колишньої австрійської імперії. Тому будь-що прагнула завершити 1940 рік створенням на Буковині розгалуженої мережі партійно-радянської преси – від обласної до районної.

Наявна матеріальна база старої поліграфії в Чернівцях давала можливість забезпечення всіх районів області друкарськими машинами та іншим поліграфічним обладнанням, окрім українського шрифту.

Враховуючи потребу районів, кількісний та національний склад населення, обком партії вважав за необхідне організувати районні друкарні, які б могли оперативно забезпечувати друк низової преси.

Відшукувати всередині фінансового року кошти для запуску роботи редакцій та друкарень і з обласного, і з республіканського бюджетів було справді непросто. Шрифтів для складання текстів українською мовою явно бракувало. На їх додаткове виготовлення у Києві потребувався час.

І все ж проблеми поступово розв'язувалися.

На кінець 1940 р. ситуація із запуском низової ланки радянської преси виглядала так. Першими стали виходити у

світ газети в Хотинському, Сторожинецькому та Герцаївському районах.

До Путильського і Вижицького району завезено поліграфічне обладнання і з початком 1941 р. планувалося запустити там друкарні. Українські шрифти для складання і заголовків, і текстів завезено для семи районних редакцій із 14. Необхідні кошти для запуску роботи редакцій райгазет та друкарень при них Київ виділив для 12 районів. Залишалася невизначеною ситуація лише з двома газетами – в Кіцманському і Новоселицькому районах. На кінець 1940 р. кошти для них не були знайдені ні в республіканському, ні в обласному бюджетах [16].

Справи з ремонтом поліграфічного обладнання помітно поліпшилися на початок червня 1941 р., коли у Львові сповна запрацювала міжобласна контора «Укрполіграфпостачу». Її завданням було обслуговувати поліграфічним обладнанням районні друкарні західної частини України. Відтак директори таких друкарень перестали «нишпорити» по сусідах у пошуку списаних на запчастини друкарських машин. У червні 1941 р. редактори райгазет у Сторожинці, Путилі, Кіцмані, Хотині, Чернівцях отримали зі Львова такого листа за підписом заступника завідувача відділу пропаганди і агітації обкому партії Ільченка:

«Доводимо до вашого відома, що Львівська міжобласна контора Укрполіграфпостачу (м. Львів, вул. Чайковського, 31) обслуговує всі районні друкарні поліграфічними матеріалами. Вам належить надіслати заявку на необхідні матеріали в зазначену контору. Укажіть їм точну адресу та рахунок редакції в держбанку» [9].

Заявлений до війни особливий статус двох районних газет (у Сторожинці та Хотині) щодо періодичності виходу – щоденно – після відновлення виходу районних газет по війні був відмінений. Всі районки в області від 1944 р. стали виходити тричі на тиждень. Таким чином, за рік випускалося 103–104 числа кожної газети.

Паперова проблема. Відразу після запуску друку газет стало зрозумілим, що стабільно дотримуватися попередньо обумовлених накладів (від трьох до чотирьох з половиною тисяч примірників) та обсягів кожного числа (не менше чотири шпальти) немає можливості. Головна причина – брак паперу в області й обмежені на нього ліміти з центру. Вимушене рішення: районні газети

випускати на дві шпальти, а заявлені накладі скоротити до однієї тисячі. Це стосувалося усіх райгазет.

Така зрівнялівка, на перший погляд, не була справедливою, адже загальна кількість населення в різних районах помітно різнилася. Вона була неспівмірною в порівнянні, скажімо, Путильського і Чернівецького, Вижницького і Хотинського районів. Утім, із цим рішенням змирилися всі редакції. Більше того, вони були змушені постійно звітувати перед відділом пропаганди і агітації обкому партії за кожен перевитрачений кілограм паперу.

Звернемо увагу на один із таких звітів – від сторожинецької газети «Сталінським Шляхом».

Від часу виходу першого числа цього видання 23 жовтня 1940 р. до часу подання звітності наприкінці першого кварталу 1941 р. вийшло в світ 65 чисел цієї газети. На друкування одного числа накладом 850 примірників за нормативом економістів передбачалося вісім кілограмів паперу. Отож, усього мало було витрачено 520 кілограмів. Фактично ж завезено було в друкарню лише пів тонни паперу. Тобто перевитрати склали 20 кілограмів.

Як вийшла з тієї ситуації редакція? Використали той папір, що був сконфіскований новою владою від збіглого за кордон від радянців власника друкарні [5].

У цьому звіті також повідомляється, що на друк наступного числа у редакційній друкарні вже немає жодного кілограма паперу. Є й обкомівська реакція на такий тривожний сигнал із редакції. Запис замість резолюції: «Відпущено 250 кг паперу. 27.03.1941» [5].

Траплялося, що причиною затримки доставки паперу було головотяпство окремих редакторів редакції: неправильно оформлені заявки, не вказані в них точні адреси доставки, помилки у банківських реквізитах. Про один із таких випадків ідеться в листі заступника начальника управління Львівської філії «Головпапірзбут» Петровського від 9 червня 1941 р. до Чернівецького обкому партії: «Повідомляємо, що незважаючи на нашого листа від 21 травня 1941 р. райгазети Кіцманського і Путильського районів досі нам не повідомили своїх реквізитів, тому невідомо, куди відвантажити папір. Просимо дати вказівку райгазетам щодо термінового надання нам таких реквізитів» [5].

Загалом, напередодні війни республіканський трест «Голов-папірзбут» не зміг стабільно виділяти достатню кількість друкарського паперу. У першому кварталі 1941 р. накладі хотинської, сторожинецької, герцаївської та чернівецької сільської газет планувалося друкувати на папері, що відпускався з фондів обласних газет. Ці ж газети поки що не одержували централізовано кліше та матеріалів каналами РАТАУ. Бракувало паперової фарби, шпагату через перебої постачання.

Як боролися із збитковістю газет. Випуск районних газет на етапі їх становлення з економічної точки зору зазвичай був збитковим. Партія свідомо йшла на значні матеріальні витрати, надаючи особливого значення ролі низової преси в пропаганді й утвердженні радянського способу життя. Ці збитки покривалися за рахунок прибутковості від друкованого слова загалом. А такими були книговидання та випуск центральних, республіканських і здебільшого обласних газет. Утім, перед війною прибутки від цього сегмента книго- і пресовидання стали помітно меншими.

Перший сигнал, що не все гаразд у країні щодо співвідношення ціни економіки і вагомості пропаганди, прозвучав 18 березня 1941 р. На засіданні ЦК ВКП(б) було внесено на розгляд питання про економічний бік діяльності партійно-радянської преси. Йшлося про необхідність підвищення цін на всю періодику – як за передплатою, так і в роздріб. Про рішення, яке було прийняте, редакції всіх газет усього СРСР повідомлялося спеціальною телеграмою (із грифом «ЛІТЕРНА») за підписом секретаря ЦК ВКП(б) товариша Сталіна. Подаємо першопублікацію цього документа в перекладі українською:

Повідомляється рішення ЦК ВКП(б) від 18 березня 1941 р.

«З метою ліквідації збитковості газет вставити з першого квітня 1941 року такі ціни на газети:

– на центральні, республіканські, крайові, обласні та міські загальнополітичні газети, а також на політичні і комсомольські газети – 13 копійок за примірник за передплатою і 15 копійок – у роздрібному продажу;

– на районні газети – 10 копійок за примірник;

– на піонерські газети – 5 копійок за примірник.

Секретар ЦК Сталін» [23].

Наклади. Одна з характерних ознак радянської економіки – її закостеніла плановість та лімітованість у ресурсах. Папір в усі часи належав до розряду дефіцитних, тому й накладі всіх газет, як, до речі, й книг, строго регулювалися центром.

Цікаво, що від початків заснування партійно-радянської преси в західноукраїнських областях проблема з папером не була такою гострою, якою вона стала з початком 1960-х рр. Затверджені Держпланом СРСР, разові накладі для районних газет Чернівецької області на 1961 р. виявилися помітно нижчими, ніж у пору їх заснування. Найнижчі накладі затверджені для садгірської та путильської районок – по півтори тисячі примірників на випуск. На 500 примірників більше від цього показника дозволили для вижницької, глибоцької та чернівецької сільської газет. Для інших (Вашківці, Герца, Заставна, Кельменці, Кіцмань, Сокиряни, Сторожинець, Хотин) – по 2500 пр.

Результати передплати на 1961 р. виявили неочікуване для влади зростання популярності місцевої періодики. У «плюс» вийшли всі редакції, за винятком герцаївської «Стягул Роше» (зменшення на 125 постійних читачів). Найбільший приріст – у хотинського «Радянського Життя» (+1450), вижницької «Верховини» (+1386) та глибоцького «Нового Шляху» (+1000). Загалом по області передплатників районних газет стало на 7897 більше. Однак такі позитивні результати передплатної кампанії не вплинули на зростання реальних накладів. Принаймні на 1961 р. вони залишилися незмінними від офіційно усталених. Причина – відсутність паперу. Інформуючи про це секретаря обкому партії з ідеології І. Фесенка, начальник облвидаву Р. Нечипорук просить залишити накладі районних газет на рівні попереднього року, але просить звернутися до ЦК партії щодо збільшення лімітів паперу на помітно зрослий наклад для «Радянської Буковини» [10].

Що з назвами. Ідентифікація будь-чого (особистості, населеного пункту, вулиці, торгової марки, окремого виробничого підрозділу тощо) в усі часи ніколи не було справою другорядною. Будь-яка прибрана добровільно чи нав'язана збоку назва несе печать епохи і в результаті тривалого побутування помітно впливає на спосіб поведінки і мислення тих, хто перебуває під цим своєрідним омоформом.

Керований новою владою, процес найменування (перейменування) на Буковині, як і в інших західноукраїнських областях, повністю повторював успішно апробовану більшовиками практику на Великій Україні ще у 1920–1930-х рр. Впадає в око, що в пору того страшного більшовицького терору в українських селах найреволюційнішими і найбільш витребуваними в активістів радянської влади були слова «*червоний*», «*ленінський*», «*сталінський*», «*комуна*», «*більшовик*». Привнесене партійними керманічами у свідомість тодішніх будівників нового ладу, ці слова асоціювалися з новою епохою, яка семимильними темпами стверджувала себе на новонабутих специфічних в історичному та ментальному аспектах територіях. Скажімо, слово *червоний* мало асоціюватися із пролитою кров'ю трудящих мас у боротьбі з пережитками минулого під лозунгами на кшталт «Мир – хатам, війна – палацам!». Своєрідними символами такої боротьби новопосталої влади з усіма її тодішніми опонентами були словосполучення *червона армія*, *червона міліція*, *червоні козаки*, *червоні партизани* тощо. До речі, слово *червоне* найбільше трапляється чомусь у назвах тодішніх місцевих газет лівобережної України. Для прикладу, візьмемо Чернігівщину: «Червоне Подніпров'я» в Любечі, «Червоне Слово» в Ніжині, «Червоний Партизан» у Холмі, «Червоний Прапор» у Сосниці, «Червона Носівщина» у Носівці; до найбільшого абсурду дійшли в Чернігові, де виходило аж п'ять багатотиражних заводських газет із цим словом у заголовках: «Червоний стяг», «Червоний літак», «Червоні резерви», «Червоний прапор», «Червонохресний ударник».

Назви нових газет на Буковині народжувалися не в трудових колективах, а в кабінетах обкому партії, в головах присланих туди звідусіль нових ідеологів краю. А затверджувалися в Києві, в ЦК КП(б)У.

Первинно назви видань мали бути такими: у Вашківцях – «Зоря Комуни»; у Кіцмані – «Радянська Правда»; у Глибокій – «Більшовицька Правда»; у Заставні – «Сталінське Слово»; у Кельменцях – «Прапор Комуни»; у Садгорі – «Нове Життя»; у Секурянах – «За соціалізм»; у Чернівцях (для сільського району) – «Під прапором Леніна».

Дивним чином у цьому документі для двох районних газет з'явилися майже однакові назви: для Новоселиці – «Сталінський

Шлях», для Сторожинця – «Сталінським Шляхом». А от із назвою для вижницької газети у партійних функціонерів не було однозгідності. Первинно в проєкті значилася «Радянська Віжниця». Одначе в останньому варіанті, очевидно, рукою підписанта документа – першого секретаря, чорною ручкою було виправлене на «Ленінську Правду». Існуючу вже в Хотині російськомовну «Советскую Жизнь» пропонувалося українізувати і випускати з назвою «Радянське Життя».

Таким чином, на 1 січня 1941 р. в інформаційному полі Чернівецькій області сформувалася така мережа місцевої преси:

- 2 обласні газети («Радянська Буковина» і «Комсомолец Буковини») – українською мовою;
- 2 міськрайонні щоденні газети (у Сторожинці та Хотині) – українською мовою;
- 11 районних газет, з періодичністю виходу в світ трічі на тиждень – українською мовою;
- 1 районна газета («Стягул Рошу») (у Герці) – молдавською мовою. Між іншим, попередньо планувався україномовний дубляж цієї газети. Однак на таку пропозицію із Чернівців Київ відповів відмовою. Аргумент: з огляду на досить малий відсоток українського населення цього району видавати дубляж українською мовою є нерентабельно.

Затвержені 1940 р. з відома Києва назви районних газет не були раз і назавжди усталеними.

Перше перейменування відбулося на початку 1941 р. Аж тоді обласне начальство збагнуло, що то було явним перебором називати однією назвою дві районні газети в краї. Йшлося про два наступні видання п. н. «Сталінські Шляхи». Отож цю назву для Сторожинця залишили, а для Новоселиці затвердили іншу назву – «Слово Правди» [20].

Більшість із газет вдруге перейменовували після війни. Маємо статистичні дані про результати роботи районних газет області за 1951 р. У списках бачимо нові назви.

Як змінилися ці назви в 1951 р.? Путильська «Червона Зірка» – «Зоря Карпат»; Вашківецька «Зоря Комуни» – «Червоний Промінь»; Кельменецька «Прапор Комуни» – «Рідне Слово»; Глибочка «Більшовицька Правда» – «Новий Шлях»; Вижницька «Ленінська Правда» – «Верховина»; Заставнівська «Сталінське

Слово» – «Прапор Перемоги»; Кіцманська «Радянська Правда» – «Зоря»; Садгірська «Нове Життя» – «Більшовик»; Чернівецька (сільський район) «Під прапором Леніна» – «Нове Село»; Сокирянська «За соціалізм» – «Колгоспне Життя».

Загалом із 14 районних газет довоєнні назви зберегли лише герцаївська, сторожинецька та хотинська. Всі інші 11 видань стали виходити у світ під новими логотипами.

Важко збагнути причини, доцільність перейменувань та логіку появи саме таких назв. У цьому випадку впадає в око те, що зменшилося на три назви газет зі словом *сталінський*, на дві – зі словом *комуна*, з'явилися дві назви із прив'язкою до географічної місцевості – *Карпати*, *Верховина*. В інших випадках відбулося механічне переміщення з однієї назви в іншу ключових слів – *червоний*, *нове*.

Із прикрістю доводиться констатувати, що це перетасування офіційних назв не лише редакцій, а й, скажімо, колгоспів, підприємств, триватиме й далі – воно в усі радянські часи було механічним, залежним від політичного моменту, а не від історичної традиції чи побажань трудового колективу. З цим більшовицька влада ніколи не рахувалася.

Так, після смерті тирана народів Сталіна радянською країною прокотилася нова хвиля перейменувань. Вона торкнулася і низки районних газет. Сторожинецька райгазета переходить із «Сталінського Шляху» на «Ленінський Шлях». Знову почистили термін, пов'язаний із більшовиками (бо й у назві компартії прибрати це слово). Слова «Більшовик» позбулася садгірська районка. До речі, за коротку історію свого існування ця газета була тричі «погвалтована» з назвою – від первинної у 1940 р. «Нове Життя», через «Більшовик» у 1951 до «Вперед до комунізму» у 1958-му. Туди й вело видання своїх читачів до настання епохи хрущовської реформи, за якою багато т. зв. карликових районів були ліквідовані.

Редакторський корпус. 23 січня 1952 р. ЦК ВКП(б) приймає постанову «Про заходи щодо поліпшення районних газет». 12 лютого того ж року ЦУ КП(б)У дублює цю постанову, додавши до неї ще один важливий сегмент низової преси, якою були багатотиражні газети політвідділів при машинно-тракторних станціях (МТС) області.

Головною проблемою існування районних газет ще від довоєнного часу була й залишалася кадрова. В редакціях продовжувалася плінність літературних працівників, бракувало фахівців із добрим знанням української мови, але найголовніше – із набутими практичними навичками газетної справи. Про дипломованих журналістів не йшлося – їх у районах фактично не було.

Багато райкомів партії пробували використати на цих посадах колишніх інструкторів райгазет (як також і обласних). Такі посади запроваджувалися ще перед війною з ініціативи ЦК КП(б)У з метою отримувати через них повну інформацію про стан справ у газеті. Посади редакційних інструкторів займали передусім вірні лєнінці, які зазвичай були далекими від здатності добре писати.

Історія з призначенням у 1953 р. Ганни Борисенко редактором путильської райгазети «Зоря Карпат» показує, як непросто було заповнювати в ці роки такі відповідальні посади.

Хто така Ганна Борисенко і чим заслуговувала на таку престижну й відповідальну посаду? У довідці на представлення до затвердження – досить цікавий послужний список народженої 1924 р. в с. Красна Поляна Херсонської обл. в родині селянина-середняка Ганни Андріївни. Середню школу закінчувала в Запоріжжі. Починала трудову біографію в 1941 р. членом ланки в місцевому радгоспі ім. Чкалова рідного села. Там же – піонервожата. На таку ж посаду її направляють за комсомольською путівкою 1944 р. в щойно визволену Буковину [21].

По закінченні заочного відділення Чернівецького педучилища їй доручають вести 2-й клас у Міліївській школі Вижицького району. Біографію різко змінює комсомол. У 1947 р. Ганну призначають завідувачкою оргвідділу райкому комсомолу. Після нетривалого в часі виконання партійного доручення інструктора вижицької газети активну комсомолку випробовують на посаді... бухгалтера лісозаготівельної контори у Вижиці. Далі вона раптово виїздить на Херсонщину.

Неважко здогадатися, що вижицький запис у трудовій книжці посади «інструктор райгазети» дав можливість Ганні удосконалити себе на цьому поприщі й там – у редакції газети Новотроїцького району «Присивашська Комуна». У її короткій

трудої біографії було ще й м. Тіхвін Ленінградської області, де 1951 р. встигла кілька місяців попрацювати на посаді редактора тамтешнього місцевого радіомовлення. Того ж року товаришка Борисенко повертається на Буковину і її знову призначають інструктором газети «Верховина». Знову ненадовго, бо вже від серпня 1952 р. працює помічником начальника політвідділу Вижницької МТС по роботі серед жінок [1].

Цілком очевидно також, що відповідним органам потрібна була така особа саме в газетній справі. Тому прізвище Борисенко впливає серед претендентів на посаду редактора найпроблемнішого і з економічної, і з ідеологічної точок зору району на Буковині – Путильського, де номенклатурні кадри чомусь надовго не затримувалися.

Проект постанови бюро Чернівецького обкому партії про затвердження Ганни Борисенко редактором путильської райгазети був винесений на засідання, що відбувалося 14 вересня 1953 р. Однак у Путилу на нову посаду вона... не поїхала. На аркуші проекту постанови бюро з цього питання, що зберігається в архівній справі Борисенко, – чиясь рукописна резолюція: «Не затверджена по сімейним обставинам» [14].

Що із сімейних обставин стало на заваді – у документі не зазначено. Відомо лише, що Ганна Борисенко була заміжня і чоловік її, Сафонов Іван Михайлович, працював на той час шофером заготконтори Вижницької райспоживспілки.

Про якісний склад цієї категорії газетних працівників можна судити з віднайдені в обласному архіві перших узагальнених даних про всіх 14 редакторів райгазет області станом на початок 1951 р. [2].

Проаналізуємо ці статистичні дані.

За статтю: 13 чоловіків, одна жінка (39-річна росіянка Поліна Дроздова, Кіцмань).

Лише троє мали тривалий досвід роботи в газетах (Микола Ковальчук – Вашківці, Володимир Самофалов – Хотин, Олександр Мільошин – Новоселиця).

За віком: найстарший редактор – Мефодій Кухарук (садгірський «Більшовик»), мав 42 роки. Наймолодші – Володимир Самофалов, 24 роки (хотинське «Радянське Життя») та Борис Гончаренко, 26 років (заставнівський «Прапор Перемоги»). Роки

народження більшості редакторів – 1919–1922. Отож, їм тоді виповнилося трохи більше 30 років.

За національністю: 11 – українців, два росіяни (в Новоселиці і Кіцмані) і один єврей (Сторожинець).

За освітою. Ніхто з редакторів не мав спеціальної журналістської освіти, ніхто не мав диплома про закінчення інституту чи університету. Вісім осіб встигли лише закінчити середню школу. Шестеро з них заочно ще здобували вищу освіту. Професійних журналістів серед них не було.

За стажем газетної роботи. Найдовше пропрацювали в різних газетах троє: 16 років – Ковальчук Микола (Вашківці); 15 років – Володимир Самофалов (Хотин) та Мільошин Олександр (Новоселиця). Новачками були: Іван Чайка, два роки (Глибока) та Михайло Ніколенко, три роки (Кельменці).

Зате всі редактори районок, за винятком Бориса Гончаренка, були комуністами.

Картина з якісним складом редакторів райгазет помітно змінилася на кінець 1950-х рр. Переважна більшість очільників була замінена. Із середньою освітою залишалися лише троє: Віталій Киренко (Глибока), Тимофій Барабаш (Вашківці), Роза Волох (Герца). Переважна більшість навчалася в Чернівецькому університеті. Вишкіл курсів журналістики Вищої партійної школи при ЦК КПУ пройшли: Володимир Тарнавський (Вижниця), Михайло Минко (Кіцмань), Анатолій Тинок (Сторожинець). Мефодій Кухарчук (Садгора) встиг закінчити Запорізький педінститут, Яків Нечипорук (Кельменці) – Комуністичний інститут ім. Артема в Харкові [22].

Особливий акцент на посилення роботи з кадровим потенціалом районних газет обком партії робить на початку 1970-х рр.

Як відомо, цей період української історії дослідники нерідко називають добою панування комуністичного застою в економіці і наступу на все українське в гуманітарній сфері. Йде відкрита русифікація шкіл і вищих навчальних закладів. Що відбувалося у журналістській сфері: на двох факультетах журналістики в Україні (Київ і Львів) завершується зачистка патріотично налаштованих викладачів, яких звинувачують у буржуазному націоналізмі; збільшується кількість фахових дисциплін, які викладаються

російською мовою, у студентському середовищі посилюється інтернаціональне виховання.

Наслідки цього наступу зримо проглядаються з низки документів, які готувалися у відділі пропаганди і агітації обкому партії цього періоду. Тут з потроєною силою стали турбуватися про «бойовитість і оперативність газет, про підвищення їхньої ролі як пропагандистів, агітаторів та організаторів мас». Звісно, що ефективність цієї ролі значною мірою залежала від керівників редакцій.

Якісний склад творчих працівників районних газет, яких на початок 1970 р. налічувалося 89 осіб, виглядає так:

– за освітою: з вищою – 33, незакінченою вищою – 24, середньою – 32;

– за національним складом: українців – 73, євреїв – 9, молдаван – 4, румунів – 3, росіян – жодного;

– за стажем роботи: 15 років і більше – 26 осіб, від 10 до 14 років – 11, від 5 до 9 років – 14, від 2 до 4 років – 27, до одного року – 11 осіб;

– за партійністю: 46 комуністів, 9 комсомольців, 34 безпартійних [12].

Які претензії натоді мав обком партії до районних газет?

У виступі на нараді редакторів газет області, яку проводили в присутності інструктора ЦК КПРС Л. Речмедіна та заввідділу сектора преси ЦК КПУ В. Бакланова, віднаходимо дві головні:

1. Редакції нераціонально використовують площу, захопившись передруком літературних творів із журналів. Публікують матеріали ТАРС і РАТАУ, що не складають інтерес для читачів;

2. У деяких газетах, зокрема путильській і заставнівській, ослаблено організаційно-масову роботу.

На цю пору загострилася ще одна нерозв'язана справа. Йшлося про «необхідність збільшення оплати праці редакторів і відповідальних секретарів газет із молдавським дубляжем, адже вони працюють удвічі більше, а заробітна плата така, як і в редакціях, що не мають дубляжу» [12].

Читацький актив. Одним із головних показників авторитету газети серед читачів радянської доби прийнято вважати кількість одержаних упродовж року листів від читачів. Статистичні дані за 1951 р. дають можливість з'ясувати це питання у розрізі всіх

районів області. Середній показник читацьких листів (а це – замітки для друку, скарги, запити, консультації) для більшості районних газет коливається в межах 500–600 листів. Зі значним відривом від цього показника виглядає одна газета – новоселицька «Слово Правди» (1800 листів). До тисячі листів за рік приходило в редакції кельменецької та хотинської газет. Близьким до цього був вашківецький «Червоний Промінь». Найменше листів писали до своїх газет читачі із Путильського (332), Сторожинецького (335), Садгирського (337) та Чернівецького (390) районів. І якщо з Путилою зрозуміло – район малонаселений, гірський, поштовий зв'язок сповна не налагоджений, то для редакції чернівецької газети «Нове Село» таке аутсайдерство було неприпустимим.

Наскільки дорожили такими листами редакції, як працювали з ними? Відповідь на це запитання віднаходимо у графі «відсоток використання листів у газеті» (йдеться про публікації окремими замітками чи матеріалами, використання фактажу в оглядах редакційної пошти, передових статтях, надсилання редакцією критичних сигналів на реагування у відповідні інстанції). Тут попереду «Рідне Слово» (Кельменці) та «Зоря» (Кіцмань) – стовідсоткове використання, в «Колгоспному Житті» (Сокиряни) – 96 відсотків. Найгірше ставилися до листів та сигналів читачів працівники газет «Сягул Рошу» (Герца) – 17 відсотків використаних, «Нове Село» (Чернівці), «Прапор Перемоги» (Заставна) – лише п'ята частина пошти, «Радянське Життя» (Хотин) – 21, «Верховина» (Вижниця) – 24 відсотки.

Ще один важливий показник, за яким партійні органи оцінювали ефективність діяльності тієї чи іншої редакції, – робота із робітькорами. Актуальною на ту пору стала фраза вождя радянської країни Леніна про те, що в партійній пресі на п'ять професійних літераторів має бути п'ятсот, а то й п'ять тисяч не літераторів, тобто постійних дописувачів із представників народу. Актив постійних дописувачів склали представники різних професій і станів. Це передусім партійні та комсомольські працівники, голови колгоспів та сільських рад (їх буквально зобов'язували дописувати до своїх газет), робітники, інженери, колгоспники, вчителі, лікарі й навіть школярі. Залучення до співпраці з газетою найкраще вдавалося «Колгоспному Життю» (Сокиряни) – майже 300 постійних дописувачів, «Слову Правди» (Новоселиця) – 288 та «Прапору

Перемоги» (Заставна) – 252 дописувачі. На цьому фоні надто блідими виглядають такі цифри: 86 постійних дописувачів було у «Більшовику» (Садгора), 91 – у «Червоного Променя» (Вашківці) та 98 – у «Нового Села» (Чернівці).

Партійний контроль змісту. Наскільки велику увагу приділяла партія створенню належної матеріальної бази для діяльності місцевої преси, настільки високими були вимоги щодо реальної віддачі на цій ділянці ідеологічної роботи. З директорів друкарень, а передусім з редакторів газет вимагали. Суворо і постійно.

За усталеною практикою партійного керівництва пресою номенклатурні працівники кожного району починали свій робочий день із читання місцевої преси. Особливо прискіпливим було таке читання для інструкторів відділів пропаганди і агітації. Вони першими били на сполох, якщо в якомусь матеріалі редакція «заводила не туди».

Існувало кілька каналів безупинного стеження за діяльністю редакцій та аналізу всього того, що друкувалося на шпальтах видань. Серед таких – відкриті й закриті огляди преси. Відкриті огляди друкувалися на сторінках «вищестоячих» газет (огляди обласних газет стало друкуватися на шпальтах республіканських друкованих органів партії, а районних – на сторінках обласної преси). Закриті огляди відрізнялися більшою жорсткістю в оцінках, ширшим діапазоном негативних прикладів. І часто – оргвисновками. Карали передусім головних редакторів. Найпоширеніші форми покарання: постановка на вид, догана, сувора догана із занесенням до облікової партійної картки, звільнення з роботи.

Зазвичай авторами закритих оглядів були ідеологічні працівники обкому партії, викладачі кафедр марксизму-ленінізму місцевих вишів або носії т. зв. номенклатурних посад обласних газет (редактори, їх заступники та відповідальні секретарі).

Серед районних газет області передвоєнної пори першою потрапила під вогонь критики в закритому огляді хотинська газета «Радянське Життя». Огляд, часовим діапазоном якого був листопад 1940 р. – березень 1941 р., підготували співробітники відділу пропаганди і агітації обкому партії на чолі із секретарем обкому партії із пропаганди Йосипом Лучицьким.

Якою постала перед партійними цензорами обласного масштабу підшивка цієї районної газети?

Без перебільшення, такою, якою на той час була вся місцева партійно-радянська преса, – безлика в художньо-технічному оформленні, беззуба в критиці, бідна за жанровим розмаїттям матеріалів. Найголовніше – на шпальтах бракувало того справжнього літописання життя району, що є головним покликанням будь-якої місцевої газети. Бракувало на перших порах багато чого: здібних до творчої праці кадрів, надійного телефонного зв'язку із селами, транспорту для виїзду кореспондентів у глибинку, активу дописувачів із місць. Тому об'єктивною була така картина: переважна більшість публікацій – запозичені з каналів ТАРС–РАТАУ матеріали, тематика яких жодним чином не мала стосунку до специфіки того чи того району.

Однак аналітиків цікавило, звісно, не це. Їхньою головною метою було проаналізувати, як нова газета справляється зі своїм головним завданням (у розумінні обкому партії): «ідейно, політично виховувати трудящих на основі пропаганди рішень партії і уряду, опираючись на факти з місцевої практики, з життя району». Ця цитата – з розробленої в партійних кабінетах методички, якою мали незмінно користуватися під час аналізу газетних шпальт члени пропагандистської групи.

Перший критичний пасаж довідки стосується головної теми – хід висвітлення побудови в районі комуністичного суспільства. Це те, чого в реальності важко було знайти, але про що мали широко писати газети. У довідці про цей головний недолік редакційного колективу записано так: «Газета поверхово і слабко висвітлює місцеву практику соціалістичного будівництва, недостатньо показує зразки роботи передових людей сільського господарства промисловості району. В селах є багато зразків чудової роботи активу... Однак газета обмежилася одною чи двома сухохронікальними замітками, дуже стислого розміру, які потрібного виховного значення не мали» [4].

Повсюдно влада вимагала від газет показу одностайного, мало не істеричного, схвалення трудящими політики партії щодо суцільної колективізації села, швидких темпів утворення колгоспів, що так ганебно фальшувала в 1920–1930-х рр. місцева преса на Великій Україні. І хоча реальність із сприйняття ідеї

колгоспного життя буковинським селянством була аж ніяк не такою, як хотіла влада, проте вона вимагала від преси все тієї ж одностайності і вдячності «дорогому батькові і вождеві Сталіну».

Редакція хотинської, як і будь-якої іншої газети цього на початку не вміла робити, тому тему агітації за колгоспи висвітлювала слабо, без нарочитого ентузіазму. За що й нарвалася на критичні стріли: «Газета не зайняла передового місця в справі колгоспного руху, – читаємо в довідці. – Вона не дала своєчасно циклу матеріалів, який познайомив би селянство району з життям колгоспів у східних областях, вона не підхопила вчасно того великого прагнення до колективних форм господарювання, яке виявилось в ряді сіл. З величезним запізненням, вже після готового факту, коли в інших районах та в Хотині були організовані колгоспи, газета виступила з матеріалом на колгоспні теми» [4].

У такому ж ключі критикується газета і за слабке висвітлення теми економіки, підготовки до «першої більшовицької весни», за відсутність бажання шукати ресурси місцевої промисловості. Щодо останнього зауваження, то так і хочеться запитати: а хіба таке є завданням газети?

Не входило в обов'язки неповноштатного через неможливість заповнити кілька вакансій творчими працівниками редакційного колективу допомагати випускати... стінгазети на місцях. І саме за це газету також критикують: «Редакція районної газети незадовільно допомагає стінгазетам міста і району. В Хотині налічується 17 стінгазет, а по селах – 20. Проте 90 відсотків цієї кількості вийшли по одному разу – до жовтневих свят».

Ось яку оцінку якісного складу редакційних працівників дають перевіряльники з області: «Цілком недостатня ділова кваліфікація частини літпрацівників редакції (Керсман, Жаріков, Пржевальський), які не мають потрібного політичного кругозору і не володіють українською та російською мовою та цілком випадково потрапили в газету».

Дісталось й Хотинському райкому партії за «нездатність керувати газетою, спрямовувати її на розв'язання чергових політичних і господарських завдань, що стоять перед районом».

Характерна деталь: ці та низка інших витинків із цієї довідки ідеологічних працівників обкому партії, хіба що в дещо видозміненій інтерпретації, із заavidною повторюваністю

переходитимуть згодом до пізнішої службової документації, в якій даватиметься оцінка діяльності інших районних газет області. Час ішов, змінювалися ревізори, але набір критичних зауважень, їхнє змістове наповнення будуть упродовж багатьох наступних років схожими.

Системно моніторив зміст місцевої преси й ЦК Компартії України. Огляди результатів її діяльності були не лише закритими, а й відкритими, час від часу вони вміщувалися і на сторінках головної республіканської газети «Радянська Україна». Зазвичай цей аналіз був гостро критичним. Тенденції до зниження якості цієї розгалуженої ланки партійно-радянської преси посилилися з початком 1950-х рр. Свідчення цьому – передова стаття «радянки» «Підвищити рівень міських газет». І хоча в ній ішлося про газети міст, названі там недоліки стосувалися також газет районних. Вказуються, зокрема, на такі: «Як показала перевірка, багато міських газет погано справляються з постановленими перед ними завданнями. Редакції газет слабо зв'язані з авторським активом, рідко друкують статті передовиків виробництва, інженерів, діячів науки і мистецтва. В газетах майже не публікуються яскраві нариси, фейлетони, вірші. В той же час сторінки часто заповнюються офіційними документами місцевих організацій. Велика частина газет видається на низькому культурному рівні, погано оформлюється, друкує недбало знімки й малюнки» [13].

На часто макулатурний характер місцевої радянської преси через постійний партійний тиск на неї та цензурний контроль звернули увагу й за кордоном. Україномовний журнал «Наша Культура», що видавався в канадському Вінніпезі, з посиланням на «Радянську Україну» розповів про це своїм читачам у жовтневому випуску за 1952 р. [19].

Заборони на критику. Аналіз численних довідок, оглядів, службових записок номенклатурних партпрацівників, які за вказівками обкому партії періодично вивчали підшивки підпорядкованих різним партійним комітетам газет у 1940–1950-х рр. на західноукраїнських теренах для розгляду «газетного питання» на засіданнях різних бюро, наштотує на три сумні висновки.

Перший. Рівень критики на місцевому рівні, який був властивий районній пресі Великої України в період 1920–1930-х рр., на сторінках такої ж преси на західноукраїнських теренах після

їх приєднання до радянської України в 1939, 1940 та 1945 рр. помітно занижувався, а то й нівелювався.

Другий. Різко змінюється в цю пору риторика тлумачень завдань преси партійними комітетами у частині, яка стосується критики діяльності органів влади на місцях та оприлюднення фактів безгосподарності, крадіжок соціалістичної власності, аморальності окремих представників влади на місцях. Цьому слугувала знаменита сталінська теза про те, що «жити стало краще, жити стало веселіше».

Третій. Дедалі більше в документах місцевого рівня використовується теза про те, що редактори і літпрацівники газет на місцях «все ще не розуміють правильності критики в наших умовах». Частіше журналістів стали звинувачувати в «огульності критики», «політичній шкідливості висновків», неприпустимості «надання нетипових фактів до рук класово-ворожих елементів» всередині країни на ворожому Заході.

На підтвердження цих висновків наведу низку прикладів. Вони взяті із закритого огляду райгазети «Сталінським Шляхом» (Сторожинець). Автором огляду є інструктор відділу пропаганди і агітації обкому партії М. Гурін. Звертаю увагу на промовисту назву документа – «*Про допущення помилок сторожинецькою райгазетою “Сталінським шляхом”*».

Першою на критичний розбір потрапила стаття «Пусті обіцянки» (1941. 24 квіт.), автором якої виступає... помічник секретаря райкому партії М. Бойченко. Тут є епізод про начальника районного рівня комуніста Соколова, в робочому кабінеті якого «є тільки один портрет, та й той без рамки і скла». З матеріалу випливає, що на одній із нарад у райкомі партії йшлося про те, що в кабінетах представників влади такого рівня мають бути два портрети (не важко здогадатися – кого: звісно, що Леніна–Сталіна). Коментуючи це, автор статті пише: «Отак комуністи, обіцяючи на бюро РК КП(б)У і не виконуючи слова, перетворюються в пустих базік».

Тривіальний, типовий приклад.

Постає запитання: а що «крамольного» допустила газета в цій критиці Соколова, який не виконав вказівки райкому, щоб цей епізод подати як неприпустимий у радянській пресі? Однак автор довідки побачив у цьому наклеп на **всіх** комуністів району, яких

названо «пустими базіками». Більше того, він звинувачує газету ще в одному випадку паплюження радянської дійсності – за опис жахливих умов життя в гуртожитку робітників радгоспу [15].

А наступні два газетні матеріали, що потрапили на око обкомівського перевіряльника, взагалі названі «політично шкідливими». Йдеться про кореспонденції «Куркульські махінації» (21 трав.) та «Шахраї і підлабузники – геть із системи кооперації!» (3 черв.).

У першій публікації газета розповіла історію про те, як селяни села Ропча до приходу радянської влади зібрали на побудову нової церкви майже триста тисяч леїв і як ті гроші нібито опинилися в руках куркулів, яких, на думку бідняків і середняків, слід новій владі притягнути до суворої відповідальності. Представник більшовицької партії, яка від 1917 р. повела справжню війну проти релігії, обурюється і появою такої публікації, і неправильними політичними акцентами в ній: «За що притягувати до відповідальності? За те, що ці куркулі не побудували церкви?».

У другому матеріалі йдеться про спекуляції та інші неподобства в місцевому ресторані. Ось абзац, який автор огляду назвав наклепом на радянську дійсність: «Досить тільки появитися [в ресторані] якомусь кооперативному начальнику або його знайомому, як появляються найкращі страви і пиво. Такі неподобства, лицемірство в ресторані, підлабузники і пройдисвіти творять на очах у зав. торгвідділу т. Удовика і керівників міського споживчого товариства. Лицемірство, підлабузництво культивує сам директор ресторану Вайнер. Йому мало діла до того, що відвідувачі незадоволені, аби начальству добре послужити...» [15].

Цілком необґрунтованими з цієї записки постають наведені автором замітки «Ще раз про благоустрій міста» (23 трав.) приклади безгосподарності та звинувачення керівника комунгоспу, що вона «стоїть осторонь цієї справи».

Виявляється, не можна було в публікації «За ширмою об'єктивних причин» звинувачувати в одній гучній справі таку обойму керівників державних підприємств: директора держмлина Кугут, голову промартілі «Харчовик» Еленбогин, директора спиртзаводу Погрецького, заступника голови

міськради Хорта, завідувача міськклікарнею Каліхмана, директора шкірзаводу Лінник та ін. Це – категорично висловлена думка автора огляду. Його турбує не те, що громада нарешті довідалася правду про місцевих посадових махінаторів, а те, що такі факти можуть використати проти радянської влади її численні класові вороги.

Зазвичай такі огляди ставали предметом їх гострих обговорень на засіданнях бюро обкому та чергового страхання редакторського корпусу за нерозуміння критики та поточної політичної ситуації. Такі рішення згодом публікувалися на сторінках обласної преси і ставали застережним орієнтиром для всіх журналістів. Вони означали одне: критикувати будь-які недоліки, допущені з боку представників владної номенклатури, ставало щораз важче. Доцільність такої критики будь-хто з групи численних ідеологів-контролерів міг тлумачити по-своєму. Обкомівське начальство в таких випадках вірило своїм представникам і не довіряло редакціям.

Сталінська доба. 17 серпня 1940 р. пленум ЦК ВКП(б) прийняв важливе рішення про поставку державі зерна, кукурудзи, соняшника та сої. Те, чого хотіла Москва щодо українського хліба, фактично було оперативно продубльовано у вигляді спільної постанови ЦК КП(б)У і Раднаркому УРСР. Це було дразливе рішення, особливо для західноукраїнських областей, селянську частину якого влада активно наvertsала в цю пору до колгоспів. Незважаючи на табу у відкритій пресі про тему українського Голодомору 1932–1933 рр. та згубні наслідки суцільної колективізації на Великій Україні, в народній пам'яті глибоко зафіксувалося те, чим оберталися різноманітні продрозкладки і продподатки для терплячого українського селянства.

Пам'ятаючи про ті уроки, кремлівська влада відразу після пленуму зобов'язала всі обкоми партії, особливо підзвітні ЦК КП(б)У, терміново розробити низку конкретних заходів на упередження, щоб уникнути будь-яких проявів невдоволення чи непокори в реалізації прийнятого партією чергового рішення про необхідний державі хліб.

Із цього приводу у Чернівцях проводиться велика нарада усіх апаратників райкомів партії та райвиконкомів, після якої розпочалося масове «промивання мізків» буковинців [8].

У який спосіб? Їх було кілька.

1. До всіх районів послані «доповідчики» для проведення зборів райпартактиву та роз'яснення населенню рішень партії і уряду про зернопоставки.

2. По всіх районах та селах проведені збори-наради активу, якими було охоплено 7626 осіб. Окрім того, від райкомів партії прикріплені до кожного села члени партії, які за допомогою активу стали проводити масову роботу в кожному кутку села (у східній частині України в 1920–1930-х рр. таке явище називали «розбити село по десятихатках»).

3. Упродовж 23–25 серпня по всіх селах області проведено 216 зборів селян, якими охоплено 150 тисяч осіб. З промовама виступило 620 осіб.

Можна лише уявити, як ця армія агітаторів та пропагандистів добирала для виступів надійних промовців та що вкладала в їхні уста.

З підготовленої для ЦК КП(б)У довідки знаходимо три головні ідеологеми, які в різних варіантах мали викладатися в кампанії широкого висвітлення цього заходу, зокрема і в ЗМІ. Ось витяги з цього документа:

- «збори проходили в великим піднесенням»;
- «на зборах трудяще селянство вітало рішення партії і уряду про здачу державі хліба»;
- «ухвала рідної партії є вірна і повністю відповідає інтересам бідноти та селянства» [8].

З посиленням на прізвища наперед підготовлених виступаючих знаходимо в цьому документі найбільш бажані для влади «голоси з народу».

Наведу кілька показових. Одразу варто зауважити, що стилістика і лексика зафіксованих у протоколах текстів явно не походить з народних вуст (вони так ніколи не говорили), а більше властива кабінетним партократам. Ймовірно, у такий спосіб уже в перші радянські роки партактив формував штат постійних виступаючих, які завжди були здатні, звісно, за певні матеріальні преференції, виголошувати казенні фрази «гаряче підтримуємо», «одностайно схвалюємо».

З виступу бідняка Василя Толмача із села Млинівці Клішківсь-кої волості: «Радянська влада підходить до селян

по класовій ознаці. Інтереси бідноти й середняків захищені законами. Румуни з бідноти і середняків останню сорочку забирали. Коли хто осмілювався заперечувати, били, казали, що ти більшовик. Тепер ми вільні. Наша влада, наші закони – будем їх виконувати».

З виступу середняка Іванчука із села Луки Заставнянської волості: «Від душі бажаю здоров'я нашому дорогому товаришу Сталіну. Наша радянська влада дала землю, волю. Тепер треба державі передати частину хліба».

З виступу бідняка А. Дурчака із села Глінка Липканської волості: «Я дякую партії, радянському народові, Червоній Армії за визволення від румунського пригночення. Я привітаю постанову уряду про зернопостачання та обіцяю своє зобов'язання перед державою виконати достроково і доброякісним зерном, на це закликаю всіх селян».

А тепер про інший бік медалі. Звісно, що на подібних зборах не скрізь звучали схвальні слова від наперед підготовлених виступаючих. Знаходилися ті, які не боялися вголос озвучувати альтернативні думки. Їх ретельно фіксували – для того, щоби передати до відповідних органів – і текст, і прізвища сміливців.

Автори цитованого документа придумали для альтернативних виступів свої ярлики – «антирадянські», «куркульські».

Ось кілька витягів.

Голова Кам'янаської сільради Горонець: «Що ми будемо здавати хліб, як його нема. Засів вимок, а біднота, що одержала землю від поміщика, не вміє господарювати, та й не хоче».

Куркуль Дмитро Онуфренко з Червонодубровської волості: «Багато хліба треба давати державі, де його взяти, коли посіяно мало і вродило погано?».

Бідняк с. Черешень Сторожинецької волості Василь Інгулян: «Рада весь хліб забирає, нам нічого не дає» [8].

Під час проведення в області показових зборів «на підтримку» уповноважені з райкомів ретельно фіксували факти опору буковинських селян радянській владі. Про деякі з них дізнаємося з цієї закритої донедавна архівної інформації:

«У с. Великий Кучурів Козьмінської волості один селянин виступив проти продажу хліба та овочів через те, що дешеві ціни.

В цьому ж селі Нипитка Василь загрожував обліковцю, заявляючи: “Іди з двору, поки я тебе палкою не вигнав”»;

«У селі Полувачиоуци Новоселицької волості група куркулів у кількості 80 чол. намагалася створити свій куркульський комітет, ця спроба вчасно ліквідована»; «У селі Ревкоуці куркульська частина села намагалася перекрутити постанову партії та уряду, ведучи розмову серед селян, що у нас заберуть весь хліб»; «У Кіцманській волості ведеться агітація за виїзд у Німеччину. Агітацію ведуть бувший учитель Зубочинський Василь – українець. Особливо агітує піп міста Кіцмані Богашир. Він серед селян заявляє: “Гітлер забирає до себе всіх православних, я теж поїду, православним там місце”» [8].

Ретельно фіксувалися фрази, авторів яких організатори зборів не могли встановити. Ці приклади взяті з іншої довідки:

У с. Берегомет під час зборів були вигуки: «Коли ви берете такі поставки, то краще заберіть у мене 2,5 гектара землі, а я піду зовсім у світ»; у с. Берегомет були вигуки: «На одній груші не можна всі сорти фрукти збирати»;

подібні вигуки були на зборах у с. Дубівцях: «Ще хліб не посіяно, а вже постанови для здачі готові, давай хліб!» [7].

Про такі виступи і факти у пресі, звісно, не дозволялося повідомляти. Вимагалася розповідати лише те, що стосувалося схвалення і підтримки політики партії та уряду.

У такий спосіб свідомо фальшувалася історія краю радянської доби.

Хрущовська доба. Непростий період становлення та розвою мережі районної преси в Чернівецькій області тривав недовго. На початку 1960-х рр. комуно-більшовицька верхівка Кремля задумала чергові експерименти. Цього разу вони були спонукані економічними реформами нового партійного лідера Микити Хрущова, нетривале в часі правління якого історики назвали періодом хрущовської відлиги.

Відповідно до цілей нової адміністративної реформи, з карти України мали зникнути десятки «карликових» районів і створитися на їх базі укрупнені територіальні виробничі управління. Один із позитивів такого рішення: із ліквідацією маленьких районів помітно скорочувалися витрати на утримання до без міри розбухлого партійно-адміністративного апарату на місцях.

Зрозуміло, що такі реформи безпосередньо торкалися й місцевого інформаційного поля, на якому вже встигли посісти належне місце районні газети.

Доречно буде наголосити, що в останні роки перед ліквідацією районних газет стали помітно зростати їхні наклади. Підтвердженням цьому – статистичні дані облвидаву про наклади районних газет Буковини на 1 січня 1961 р. До 1960 р. в середньому вони коливалися від 2000 примірників (Глибока, Вижниця, Чернівці-село) до 2500 (Заставна, Кельменці, Вашківці, Сторожинець, Хотин). На найбільший приріст наступного року (додатково майже півтори тисячі читачів) вийшли хотинська газета «Радянське Життя» та вижницька «Верховина». До тисячі нових читачів додавалися в глибоцькій, сторожинецькій, садгірській газетах. Натомість кіцманська «Зоря» набула лише 53 нових читачів [18].

Головним документом, за яким регламентувалися кардинальні зміни на цьому полі, можна вважати прийняту 22 березня 1962 р. постанову ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про перебудову управління сільським господарством» та рішення директивних органів республіки про створення при територіальних виробничих управліннях Української РСР міжрайонних газет і припинення випуску районних газет.

Оскільки за організаційно-фінансові питання розвитку преси в республіці відповідало на той час Міністерство культури УРСР, його фахівці й розробили наказ, у якому детально прописані основні кроки влади в цій справі.

Передусім для розв'язання питань фінансово-господарської діяльності новоутворюваних міжрайонних редакцій були розроблені й затверджені такі нормативні документи:

- типові штати і посадові оклади для працівників редакцій (в окремому додатку);
- розмір гонорару на одне число газети (30 крб);
- передплатну ціну на рік (для газет, що виходитимуть чотири рази на тиждень (3 крб 12 коп.); тричі на тиждень (2 крб 28 коп.) та роздрібну ціну – 2 коп. за примірник;
- мінімальна кількість ілюстрацій (до чотирьох кліше в номері загальним розміром до 500 квадратних см);
- зобов'язання щодо щорічної допомоги на лікування редакторам (у розмірі 70–100 процентів місячного окладу), а

також доплати вартості санаторних путівок (до 80 процентів окладу).

Окремим пунктом наказу фіксувалося положення про обов'язкове працевлаштування працівників районних газет і друкарень, які вивільнялися у зв'язку з припиненням випуску газет.

Досить детально прописані кроки щодо долі старих друкарень, приміщень редакцій та створення нових поліграфічних центрів для укрупнених районів. Для редакцій міжрайонних газет передавалися транспортні засоби, меблі, друкарські машинки, радіоприймачі, магнітофони, фотоапарати, довідкові бібліотеки та інше майно. Натомість приміщення редакцій та друкарень, які ліквідовувалися, пропонувалося використати для розміщення в них насамперед книжкових магазинів, бібліотек, освітніх закладів.

Давався місяць для обладнання нових міжрайонних друкарень набірними лінотипами, друкарськими машинами, стереотипним устаткуванням. Старе непридатне обладнання планувалося списати в установленому порядку.

Обкомам партії і облвиконкомам пропонувалося терміново надіслати в центр пропозиції щодо утворення нових міжрайонних газет – місця розміщення, штатів, матеріальної бази, керівного складу [11].

Цікаво, якою була всеукраїнська картина з міськрайонними газетами, які зазвичай виходили в містах обласного підпорядкування?

За цим наказом вони ставали суто міськими. Сільський читач від них відходив за рахунок формування міжрайонних газет, які створювалися передусім для сільського населення. Що ж до міських, то таких, згідно з цим наказом, було на всю Україну 44. З них 34 мали статус україномовних, а 10 – російськомовних.

Які ж газети в індустріальних центрах Сходу України стали видаватися після цієї реформи російською мовою?

Таких було небагато, якщо порівняти із ситуацією, що склалася, скажімо, на середину 1990-х рр.: Україна вже стала незалежною, але кількість російськомовних газет у цих регіонах держави різко збільшилася порівняно з 1960-ми рр. Отже, тоді російською видавалися такі міські газети чотирьох

областей України: три – в Донецькій («Артемівський робочий» – Артемівськ; «Знамя Индустрии» – Костянтинівка; «Коммунист» – Слов'янськ); три – в Луганській («За коммунизм» – Комунарськ; «Знамя Коммунизма» – Красний Луч; «Лисичанский робочий» – Лисичанськ); дві – в Кримській (Красное Знамя) – Євпаторія; «Керченский робочий» – Керч) та дві – в Одеській («Знамя Советов» – Білгород-Дністровський; «Придунайская Правда» – Ізмаїл).

А які – українською мовою?

Газети всіх інших промислових центрів Півдня та Сходу України: Кривий Ріг (знаменитий і чи не найстаріший в цьому промисловому анклаві «Червоний Гірник»), Нікополь, Новомосковськ, Павлоград, Жовті Води, Бердянськ, Мелітополь, Первомайськ, Шостка) мали статус україномовних.

Після загальноукраїнського огляду повертаємося на Буковину. Як упоралися із новим оперативним завданням центру у Чернівцях? Якою стала картина з місцевою пресою?

Питання про реорганізацію районних редакцій і друкарень розглядалося на засіданні облвиконкому 11 червня 1962 р. Рішення були для працівників видавничо-поліграфічної сфери кардинальні. Ліквідовувалися Путильська і Вашківецька районні друкарні, що доти працювали як одне ціле з редакціями газет. Обладнання Глибоцької госпрозрахункової друкарні передавалося в Герцу для відкриття там районної друкарні. В Путилі натомість створювалася філія Вижницької друкарні [17].

Чернівецька область виявилася єдиною на всю Україну, в якій не було суто міської газети. Ще довоєнний статус хотинської і сторожинецької міськрайонних ці газети тепер втратили. Головним критерієм відкриття міської газети був статус міста обласного підпорядкування, і за цим критерієм на Буковині не витягував жоден райцентр.

Щодо міжрайонних газет, то на Буковині їх утворили чотири. Назви, місце розташування редакції, мова, періодичність виходу і накладу були такими:

«Радянська Верховина». Центр – у Сторожинці. Мови видання – українська і молдавська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 9 тис. пр. Поглинула чотири старі райони: Путильський, Вижницький, Глибоцький та Сторожинецький.

«*Зоря Прикарпаття*». Центр – у Кіцмані. Мова – українська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 10 тис. пр. Поглинула три райони: Вашківський, Заставнівський, Кіцманський.

«*Буковинське Село*». Центр – у Садгорі. Мови – українська і молдавська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 5 тис. пр. Поглинула чотири райони: Чернівецький, Новоселицький, Герцаївський, Садгирський.

«*Наддністрянська Правда*». Центр – у Кельменцях. Мова – українська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 10 тис. пр. Поглинула три райони: Сокирянський, Кельменецький, Хотинський.

Брежнєвська доба. З настанням 1960-х рр. закінчувалася коротка в часі епоха хрущовської відлиги. На небосхилі української історії підрадянського періоду щораз помітніше стали з'являтися перші приморозки епохи так і не побудованого в СРСР розвинутого соціалізму. Дедалі більше відчувався наступ комуно-більшовицької влади на все українське, який пізніше отримав назву суслівщина чи маланчуківщина (від прізвищ тогочасних головних ідеологів у СРСР і УРСР – Суслова і Маланчука). І в тому наступі продовжуватиме виконувати свою наперед призначену роль коліщаток і гвинтиків уже проржавілого механізму потужної машини партійно-радянського тоталітаризму районна преса.

Як показав час, хрущовський експеримент із сільськими та міськими районами виявився невдалим. За нового правителя СРСР Л. Брежнєва влада відмовилася від укрупнених територіальних виробничих управлінь. Відтак ліквідовувалися міжрайонні і міжобласні редакції газет. Усе поверталось на старі рейки, щоправда, дрібні райони вже не відновлювалися.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. «Про укрупнення сільських районів Української РСР» у Чернівецькій області залишалось шість районів: Вижницький, Глибоцький, Кельменецький, Кіцманський, Новоселицький, Сторожинецький. Натомість скасовувалися: Вашківський, Герцаївський, Путільський, Садгирський, Сокирянський, Хотинський та Чернівецький. У результаті чергової адмінреформи у Чернівецькій області із 14 колишніх районів залишалось десять [24].

Утім, незабаром до цього указу були внесені зміни.

Були дві причини внесення додаткових змін до проведеного 1962 р. адміністративного районування України.

Перша: об'єднання обласних промислових і обласних сільських рад, тобто відмова від невдалого експерименту 1962 р.

Друга: врахування пропозицій із місць щодо розукрупнення районів.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення змін в адміністративне районування Української РСР» від 4 січня 1965 р. були знову переглянуті межі існуючих районів та їх кількість. Такі зміни торкнулися і адміністративної карти Буковини. У результаті перекроювання недавно створених шести районів тут додалися ще чотири: Путильський, Заставнівський, Сокирянський і Хотинський [25].

Одинадцятий, Герцаївський, район було відновлено вже в 1990-ті рр.

Таким чином, на середину 1960-х рр. у результаті чергової адміністративної реформи структура районної преси Буковини мала такий вигляд: десять районних газет із черговими зміненими, хоча й не для всіх, назвами: «Радянське Життя» (Кіцмань); «Радянське Село» (Сторожинець); «Ленінським Шляхом» (Новоселиця); «Червона Зірка» (Хотин); «Радянська Верховина» (Вижниця); «Дністрові Зорі» (Сокиряни); «Прапор Перемоги» (Заставна); «Будівник Комунізму» (Глибока); «Наддністрянська Правда» (Кельменці); «Радянські Карпати» (Путила).

За оновленими назвами проглядається одна чітко окреслена тенденція: посилена радянізація і комунізація усіх сфер життя буковинського краю.

Висновки. 1. Віднайдені архівні документи, які уперше уведені в цій статті до наукового обігу, проливають світло на феномен районних газет не лише як складової системи журналістики радянської тоталітарної доби, а й як важливих ланок змосковлення свідомості західноукраїнського населення.

2. Доведено важливе уточнення: першою районною газетою на Буковині (від 4 липня 1940 р.) була «Советская Жизнь» у Хотині. Восени того ж року започатковувалися районки в п'яти, а під кінець року – в семи районах області, одна з яких, у Герці, – румунською мовою.

3. Труднощі із запуском районної мережі преси пояснюються хронічними радянськими дефіцитами: на папір, українські шрифти, поліграфічне обладнання, кадри.

4. Назви районних газет надавалися в директивному порядку «згори» і слугували політичним маркером епохи. Ключовими для них були ті поняття, що надавалися й для інших областей України: червоний, сталінський, ленінський, радянський, соціалізм, комуна.

5. Суть тиражної політики партії зводилася до того, що наклад місцевих газет (обласних та районних) було строго лімітовано. Натомість на центральні (московські та республіканські) видання щороку спускалися рознарядки із зростаючими цифрами.

6. Якісний склад кадрів був низьким. Навіть серед редакторів райгазет після війни бракувало осіб із вищою освітою. Одиниці мали диплом журналіста. Бюро обкому партії дбало передусім про рівень політичної підготовки та вірність ідеалам партії. Тому такими були здебільшого інструктори ідеологічних відділів райкомів партії. Так, на редактора путильської газети рекомендували колишню піонервожату із Херсонщини, що пройшла у Вижниці вишкіл бухгалтера лісгоспу та секретаря райкому комсомолу.

7. Діяльність районних газет перебувала під постійним контролем не лише безпосередньо засновника – райкому партії і райвиконкому, а й вищих партійних комітетів, також каральних органів (МВС та КДБ). Існував жорсткий цензурний контроль за змістом газет із використанням таких випробуваних у 1930-х рр. у східних областях України форм аналізу роботи місцевих журналістів, як закриті огляди, розгляд на бюро райкомів партії, персональні справи, випадки заборони на публічну критику.

Література

1. Автобіографія Борисенко Анни Андріївни. Учетные карточки, биографии и характеристики работников редакции облгазеты «Радянська Буковина». Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). Ф.1. Оп. 22. Од. зб. 87. Арк. 6–7.
2. Дані про редакторів районних газет Чернівецької області. Інформації в ЦК КП(б)У о работе печати и радиовещания области. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 41. Арк. 10.

3. Доповідна записка Чернівецького обкому партії до ЦК КП(б)У «Про організацію районних газет у Сторожинецькому, Герцаївському, Путилівському, Вижницькому та Хотинському районах» від 9.09.1940. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 1–2.
4. Закритий огляд хотинської міськрайонної газети «Радянське життя» та розгортання низової преси по м. Хотину і Хотинському району від 15 лютого 1941 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 12–17.
5. Звіт про використання паперу сторожинецькою газетою «Сталінським Шляхом» від 24 березня 1941 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 27.
6. Інформаційний простір Буковини: довідник / упоряд., передм. В. Бабилюлько. Чернівці: Букрек, 2004. 200 с.
7. Інформація про роз'яснення постанов РНК УРСР і ЦК КП(б)У про обов'язкові поставки зерна, сої, соняшника, молока, сіна, картоплі, шерсті, овочів державі у Чернівецькій області. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 32. Арк. 7–12.
8. Інформація Чернівецького обкому КП(б)У про роз'яснення рішень пленуму ЦК ВКП(б) від 17 серпня 1940 року та постанови ЦК КП(б)У і РНК УРСР про зернопостачання. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 32. Арк. 7–12.
9. Лист Львівської міжобласної контори «Укрполіграфпостач» редакторам районних газет Чернівецької області від 03.06.1941. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 46.
10. Лист начальника Чернівецького обласного видавництва «Облвидав» Р. Нечипорука від 11 січня 1961 р. секретареві обкому партії І. Фесенку про накладу місцевої преси. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 170.
11. Наказ міністра культури УРСР «Про створення міжрайонних газет в Українській РСР». ДАЧО. Ф. Р2377. Оп. 1. Од. зб. 217. Арк. 1–5.
12. О руководстве Черновицким обкомом КП Украины работой районных газет. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 275. Арк. 37.
13. Підвищити рівень міських газет: [передова]. *Радянська Україна*. 1952. № 175.
14. Постанова засідання бюро Чернівецького обкому партії від 14.09.1953 г. «Про затвердження редактором путильської райгазети «Зоря Карпат» Борисенко Г. А. (проект). Учетные карточки, биографии и характеристики работников редакции облгазеты «Радянська Буковина». ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 87. Арк. 6–7.
15. Про допущення помилок сторожинецькою райгазетою «Сталінським шляхом»: закритий огляд від 10 червня 1941 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 32. Арк. 23.
16. Про організацію райгазет Чернівецької області та розподіл їх асигнувань. Інформація Чернівецького обкому партії від 25 грудня 1940 року Раднаркому УРСР. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 38. Арк. 7–8.
17. Про реорганізацію районних редакцій і друкарень Чернівецької області. Рішення Чернівецького облвиконому від 11 червня 1962 р. ДАЧО. Ф. Р2377. Оп. 1. Од. зб. 216. Арк. 1–6.

18. Разові тиражі обласних та районних газет Чернівецької області на 1961 рік. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 170. Арк. 2.
19. Самокритика советської преси. *Наша Культура* (Канада). 1952. Ч. 12.
21. Список райгазет Чернівецької області на 01.01.1941. Переписка с издательствами, с ЦК КП Украины по вопросу работы Министерств, печати и культпросвет учреждений. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 5–6.
22. Справка на тов. Борисенко А. А., представляема на утверждение ОК КП(б)У. Учетные карточки, биографии и характеристики работников редакции облгазеты «Радянська Буковина». ДАЧО. Ф.1. Оп. 22. Од. зб. 87. Арк. 8.
23. Статистичний звіт про роботу міських, районних і багатотиражних газет Чернівецької області за 1958 рік. ДАЧО. Ф.1. Оп. 22. Од. зб. 143. Арк. 6.
24. Телеграма за підписом секретаря ЦК ВКП(б) товариша Сталіна від 18 березня 1941 року секретареві Чернівецького обкому партії про ліквідацію збитковості газет. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 31.
25. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 року «Про укрупнення сільських районів Української РСР». ДАЧО. Ф. Р-2700. Оп. 6. Од. зб. 1789. С. 204–247.
26. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 4 січня 1965 року «Про внесення змін в адміністративне районування Української РСР». *Відомості Верховної Ради*. 1965. № 3. С. 64.

References

1. Avtobiohrafia Borysenko Anny Andriivny. Uchetnye kartochky, byohrafyy u kharakterystyky rabotnykov redaktsyy obl hazety «Radianska Bukovyna», Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (dali – DACHO), f.1, op. 22, od. zb. 87, ark. 6–7 (in Rus.).
2. Dani pro redaktoriv raionnykh hazet Chernivetskoï oblasti. Informatsyy v TsK KP(b)U o rabotepechaty i radyoveshchaniya oblasti, DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 41, ark. 10 (in Rus.).
3. Dopovidna zapyska Chernivetskoho obkomu partii do TsK KP(b)U «Pro orhanizatsiiu raionnykh hazet u Storozhynetskomu, Hertsaiivskomu, Putylivskomu, Vyzhnytskomu ta Khotynskomu raionakh» vid 9.09.1940, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 1–2 (in Ukr.).
4. Zakrytyi ohliad khotynskoi miskraionnoi hazety «Radianske zhyttia» ta rozghortannia nyzovoi presy po m. Khotynu i Khotynskomu raionu vid 15 liutoho 1941 r., DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 12–17 (in Ukr.).
5. Zvit pro vykorystannia paperu storozhynetskoï hazetoiu «Stalinskym Shliakhom» vid 24 bereznia 1941 r., DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 27 (in Ukr.).
6. Informatsiinyi prostir Bukovyny: dovidnyk [Information space of Bukovyna: directory] / uporiad, yperelm. V. Babyliulko, Chernivtsi: Bukrek, 2004, 200 (in Ukr.).

7. Informatsiia pro roziasnennia postanov RNK URSR i TsK KP(b)U pro oboviazkovi postavky zerna, soi, soniashnyka, moloka, sina, kartopli, shersti, ovochiv derzhavi u Chernivetskii oblasti, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 32, ark. 7–12 (in Ukr.).

8. Informatsiia Chernivetskoho obkomu KP(b)U pro roziasnennia rishen plenumu TsK VKP(b) vid 17 serpnia 1940 roku ta postanovy TsK KP(b)U i RNK URSR pro zernopostachannia, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 32, ark. 7–12 (in Ukr.).

9. Lyst Lvivskoi mizhoblasnoi kontory «Ukrpolihrafpostach» redaktorom raionnykh hazet Chernivetskoi oblastivid 03.06.1941, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 46 (in Ukr.).

10. Lyst nachalnyka Chernivetskoho oblasnoho vydavnytstva «Oblvydav» R. Nechyporuka vid 11 sichnia 1961 r. Sekretarevi obkomupartii I. Fesenku pro naklady mistsevoi presy, DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 170 (in Ukr.).

11. Nakaz ministra kultury URSR «Pro stvorennia mizhraionnykh hazet v Ukrainskii RSR», DACHO, f. R2377, op. 1, od. zb. 217, ark. 1–5 (in Ukr.).

12. O rukovodstve Chernovytskym obkomom KP Ukrainy rabotoi raionnykh hazet, DACH, f. 1, op. 2, od/ zb. 275, ark. 37 (in Rus.).

13. (1952). Pidvyshchyty riven miskykh hazet. Peredova [Increase the level of city newspapers: [The leading article], *Radianska Ukraina*, (175) (in Ukr.).

14. Postanova zasidannia biuro Chernivetskoho obkomu partii vid 14.09.1953 h. «Pro zatverdzhennia redaktorom putylskoi raihazety «Zoria Karpat» Borysenko H. A. (proiekt). Uchetnye kartochky, byohrafy y kharakterystyky robotnykov redaktsyy obl hazety «Radianska Bukovyna», DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 87, ark. 6–7 (in Ukr.).

15. Pro dopushchennia pomylok storozhynetskoiu raihazetoiu «Stalinskym shliakhom»: zakrytyi ohliad vid 10 chervnia 1941 r., DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 32, ark. 23 (in Ukr.).

16. Pro orhanizatsiiu raihazet Chernivetskoi oblasti ta rozpodil yikh asyhnuvan. Informatsiia Chernivetskoho obkomu partii vid 25 hrudnia 1940 roku Radnarkomu URSR, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 38, ark. 7–8 (in Ukr.).

17. Pro reorhanizatsiiu raionnykh redaktsii i drukaren Chernivetskoi oblasti. Rishennia Chernivetskoho oblvykonomu vid 11 chervnia 1962 r., DACHO, f. R2377, op. 1, od. zb. 216, ark. 1–6 (in Ukr.).

18. Razovi tyrazhi oblasnykh ta raionnykh hazet Chernivetskoi oblasti na 1961 rik, DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 170, ark. 2 (in Ukr.).

19. (1952). Samokrytyka sovietskoi presy [Self-criticism of the Soviet press], *Nasha Kultura* (Kanada), (12) (in Ukr.).

21. Spysok gaihazet Chernivetskoi oblasti na 01.01.1941. Perypska s yzdatelstvamy, s TsK KP Ukrainy po voprosu raboty Mynysterstv, pechaty y kulprsvetuchrezhdenyi, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 5–6 (in Rus.).

22. Spravka na tov. Borysenko A. A., predstavliaemuiu na utverdzhennye OK KP(b)U. Uchetnye kartochky, byohrafy i kharakterystyky robotnykov redaktsyy

oblhazety «Radianska Bukovyna», DACHO, f.1, op. 22, od. zb. 87, ark. 8 (in Rus.).

23. Statystychnyi zvit pro robotu miskykh, raionnykh i bahatotyrazhnykh hazet Chernivetskoï oblasti za 1958 rik, DACHO, f. 1, op. 22. od. zb. 143, ark. 6 (in Ukr.).

24. Telehrama za pidpysom sekretaria TsK VKP(b) tovarysha Stalina vid 18 bereznia 1941 roku sekretarevi Chernivetskomu obkomu partii pro likvidatsiiu zbytkovosti hazet, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 31 (in Ukr.).

25. Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSR vid 30 hrudnia 1962 roku «Pro ukрупnennia silskykh raioniv Ukrainsoï RSR», DACHO, f. R-2700, op. 6, od. zb. 1789, 204–247 (in Ukr.).

26. (1965). Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSR vid 4 sichnia 1965 roku «Pro vnesennia zmin v administratyvne raionuvannia Ukrainsoï RSR» [Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR dated January 4, 1965 “On making changes to the administrative zoning of the Ukrainian SSR”], *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, (3), 64 (in Ukr.).

Mykola Tymoshyk

doctor of philological sciences, professor
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)

DISTRICT NEWSPAPERS AS AN UNKNOWN PHENOMENON OF TOTALITARIAN JOURNALISM: ON ARCHIVAL DOCUMENTS AND MATERIALS OF THE LOCAL PRESS OF BUKOVYNA

The article is written on the basis of archival documents of the Chernivtsi region that have not yet been included in scientific circulation and materials from the binders of local newspapers. These documents shed light on the phenomenon of district newspapers not only as a component of the journalism system of the Soviet totalitarian era, but also as important links of the Moscow consciousness of the Western Ukrainian population.

Various aspects of the establishment and functioning of this segment of the press are comprehensively covered: ideological, organizational, personnel and problem-thematic.

Described difficulties under conditions of shortages: for paper, Ukrainian fonts, printing equipment, personnel.

Newspaper names were analyzed in retrospect of their subsequent renamings. Usually these titles were given from above and served as a political marker of the era. The key concepts were those for

other regions of Ukraine: red, Stalinist, Leninist, Soviet, socialism, commune.

The circulation policy of the party is analyzed. The circulation of local newspapers (regional and district) was strictly limited. On the other hand, the central (Moscow and republican) disarmaments descended every year with increasing numbers.

The personnel potential and the procedure for approving newspaper editors and quality managers are characterized. Among the editors of regional newspapers after the war, there was a lack of people with higher education, some had a journalist's diploma. The level of political training and the candidate's loyalty to the ideals of the party were important.

The qualitative composition of creative employees of regional newspapers was analyzed by age, gender, education, nationality, geography of origin.

Mass work with readers, the nature of editorial mail, statistics of correspondence are given. Separately – about censorship control of newspapers in the city and its forms: closed reviews, review at the office of district committee of the party, personal cases, lists of bans on public criticism of the government.

The problem-thematic content is analyzed in terms of different historical eras: Stalin's era, Khrushchev's thaw, Brezhnev's era of stagnation.

Keywords: district newspapers, names of newspapers, personnel of the district press, procedure for approving editors, closed reviews of the press, editorial mail, local press of Bukovyna.

МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Тетяна Війтович

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7416-3863>

Львівський національний університет імені Івана Франка
(Львів, Україна)

tetyana.viytovych@lnu.edu.ua

Анастасія Доскоч

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7925-6723>

магістриня журналістики
Львівський національний університет імені Івана Франка
(Львів, Україна)

Anastasiia.Doskoch@lnu.edu.ua

УДК 318.72:45.324.56

ГАЗЕТА «НАШ КРАЙ»: ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ І ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-13

Дослідження зосереджується на газеті «Наш край» (м. Мостиська, Львівська обл.) і розглядає особливості менеджменту в медіаіндустрії, а також проводить практичний аналіз роботи редакції цього видання. Вивчення показує, що сучасні редактори медіа виступають головними менеджерами і відповідають за керівництво та організацію роботи редакційного колективу. Дослідження підкреслює важливість базових знань з менеджменту для успішного функціонування редакції. Враховуючи економічний аспект своєї діяльності, редактори-менеджери займаються управлінням бюджетом, плануванням фінансових ресурсів, залученням рекламодавців та стратегічним плануванням. Застосування принципів менеджменту сприяє досягненню поставлених цілей і забезпеченню стабільності видання. Це дослідження має практичне значення для редакторів медіа та наголошує на необхідності розвитку менеджерських навичок

для ефективного керівництва редакційними процесами і досягнення успіху у медіасфері. Стаття зосереджена на медіапросторі та важливості ефективного управління в цій сфері. Вона розглядає різні визначення менеджменту та його роль у медіаіндустрії. Особливий акцент робиться на понятті сучасного медіаменеджменту, який охоплює соціально-економічні, інформаційні та організаційно-технологічні аспекти. Також обговорюються базові функції менеджменту, включаючи планування, організування, мотивування та контролювання. Стаття наголошує на важливості врахування економічних принципів у роботі редакцій, зокрема прибутковості, конкурентоспроможності та економічній достатності. Відзначається, що медіаіндустрія має специфічні риси, оскільки є одночасно на ринку товарів і послуг, і що ринок змісту є ключовим аспектом медіаменеджменту. Дослідження має практичне значення для редакторів та керівників медіапідприємств, сприяючи розумінню особливостей управління в медіасфері.

Ключові слова: газета, медіаменеджмент, редакція, ринок, медіа.

Постановка проблеми. Сьогодні медіабізнес на українському медіаринку посідає чільне місце, хоча й переживає низку потрясінь. Із розвитком глобального Інтернету та появою жорсткої конкуренції на ринку медіаорганізації повинні пристосуватись до нових, трансформованих, умов ведення підприємницької діяльності. Нові сучасні моделі редакційної діяльності вимагають своєчасного виявлення, вивчення і впровадження для забезпечення конкурентоспроможності та прибутковості для медіа. Із впровадженням сучасних концепцій функціонування редакцій, змінюється також і процес менеджменту.

Мета дослідження – визначити особливості здійснення медіаменеджменту на прикладі редакції «Наш край» (м. Мостиська, Львівська обл.).

Об'єкт дослідження – менеджмент на медіапідприємствах (газета «Наш край»).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні дослідження медіаменеджменту є наскрізним у працях таких науковців, як О. М. Барзилович, Ю. С. Щербініна,

М. П. Присяжний, І. Н. Крецу, Б. З. Зельдович, Н. Б. Кириллова, З. В. Григорова та ін. Якщо наукових доробків із менеджменту є чимало в українському науковому дискурсі, то специфіка здійснення менеджменту на медіапідприємствах залишається недостатньо дослідженою.

Методи дослідження. Описовий метод використано для виділення основних теоретичних аспектів дослідження менеджменту та медіаменеджменту. Метод аналізу застосовано для вивчення нормативних актів, які регулюють функціонування та управління медійними підприємствами, а також для дослідження реалізації менеджменту на прикладі конкретної редакції медіа. Систематизація та узагальнення дали змогу виявити основні виклики для сучасних редакцій пресових видань. Методологічною основою цього дослідження є наукові принципи об'єктивності та достовірності.

Наукова новизна полягає у тому, що у науковій праці проаналізовано особливості процесу управління в редакції районної газети – на прикладі газети «Наш край». Висновки й результати проведеного дослідження мають значення для розширення теоретичної бази дослідження медіаменеджменту українських пресодруків. Окрім того, ця наукова стаття може бути використана для подальшої теоретичної розробки проблем функціонування менеджменту на медіапідприємствах.

Виклад основного матеріалу. Медіапростір, що характеризується відносною мінливістю та швидкоплинністю, вимагає здійснення ефективного управління. Менеджмент у перекладі з англійської мови означає: «1) управління, керівництво, завідування; 2) адміністрація; 3) вмiле поводження, ставлення» [4, с. 316]. Утім, сучасна наука пропонує низку інших визначень. Наприклад, на думку О. М. Барзиловича, «менеджмент – це самостійний вид професійної діяльності, спрямований на досягнення поставлених цілей шляхом раціонального використання матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів із застосуванням принципів, функцій та методів наукового управління» [1, с. 150]. У своїй книзі «Основи медіаменеджменту» О. М. Барзилович наголошує, що «сучасний медіаменеджмент є складним соціально-економічним, інформаційним та організаційно-технологічним явищем,

процесом діяльності, що передбачає прийняття рішень для забезпечення ефективного функціонування медіапідприємств» [1, с. 152].

Необхідно вказати на предмет менеджменту, який охоплює декілька категорій:

- теоретична база управлінської діяльності (закони, закономірності, принципи, моделі тощо);
- практика управління організаціями (працівниками, колективами працівників, групами, організацією і т. п.);
- проєктування системи менеджменту (формування взаємодіючих управлінських важелів, які забезпечують управлінський вплив керуючої системи організації на керовану) [6, с. 11].

Суть менеджменту найкраще проявляється у виконанні ним різних функцій. Це окремі види діяльності, що є важливими аспектами на шляху до досягнення підприємством поставлених цілей. М. М. Шкільняк у своєму посібнику виокремлює такі базові функції менеджменту:

- планування – визначення цілей і розробка шляхів їх досягнення;
- організування – функція управління, яка містить поділ та кооперацію праці, зокрема утворення організаційних структур, делегування повноважень, організацію взаємодії;
- мотивування – налаштування людей на поведінку, яка сприяє ефективному досягненню цілей організації;
- контролювання – отримання інформації про ситуацію і визначення відхилення ситуації від її планованого значення [6, с. 8].

Існують загальні економічні стандарти, які поширюються на всі підприємства, в тому числі й медіавиробництва. Якщо мова йде про друковані медіа, то редактори повинні будувати свою роботу не лише відповідно до визначених творчих цілей, а й з урахуванням економічних принципів. Так, у посібнику «Основи медіаменеджменту друкованих ЗМІ» виділено три найважливіші економічні принципи:

- принцип прибутковості, відповідно до якого редакція постійно шукає шляхи мінімізації своїх витрат та отримання постійного прибутку;

– забезпечення конкурентоспроможності видання; цей принцип покладено в основу всіх заходів редакції, спрямованих на постійне підвищення якості матеріалів видання та рівня задоволення інформаційних потреб якомога ширшої аудиторії читачів;

– принцип економічної достатності, який полягає у розумному розподілі наявних у редакції творчих та матеріальних ресурсів для оптимальної реалізації її поточних стратегічних завдань у найкоротший термін та найекономнішим шляхом [3, с. 5–6].

Уся продукція медіагалузі характеризується специфічними рисами, адже вона водночас може перебувати як на ринку товарів, так і на ринку послуг. «На першому – товаром є зміст продукту: загальна інформація, експертні думки, розважальний контент у формі газет, журналів, книг, радіо- та телевізійних програм, кіно- та відеопродукції тощо» [2, с. 106]. Оскільки медіаіндустрія є досить нетиповою, сукупність медіа діє на так званому здвоєному ринку, або ж ринку подвійного медіапродукту. Дослідниця З. В. Грогорова влучно підмітила, що «здвоєний ринок товарів і послуг – найсуттєвіша характеристика медіаіндустрії, що відрізняє її від інших галузей сучасної економіки» [2, с. 74]. Звідси випливає, що ринок товарів – це насамперед ринок змісту, якщо розглядати його з боку медіаменеджменту.

Другий ринок, на якому спостерігається конкуренція медіапідприємств, – це ринок рекламних послуг. «Для медіаіндустрії реклама виступає важливим джерелом фінансування, сприяючи підтримці окремих медіа, розвитку громадської думки і громадського суспільства» [2, с. 76]. В умовах ринкової економіки реклама є потужним знаряддям для розвитку медіавиробництва і, як результат, веде до його економічного зростання. Дослідник О. Хаб'юк у своїй монографії пише про медіапідприємства таке: «Рекламному ринку вони продають доступ/увагу (у широкому розумінні також можливість політичної маніпуляції) цільових аудиторій для підприємств, які комунікують з ринком, маючи на меті рекламу, піар, сприяння продажу. У широкому розумінні тут також слід враховувати політичних акторів, які комунікують з електоратом з метою політичної маніпуляції» [5, с.113].

Оскільки перед локальними медіа під час війни дуже гостро постав ряд проблем, то ця тема є дуже актуальна для дослідження. Такими викликами є:

- зменшення читацької аудиторії. Завдяки широкому доступу до Інтернету та соціальних медіа люди дедалі частіше обирають онлайн-джерела новин, що призвело до зменшення продажів та передплатників традиційних газет;

- фінансові труднощі також є серйозною проблемою, з якою стикаються локальні газети, що, своєю чергою, зобов'язує скорочувати власні штати або змінювати склад редакційних команд та журналістського персоналу, і це впливає на якість та обсяг новинного покриття.

- зростання конкуренції з боку інтернет-реклами та нових медіаформатів [5, с. 113].

Для аналізу здійснення медіаменеджменту ми розглянули редакцію газети «Наш край» (м. Мостиська, Львівська область). Газета зареєстрована як «Приватне підприємство Редакція газети “Наш край” (ПП РГ “НАШ КРАЙ”)), керівник – Г. Б. Сорока, гасло газети: «Мостищина, цікаві факти, події з життя району і України. Без піару, обливання брудом, неконструктивної критики. Тільки добром можна творити добро».

Центр управління цієї редакції складається із головної редакторки та заступника редактора, водночас існують також посади репортера, оператора комп'ютерної верстки та коректора. По суті, районна газета «Наш край» продовжує видаватись за рахунок зусиль цих п'ятьох працівників, й здійснення ефективного редакційного менеджменту є невід'ємною частиною робочого процесу у таких умовах.

Ланку управління у редакції газети «Наш край» займають головна редакторка та заступник редактора. Ланка виконання представлена такими посадами, як коректор, репортер та оператор комп'ютерної верстки. Середній рівень редакційного менеджменту, тобто наявність посад завідувачів відділів, у редакції видання «Наш край» відсутній, що призводить до збільшення списку зобов'язань головної редакторки, адже у такому випадку вона повинна стежити за виконанням роботи усіх своїх підопічних. Окрім того, відсутність поділу структури редакції на відділи нагромаджує обсяг роботи для редакторки

безпосередньо, оскільки вона відповідальна за затвердження усіх тематичних блоків та часто і сама є авторкою матеріалів, що публікують у цій районній газеті.

Реалізація основних функцій та завдань ефективного менеджменту на медіапідприємстві лежить на плечах ланки управління районної газети «Наш край». Головна редакторка, рівно як і заступник редактора, займаються плануванням та координуванням робочого процесу, також здійснюють контроль за його перебігом. Якщо говорити про мотивування працівників редакції, то цей аспект управління варто переосмислити та доопрацювати, адже чимало редакторів нехтують матеріальним заохоченням своїх підопічних, що у результаті призводить до затримок у виконанні робочих обов'язків чи взагалі їх ігнорування. Комплексний підхід до виконання усіх функцій здійснення менеджменту налагоджує процес підготовки та публікації матеріалів у редакції, а отже, й підтримує сприятливу атмосферу у колективі.

У процесі еволюції журналістського наукового дискурсу новітні поняття доповнилися такими явищами, як мультимедіа, кросмедіа та конвергенція, і, як результат, ці терміни почали широко застосовувати й до характеристики сучасних редакцій медіа. Поряд із традиційними й усіма відомими моделями організації роботи редакцій з'являються нові – кросмедійні, мультимедійні та конвергентні. Застосування їх на практиці дозволяє впроваджувати у редакціях найбільш ефективні сучасні методи управління, що відповідають вимогам часу та розвитку технологій.

Наразі районна газета «Наш край» представлена лише у друкованій версії. Це зумовлено насамперед специфікою аудиторії та періодичністю видання. Зважаючи на сучасні умови розвитку редакційної діяльності, було би доцільно створити також й онлайн-версію газети «Наш край». Таким чином, потенційна аудиторія включала би молодших читачів, які активно користуються Інтернетом, а разом із цим зросла би популярність самого видання. Не варто нехтувати тим фактом, що друковані медіа сьогодні втрачають лідерство на медіаринку, звільняючи місце перспективним інтернет-ЗМІ, що мають постійну аудиторію. Створивши інтернет-версію видання «Наш край», редакція

в подальшому може повністю перейти на цю платформу. Не варто забувати також, що друковані медіа є більш витратними підприємствами порівняно з інтернет-медіа.

Як уже зазначалося, створення нової додаткової медіа-платформи для медіа внесе певні корективи у редакційну діяльність. Так, редакція газети «Наш край» буде змушена приділяти більше уваги створенню мультимедійного контенту, а отже, буде раціонально розширювати кадровий склад редакції за рахунок посад фоторепортера, фотожурналіста чи відеооператора. Важливо пам'ятати, що попит на якісний мультимедійний контент невинно зростає на просторах Інтернету і тепер.

Щодо процесу управління редакцією, тут також існує ймовірність переосмислення та доопрацювання редакційної діяльності в нових умовах. Розширення кадрового складу редакції видання «Наш край» може привести до потреби поділу редакції на тематичні відділи. Перехід на інтернет-платформу вимагатиме впровадження таких посад, як, до прикладу, відповідальний редактор кожної технологічної платформи. Коло обов'язків головної редакторки тепер охоплюватиме також контроль за робочим процесом усіх медіаплатформ.

Висновки. Сьогодні споживачі щораз частіше звертають увагу на кінцевий результат роботи медіапідприємства – інформацію, а не на механізм створення медійного продукту безпосередньо. За виготовленням інформаційного продукту насправді стоїть чимала група працівників, управління якими потребує грамотності та раціональності. Медіаменеджмент є наріжним каменем для ефективного функціонування сучасних медіа і забезпечення їх прибутковості.

У цій науковій статті ми окреслили поняття «медіаменеджмент», його функції та основні економічні принципи роботи медійних підприємств. Окрім того, дослідили, що уся продукція медіагалузі одночасно перебуває на двох ринках – товарів та послуг. Вивчивши сукупність ринків, на яких перебувають медіапідприємства, ми перейшли до аналізу правових засад діяльності та менеджменту медіа.

У ході дослідження етапів роботи редакції видання «Наш край» ми зрозуміли, наскільки важливими є базові знання з менеджменту для сучасних редакторів медіа. Вони виступають

головними менеджерами на підприємствах і відповідають за ефективне керівництво та організацію роботи редакційного колективу.

Дослідження показало, що діяльність керівників медіапідприємств не обмежується лише редакційною та журналістською роботою. Вони також повинні володіти економічними знаннями і враховувати економічний аспект своєї діяльності. Управління бюджетом, планування фінансових ресурсів, залучення рекламодавців, розроблення стратегій розвитку – це лише кілька аспектів, які потребують уваги редакторів-менеджерів.

Висновок з цього дослідження полягає в тому, що розуміння та застосування принципів менеджменту є важливими для успішної роботи редакції. Правильне керівництво, організація робочих процесів, ефективне використання ресурсів і стратегічне планування сприяють досягненню поставлених цілей і забезпеченню стабільності видання. Це підкреслює важливість навчання та розвитку менеджерських навичок для редакторів медіа, щоб вони могли ефективно виконувати свої обов'язки як менеджери і забезпечувати успіх своїх видань.

Література

1. Барзилович О. М., Григорова З. В., Пунчак Л. А. та ін. Основи медіаменеджменту. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 296 с.
2. Григорова З. В., Сухорукова О. А., Кваско А. В., Шендерівська Л. П. Основи медіабізнесу: підруч. для студ. спеціальності 073 «Менеджмент»; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл: 4,70 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 323 с.
3. Основи медіаменеджменту друкованих ЗМІ / Дніпровський центр соціальних досліджень. Дніпропетровськ, 2008. 40 с.
4. Подвезько М. Л., Балла М. І. Англо-український словник. Київ: Радянська школа, 1974. 663 с.
5. Хаб'юк О. Концептуальні основи медіа-економіки: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 180 с.
6. Шкільняк М. М., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: навч. посіб. Тернопіль: Крок, 2017. 252 с.

References

1. Barzylovych, O. (2017). *Osnovy mediamenedzhmentu* [Basics of media management], Kyiv: KPI im. Igoria Sikorskooho, 296 (in Ukr.).

2. Hryhorova, Z., Sukhorukova, O., Kvas'ko, A. & Shenderivs'ka, L. (2021). *Osnovi mediabiznesu* [Basics of media business], Kyiv: KPI im. Igoria Sikorskoho, 323 (in Ukr.).
3. (2008). *Osnovy mediamenedzhmentu drukovanykh media* [Fundamentals of print media media management] / Dniprovskiy tsentr sotsialnykh doslidzhen, Dnipropetrovsk, 40 (in Ukr.).
4. Podvezko, M. L., Balla, M. I. (1974). *Anhlo-ukrainskyi slovnyk* [English-Ukrainian dictionary], Kyiv: Radianska shkola, 663 (in Ukr.).
5. Khabiuk, O. (2012). *Konceptualni osnovy media-ekonomiky* [Conceptual foundations of media economics], Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 180 (in Ukr.).
6. Shkilniak, M., Ovsianyuk-Berdadina, O., Kris'ko, Zh. & Demkiv, I. (2017). *Menedzhment* [Management], Ternopil: Krok, 252 (in Ukr.).

Tetyana Viytovych

Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine)

Anastasiia Doskoch

Master of Journalism
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine)

**NEWSPAPER «NASH KRAY»:
FEATURES OF MANAGEMENT AND PRACTICAL ANALYSIS**

The research focuses on the newspaper «Nash Kray» and examines the peculiarities of management in the media industry, as well as conducts a practical analysis of the work of the editors of this publication. The study shows that modern media editors act as chief managers and are responsible for leading and organizing the work of the editorial team.

The study emphasizes the importance of basic management knowledge for the successful functioning of the editorial office. Taking into account the economic aspect of their activity, managing editors are engaged in budget management, planning of financial resources, attraction of advertisers, and strategic planning. The application of management principles helps to achieve the set goals and ensure the stability of the publication.

This study has practical significance for media editors and emphasizes the need to develop managerial skills to effectively manage editorial processes and achieve success in the media field. Also, this article focuses on the media space and the importance of

effective management in this area. It examines different definitions of management and its role in the media industry.

Special emphasis is placed on the concept of modern media management, which covers socio-economic, informational, and organizational-technological aspects. The publication discusses the basic functions of management, including planning, organizing, motivating, and controlling. The article emphasizes the importance of taking into account economic principles in the work of editorial offices, in particular profitability, competitiveness, and economic sufficiency.

It is noted that the media industry has specific features, as it is both a market for goods and services, and the content market is a key aspect of media management. The study provides practical value for editors and managers of media enterprises, contributing to the understanding of the peculiarities of management in the media sphere.

Keywords: newspaper, media management, editorial office, market, media.

Юрій Фінклер

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7151-7440>

доктор філологічних наук, професор
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
(Тернопіль, Україна)
bubabu@meta.ua

УДК 007:004.73.8

ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІЄРАРХІЯ СУСПІЛЬСТВА: ЧИННИКИ ВЗАЄМОДІЇ

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-14

Розглянуто механізми взаємодії засобів масової комунікації та ієрархії суспільства. З'ясовано, що в результаті дії механізмів масовокомунікаційних ефектів і контрефектів суспільство стикається з подвійним процесом. Можливість персоналізованого інформаційного потоку, яку пропонують цифрові медіа, надає широкий простір для непривілейованих соціальних груп з метою вибору медіаконтенту, який відповідає їхній власній конструкції реальності. Середовища в цьому контексті суттєво сприяють зміцненню гетерархічних рис суспільства та семіотичної сили кожного представника аудиторії проти смислів, дозволених зверху. Однак досліджено й обставини, за яких ця явно демократична характеристика масовокомунікаційної практики призводить до того, що демократизовані соціальні групи стають дедалі більшими і стикаються лише з таким комунікаційним контентом, який відповідає філософії та очікуванням своєї групи чи свого середовища. Цей світогляд, опосередкований засобами масової комунікації, перетворений на реальну конструкцію свого середовища, містить небезпеку, оскільки він не обумовлює навички, за допомогою яких інші кластери соціуму, що по-іншому позиціонуються в соціальній ієрархії, можуть отримати світоглядний досвід цієї соціальної групи і навпаки. Стверджується, що у цьому сенсі засоби масової комунікації можуть відігравати суттєву роль у створенні соціальної нерівності ієрархічної структури суспільства.

Ключові слова: ієрархія, кластер, комунікація, контент, медіа, соціум, суспільство.

Постановка проблеми. Характеристики соціальних змін можна інтерпретувати з різних точок зору. Цей напрям міркувань розглядає історичну трансформацію соціальних змін через засоби масової комунікації. Першою суттєвою розробкою цього тематичного спрямування є широковідома праця Маршалла МакЛюена «Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги» від 1962 р. [7], в якій автор зосередив увагу не стільки на книгодрукуванні як на масовокомунікаційному процесі, скільки на ролі книгодрукування в соціальних аспектах розвитку суспільств, зокрема в тому, що саме книгодрукування посилює роль позірно протилежних соціальних явищ: капіталізму і націоналізму, з одного боку, та індивідуалізму й демократії – з іншого. Це дослідження суттєво інтерпретує вплив книги на соціальну комунікацію і певним чином формує відправну точку забезпечення диференційованого опису відносин між феноменами масової комунікації та суспільством. Грунтуючись на аналітичних аспектах Маршалла МакЛюена, але адаптуючи їх до сучасного цифрового суспільства, вважатимемо, що поширення електронних та цифрових медій як певного аналога новітньої комунікаційної платформи стосовно книговидавання суттєвим чином сприяє створенню світового суспільства. Розглядаючи особливості засобів масової комунікації, створених у результаті появи їхніх електронних візріців, аналізуємо специфіку комунікації цієї соціальнокомунікаційної підсистеми функціонування суспільства.

Мета дослідження полягає в необхідності відповіді на запитання, як засоби масової комунікації впливають на функціонування інших субсфер сучасного суспільства і які виклики це ставить перед учасниками масового спілкування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Звісно, що проблема взаємозв'язку між засобами масової комунікації та соціальними змінами не є новою в комунікативістиці. Зверну увагу на праці деяких своїх колег, досягнення яких збагачують теоретичні аспекти соціальнокомунікаційних особливостей суспільного розвитку. Зокрема, це тексти західних науковців Кріса Бейла [4], Сари Анни Гантер [8], Клауса Брю Йенсена [5], Лі Лієвроу [6], Расмуса Клейса Нільсена [8], а також українських вчених Богдана Бондарця [3], Бориса Потятиника [1], Тетяни Трачук [2], Артура Фесенка [3], Вікторії Чорної [3]. Розглядаючи широкий спектр

проблем взаємин засобів масової комунікації та сучасних суспільних процесів, дослідники зосереджують увагу на типологічних масовокомунікаційних взірцях та ефектах дій цих взірців, оминаючи проблему формування взаємної підпорядкованості масової комунікації та ієрархічних структур суспільства.

Новизна мого невеликого дослідження полягає в тому, що я розглядаю раціональність засобів масової комунікації як чинник зміни ієрархічної організації суспільства, зосереджуючись на питанні про те, як у системі цієї ієрархії поширюється контент і якою мірою ця ієрархія може змінити структуру соціальних комунікацій.

Об'єктом статті є чинники взаємодії між засобами масової комунікації та ієрархією суспільства.

Методи дослідження. Ключовим науковим методом, який я застосовував протягом проведення аналізу проблеми взаємодії засобів масової комунікації та ієрархії суспільства, став синергетичний підхід до визначення ролі і місця цих феноменів у суспільному розвитку. Опрацювання джерельної бази моєї статті ґрунтувалося на застосуванні аналітико-синтетичного методу. Застосування історичного методу стосувалось аналізу функціональних принципів формування контентом засобів масової комунікації суспільного досвіду аудиторії у контексті історіографії титульної проблеми. Залучення аналітичного та індуктивного методів дозволили здійснити адаптування філософських підвалин феномену ієрархії суспільства до соціальнокомунікаційних дослідницьких інновацій.

Виклад основного матеріалу. Я, звісно ж, передбачаю скептицизм колег, які, прочитавши заголовок статті, розчаровано скажуть: «Ну ось, знову цей Фінклер про суспільство і медію». Дозволю собі навести цитату керівника Департаменту медій та комунікацій Лондонської школи економіки і політичних наук Роджера Сілверстоуна, яка мене бодай частково реабілітує в очах шанованих колег. Цей британський соціолог далекого 2006 р. писав: «Я міг би згадати, скільки годин глобалізований громадянин світу щодня проводить перед телевізором чи радіо, гортає газети, не кажучи вже про проведений в інтернеті час, що постійно зростає. Я міг би записати, як ці дані змінюються, якщо ми рухаємося відповідно з півночі на південь земної кулі, від країни

до країни, залежно від доступу до матеріальних і символічних ресурсів. Я міг би вибудувати кількісні показники, глобальні дані про продажі програмного забезпечення, перегляд телепередач і відео та відмінності в поширеності комп'ютерів. Я міг би подумати про процеси змін закономірностей, що виникають, і навіть з достатньою нерозсудливістю я міг навіть робити прогнози щодо точок зору майбутніх тенденцій споживання. Однак, якби я зробив усе це або навіть щось із перелічених тут речей, цим я б лише трохи подряпав верхній шар медіакультури...» [9, р. 13]. А тому, на мою думку, ніколи не зашкодить кинути свіжим оком на ось цю проблему «суспільства і медій», яка є актуальною для кожного етапу динаміки цих феноменів.

Йдеться насамперед про те, що кожен з етапів розвитку суспільства супроводжується зростанням рівня складності, представленим засобами масової комунікації в кожен історичну епоху, та істотно трансформує насамперед структурну організацію суспільства. Писемність, книгодрукування і поява електронних медій змінюють соціальні комунікації. Проте ці зміни не завжди несуть із собою зміну епохи, тобто приводять до рішучої трансформації суспільства. Попри очевидні паралелі між комунікаційними технологіями та соціальними змінами, помітною є коеволюція між великими епохами організації суспільства та способом спілкування між членами цього суспільства.

Архаїчне суспільство асоціюється з усністю, де поведінка іншого учасника комунікації визначалася спілкуванням в усній формі, і суспільство також було розділене на основі структур, встановлених у ситуаціях взаємодії. Поява писемності дозволила включити тих, хто не був присутній у такій взаємодії, до соціальної комунікації. З поширенням писемності виник розрив у взаємодіюваному діалозі міжособистісного спілкування, і суспільство, яке раніше було організованим лише на системному рівні взаємодії, поповнилося новими комунікаційними ситуаціями. Подібна соціальна позасистемність дозволила побудувати суспільство з набагато більш складною структурою, що привело до розвитку науки, права, формулювання морально узагальнюючих засад формування теологічних знань та релігійної практики.

З точки зору сьогодення важливо, що в межах таких історичних випадків можна спостерігати паралелізм між функціонуванням

окремих засобів комунікації та структурними змінами суспільства. Вартує особливу увагу звернути на той факт, що наведений паралелізм не обов'язково спостерігається у випадку окремих суспільних утворень. В демократичних умовах суспільство домінує, тому спосіб спілкування не завжди є вирішальним чинником визначення диференціації суспільства. Сучасний період розвитку масової комунікації більшою мірою характеризується безперервністю з точки зору комунікаційного середовища: подібно до висококультурних суспільств, кодом спілкування, що домінує, виступає сьогодні контент. Однак і соціальна структура суспільств переживає рішучі зміни, і найбільш суттєвою зміною є те, що будь-який новітній технологічний розвиток пов'язаний із соціальною системою.

Як соціальнокомунікаційні, так і суспільні проблеми стають ще більш відчутними із вдосконаленням телекомунікаційних технологій. Злиття зображення і звуку у поєднанні з онлайн-можливостями екранних технологій робить украй складним розділення *інформації* та *комунікації*, але це злиття пропонує *реальність*, *реальність* якої (тавтологія є навмисною) визначити дедалі важче. Український дослідник Борис Потятиник узагалі вважає, що «ми завжди прагнули поставити над собою певні алгоритми, які би регулювали нашу поведінку. Шукали формулу щастя, добробуту, мирного співжиття, економічного процвітання. Щоправда, знаходили з перемінним успіхом. Радше нам здавалося, що знаходили. Як-от марксистам-ленінцям, які вирішили перекроїти світ відповідно до своїх формул, зокрема скасувати приватну власність і організувати колгоспи... Але річ не в тому. Йдеться про те, що ми завжди намагалися ставити віднайдену формулу понад усе. Вище індивідуальних бажань кожного з нас. Як-от закон, клятва, присяга, інструкції, правила. ШІ (штучний інтелект. – Ю. Ф.) – наче остання ланка довгого ланцюга. Це якби вирощували великого крокодила у себе на подвір'ї, сподіваючись, що він ніколи не спробує нас з'їсти» [1].

Іншими словами, у давніший період, у випадку письмового твору чи усного повідомлення, можна було чітко судити, якого сегмента дійсності, що сприймається людьми, стосується спілкування. Однак за умов сьогодення, а тим паче – розвитку штучного інтелекту, єдність будь-яких технологічних спроможностей мас-медійної практики передає побудову такої

реальності, яка в деяких випадках пропонує ілюзію реальності таким чином, що людина більше не може відокремити цю пропозицію від особистого досвіду. Головна причина цього полягає в тому, що наш образ світу щораз більше визначається засобами масової комунікації і таким чином приводить наше тлумачення реальності до такої міри, що наш особистий досвід світу впорядковується в конструкції реальності, визначеної засобами масової комунікації. Це є наслідком того, що людина не зможе судити про те, що пропонують медіа та інші засоби масової комунікації, інтерпретуючи реальність.

Однак у результаті всіх цих змін увесь світ зможе спілкуватися. Сучасна масовокомунікаційна строкатість дозволяє аудиторії частіше бачити світ таким, як підказує образна комунікація. Усе це створює ілюзію реальності: для прикладу, під час ознайомлення із будь-яким контентом можна лише вирішувати, подобається фільм чи ні, але сприйняттю в цілому бракує перспективи, на основі якої аудиторія може вирішити, приймає або відхиляє вона те, як цей контент зображає подію, факт, персоналію. Подібна невизначеність може мати два наслідки. Перший: викликає підозру те, що одержувач може бути жертвою маніпуляції. Другий: засоби масової комунікації дають можливість розвитку власного ставлення аудиторії до події, факту, персоналії.

Прискорення соціальної динаміки в сучасному суспільстві можна схарактеризувати не лише трансформацією, спричиненою засобами масової комунікації. Століття соціальних зрушень приводять до помітного збільшення ступеня свободи спілкування в усіх соціальних сферах. Односкладовий, моноконтекстуальний світогляд стратифікованого суспільства дедалі більше замінює самостійну семантику соціальнокомунікаційних субполів (висвітлення проблем економіки, політики, науки, культури тощо в засобах масової комунікації). Це множення реальності також приносить фундаментальні зміни у потоках інформації. Соціальна семантика у рамках своєї плюралізації перетворює масовокомунікаційну підсферу соціальної практики на сферу самостійну, сформовану власною раціональністю. У результаті небаченого раніше розвитку сучасних засобів масової комунікації як продукту феноменів комунікаційної конвергенції та крос-медій двійковий масовокомунікаційний код, який фокусується

на інформативній подачі фактів, фільтрує соціальну підсистему спілкування, відокремлюючи її від виключної інформативності.

Система засобів масової комунікації розвиває таким чином власну раціональність, яка відрізняє себе як від трансцендентної, що визначає світогляд стратифікованого суспільства, так і від інших підсистем сучасного суспільства, створюючи іншу модель сприйняття згадуваних реалій. Масовокомунікаційна раціональність породжує власний уявний світ аудиторії, який розглядає реальність лише через власну перспективу індивіда, що, очевидно, передбачає спрощене сприйняття реалій. Українська дослідниця Тетяна Трачук пише про те, що «сучасні медіа володіють широким спектром маніпулятивних можливостей. Вони здатні продукувати множинність реальностей через інтерпретацію соціально-політичних змінних, створюючи при цьому потрібні смисли шляхом використання різних методів і технік, зокрема через свідоме спрощення інформації, її фрагментацію та викривлення, тенденційний підбір фактів і їх категоризацію, транслювання певного погляду на подію як єдино правильного і замовчування при цьому інших поглядів, приховування невігідних фактів або їх свідоме ігнорування, поширення соціальних стереотипів і міфів тощо» [2, с. 283].

Власний світогляд разом із власними інтерпретаційними операціями в свідомості кожного представника аудиторії створює нові уявлення, що не тільки забезпечує умови для власного функціонування масовокомунікаційної новизни, а й додає нові, зовнішні, імпульси для розвитку тих галузей соціальної практики, з приводу яких здійснювалось інформування (ми вже писали про, наприклад, проблеми економіки, політики, науки, культури тощо). Нові образи та нова інформація є й новою реальністю для аудиторії. Однак реальністю вельми сумнівною, оскільки в умовах сучасності окремі підсистеми мають таку раціональність, таку «істинність», які заперечують, наприклад, прибутковість для економіки, красу для мистецтва, право на законність, – отже, така реальність «заперечує» раціональність інших підсистем і не приймає її як фундаментальну точку відліку. У цьому сенсі кожна підсистема «скептично» ставиться до повідомлень від інших підсистем.

Тому й не випадково у цьому контексті засоби масової комунікації діють у маніпулятивному річищі подачі контенту.

Цікавою видається проблема первинності чи вторинності світоглядної картини світу конкретного представника аудиторії, заснованої на особистій комунікаційній взаємодії з реальністю, адже обговорення питання про реальність та ілюзію контенту для аудиторії засобів масової комунікації робить спілкування багатостороннім. Встановлюється структура зв'язку із засобами масової комунікації тривалого періоду часу, протягом якого джерело може надати інформацію своїй потенційній аудиторії без прямого зворотного зв'язку. Цей комунікаційний феномен вписується в таке складне соціальне середовище, в якому він є односпрямованим, і навряд чи передбачає чітку першість відправників повідомлення при ієрархічній організації комунікації. Основною причиною цього є те, що контент в засобах масової комунікації не обов'язково стосується сталих позицій в управлінні субсферою (нагадаємо для прикладу: економіка, політика, наука, культура тощо). А тому вважаємо змістом повідомлення засобів масової комунікації їхні світоглядні та соціальні прерогативи. Якщо згадати МакЛюена і його «Галактику...», то зрозуміємо, що з поширенням книгодрукування частка носіїв грамотності збільшилась, але навіть тоді грамотність була доступною лише для еліти та обмежувалася соціальними групами. А ось поява електронних медій привела не до звуження аудиторії, а до революційних соціальних змін, у результаті яких більшість членів суспільства стала залученою до потоку інформації, опосередкованого новітніми медіями.

Світогляд окремих (вважатимемо їх привілейованими) соціальних груп неминуче відійшов на другий план із поширенням новітнього масовокомунікаційного середовища. Засоби масової комунікації в сучасному суспільстві цікавить радше інтерес потенційної аудиторії, і цей інтерес повинен мати загальноінформативний характер, щоб охопити якомога більші групи аудиторії. Це дуже обмежує самі засоби масової комунікації та їхніх менеджерів у відображенні власного (вважатимемо його так само привілейованим) світогляду. Однак при цьому не можна заперечувати, що групи власників засобів масової комунікації (особливо в обслуговуванні економічних і політичних новин) мають можливість оперувати власними інтересами – оперувати ними ефективніше, ніж інші соціальні групи.

Структуру ієрархічних зв'язків усередині суспільства також можна інтерпретувати як частину суспільних взаємодій. Засоби масової комунікації дають значний поштовх розвиткові ієрархічних структур, які діють на економічній основі. Функціонування цих засобів масової комунікації (у цьому контексті йдеться переважно про мас-медії) передбачає значний економічний потенціал. Ще раз: ієрархічні структури, що існують завдяки економічній діяльності, мають економічний потенціал випуску медій.

Можливості масової комунікації призводять до більшої соціальної надмірності, однак це твердження було б надто спрощеним, якби ми приписували виключну роль ієрархічній структурі саме економіки у визначенні контенту масової комунікації. Схильність масовокомунікаційної практики до перцептивної схеми соціальних груп (вважатимемо їх непривілейованими), на які ця практика повинна в основному орієнтуватися при виборі пропонованого контенту, приводить до поліконтекстуальності, яка у світі масової комунікації також зазнає значного впливу інших соціальних підсистем. Через раціональність засобів масової комунікації контент спрямований на те, щоби аудиторія вибирала з феноменів світу, заснованих не на раціональності (проблем, скажімо, економіки, політики, науки, культури тощо), а на інтерпретації конкретної тематики, яка забезпечується підсистемами комунікаційного середовища. З одного боку, це уможливорює структурний зв'язок засобів масової комунікації з іншими сферами суспільства і гарантує, що засоби масової комунікації не відділені від суспільства. З іншого боку, практика таких соціальних феноменів, як згадувані вже нами економіка, політика, наука, культура тощо, формується у свідомості аудиторії засобами масової комунікації. Соціальні підсистеми, національні структури, сфери громадськості, які також набувають більшої автономії, впливають на масову комунікацію, опосередковану мас-медіями. Таким чином, незалежна підсистема засобів масової комунікації пов'язана з іншими підсистемами суспільства тисячами ниток. Особливістю цього зв'язку є те, що у випадку із демократичною системою засобів масової комунікації немає жодної проблеми, яка не могла би бути частиною комунікаційної підсистеми. Зв'язок засобів масової комунікації з усіма зовнішніми подразненнями та впливами є відкритим – так само, як і з іншими підсистемами або іншими

рівнями організації соціальної взаємодії чи з іншими сферами. Тому в принципі можна повідомити про все, що завгодно, у підсистемі засобів масової комунікації щодо інших соціальних систем.

Вибір засобами масової комунікації проблемного спектра ґрунтується на зовнішніх соціальних впливах і внутрішніх підсистемах. Організація масовокомунікаційної практики в епоху електронних медій спрямована на вибір у процесі спілкування різноманітних впливів. Однак умовою їх діяльності є те, що цей вибір обіцяє прибуток і для них самих. На саму практику діяльності засобів масової комунікації впливає досить багато факторів – і у цьому контексті спосіб подачі контенту навряд чи можна спростити до зв'язків економічного впливу. Донесення масовокомунікаційного контенту до аудиторії через структурний зв'язок і взаємозалежність найрізноманітніших підсистем та інших соціальних сфер базується на необхідності потенційних ефектів діяльності засобів масової комунікації.

Українські соціологи Богдан Бондарець, Артур Фесенко та Вікторія Чорна зазначають, що «прикладний характер комунікативної діяльності... ґрунтується на наступних засадах: ... – Цілеспрямований соціальний вплив спрямованої суб'єктом комунікації, що реалізується, зокрема, через використання ЗМІ; – Соціальні технології, що алгоритмізують здійснення масовокомунікаційного впливу та програмують відповідні ефекти масової комунікації» [3, с. 46]. Отже, чинники масовокомунікаційної практики мають вплив на утворення різноманітних елементів соціальної структури суспільства – це і є ефекти масової комунікації. При цьому, звичайно, в жодному разі не можна стверджувати, що ці ефекти повністю збалансовані, але вони не можуть бути вилучені з ієрархії соціальних чинників впливу на масовокомунікаційні контенти.

Можуть існувати значні відмінності в структурі масовокомунікаційних ефектів і контрефектів через різноманітність епох та регіонів навіть у межах однієї епохи – саме через високу динаміку соціальної комунікації та різні історичні етапи розвитку. Однак навряд чи можна заперечувати, що масовокомунікаційний контент відображає поліконтекстуальну організацію сучасного суспільства: повідомлення засобів масової комунікації визначаються різними підполями раціональності

сучасного суспільства та різноманітними точками зору різних рівнів системи на будь-які соціальні процеси.

Сучасність як феномен поточних подій є функціональною підсистемою поліконтекстуальності засобів масової комунікації. Згідно з цією підсистемою, засоби масової комунікації утворюють підпорядковану структуру, оскільки їхня незалежна раціональність не дозволяє їм бути такими чинниками суспільної практики, ієрархічні відносини з якою повинні бути чітко окресленими. Таким чином, вплив масової комунікації на соціальні зміни є принципово суттєвим через соціальне становище її засобів, а свобода слова породжує появу як різноманітних соціальних раціональностей, так і гетерархічних структур зміцнення демократії.

Висновки. Поява новітніх медій відіграла важливу роль у заміні ієрархічної організації стратифікованого суспільства, але ж має бути створена функціонально розділена структура сучасного суспільства. Ця структура, поза сумнівом, дасть більше простору гетерархічним організаціям сучасної суспільної підсистеми, потенційно відкритої для самого суспільства, яке, хоча потенційно і забезпечує всім особам участь у комунікації підсистем, усе ж не усуває нерівності в доступі до інформаційних ресурсів. Подібні нерівності є також характерними і для підсистеми засобів масової комунікації, оскільки масовокомунікаційна раціональність (на початку статті ми вже писали про те, що медії без фінансів існувати не можуть) пропонує різні можливості доступу як *самих* засобів масової комунікації, так і *до* засобів масової комунікації для учасників з різним соціальним статусом. Подібне обмеження здатності дивитись, читати, писати навіть у період поширення електронних медій в основному маркує ту обставину, що кожен член суспільства може бути залученим до комунікаційних підсистем, які виникають у соціальному становищі або окремого члена суспільства, або певних соціальних кластерів. Успішно брати участь у цій практиці можуть здебільшого лише ті, хто має певне (вважатимемо його привілейованим) соціальне становище, а контентний доступ до засобів масової комунікації залежить від економічних і культурних можливостей окремих соціальних груп. Протягом століть повільної ерозії стратифікованого суспільства ці структурні особливості в основному визначалися можливостями засобів масової комунікації ділитися з аудиторією власною візією світу.

Питання лише в тому, як зміни, спричинені засобами масової комунікації, формуванням складної системи світового суспільства, перебудували ієрархічну та гетерархічну організацію комунікації. Мабуть, розв'язання цієї проблеми і є науковою перспективою подальшого опрацювання проблеми вивчення чинників взаємодії засобів масової комунікації та ієрархії суспільства.

Література

1. Потятиник Б. Ще ніколи не вдавалося затримати новий медіум. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/115159>.
2. Трачук Т. Специфіка застосування у ЗМІ технологій маніпулювання суспільною свідомістю. *Грааль науки*. 2022. № 18–19. С. 277–284.
3. Фесенко А., Чорна В., Бондарець Б. Прикладні медіатизовані комунікації: спроба концептуалізації. *Габітус. Спеціальні та галузеві соціології*. Чорноморський національний університет імені П. Могили. 2022. Вип. 36. С. 40–47.
4. Bail Chris. *Breaking the Social Media Prism: How to Make Our Platforms Less Polarizing*. Princeton University Press, 2021. 240 p.
5. Jensen Klaus Bruhn. *Media convergence: The three degrees of network, mass, and interpersonal communication*. New York Routledge, 2020. 210 p.
6. Lievrouw Leah. *Alternative and Activist New Media*. Oxford. Polity, 2023. 200 p.
7. McLuhan Marshall. *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* Toronto University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 1962. 294 p.
8. Nielsen Rasmus Kleis, Ganter Sarah Anne. *The Power of Platforms: Shaping Media and Society*. Oxford University Press, 2022. 272 p.
9. Silverstone Roger. *Media and Morality: On the Rise of the Mediapolis*. Cambridge. Polity, 2006. 224 p.

References

1. Potiatynyk, B. Shche nikoly ne vdavalosia zatrymaty novyi medium [It has never been possible to delay a new medium], *Zbruc*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/115159> (in Ukr.).
2. Trachuk, T. (2022). Spetsyfika zastosuvannia u ZMI tekhnolohii manipuliuvannia suspilnoiui svidomistiu [It has never been possible to delay a new medium], *Hraal nauky*, (18–19), 277–284 (in Ukr.).
3. Fesenko, A., Chorna, V. & Bondarets, B. (2022). Prykladni mediatyzovani komunikatsii: sproba kontseptualizatsii [Applied mediatized communications: an attempt at conceptualization]. *Habitus. Spetsialni ta haluzevi sotsiologii*. Chornomorskyi natsionalnyi universytet imeni P. Mohyly, (36), 40–47 (in Ukr.).
4. Bail, Chris (2021). *Breaking the Social Media Prism: How to Make Our Platforms Less Polarizing*. Princeton University Press, 240 (in Eng.).
5. Jensen, Klaus Bruhn (2020). *Media convergence: The three degrees of network, mass, and interpersonal communication*, New York Routledge, 210 (in Eng.).

6. Lievrouw, Leah (2023). *Alternative and Activist New Media*. Oxford. Polity, 200 (in Eng.).
7. McLuhan, Marshall (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* Toronto University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 294 (in Eng.).
8. Nielsen, Rasmus Kleis & Ganter, Sarah Anne (2022). *The Power of Platforms: Shaping Media and Society*. Oxford University Press, 272 (in Eng.).
9. Silverstone, Roger (2006). *Media and Morality: On the Rise of the Mediapolis*. Cambridge. Polity, 224 (in Eng.).

Yury Finkler

Doctor of Philological Sciences, Professor
Vyacheslav Chornovil Galician Vocational College
(Ternopil, Ukraine)

MEANS OF MASS COMMUNICATION AND THE HIERARCHY OF SOCIETY: INTERACTION FACTORS

Mechanisms of interaction between mass communication and the hierarchy of society are considered. It was found that as a result of the action of the mechanisms of mass communication effects and counter-effects, society is faced with a double process. The possibility of personalized information flow offered by digital media provides ample space for underprivileged social groups to choose media content that matches their own construction of reality. Environments in this context significantly contribute to the strengthening of the heterarchical features of society and the semiotic power of each representative of the audience against the meanings permitted from above. However, the circumstances under which this clearly democratic characteristic of mass communication practice leads to the fact that democratized social groups become increasingly large and face only such communication content that corresponds to the philosophy and expectations of their group or their environment are also investigated. This worldview, mediated by means of mass communication, transformed into a real construction of its environment, contains a danger, because it does not condition the skills with the help of which other clusters of society, which are differently positioned in the social hierarchy, can gain the worldview experience of this social group and vice versa. It is argued that, in this sense, the means of mass communication can play a significant role in creating social inequality in the hierarchical structure of society.

Keywords: cluster, communication, content, hierarchy, media, society.

Олена Шершньова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1582-4515>
кандидатка наук з державного управління
Національний університет «Острозька академія»
(Острог, Україна)
olena.shershniova@oa.edu.ua

УДК 366.636:323.283+323.284:32.019.51

МЕДІАТЕРОРИЗМ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-15

У статті охарактеризовано поняття медіатероризму у закордонному науковому дискурсі, пов'язаному з такими науками, як медіааналітика, теорія комунікації, аналіз медіадискурсу, психологія, філософія, соціологія, політологія, міжнародні відносини та дослідження тероризму.

Особливу увагу зосереджено на аналізі теоретичних напрацювань вчених, зокрема А. Н. Авана, М. Б. Алтієр, Д. Л. Альтгейд, К. Арчетті, С. Атрана, Е. Л. Брайант, Дж. М. Бергера, М. Блум, Г. Вейманна, Б. Гоффмана, А. Далгаард-Нільсен, Б. М. Дженкінсаа, Дж. дер Деріан, Д. Келлнера, М. Конвей, С. Коттла, Д. Кумар, А. Ленкфорда, Дж. М. Метцл, Б. Накос, Ф. Сейба, Б. Дж. Філіпса, що досліджують зв'язки тероризму та медіа. У працях аналізуються окремі аспекти залучення медіа до висвітлення та/чи поширення ідей тероризму, зокрема висвітлення ролей жінок та особливостей соціальних мереж у поширенні паніки та терору, у тому числі в умовах постправди.

Умови російсько-української війни змушують дослідників звернути увагу на використання медіа як інструменту поширення страху, паніки і дезінформації серед громадськості з метою політичного та ідеологічного маніпулювання. Останні роки свідчать про постійний розвиток і появу нових ідей і підходів до аналізу взаємодії медіа та тероризму, а також розширення потенціалу нових комунікаційних платформ. Враховуючи це, дослідницька проблематика медіатероризму в епоху постправди набуває особливої актуальності. Метою цього дослідження є охарактеризувати поняття медіатероризму в умовах постправди,

базуючись на аналізі закордонних наукових джерел та літератури останніх років. Об'єктом дослідження є медіатероризм в умовах постправди. За допомогою загальнонаукових методів, зокрема аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації, а також описативного методу аналізу закордонного наукового дискурсу, було виконано аналіз останніх досліджень та публікацій на цю тему. Наукова новизна полягає у визначенні та розгляді поняття «медіатероризм» у контексті постправди, що має важливе значення для розуміння взаємозв'язку між медіа та тероризмом у сучасному соціальному комунікаційному просторі.

Зроблено висновок про доцільність подальших наукових розвідок взаємозв'язків та взаємозалежностей медіа і тероризму.

Ключові слова: медіа, ЗМІ, тероризм, постправда, терористична діяльність

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни дослідження проблематики використання медіа як каналів поширення страху, паніки та дезінформації серед широкої громадськості з метою просування політичних чи ідеологічних завдань набуває щораз більшої ваги. Галузі досліджень медіа та тероризму постійно розвиваються і системно з'являються оригінальні ідеї та перспективи аналізу взаємовпливу медіа та тероризму, а розвиток нових комунікаційних платформ значно посилив цей потенціал. Тож існує нагальна потреба в тому, щоб проаналізувати сучасні наукові розвідки медіатероризму в епоху постправди. Загалом, будь-які медіадослідження є важливими в умовах постправди, оскільки вони можуть допомогти нам краще зрозуміти роль, яку медіа відіграють у просуванні тероризму та як вони можуть бути застосовані для боротьби з ним.

Мета дослідження – охарактеризувати поняття медіатероризму в умовах постправди, засновуючись на аналізі закордонних наукових джерел та літератури останніх років.

Об'єкт дослідження – медіатероризм в умовах постправди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні існує обмежене коло досліджень щодо медіатероризму в умовах постправди. Так, Л. Макінтайр (L. C. McIntyre) у своїй праці «Постправда» дає таке визначення цього поняття: *«твердження, нібито почуття вірогідніші за факти, заради*

політичного підкорення реальності» [29]. Важливою публікацією є аналітична стаття Дж Харсіна «Дослідження постправди та критичної комунікації» [22] в Оксфордській дослідницькій енциклопедії комунікації. Серед закордонних дослідників та дослідниць, які аналізували феномен медіатероризму або його окремі аспекти, доцільно виділити таких, як: А. Н. Аван, М. Б. Алтієр, Д. Л. Альтгейд, К. Арчетті, С. Атран, Е. Л. Брайант, Дж. М. Бергер, М. Блум, Г. Вейманн, Б. Гоффман, А. Далгаард-Нільсен, Б. М. Дженкінс, Дж. дер Деріан, Д. Келлнер, М. Конвей, С. Коттл, Д. Кумар, А. Ленкфорд, Дж. М. Метцл, Б. Накос, Ф. Сейб, Б. Дж. Філліпс, хто працює у сфері дослідження комунікації, медіадискурсу, психології, філософії, дослідження тероризму, соціології, політології та міжнародних відносин. Разом з тим окремі комплексні дослідження медіатероризму в умовах постправди є відсутніми.

Методи дослідження. Для реалізації завдань дослідження було використано загальнонаукові методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, систематизацію, а також описовий метод під час аналізу закордонного наукового дискурсу.

Наукова новизна. Загалом «медіатероризм» не є загальноновизною науковою категорією в межах академічного вивчення тероризму. Він є складним та суперечливим явищем, яке передбачає використання медіа для поширення насильства або загрози насильства для досягнення політичних чи ідеологічних цілей. Цей термін часто є предметом дебатів, тому аналіз сучасних наукових розвідок з проблематики співвідношення медіа та тероризму має прикладне значення для галузі соціальних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками використання медіа та медіаплатформ для поширення пропаганди й екстремістських ідеологій, розпалювання насильства та сiania страху і паніки серед населення стало серйозним викликом. Оскільки медіа є джерелом інформації, то ця тематика важлива для розуміння впливу медіа як на окремих громадян, так і соціальні групи та суспільство. Дж. Харсін в анотації до аналітичної статті «Дослідження постправди та критичної комунікації» зазначає: «Сучасні витоки постправди лежать у тривожних

переговорах еліти масової представницької ліберальної демократії з пропозиціями щодо організації та розгортання технологій масової комунікації... Постправду можна розуміти в контексті її історичної появи, через її популярні форми та відповіді, такі як чутки, змови, містифікації, фейкові новини, перевірка фактів і бульбашки фільтрів, а також через її численні ефекти, зокрема дискурс панік» [22].

Згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV, **тероризм** визначається як «*суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей*», а **терористична діяльність** – це «*діяльність, яка охоплює... пропаганду і поширення ідеології тероризму...*» [1]. Разом з тим, згідно із Законом України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX, **медіа (засіб масової інформації)** – це «*засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою*» [2]. Тож нормативно-правова база України не містить єдиного визначення терміна «**медіатероризм**» чи «**медіатерористична діяльність**».

Сучасні закордонні наукові дослідження допомагають краще зрозуміти проблематику медіатероризму та знайти ефективні способи боротьби з ним. Так, старший викладач сучасної історії, політичного насильства і тероризму в Роял Голлоуей Лондонського університету (Велика Британія) Акіл Н. Аван (Akil N. Awan) у праці «Вплив розвитку джихадистських наративів на радикалізацію на Заході» [10] доводить, що «радикальні наративи мають силу лише тоді, коли вони перетинаються зі структурними умовами чи життєвим досвідом, у якому можуть опинитися люди». Професорка комунікації та дослідження Близького Сходу в Університеті штату Джорджія (США) **Мія Блум (Mia Bloom)** опублікувала численні дослідження про тероризм, зокрема про роль ЗМІ у просуванні та протидії екстремістським наративам, а також вивчала використання соціальних мереж екстремістськими

групами та роль жінок у терористичних організаціях. Її праці «Використання Інтернету терористами в цифрах: кількісна оцінка поведінки, моделей і процесів» [21] (у співавторстві з **П. Гілл (P. Gill)**, **Е. Корнер (E. Corner)**, **М. Конвей (M. Conway)**, **А. Торнтон (A. Thornton)** та **Дж. Хоган (J. Horgan)**), «Смерть стає нею: зміна природи жіночої ролі в терорі» [15], «Від пішака до лицарів: зміна ролі жіночого агентства в тероризмі?» [14] (у співавторстві з **А. Локманоглу (A. Lokmanoglu)**) є прикладами сучасних якісно-кількісних досліджень.

Почесний професор-регент на факультеті правосуддя та соціальних досліджень Школи соціальної трансформації Університету штату Арізона (США) **Девід Л. Альтгейд (David L. Altheide)** у книзі «Тероризм і політика страху» [3] описав, як медіа будують політику страху у Сполучених Штатах Америки, розглянувши питання щодо розширення стеження в Інтернеті, конструювання героя-борця з тероризмом для сприяння патріотизму, використання соціальних медіа терористичними групами тощо. Британська дослідниця, одна з викривачів скандалу з Facebook – Cambridge Analytica щодо зловживання даними та дезінформації, докторка **Емма Л. Брайант (Emma Louise Briant)** у книзі «Пропаганда та боротьба з тероризмом: стратегії глобальних змін» [16] розглядає використання пропаганди в боротьбі з тероризмом. Американський соціолог і психіатр **Джонатан М. Метцл (Jonathan M. Metz)** у книзі «Померти від білості: як політика расової образи вбиває серце Америки» [30] стверджує, що висвітлення ЗМІ тероризму часто зміцнює расові стереотипи та може сприяти атмосфері ворожості щодо меншин.

Клінічна доцентка Центру глобальних питань Нью-Йоркського університету (США), докторка **Мері Бет Алтієр (Mary Beth Altier)** у статті «Відвернення від тероризму: уроки психології, соціології та кримінології» [4] (у співавторстві з **К. Н. Тороггуд (C. N. Thoroughgood)** та **Дж. Г. Хорган (J. G. Horgan)**) розглядає психологічні аспекти відходу людей від терористичної діяльності. Почесний директор з досліджень антропології в Національному центрі наукових досліджень у Парижі **Скотт Атран (Scott Atran)** у книзі «Розмова з ворогом: насильницький екстремізм, священні цінності та що означає бути людиною» [9] розглядає соціальні та психологічні чинники, що сприяють тероризму, і те,

як доцільно використовувати ЗМК для протидії. Медіазнавиця та професорка медіадосліджень Рутгерського університету (США) **Діпа Кумар (Deera Kumar)** написала книгу «Ісламофобія та політика імперії» [27], в якій стверджує, що висвітлення медіатероризму часто є расистським та ісламофобським і може сприяти демонізації мусульман. Професор кафедри кримінології та кримінального правосуддя Університету Алабами, доктор **Адам Ленкфорд (Adam Lankford)** у книзі «Міф про мученицьку смерть: що насправді рухає терористами-смертниками, стрільцями та іншими саморуйнівними вбивцями» [28] досліджує психологію терористів і стверджує, що висвітлення у медіа іноді може відіграти роль у прийнятті ними рішення щодо вчинення акту насильства.

Директор Центру досліджень безпеки Джорджтаунського університету (США) **Брюс Гоффман (Bruce Hoffman)** у книзі «Всередині тероризму» [23] аналізує нових ворогів, мотивацію і тактику глобального тероризму. Ця праця є однією з основоположних для розуміння історичної еволюції тероризму і терористичного мислення. Старша наукова співробітниця Датського інституту міжнародних досліджень, докторка **Аня Далгаард-Нільсен (Dr. Anja Dalgaard-Nielsen)**, яка працює у сфері безпеки, в одній зі своїх книг – «Трансатлантична національна безпека. Захист суспільства в епоху катастрофічного тероризму» [19] (у співавторстві з **Даніелем Гамільтоном (Daniel Hamilton)**) – стверджує, що в умовах «нового тероризму» зусилля щодо захисту від нього мають вийти за межі суто внутрішнього фокуса країн Європи та Північної Америки.

Професорка політології Колумбійського університету (США) **Брігіт Л. Накос (Brigitte Lebens Nacos)** написала багато праць про використання медіа терористичними організаціями та вплив медіависвітлення на суспільне сприйняття тероризму, зокрема книги «Тероризм і ЗМІ. Від кризи із заручниками в Ірані до вибуху в Оклахома-Сіті» [31] та «Медійно-посередницький тероризм (Mass-Mediated Terrorism): Центральна роль ЗМІ в тероризмі та боротьбі з ним» [33], а також наукові статті, зокрема «Зображення жінок-терористів у засобах масової інформації: подібні моделі кадрів у висвітленні новин жінок у політиці та тероризму» [32]. Професор факультету врядування в Університеті Ессексу (Велика

Британія) **Брайан Дж. Філіпс (Brian J. Phillips)** у книзі «Повстанський тероризм: міжгрупові відносини та вбивства мирних жителів» [8] (у співавторстві з **Віктором Асалом (Victor Asal)** і **Р. Карлом Ретемейером (R. Karl Rethemeyer)**) та у статті «Вороги з пільгами? Жорстоке суперництво та довголіття терористичної групи» [34] акцентує важливість вивчення міжорганізаційної динаміки та питань щодо поняття заохочення насильницького суперництва як способу завдати шкоди залученій терористичній групі.

Терористичні групи неодноразово використовували соціальні медіа для поширення пропаганди, набору нових членів та планування атак. Платформи соціальних медіа надавали цим групам потужний інструмент для досягнення глобальної аудиторії та посилення їх повідомлення. У відповідь уряди та технологічні компанії посилили зусилля щодо протидії поширенню терористичного контенту на соціальних платформах. Терористичні напади можуть мати разючий вплив на свободу медіа, оскільки уряди прагнуть обмежити доступ до інформації або контролювати розповідь навколо певної події. У той же час журналісти, що висвітлюють тероризм, можуть зіткнутися з підвищенням ризиків для своєї безпеки. Так, професор журналістики і публічної дипломатії, професор міжнародних відносин Університету Південної Кароліни (США) **Філіп М. Сейб (Philip M. Seib)** – автор та редактор значної кількості праць про медіа і тероризм, зокрема книг «Нові медіа та Новий Близький Схід» [35], «Глобальний тероризм і нові медіа. Покоління після Аль-Каїди (ЗМІ, війна та безпека)» [37] (у співавторстві з **Даною М. Джанбек (Dana M. Janbek)**) та «Інформація під час війни: журналістика, дезінформація та сучасна війна» [36], – розглядає різні аспекти залучення нових медіа у терористичну діяльність.

Американський дослідник і аналітик **Дж. М. Бергер (J. M. Berger)**, що спеціалізується на вивченні екстремістських ідеологій, екстремізму в Інтернеті та використання соціальних мереж насильницькими екстремістськими групами, є автором кількох праць, зокрема: книга «ІДІЛ: Держава терору» [13] (у співавторстві з **Джесікою Стерн (Jessica Stern)**), де автори відстежують ідеологічні інновації, які терористична організація «Ісламська держава Іраку і Леванту» впроваджує для вербування

значної кількості жителів Заходу, композицію її відеороликів, зокрема знуцання щодо жінок та дітей, технологічні інструменти, які вона використовує в соціальних мережах, щоби транслювати свої звірства; праці «Екстремізм» [12] і «Джихад Джо: американці, які йдуть на війну в ім'я ісламу» [11]. Дослідник працював з різними організаціями, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, Федеральне бюро розслідувань і Національний центр боротьби з тероризмом. Дж. М. Бергер також надав Конгресу Сполучених Штатів Америки експертні свідчення про екстремістські групи та їх онлайн-діяльність, його роботи широко цитуються у медіа та допомагають зрозуміти, як екстремістські групи використовують соціальні мережі для поширення ідеологій та вербування нових членів.

Професорка політичної комунікації та журналістики Університету Осло (Норвегія) **Крістіна Арчетті (Cristina Archetti)** у розділі монографії «Тероризм, комунікація та медіа» [6], у книзі «Розуміння тероризму в епоху глобальних ЗМІ. Комунікаційний підхід» [5] та у статті «Тероризм, комунікація та нові медіа: пояснення радикалізації в епоху цифрових технологій» [7] розширює горизонти розуміння взаємозв'язків та впливів медіа і тероризму. Професор комунікації Хайфського університету (Ізраїль) **Габріель Вейманн (Gabriel Weimann)** провів дослідження використання Інтернету та соціальних медіа екстремістськими групами і шляхів, якими уряди можуть боротися з радикалізацією в Інтернеті, що відображені у працях – спеціальних доповідях Американського інституту миру «Як сучасні терористи використовують Інтернет» [38] та «Кібертероризм: наскільки реальна загроза» [39]; «Тероризм у кіберпросторі: Наступне покоління» [41], «Міграція терористів у соціальні мережі» [42], «Терор в Інтернеті: нова арена, нові виклики» [40], «Свобода і терор: розум і безрозсудність у політиці» [25] (у співавторстві з **Абрахамом Капланом (Abraham Kaplan)**) та інших дослідженнях. До кола його наукових зацікавлень належать дослідження політичних кампаній, переконань і впливу, сучасного тероризму та медіа, онлайн-тероризму та кібертероризму.

Політичний теоретик та філософ, завідувач відділу досліджень міжнародної безпеки Майкла Гінце та директор Центру досліджень міжнародної безпеки Сіднейського університету

(Австралія) **Джеймс дер Деріан (James Der Derian)** написав книгу «Доброчесна війна: картографування військово-промислових-медійних-розважальних мереж» [20], в якій відстежує конвергенцію технологій кіборгів, відеоігор, медіавидовищ, військових фільмів та ідеологій творення добра, які створили «хімеру» високотехнологічних «доброчесних (чеснотних) воєн» із низьким рівнем ризику. Він вважається одним із провідних науковців у галузі критичних досліджень безпеки, адже наголошує на необхідності кинути виклик домінуючим дискурсам і практикам безпеки з метою сприяння більш демократичним та інклюзивним підходам до управління безпекою. Культуролог і філософ **Дуглас Келлнер (Douglas Kellner)** опублікував статтю п. н. «Медіакультура. Культурологія, ідентичність і політика в сучасний момент» [26], в якій зазначає, що медіа часто нагнітають страх і створюють сенсації у висвітленні терористичних атак, що може сприяти створенню атмосфери страху та істерії.

Одним з найбільш поширених проявів медіатероризму є використання соціальних мереж для активізації терористичної пропаганди та рекрутингу нових членів організацій. Так, професорка міжнародної безпеки у Школі права та державного управління Дублінського міського університету (DCU) (Ірландія) і координаторка VOX-Pol, фінансованого ЄС проєкту з насильницького політичного екстремізму в Інтернеті (voxpol.eu), **Мора Конвей (Maura Conway)** у статті «Визначення ролі Інтернету в насильницькому екстремізмі та тероризмі: шість пропозицій для прогресу дослідження» [17] визначила низку ключових питань щодо взаємодії насильницького екстремізму тероризму та Інтернету, зокрема соціальних медіа, і містить серію з шести подальших пропозицій досліджень. А почесний професор медіа та комунікації Школи журналістики, медіа та культури Кардіфського університету (Велика Британія) **Саймон Коттл (Simon Cottle)** у книзі «Медіатизований конфлікт: розвиток медіа та конфліктології» [18] досліджує, як змінилося висвітлення конфліктів і тероризму в медіа в епоху соціальних мереж, зокрема, визначає: «Медіа сьогодні не просто повідомляють або представляють різноманітні конфліктні ситуації, а активно їх “розігрують” і “виконують”».

Зв'язок між медіа та тероризмом на початку XXI ст. став складним та багатогранним явищем. У той же час медіа відіграли значну роль у формуванні суспільного сприйняття тероризму і реакції на нього. З огляду на це та інші фактори з'являються такі дослідження, як проведені старшим радником президента корпорації RAND, експертом з питань тероризму **Брайаном Майклом Дженкінсом (Brian Michael Jenkins)** разом з **Девідом Ронфельдтом (David Ronfeldt)**, що лягли в основу доповіді «Походження та еволюція баз даних корпорації RAND про тероризм: визначення та створення нової галузі знань» [24], у якій розглянули історію та визначили перспективи розвитку баз даних компанії про тероризм за понад 50 років.

Висновки. Сучасні наукові дослідження взаємозв'язків медіа та тероризму свідчать про те, що використання медіаплатформ для поширення терористичної інформації та збудження страху серед населення стає щораз більш поширеним методом діяльності терористичних груп. Дослідження показують, що медіатероризм може мати серйозний вплив на громадське здоров'я та безпеку, оскільки створює сприятливе середовище для паніки та недовіри в суспільстві. Крім того, він може підштовхувати людей до прийняття радикальних рішень та поведінки, що може стати причиною виникнення нових конфліктів та насильства. Отже, перспективним вважаємо подальший аналіз співвідношення і взаємозалежностей медіа та тероризму в умовах постправди.

Література

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>. (дата звернення: 19.03.2023).
2. Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>. (дата звернення: 20.03.2023).
3. Altheide D. L. (2017). *Terrorism and the Politics of Fear*. 2d edition. Rowman & Littlefield Publishers. 304 p.
4. Altier M. B., Thoroughgood C. N., Horgan J. G. (2014). Turning away from terrorism: Lessons from psychology, sociology, and criminology. *Journal of Peace Research*, 51(5), 647–661. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/24557447>. (Accessed March 19, 2023).

5. Archetti C. (2013). Understanding terrorism in the age of global media: A Communication Approach. Palgrave Macmillan London. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137291387>. (Accessed March 22, 2023).
6. Archetti C. (2013). Terrorism, Communication and the Media. *Understanding Terrorism in the Age of Global Media*. Palgrave Macmillan, London. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137291387_3. (Accessed March 21, 2023).
7. Archetti C. (2015). Terrorism, Communication and New Media: Explaining Radicalization in the Digital Age. *Perspectives on Terrorism*. No. 9(1). P. 49–59. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/26297326>. (Accessed March 19, 2023).
8. Asal V., Phillips B. J., Rethemeyer R. K. (2022). Insurgent Terrorism: Intergroup Relationships and the Killing of Civilians. Oxford Academic. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197607015.001.0001>. (Accessed March 19, 2023).
9. Atran S. (2011). Talking to the Enemy: Violent Extremism, Sacred Values, and W108.
10. Awan A. N. (2017). The Impact of Evolving Jihadist Narratives on Radicalisation in the West. Oxford University Press EBooks. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190650292.003.0011>. (Accessed March 18, 2023).
11. Berger J. M. (2011). Jihad Joe: Americans Who Go to War in the Name of Islam. POTOMAC BOOKS. 280 p.
12. Berger J. M. (2018). Extremism The MIT Press. 216 p.
13. Berger J. M., Stern J. (2016). ISIS: The State of Terror. Ecco. 432 p.
14. Bloom M., Lokmanoglu A. (2023). From Pawn to Knights: The Changing Role of Women's Agency in Terrorism? *Studies in Conflict & Terrorism*, 46:4, 399-414, DOI: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1759263>. (Accessed March 19, 2023).
15. Bloom M. M. (2010). Death Becomes Her: The Changing Nature of Women's Role in Terror. *Georgetown Journal of International Affairs*. No. 11(1). P. 91–98. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/43133804>. (Accessed March 19, 2023).
16. Briant E. L. (2015). Propaganda and counter-terrorism: Strategies for global change. Manchester University Press. 304 p. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt18mvm1n>. (Accessed March 20, 2023).
17. Conway M. (2017). Determining the Role of the Internet in Violent Extremism and Terrorism: Six Suggestions for Progressing Research. *Studies in Conflict & Terrorism*. No. 40(1). P. 77–98. DOI: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1157408>. (Accessed March 20, 2023).
18. Cottle S. (2006). Mediatized Conflict: Developments in Media and Conflict Studies. Maidenhead: Open University Press.
19. Dalgaard-Nielsen A., Hamilton D. (2006). Transatlantic Homeland Security. Protecting Society in the Age of Catastrophic Terrorism. 1st Edition. Routledge. 176 p.

20. Der Derian J. (2009). *Virtuous War: Mapping the Military-Industrial-Media-Entertainment Network*. NY: Routledge, 330 p.
21. Gill P, Corner E., Conway M., Thornton A., Bloom, M., Horgan, J. (2017) Terrorist Use of the Internet by the Numbers: Quantifying Behaviors, Patterns and Processes. *Criminology & Public Policy*. No. 16 (1). P. 99-117. DOI: <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12249>. (Accessed March 19, 2023).
22. Harsin J. (2018). Post-Truth and Critical Communication Studies. Oxford Research Encyclopedia of Communication. Retrieved from <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-757>. (Accessed March 19, 2023).
23. Hoffman B. (2006). *Inside Terrorism* (Revised and expanded edition). New York: Colombia University Press.
24. Jenkins B. M., Ronfeldt D. (2021). The Origin and Evolution of the RAND Corporation's Terrorism Databases: Defining and Building a New Field of Knowledge. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1203-1.html>. (Accessed March 18, 2023).
25. Kaplan A., Weimann G. (2014). *Freedom and Terror: Reason and Unreason in Politics*. Contemporary Terrorism Studies Series. Routledge. 208 p.
26. Kellner D. (2020). *Media Culture. Cultural Studies, Identity, and Politics in the Contemporary Moment*. 2nd Edition. Routledge. 334 p.
27. Kumar D. (2017). *Islamophobia and the Politics of Empire*. Haymarket Books, 220 p.
28. Lankford A. (2013). *The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooters, and Other Self-Destructive Killers*. Palgrave Macmillan. 257 p.
29. McIntyre Lee C. (2018). *Post-Truth*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts. 240 p.
30. Metz J. M. (2019). *Dying of Whiteness: How the Politics of Racial Resentment is Killing America's Heartland*. Basic Books. 352 p.
31. Nacos B. L. (1994). *Terrorism and the Media. From the Iran Hostage Crisis to the Oklahoma City Bombing*. NY: Columbia University Press. 213 p.
32. Nacos B. L. (2005). The Portrayal of Female Terrorists in the Media: Similar Framing Patterns in the News Coverage of Women in Politics and in Terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*. № 28:5. Pp. 435-451. DOI: <https://doi.org/10.1080/10576100500180352>. (Accessed March 18, 2023).
33. Nacos B. L. (2007). *Mass-Mediated Terrorism: The Central Role of the Media in Terrorism and Counterterrorism*. Rowman & Littlefield Publishers. 264 p.
34. Phillips B. J. (2015). Enemies with benefits? Violent rivalry and terrorist group longevity. *Journal of Peace Research*, No. 52(1). Pp. 62-75. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343314550538>. (Accessed March 20, 2023).
35. Seib P. (2009). *New Media and the New Middle East*. Palgrave Macmillan. 263 p. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230605602>. (Accessed March 18, 2023).

36. Seib P. (2021). *Information at War: Journalism, Disinformation, and Modern Warfare*. Polity. 240 p.
37. Seib P., Janbek D.M. (2010). *Global Terrorism and New Media. The Post-Al Qaeda Generation. (Media, War and Security)*. Routledge. 154 p.
38. Weimann G. (2004). The United States Institute of Peace Special Report #116 «How Modern Terrorism Uses the Internet». Retrieved from <https://www.usip.org/sites/default/files/sr116.pdf>. (Accessed March 18, 2023).
39. Weimann G. (2004). The United States Institute of Peace Special Report #119 «Cyberterrorism: How Real Is the Threat?» Retrieved from <https://www.usip.org/sites/default/files/sr119.pdf>. (Accessed March 19, 2023).
40. Weimann G. (2006). *Terror in the Internet: The New Arena, The New Challenges*. United States Institute of Peace Press. 325 p.
41. Weimann G. (2015). *Terrorism in Cyberspace: The Next Generation*. Woodrow Wilson Center Press with Columbia University Press. 344 p.
42. Weimann, G. (2015). Terrorist Migration to Social Media. *Georgetown Journal of International Affairs*. No. 16(1). P. 180–187. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/43773679>. (Accessed March 19, 2023).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro borotbu z teroryzmom» vid 20 bereznia 2003 roku № 638-IV [Law of Ukraine «On Combating Terrorism» dated March 20, 2003 No. 638-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>. (Accessed March 19, 2023) (in Ukr.).
2. Zakon Ukrainy «Pro media» vid 13 hrudnia 2022 roku № 2849-IX [Law of Ukraine «On Media» dated December 13, 2022 No. 2849-IX.]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>. (Accessed March 20, 2023) (in Ukr.).
3. Altheide, D. L. (2017). *Terrorism and the Politics of Fear*, 2d edition, Rowman & Littlefield Publishers, 304 (in Eng.).
4. Altier, M. B., Thoroughgood, C. N., Horgan, J. G. (2014). Turning away from terrorism: Lessons from psychology, sociology, and criminology, *Journal of Peace Research*, 51(5), 647–661. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/24557447>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).
5. Archetti, C. (2013). *Understanding terrorism in the age of global media: A Communication Approach*, Palgrave Macmillan London. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137291387>. (Accessed March 22, 2023) (in Eng.).
6. Archetti, C. (2013). *Terrorism, Communication, and the Media, Understanding Terrorism in the Age of Global Media*, Palgrave Macmillan, London. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137291387_3. (Accessed March 21, 2023) (in Eng.).
7. Archetti, C. (2015). Terrorism, Communication and New Media: Explaining Radicalization in the Digital Age, *Perspectives on Terrorism*, 9(1), 49–59. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/26297326>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).

8. Asal, V., Phillips, B. J., Rethemeyer, R. K. (2022). *Insurgent Terrorism: Intergroup Relationships and the Killing of Civilians*. Oxford Academic. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197607015.001.0001>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).
9. Atran, S. (2011). *Talking to the Enemy: Violent Extremism, Sacred Values, and What It Means to Be Human*, Penguin Books (in Eng.).
10. Awan, A. N. (2017). *The Impact of Evolving Jihadist Narratives on Radicalisation in the West*, Oxford University Press EBooks. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190650292.003.0011>. (Accessed March 18, 2023) (in Eng.).
11. Berger, J. M. (2011). *Jihad Joe: Americans Who Go to War in the Name of Islam*, POTOMAC BOOKS, 280 (in Eng.).
12. Berger, J. M. (2018). *Extremism* The MIT Press, 216 (in Eng.).
13. Berger, J. M., Stern, J. (2016). *ISIS: The State of Terror*, Ecco, 432 (in Eng.).
14. Bloom, M., Lokmanoglu, A. (2023). From Pawn to Knights: The Changing Role of Women's Agency in Terrorism? *Studies in Conflict & Terrorism*, 46:4, 399-414, DOI: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1759263>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).
15. Bloom, M. M. (2010). Death Becomes Her: The Changing Nature of Women's Role in Terror, *Georgetown Journal of International Affairs*, 11(1), 91–98. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/43133804>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).
16. Briant, E. L. (2015). *Propaganda and counter-terrorism: Strategies for global change*, Manchester University Press, 304. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt18mvn1n>. (Accessed March 20, 2023) (in Eng.).
17. Conway, M. (2017). Determining the Role of the Internet in Violent Extremism and Terrorism: Six Suggestions for Progressing Research, *Studies in Conflict & Terrorism*, 40(1), 77–98. DOI: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1157408>. (Accessed March 20, 2023) (in Eng.).
18. Cottle, S. (2006). *Mediatized Conflict: Developments in Media and Conflict Studies*, Maidenhead: Open University Press (in Eng.).
19. Dalgaard-Nielsen, A., Hamilton, D. (2006). *Transatlantic Homeland Security. Protecting Society in the Age of Catastrophic Terrorism*, 1st Edition, Routledge, 176 (in Eng.).
20. Der Derian, J. (2009). *Virtuous War: Mapping the Military-Industrial-Media-Entertainment Network*, NY: Routledge, 330 (in Eng.).
21. Gill, P., Corner, E., Conway, M., Thornton, A., Bloom, M., Horgan, J. (2017). Terrorist Use of the Internet by the Numbers: Quantifying Behaviors, Patterns and Processes, *Criminology & Public Policy*, 16 (1), 99-117. DOI: <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12249>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).
22. Harsin, J. (2018). *Post-Truth and Critical Communication Studies*. Oxford Research Encyclopedia of Communication. Retrieved from <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-757>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).

23. Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism* (Revised and expanded edition), New York: Colombia University Press (in Eng.).
24. Jenkins, B. M., Ronfeldt, D. (2021). *The Origin and Evolution of the RAND Corporation's Terrorism Databases: Defining and Building a New Field of Knowledge*. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1203-1.html>. (Accessed March 18, 2023) (in Eng.).
25. Kaplan, A., Weimann, G. (2014). *Freedom and Terror: Reason and Unreason in Politics*. Contemporary Terrorism Studies Series, Routledge, 208 (in Eng.).
26. Kellner, D. (2020). *Media Culture. Cultural Studies, Identity, and Politics in the Contemporary Moment*, 2nd Edition, Routledge, 334 (in Eng.).
27. Kumar, D. (2017). *Islamophobia and the Politics of Empire*, Haymarket Books, 220 (in Eng.).
28. Lankford, A. (2013). *The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooters, and Other Self-Destructive Killers*, Palgrave Macmillan, 257 (in Eng.).
29. McIntyre Lee, C. (2018). *Post-Truth*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 240 (in Eng.).
30. Metzl, J. M. (2019). *Dying of Whiteness: How the Politics of Racial Resentment is Killing America's Heartland*. Basic Books, 352 (in Eng.).
31. Nacos, B. L. (1994). *Terrorism and the Media. From the Iran Hostage Crisis to the Oklahoma City Bombing*, NY: Columbia University Press, 213 (in Eng.).
32. Nacos, B. L. (2005). The Portrayal of Female Terrorists in the Media: Similar Framing Patterns in the News Coverage of Women in Politics and in Terrorism, *Studies in Conflict & Terrorism*, 28:5, 435-451. DOI: <https://doi.org/10.1080/10576100500180352>. (Accessed March 18, 2023) (in Eng.).
33. Nacos, B. L. (2007). *Mass-Mediated Terrorism: The Central Role of the Media in Terrorism and Counterterrorism*, Rowman & Littlefield Publishers, 264 (in Eng.).
34. Phillips, B. J. (2015). Enemies with benefits? Violent rivalry and terrorist group longevity, *Journal of Peace Research*, 52(1), 62-75. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343314550538>. (Accessed March 20, 2023) (in Eng.).
35. Seib, P. (2009). *New Media and the New Middle East*, Palgrave Macmillan, 263. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230605602>. (Accessed March 18, 2023) (in Eng.).
36. Seib, P. (2021). *Information at War: Journalism, Disinformation, and Modern Warfare*. Polity, 240 (in Eng.).
37. Seib, P., Janbek, D. M. (2010). *Global Terrorism and New Media. The Post-Al Qaeda Generation. (Media, War and Security)*, Routledge, 154 (in Eng.).
38. Weimann, G. (2004). *The United States Institute of Peace Special Report #116 «How Modern Terrorism Uses the Internet»*. Retrieved from <https://www.usip.org/sites/default/files/sr116.pdf>. (Accessed March 18, 2023) (in Eng.).

39. Weimann, G. (2004). The United States Institute of Peace Special Report #119 «Cyberterrorism: How Real Is the Threat?». Retrieved from <https://www.usip.org/sites/default/files/sr119.pdf>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).

40. Weimann, G. (2006). *Terror in the Internet: The New Arena, The New Challenges*, United States Institute of Peace Press, 325 (in Eng.).

41. Weimann, G. (2015). *Terrorism in Cyberspace: The Next Generation*. Woodrow Wilson Center Press with Columbia University Press, 344 (in Eng.).

42. Weimann, G. (2015). Terrorist Migration to Social Media, *Georgetown Journal of International Affairs*, 16(1), 180–187. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/43773679>. (Accessed March 19, 2023) (in Eng.).

Olena Shershnova

PhD in Public Administration
National University of Ostroh Academy
(Ostroh, Ukraine)

MEDIA TERRORISM IN THE POST-TRUTH CONTEXT: TOWARD A QUESTIONING OF THE ISSUE

The article describes the concept of media terrorism in the foreign scientific discourse related to such sciences as media analysis, communication theory, media discourse analysis, psychology, philosophy, sociology, political science, international relations, and terrorism studies.

Particular attention is paid to the analysis of theoretical developments of such scientists as A. N. Awan, M. B. Altier, D. L. Altheide, C. Archetti, S. Atran, E. L. Briant, J. M. Berger, M. Bloom, G. Weimann, B. Hoffman, A. Dalgaard-Nielsen, B. M. Jenkins, J. der Derian, D. Kellner, M. Conway, S. Cottle, D. Kumar, A. Lankford, J. M. Metz, B. Nakos, P. Seibe, B. J. Phillips, who studied the links between terrorism and the media. The papers analyze certain aspects of media involvement in the coverage and/or dissemination of terrorist ideas, including the role of women and the peculiarities of social media in spreading panic and terror, including in the post-truth context.

The conditions of the Russian-Ukrainian war compel researchers to pay attention to the use of media as a tool for spreading fear, panic, and disinformation among the public for the purpose of political and ideological manipulation. In recent years, there has been a constant development and emergence of new ideas and approaches to analyzing the interaction between media and terrorism, as well as the expansion

of the potential of new communication platforms. Given this context, the research on media terrorism in the post-truth era becomes particularly relevant. The objective of this study is to characterize the concept of media terrorism in the post-truth era based on an analysis of recent foreign scientific sources and literature. The research object is media terrorism in the post-truth era. Through the use of general scientific methods such as analysis, synthesis, generalization, and systematization, as well as the descriptive method of analyzing foreign scientific discourse, an analysis of recent research and publications on this topic was conducted. The scientific novelty lies in the definition and consideration of the concept of «media terrorism» in the context of the post-truth era, which is of significant importance for understanding the relationship between media and terrorism in the contemporary social communication space.

The author concludes that further scientific research on the interconnections and interdependencies of media and terrorism is advisable.

Keywords: media, mass media, terrorism, post-truth, terrorist activity

ЗМІСТ

ПРЕСОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Бліхарський Роман</i> . Парадигмальні підстави пресознавчих досліджень	3
<i>Брайлян Надія</i> . Видання Науково-дослідного інституту пресознавства як джерело до словника псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.	23
<i>Кулеша Надія</i> . До історіографії пресознавства: внесок Науково-дослідного інституту пресознавства	34

ІСТОРІЯ ПРЕСИ

<i>Галів Микола, Пурій Анна</i> . Газета «Гомін Басейну»/ «Гомін Краю» (1937–1938 рр.): характеристика часопису	59
<i>Габор Василь</i> . Образ Тараса Шевченка в закарпатській пресі 20–30-х рр. ХХ ст. у біблійному та літературному контексті	80
<i>Дроздовська Олеся</i> . Рубрика «Україніка в польській пресі» у газеті «Наше Слово» (Варшава, 1990–1993 рр.) як платформа українсько-польського медіадіалогу	101
<i>Каминська Софія, Войтович Наталія</i> . Особливості графічного оформлення жіночих журналів Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)	118
<i>Комариця Мар'яна</i> . Ювілейна Франкіана у галицькій міжвоєнній пресі	134
<i>Наконечна Зоряна</i> . Газета «Новий Час» (1923–1939 рр.) про театральне життя Галичини	163
<i>Серета Оксана</i> . Львівський тижневик «Дні» (1935 р.): «цікавий» мистецький проект чи нетривалий пресовий експеримент?	174
<i>Терещук Ольга</i> . Вектори морального виховання молоді у галицькій педагогічній пресі кінця ХІХ ст.	187
<i>Тимошик Микола</i> . Районні газети як непізнаний феномен тоталітарної журналістики: на архівних документах та матеріалах місцевої преси Буковини	206

CONTENTS

PRESS STUDIES: HISTORY, THEORY, METHODOLOGY

<i>Blikharskyi Roman</i> . Paradigm foundations of press studies	3
<i>Brailian Nadiia</i> . Publications of the Research Institute for Press Studies as a source for the dictionary of pseudonyms of Ukrainian authors of the 19th – 21st centuries	23
<i>Kulesha Nadiia</i> . To the historiography of press studies: contribution of the Research Institute for Press Studies	34

HISTORY OF THE PRESS

<i>Haliv Mykola, Puriy Anna</i> . The newspaper «Homin Basseinu»/ «Homin Krayu» (1937–1938): characteristics of the gazette	59
<i>Gabor Vasyl</i> . The Image of Taras Shevchenko in the Transcarpathian Press of the 1920s-1930s in the Biblical and Literary Context	80
<i>Drozdovska Olesia</i> . The column «Ukrainika v polskii presi» in the newspaper «Nashe Slovo» (Warsaw, 1990–1993) as a platform for Ukrainian-Polish media dialogue	101
<i>Kamynska Sofiia, Voitovykh Nataliia</i> . Characteristics of the graphic design women's magazines' of Galicia (late 19th – early 20th centuries)	118
<i>Komarytsia Mariana</i> . Anniversary Frankiana in Galician interwar periodicals	134
<i>Nakonechna Zoriana</i> . «Novyi Chas» newspaper (1923–1939) about the theatrical life in Galicia	163
<i>Sereda Oksana</i> . Lviv weekly «Dni» (1935): «interesting» art project or a short press experiment?	174
<i>Tereshchuk Olha</i> . The vectors of moral upbringing of youth in the pedagogical press of Galicia in the late of the 19th century	187
<i>Tymoshyk Mykola</i> . District newspapers as an unknown phenomenon of totalitarian journalism: on archival documents and materials of the local press of Bukovyna	206

МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

<i>Війтович Тетяна, Доскоч Анастасія. Газета «Наш край»: особливості менеджменту і практичний аналіз</i>	251
<i>Фінклер Юрій. Засоби масової комунікації та ієрархія суспільства: чинники взаємодії</i>	262
<i>Шершньова Олена. Медіатероризм в умовах постправди: до постановки питання</i>	275

MEDIA COMMUNICATIONS:
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

<i>Viytovych Tetyana, Doskoch Anastasiia.</i> Newspaper «Nash Kray»: features of management and practical analysis	251
<i>Finkler Yury.</i> Means of mass communication and the hierarchy of society: interaction factors	262
<i>Shershnova Olena.</i> Media terrorism in the post-truth context: toward a questioning of the issue	275

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства
National Academy of Sciences of Ukraine
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Research Institute for Press Studies

Пресознавство
Press Studies

Випуск 2
Issue 2

Редактор: *Ольга Катола*
Коректор: *Зоряна Наконечна*
Обкладинка: *Леся Квик*
Комп'ютерне верстання: *Надія Кулеша*

Підписано до друку 12.04.2023. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Наклад 50 пр.
Ум. друк. арк. 18,0
Надруковано з оригінал-макета